

İKİ AYLIK SOSYALİST SİYASİ KÜLTÜR DERGİSİ. FİYATI 5.000.000. TL

KIZILCIK

HAZİRAN
TEMMUZ
2004
21

Türk minyatür sanatı

Ayfer Coşkun

Sosyal Demokrasi

İzzettin Önder

Sömürge savaşları/ Büyük Ortadoğu projesi

Yavuz Alogan

Euro

Orhan H. Aydın

Dünyanın ötesine mektup

Saadet Özkal

Batı sendromu

Yalçın Yusufoğlu

“Çocuk insanın babasıdır”

Tektaş Ağaoğlu

Devlet/toplum/demokrasi

Hüseyin Hasançebi

Yine bir ABD muhibbinin şayanı dikkat uyarıları

Halim Togan

Marksizm ve spor

Chris Bambery

Cemal Süreya şiiri

Konur Ertop

Post-scriptum

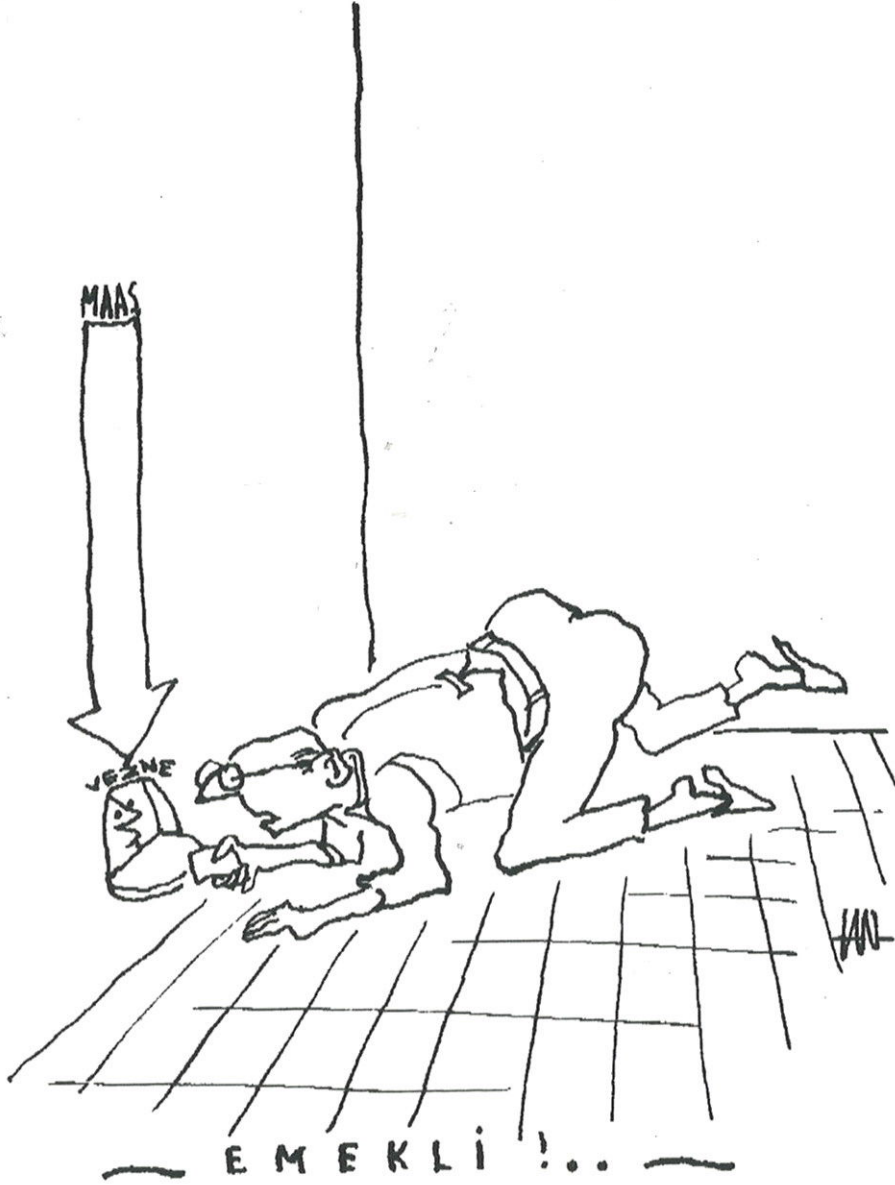
Onat Kutlar

Şiir gelmiş cihane...

Öner Ciravoglu

Tv’de dil kirlenmesi

Refik Zerengil

Bu sayıda

Kapak: Lokman bin Hüseyin
el Aşuri'nin "Hünername"
kitabından. Av sahnesi.
Resim: Osman. 16. Yüzyıl sonu.

10 Sosyal demokrasi
İzzettin Önder

**16 Sömürge savaşları ve
Büyük Ortadoğu projesi**
Yavuz Alogan

ABD tekeli sermayesinin varoluşu
koşullarını yeniden yapılandırma girişimi

23 Batı Sendromu
Yalçın Yusufoglu

Politikacıların ve medyanın
Batılılara yaranma saplantısı üzerine

**27 Canidir, işkencecidir,
tecavüzcüdür... kurtarıcıdır!**

**29 Yine bir ABD muhibbinin
şayanı dikkat uyarıları**
Halim Togan

34 Euro

Orhan H. Aydın

"Avrupa Birliği, yapılırken eskiyen bir inşaat gibi."

38 Barış ama hangi barış?

41 Dünyanın ötesine mektup
Saadet Özkal

"Ben kimim? Yurttaş mıyım, emanet mi?"

44 "Çocuk insanın babasıdır"
Tektaş Ağaoğlu

50 Devlet/toplum/demokrasi
Hüseyin Hasançebi

54 Marksist olmak zorunda olmamak
Engin Erkiner

58 "90"ların yükselişi" - itiraflar
Osman Şengül

60 Marksizm ve spor
Chris Bambery

Bir hayli eski ama hiç eskimemiş bir yazı

72 Türk minyatür sanatı
Ayfer Coşkun

75 Vedat Türkali 85 yaşında
77 Cemal Süreya

Konur Ertop

81 Şiir gelmiş cihane, gerisi bahane...
Öner Ciravoğlu

1. İzmir Şiir Kurultayı'nın düşündürdükleri

84 Vasıf Öngören'i anarken

86 Can Yücel'in "Patlayan tanker" şiiri
Erdal Alover

88 Televizyon Türkçesinde dil kirlenmesi
Refik Zerengil

Zimbabve, 1990. Ortalama hayat süresi: 57 yıl... 2002: 34 yıl... Swaziland. 15-49 yaş arasında her üç kişiden biri AIDS virüsü taşıyor. Bütün Afrika'da ortalama hayat süresi 33 yıl. Nedeni, AIDS... Asya'da AIDS virüsü taşıyan nüfus sayısı 7.2 milyon... Bütün dünyada son 20 yılda AIDS'den ölen ve ölmeye yatan insan sayısı 60 milyon!

Ne var bu olgunun arkasında?
Yeni Dünya Düzeni!
Biz kestirmeciyiz.
Siz?

"Dünyanın en büyük demokrasisi!" diyorlar... İnsanlar sokak ortasında, ırmak kenarında açlıktan ölüyor. Fiilen geçerli Kast sistemi on milyonlarcasını insan yerine saymıyor...

Globalizmin "vitrin" ülkesi... Yarım milyara yakın seçmen, karnının aç ama vitrine tok olduğunu gösterdi.

Genç Rus oligark Hodarkovski avukatları ağızından suçunu itiraf ediyor: "O da herkes gibi zengin oldu. Hileyle, rüşvetle, gaspla. O zaman işler öyleydi."

Batılı ekonomi ve finans çevreleri, Batı medyası ve siyasetçileri dâvayı endişeyle (?) izliyorlar. Rusya'da demokrasinin geleceğinden "kaygı" duyuluyor!

YAYIN KURULU: Ali Rıza Tura, Cahit Mete, Can Kayabal, Hüseyin Hasançebi, Kaan Tokar, Mehmet Özgen, Tektaş Ağaoğlu, Zekiye Ankel

Sahibi ve Sorumlu Yazışları Müdürü: Can Kayabal. **İrtibat Adresi:** Moda Cad. No:6/57 Kadıköy-İST. **Tel:** (0216) 338 23 04. **Fax:** 0212 243 32 57 **Posta Çeki Hesap No:** 1052647-Züleyha Yıldız. **Grafik:** Kızılçık. **e-posta:** kızılçık2004@yahoo.com **Basım:** Engin Yayıncılık.

Fazıl Hüsnü Dağlarca.

“Çocuk ve Allah”ı ve “Daha”yı,
“Sivaslı Karınca”yı yazdı.

20. Yüzyıl Türk şiirinin
en büyük iki üç isminden biri.
Yaşıyor!

Otuz altı insana kıydılar.

3 Temmuz, 1993... Sivas!

Jandarmanın, valinin, bütün devlet
ricalinin gözleri önünde, E. İnönü
(Başbakan Yardımcısı!) “âciz” mi
kalmıştı?

Aziz Nesin “tahrik” etti dediler.
Kimi?

İnananları!

Bu “inanınlar” da – Müslümanı,
Hristiyanı, Musevisi, Hindusu,
hepsi – çok kolay ve hep
tahrik oluyorlar...

Toplu cinayetin dâvası daha
tam bitmedi. Bulunamayan sanıklar
var. Devlet de mi tahrik oluyor?

KIZILCIK

Beyhude İhtiraslar/ Beyhude Parti

Türkiye’nin sol siyasetinde artık CHP’yi tartışmanın bir anlamı kalmadı. Ne OKP (Olağanüstü Kurultay Partisi) diye tiye almaya, ne de CHP’den ne köy olur ne kasaba diye ciddi hükümler vermeye değer.

“Devlet kurmuş” olmakla övünen bu “sol”/“sosyal demokrat” parti, devletine sahip çıka çıka, olduğu kadarıyla da sol olmaktan çıktı; bütünleşmeyi bir matah sandığı “Yeni Dünya” bağlamında sevgili devletin geçirmekte olduğu değişim ve dönüşümü hiç anlamaz oldu. Bunun somutu, “yeni devlet”in artık böyle bir partiye ihtiyacı kalmamış olduğudur. “Atatürkçü Cumhuriyet”çiliği günün koşullarında ve yakın gelecek perspektifinde temsil etmeye layık başka parti mi yok? Az biraz zorlamayla AKP bile var!

CHP ileri gelenlerinin politik körlüğü (ya da, ikili oynamanın dayanılmaz cazibesi mi demeli?) bir yandan K. Derviş çetesinin, öbür yandan Parti’yi ele geçirip içi boşalmış kalıbını “10. Yıl Marşı ruhu” ile doldurmaya teşne muhteris tiplerin hedefi hâline getirdi. Arada, politikayı PR (pi-ar) operasyonuna çevirip anafordan başa geçmeye kalkan fırıldak tipler de var. Merkezde oynamaya kalkarak, Türkiye gibi bir ülkede İngiltere’nin Blair’ini taklide yeltenip bulvar tiyatrosu dramını sulu komediye çeviren bir sol parti böylesi ihtirasların saldırısından kendini koruyamaz. Olacak olan, çözülüş ve dağılıştır.

Şu ünlü sosyal demokrat kimliğe gelince... Burda da CHP’den çok, sosyal demokratinin günümüzde neydiğine bakmak yeter. Neden, Avrupa’da, her sosyal demokrat partinin iktidar olduktan üç beş yıl sonra suyu çıkıyor? Sosyal demokrasinin saçında ne kadar tel kaldı ki millet CHP’nin perçeminden medet umsun? CHP sosyal demokrat olsa –ya da ne kadar olsa – ne farkeder? “Devleti kuran parti”nin boyu bosu, geleceği son genel seçimde görüldü. Başka partilerin %10 barajıyla çalınan oyları olmasaydı “Meclis grubu”nda kaç kişi Baykal ve çevresiyle kavgaya tutuşacaktı?

Bu halleriyle CHP işlevini yitirmiş bir “parti”dir. Programında ne varsa hangisini hangi politikayla hayata geçireceğini bilemeyen, aile meclisi hüviyetinde bir “camia”ya parti mi denir? Baştan bugüne kadar varan serüveniyle CHP şimdiden tarihin ibret örneklerinden biri olarak rafa kalkmış sayılır. Geriye kalan, Baykal’cı ve Baykal karşıtı – Baykal olmasa karşıtlarının işlevsizliği de âyan olacaktır – kariyer politikacılarının içinde fink attığı sanal politik bir “medya sahnesi”nden başka bir şey değildir.

Beyhude ihtirasların beyhude partisi!

Yeni bir dünya hâli

TV ekranında boy gösterip, Bağdat mapusanesindeki işkencenin fotoğraflarını işgal güçlerinin, yani Pentagon'un kasten ortaya sürdüğünü söyleyenler bile çıktı. Amaç, Iraklı direnişçileri tahrik edip azdırmak, bundan yararlanıp direnişin üzerine daha da kararlılıkla yürümekmiş!

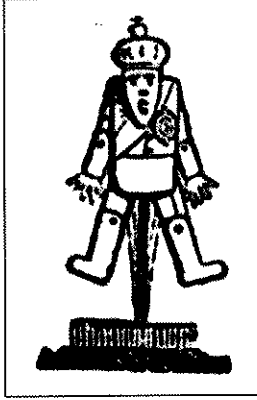
Bunu söyleyenler gerçi direnişin her halükârda mutlaka kırılması gerektiğini, bunun dünya, bölge ve Türkiye'nin hayrına olacağını düşünenler ama, tersi de olabilirdi. Yani ABD/İngiltere haydutluğuna kesin karşı olanlar arasında da böyle düşünenler pekâlâ çıkarılabildi. Irak'taki direniş türünden daha birçok olayın ve gelişmenin Batılı emperyalist güçlerin elinde bir manipülasyon aracı olduğu gibi bir görüş emperyalizm karşıtı çevrelerde de hayli yaygın çünkü. Karşıt taraflar arasında paylaşılan belli bir düşünce tarzı ve dünyaya bakıştan kaynaklanıyor.

Oysa, o işkence ve hayvanlık fotoğraflarının Beyaz Saray/Pentagon kaynaklı bir sorgulama ve sindirme yönteminin gereği sayıldığı ve hiç de istenmediği halde birileri tarafından ABD yönetiminin yüzüne çarpılarak onu altından kalkılmaz bir bâdirenin içine attığı çok açık. Öyle olduğunun kimilerince görülebilmesi, kısmen, apaçık olanın aynı zamanda çok basit olmasından. Ama, kısmen...

Asıl dürtü, emperyalistlerin gücünü abartan (saldırdıkları halkların insanlarını da hor gören) bir ruh hali: Güce tapma... ABD'nin Irak'ta ya da dünyanın başka bir yerinde çıkarlarına ve gelecek vizyonuna indirilen her darbe kuşkuyla karşılanıyor. Ya, beklenen karşı darbenin çok ağır ve kesin olacağından korkuluyor (çünkü bundan hiç kuşku duyulmuyor) ya da yapılan neyse yapanlara yakıştırılmıyor. Nasıl olabilir? Onlar mı? Olsa olsa CIA'nın ajanları ya da manipüle ettiği fanatiklerdir. Başka türlü olabilir mi?

Bunda Amerika'nın üstün gücü olmasa dünyayı hiç bir şekilde başedilemeyecek bir kaosun saracağı varsayımı da rol oynuyor. "Kaos"tan kastedilen hep aynı şey olmasa da, Amerika'nın gücüne teslimiyeti sıradanlaştırmaya yetiyor.

Kompro teorileri hep büyük devletlere mal edilir, çünkü sözkonusu girişimler ve eylemler ancak o güçlere yakıştırılır. İyiliğin de, kötülüğün de başı hep onlardır. Her kavganın ardında onların bir planı olduğu, onlara direnmenin bile onlara yaradığı, kısacası, ne yapılsa, nasıl yapılsa onların altedilemeyeceği kanısının yayılmasına hizmet eden bir yaklaşım. Bay Buş dünyayı iyiler ve kötüler diye ikiye ayırdı ya, iyilik diye bildiği neyse o uğurda El Kaide gibi bir kötülüğü de yaratan odur! 11 Eylül 2001 günü Newyork'da olanların

Beyaz Saray ve Pentagon'da yuvalanmış "imparatorluk" sevdalısı bir ekibin ya da gücü ve vizyonu onları da aşan "çok derin" bir başka mihrakın dünya halklarına kurduğu tuzak olduğu orda burda çok söylenmişti. Hâlâ öyle düşünüp görüşlerini açıkça ifade edenler, ya da (şimdilik) kendilerine saklayanlar var.

Güç tapıncını besleyen ruh hali, bütün etik hastalıklar gibi, sağlıklı algılama zaafından doğar. "Tek kutuplu dünyanın yeni düzeni" şamatası idrakleri esir alıp köreltmektedir.

İkiz Kuleler'in yerle bir edilişi ardından organizasyon, hazırlık, beceri, eğitim düzeyi, kararlılık, vb. olgusu, ya da ABD/İngiliz saldırısına rejim ve ordu üç hafta ancak dayanamamışken Irak'da direnişin sürekliliği ve sonu gelmeyen potansiyeli neyi gösteriyor?

Dünyanın yeni bir hâline işaret ediyor.

El Kaide, Asya'nın bilmem hangi dağında bir mağaraya sığınmış oturan üç beş insanın kimbilir hangi teknolojik iletişim becerisiyle manipüle ettiği bir "örümcek ağı" mı? Bundan başka bir şey olmayacağını düşünürseniz, hemen her olayda ABD sözcülerinin ağzından düşmeyen "el KAIDE!" söyleminden, el Kaide'nin ABD'nin suç ortağı bir heyula olduğu zehabımız pekişebilir. Oysa her şey, neden olmasın, hele bi düşünün bakalım denilecek kadar basit ve açık: Irak'da direnişin ardında yurtlarını ve geleceklerini savunan insanlar var; potansiyelleri kolay kolay tükenmez, çünkü o potansiyelin ardında onu her gün, her an besleyen, Irak halkının kendi çıkarını idrak edişi ve var olma azmi yatıyor. Bunun gibi, el Kaide'nin arkasındaki dinamik de, Batı merkezci, sömürgeci militarist/ideolojik saldırıya maruz Müslüman halkların (İslam'ın değil!) uzun süredenberi her yerde elini kolunu bağlayan meskenetten silkinip uyanmaya başlamalarıdır.

Dahası var. Brezilya gibi geleceği tekinsiz bir ülke ne zamandır emekçi kitlelerin başı çektiği anlamlı bir siyasi hareketlenme içinde; Arjantin'de devlet ricali bile – olacak şey mi! – IMF'yi filan boşlayıp bildiğini okumaya zorlanıyor; Venezuela'da bir general eskisi ABD'ye de, uluslararası finans kapitale de kafa tutuyor; Hindistan'da yarı milyonlara yakın insan globalizmin fetiş vitrininin camekânlarını oylarıyla (kitle ağırlığıyla) yere indiriyor... Saymadıklarımızı siz tamamlayın! Bütün dünyada emperyalist saldırganlığa itiraz hiç görülmemiş bir yaygınlık ve ısrarla öne çıkıyor.

Emperyalizm cartayı çekmek üzere, dünyanın geleceği parlak demiyoruz. Oluşum hâlinde yeni bir dünya hâlinin altını çiziyoruz. Neden olmasın, çok basit, bi de böyle düşünssek diyoruz.

Politika ve Ahlak

Türkiye’de yönetici sınıf müthiş politikleşti. Bizim bildiğimiz, toplumu sınıf mücadelesi dinamiği politikleştirir. Politikleşme farklı çıkarların çatışması/uzlaşması üzerinden gerçekleşir. Değişik sınıf ve zümrelerin dünyaya bakışındaki ahlakı da içerir; yapılmazsa olmaz politikaların toplamı olarak ortaya çıkar. Bizde böyle olmuyor. Tek bir “veri” üzerinden ve tek boyutlu bir politikleşme söz konusu. Toplumdaki derin çıkar çatışmalarını yansıtmıyor. İçinde ahlaktan eser yok. İktidarda da, muhalefette de, yapılmasıyla yapılmaması farketmeyen bir politika biçimi iliklere işledi. Sınıf politikasına yamuk bakan bir toplumun böylesine yamuklaşması kaçınılmazdı.

Herkes habire konuşuyor, yazıp çiziyor, tek şey söylüyor: “ABD dünyanın tek süper gücüdür. Ne isterse o olur. Kimsenin itiraz edecek hâli yoktur. Bu bir nesnel gerçekliktir. Beğenmeseniz de buna boyun eğmek zorundasınız. Boyun eğmek en doğru politikadır.” Başbakan da bunu söylüyor, tapu sicilinden emekli Rıza Bey de.

Bu vahim bir politikleşme. Politika, sonucun trajedi olacağı belli en çaresiz durumda dahi seçenek üretmek içindir. Oysa bu gördüğümüz “politikleşme” seçenek aramaya değil, eğer varsa bir seçenek, onu da yoketmeye dönük işliyor.

Böyle politikleşmeye itirazımız var... Böylesi, politikanın apolitikleşmesidir. Politika, var olmak içindir. Böylesi, hiçliğe değer biçiyor.

Yalan değil. Karşımızdaki (ABD) rakipsiz bir “imparatorluk”. Onun belirlediği gidişata bir seçenek bulunamazsa bize de, insanlığa da kan kusturma ihtimali yüksek olacak. Elbette vahim bir durum, ama en vahimi değil. Asıl vahim olanı, ABD’nin politik açıdan da dünyanın tek süper gücü hâline gelmekte oluşu. Seçenek politik alandan çıkabilir, çıkmazsa felaket olacak. Öyle bir dünya ahvali ki, en kabul edilemez cinsinden olsa bile eğer yapılan “politika” olacaksa, “seçenek” aramalıdır.

“Yapacak bir şey yok” diyen bizdeki bu politikaya “siyaset stratejistleri” “reel politik” diyorlar. Yapılacak bir şey yoksa konuşulacak ne var? Ama en çok konuşanlar da onlar!

“Reel politik” diye bir şey vardır elbette, ama o, *politikadır*. Yapılmasının nedeni ve amacı vardır. En “olmayacak” uzlaşma bile bunun içindedir. Toplama-çıkarma gibi değil, ince ölçüler içinde, “cebir” gibi yapılır. Bin verir, sonuçta bir alırsınız. Ama alırsınız. “Yapılacak bir şey” olmuş olur. Bu da yoksa, ne var? “Hiç”! Bunun hiç bir ahlakı yoktur. “Reel politik” dememek lazım.

“Reel politik” denilen şeyin dinamikleri sınıf

mücadelesiyle politikleşmiş bir toplumda işler. Bizde kavramın içerdiği dinamik ya hiç anlaşılmamış, ya da eksik anlaşılmıştır. Ya aşağılık bir politika türü sayılıp reddedilmiş ve politikasız kalınmış, ya da bugün olduğu gibi, “yapacak bir şey yok”a indirgenmiştir.

Bu politika “korku”dan çıkıp gelen bir politika mı? Korku, bir şey yapıyorsan ya da yapacaksan söz konusudur. Sebep ahmaklık da olamaz. Bu politikayı yapıp yayanların hepsi cin

gibi zeki maşallah! Üstelik çoğunda belli bir süper güç eleştirisi de var. Emperyalist vahşetin akıl ve izan dışı her yaptığını onaylamıyorlar. Onaylamayarak, aslında “süper güç”ü her şeye kaadir sayıp daha da kutsuyorlar! İşkence fotoğraflarına itirazları var mesela. Neden? Savaş kaçınılmazsa ya da kimilerine göre hattâ gerekli ise, fotoğraflar niye değil? Fotoğraflar görüldüğündenberi “siyaset stratejistleri” ile “siyasî irade” sahiplerinin ABD’yi algılamalarında ve politika değerlendirmelerinde ne değişti? “İstanbul zirvesi” gösterdi: “Süper güç” gözlerinde daha da büyüdü, itibar kazandı!

Reel politik, sözde reel olmadan önce, *politika* olmalıdır. Politika ise eğer, ahlakı kendinde münemiç bir hedefi, araçları olur. Amaç uğruna her aracı meşrû görmez; hedefe ulaşma perspektifine en uygun olanı seçer. Sonuç bozgun olduğunda bile ardında işe yarar somut bir şey bırakır.

Bizde olanı hiç bir sûrette reel politik değil. Politika değil çünkü; emperyalist politikaların dümen suyunda ordan oraya sürüklenme. Büyük büyük laflar edip, şişinip, sıkıyı görünce mahalle çocuğu edasıyla “kuyruğu dik tutarak” yola gelme. Elle tutulur hiç bir ahlakı olmadığı için böyle.

Reel politik, kendini ve kendine ait ahlakî değerleri ciddiye alan, maddî manevî birikimi buna el verir sınıfların ve onların temsilcilerinin işidir. Mesnetsiz süflî ihtiraslar onun yerine ikame edilemez. Edilmeye kalkındığında politika, şimdi bizde olduğu gibi, emperyalist politikaların el ulaşına döner.

Bu sınıfı ve “politika”cılarını biz iyi tanırız. Bu sınıfın “koç” başıdır faşist Kenan Evren cuntasına, “Beslemeyin, asın!”, sendikacıları ezin! diye mektup yazan. Bu sınıftır çarşaf çarşaf gazete ilanlarıyla askerî darbe çağrısı yapan. Miskin bir sınıftır, sinsidir, oburdur, korkaktır. “Reel politik” olarak yansıyan şey bu sınıfın ortalığa sürdüğü medya ve politika esnafının gürültüsüdür.

İhtiyaç, bu gürültüye pabuç bırakmayacak tok politikayı adım adım örmeyedir.

Öyle mi?

Bush/Blair çiftinin bir süredir ağzından düşmeyen yâve: "Saddam'dan kurtulan Irak da, dünya da daha iyi bir Irak, daha iyi bir dünya değil mi?"

Kitle imha silahları yalanı suratlarında patlayınca söyleyecekleri başka bir şey kalmadı.

Dünyayı ve Irak'ı Saddam Hüseyin'den kurtarmaları kaç bin Iraklı sivilin hayatına maloldu bugüne kadar? (O da, bugüne kadar..!) "15-20 bin Arap'ın ölmesi Irak'ın da, dünyanın da S. Hüseyin'den kurtulmasına değmez miydi?" Söyledikleri budur.

Ağızlarından çıkan kulakları pekâlâ işitir de yine de söylerler.

On yılı aşkın bir süre Irak'ta on binlerce çocuğun ilaçsızlıktan ölmesine, sakat kalmasına neden olan o ünlü BM (!) ambargosunun da gerekçesi S. Hüseyin'in kitle imha silahları "geliştirmesi"ni sözde önlemek değil miydi?

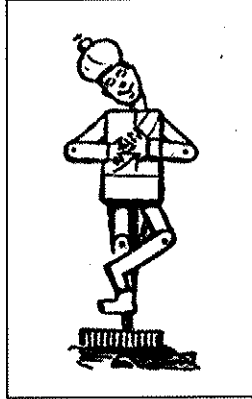
Savaşı sözüm ona bunun için başlattılar. Bulunamayan silahlar, gide gide, S. Hüseyin'in o silahları elde etme "ihtirası"na dönüştü. Blair efendi, her zamanki sosyal demokrat arsızlığıyla, yurttaşlarının ve dünyanın gözünün içine baka baka böyle diyor, başka bir şey demiyor. Silahlar bulunamamış ama, hiç değilse... Ne? İşkence fotoğraflarında sergilenen olguların ve gerçeklerin de bu sonucun alınmasına pekâlâ değdiğini düşündüğünü her hâliyle belli ediyor.

Bir "ihtiras"a son vermek için bunca kıyamet! Ne Amerika'da, ne de İngiltere'de kimse bu kuyruklu yalanı yutmuyor. Blair, adı "Bliar"a (yalancı) çevrilip "köpek" muamelesi görürken, Bush'u daha da beter hallere sokup çıkaran Michael Moore filmleri gişe rekorları kırıyor. Yalancı çiftin siyasi geleceklerinin ne olacağı gerçi hiç belli olmaz. "Demokrasi"lerde halkların yutmadıkları yalanları yutuyorlarmış gibi sonuçlar almak vak'ayı âdiyeden ve de demokrasi dedikleri şeyin şânındandır. 2 Kasım seçimini şimdiden kazandığını düşünen "Bush muhalifi", dolar trilyoneri zat da zaten başkan seçilince Irak'ta işgali sürdürceğini, politika değişmeden tarzında bazı değişiklikler olabileceğini söylüyor.

"Daha iyi bir dünya için daha iyi bir Irak", emperyalist zorbalığın dünyaya nasıl baktığının resmidir.

Özgür ve demokratik Irak!

Kendini S. Hüseyin'den kalma en muhteşem sarayda kat kat beton sur ardına kapatmış ABD "Büyükelçi"sinin bir dediğini iki etmeyecek, CIA ataması bir "Irak hükümeti".

("Büyükelçi"nin bu işlerin uzmanı, yirmi yıl önce Nikaragua'da karşı devrimci kontra harekâtını ve cinayetlerini örgütleyen adam olduğunu dünya âlem biliyor.) Saddam Hüseyin'e rakip olup sürgünde CIA'nın maaş bordrosuna yazılan eski Baas'çı yeni "başbakan", ABD parasıyla, ABD silahlarıyla, NATO'nun savaş eğitimi timlerine emanet başıbozuk ordusu ve polisiyle ve icabında yine Amerikan askerlerinin canıyla, vb. Irak'ı sültilman edeceğine çaptan düşmüş Arapçasıyla yemin billah ediyor. Bugün Sünni direnişçilere

karşı "demokrasi"yi korumak için ABD helikopterlerinin kendi halkını bombalayıp hayattan silmesine "izin" veriyor... Yarın, Şii hemşerilerine karşı "özgürlüğü" savunmak için kim bilir neler yapacak...

Bu arada emperyalist müstevlinin yanında yer almakla Irak halkının en az yüzde sekseninin nefretini kazanan "Irak dışişleri bakanı", Musul'da, Kerkük'de bombalar patlar, kendi insanları havaya uçarken Newyork'ta Vaşington arasında "daha iyi bir Irak" için mekik dokuyup duruyor. Yakın geleceğin halkına neler getireceğini acaba ne kadar düşünüyor?

Savaşa hayır diye diye sûreti haktan görünüp ABD'yi BM ve NATO kapanına çektikten sonra "kurtarılmış" Bağdat'ta âlâyı vâlâ ile büyükelçilik açmaya koşan Fransa'sı, şuşu busu da elbette aynı demokratik ve özgür – ve de petrol zengini – Irak'ın hayrını görme sevdası içindeler.

Daha iyi, özgür ve demokratik Irak, Iraklılara "egemenlik" devreden müstevlilerin arkalarında bıraktıkları küllerden başını doğrultup – 25 milyon ambargo yorgunu, yaralı nüfusu, verilen her işi görmeye hazır aç bilaç emekçileri ve hemen her gün bir milyar dolar değeri havaya uçan petrolüyle (artakalanın ne kadarının "savaş tazminatı" olarak ABD şirketlerinin hesabına yazılmakta olduğunu yakında dünya da öğrenir!) – ayağa kalkacak, öyle mi? Orda burda ve Türkiye'de ABD hazinesinin böyle bir sonucu sağlamaya yetecek parayı nerden ve nasıl olsa bulacağı varsayımını hayat rehberi edinmiş "jeo-strateji" çakallarına ve siyasetçilere kalırsa, öyle!

Blair/Bush çiftinin – ya da onların yerine gelecek olanların – "Irak'ın demokratik bir yapıya ve kurumlara kavuşmasının uzun zaman alacağı anlaşıyor," diyerek yeni S. Hüseyinler arayışına çıkacağı günler yakındır. Göreceğiz.

Anayasa değişiyor da ne oluyor?

DGMlerin kaldırılması, asker harcamalarının sayıştay denetimine bağlanması, MGK'nin "sivil"leşmesi gibi, belli bir demokratikleşmeyi andırır değişiklik paketi TBMM'den geçti. Bunlarla ne kadar demokratikleşilirse o kadar demokratikleşmiş oluruz ki o da fena sayılmaz!

"Demokratikleşme"mizin ne kadarının, nasıl kâğıt üstünde kalacağını, ne kadarının nasıl "sahaya" ineceğini ise daha göreceğiz: yazıp çizdiklerimizle, ettiğimiz laflarla değil, ne yapıp ne yapmadığımızla.

Yasal haklarını kullanmaya çıkan yurtdaşlar yine polis tarafından dövülerek göz altına alındığında ne oluyor, ne olacak mesela?

TBMM'den çıkan yasalardan kâğıt üstünde kalmayacak demokratikleşme beklemek zaten abes. Özgürlük, kendilerine AB üyeliğini değil, özgürlüğü yakıştıranların işidir. Yasayla verilen özgürlük bir işe yaramıyorsa bir matah değildir. Ona ihtiyaç duyanlarca *bilfiil* kullanıldığında *özgürlüktür*. O zaman kâğıt üstünde kaldığı kadarı da çok geçmeden delinmiş yasaklar çöplüğünde yerini bulur.

Wannn!

Uluslararası basın kelli felli "çok üst" sahipleri ve yöneticileri İstanbul'a gelip demokrasimizden medyamızın teknoloji düzeyinedek görüp bilgilendirildikleri her bir şeye büyük hayranlık beyan ettiler ya, bizimkiler öyle ihya oldular ki o kadar olur! Bundan en büyük payı da, yine, Türk basınına ve Türkiye'ye böyle bir "kazanım sağladığı için", sayısını belki kendi de bilmediği gazete, dergi ve tv'lerinde göklere çıkarılıp kutlanan Aydın Doğan nam zat aldı.

Tabii, gelen ziyaretçilerin hiç biri adı geçen şahsına ait yayın kuruluşlarının hiç birinde sendikalı çalışan yaşatılmadığını bilemezdi. Bilseydi de umurunda mıydı? Umurunda olsaydı n'olacaktı? Çalışanlar, sendikalar, "Emek en yüce değerdir!" diye günde beş vakit âmentü çıkıranlar hiç orali olmadıktan sonra...

Binde sıfır bilmem ne kadar katsayı

Şu ÖSS tartışması ne ki? Binde sıfır bilmem kaç kat sayıyla çarpımlar filan...?

YÖK'cü/İHL'ci kavgası. Bir.

Dinci/Lâikçi kavgası. İki.

(Bunların altında AB'ci/anti-AB'ci kavgası

görenler var: Öküz altında buzağı arıyorlar!)

Her iki kavganın altında tarafları hiç de birbirine düşürmeyen, bilakis domuz topu gibi birleştiren başka bir şey var. Asıl önemli olan o.

70 milyon – çok sürmez, 100'e dayanır! – nüfuslu ülkede kim ne kadar ne okusun ya da okumasın, yani kim ne OLSUN ya da OLMASIN sorununa "çözüm" arayışı. Hedef, ezici yurtdaş çoğunluğunun çocukları. Onları uluslararası sermayenin ihtiyaçlarını karşılama yönünde alay alay seferber etmenin yolu aranıyor. Eğitimi özelleştirme ve paraya bağlama furyasının modalitesi (tarz ve usulü) belirleniyor.

Çağdaş (Avrupaî) sömürünün daha verimli işlemesine yatak hazırlanıyor yani. Bu yüzden güdültüsü "âfâkı saran" bir al-ver kavgasıdır gidiyor.

YÖK karşıtı talebe demokratik üniversite ve herkese parasız eğitim talebiyle her sokağa çıktığında üzerlerine niçin biber gazıyla varılıyor?

Kiralık tetikçileri azmettirenler de adları açıklansın istemez

Emlak zenginlerinin en zenginleri ("kira rekortmenleri" deniliyor) geçenlerde belli oldu. (Hürriyet, 26 Nisan.) Rekortmen zatın kira geliri geçen yıl 3,5 trilyonmuş. 1,5 trilyon vergi ödemiş. Aferin ona!

Gel gör ki, listenin en üstünde yer alan yüz kişiden yetmiş beşi adının açıklanmasını istememiş. Devletin – yani TBMM'nin çıkardığı vergi yasalarının – koruması altına sığınınca kimlikleri saklı kalmış.

Niye?

Bu ülkede zengin olmak suç mu?

Demirbank hâdisesi

Bankacılık kârlı iştir. Başkasının parasıyla para kazanma, gerekirse hile yapma hakkıdır.

Bir ara Süleyman Demirel bile heveslenmişti. "Kardeşi" Haydar Aliyev'in de hevesi vardı. Bu konuda mektuplaştıkları biliniyor da, ne yaptılar, ne kazandılar, hangi bankayı alıp batırdılar, kanıtı yok, bilemiyoruz!

Ama Demirel'in Demirbank ile, isim benzerliğinden de öte bir ilişkisi olduğu biliniyor. Demirbank'ın el konulmadan önceki sahibi Cingilloğlu, "Beni dostum Demirel yaktı," demişti.

Mahkeme yıllar sonra Cingilloğlu'nu haklı buldu, Demirbank'ın eski sahibine iadesini kararlaştırdı. Cingilloğlu, elinde mahkeme kararı, gitti, yeni hükümetten bankasını geri istedi.

Ne mi oldu?

"Üzgünüz, biz onu sattık!" dediler. Kime satmışlardı? Kendisi ününden büyük, ünü bir o kadar kirli İngiliz HSBC'ye!

Mahkeme mahkemeyse, banka da banka hani!

Bir eli tanrının, bir eli "kulun" cebinde bu AKP iktidarına yakıştırılmayan erdem kalmadı. Dışlanmışların, ezilip horlanmışların, devlet despotizmiyle başı dertte olanların iktidarıymış.

Bu cemaatle hiç alış-verişiniz oldu mu? Bu kurnaz tüccar siyasetçileri yakından tanıdınız mı..? Sokakta kap-kaç azdıysa, boşuna mı azdı?

Tencere yuvarlanmış...

Sızlayan taraftar vicdanını rahatlatmak için söylenenlere bakın: Şaron'un Gazze vahşeti üzerine, biri, "Adeta devlet terörü," dedi; diğeri, "Ölçüyü kaçırdılar."

Bunca temkin, ihtiyat...

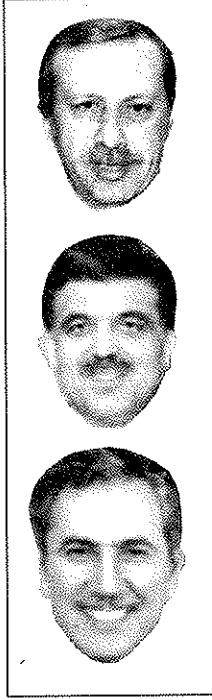
ABD/İsrail politikalarının peşinde sürüklenmekten vazgeçemezler. O zaman ölçü kaçır!

Sazlı sözlü, boyalı basın ister mi, peki, ölçünün kaçmasını? Onca ölçülü "tepki"yi nasıl da "sert" ve "şiddetli" buldular!

Niye var?

Bu İmam Hatip Okulları niye var ki?

Darwin'in evrim teorisini çürütemeyince Tanrı'ya mal edenler TRT'de ve daha bir sürü TV'de, radyoda milletin kafasını "yaradılış bilimi" ile ütölesinler diye mi?

G. Kurmay ve burjuva basın daha önce neredeydiler?

YÖK yasası tartışmalarıyla birlikte yalaka burjuva basında AKP'nin sadece %25 seçmen onayına dayalı bir "çoğunluk"la TBMM'den istediği gibi yasa çıkarmasına itirazların gündemi işgal etmesine ne demeli? İki yıldır hiç ağza alınmayan böyle yüzde hesaplarıyla RTE-Gül-Arınç triumvirasının anayasal ve demokratik meşrûiyeti açıkça sorgulandı. Özellikle, G.K. Başkanı'nın YÖK yasası üzerine hiç de üzerine vazife olmayan demecinden sonra...

Aynı TBMM, geçerliliği neden sonra "meşkur" sayılan aynı temsil meşrûiyeti ile Türkiye'yi paketleme operasyonu gereği sayısız yasayı çıkarırken G. Kurmay da, burjuva basın da neredeydiler? Bir yerlerde olmalarını beklediğimizden değil ama, işte... mesela dedik!

Burjuva basın "ne"yin yalakası gerçekte? Genel Kurmay hangi "katılımcı" demokratik süreçlere saygılı?

Kıbrıs'ı kim böldü?

Ada'nın birliğini sembolize eden Makarios hiç sevilmezdi. Çünkü Kıbrıs Adası'nın birliği, bağımsızlığı o günkü dünya denklemi içinde SSCB'ye, dünyanın ilerici, sosyalist güçlerine yarıyordu. Bağımsız Kıbrıs, "bağlantısızlar bloku" olarak bilinen ve emperyalizmin hayli canını sıkkan harekete kadar savruluyordu.

Eski denklem çoktan bozuldu.

"Bağımsız Kıbrıs" artık bölünebilir. Bağımsızlık, hele bugün, "küreselleşme" varken, ne demek! "Bağımsız" olan niye bağımsız olmak ister? Besbelli ki kötü, "terörist" bir maksadı vardır. Maraza çıkartacaktır.

Kıbrıs bölünmeli!.. İşte bölünüyor.

Annan Planı, dolu da çıksa, boş da, adanın ilhakını getiriyordu. Kuzeyini ABD, Güneyini AB ilhak ediyor şimdi.

AKEL'in Annan Planına niçin karşı çıktığını, bu işlerden çok anlayanlar bile anlamakta zorlandılar. AKEL Ada'nın birliğine peşin güvence isterken haklıydı. Annan Planını hazırlayanlar (ABD, Güvenlik Konseyi) bu güvenceyi vermediler. AB ise Ada'nın güney yarısının ilhakını her halükârda garanti altına aldığı için, "iki kesimli Kıbrıs" tanımını AB hukukuna geçirme konusunda nazlandı, olan oldu.

Şimdi Güney kendi yoluna, Kuzey kendi yoluna!

...hırsız misali

Bir matah diye satmaya kalktıkları "egemenlik devri"nin de tadını çıkaramadılar. Bremer son anda panikleyip tıyıldı. Sabahın köründe çalıntı mal teslim ederken baskından korkan hırsız misali, bir alâmete binip gitti. Çocuk kendi pisliğiyle oynar gibi tarihle oynayanların maşası olanları kendi yerine bırakarak.

Onca yalan, iki yüzlülük, zulüm ve hamaset, kibir, alçaklık... Bu kadarı nerde, ne zaman sergilenmişti?

Egemenlik devri dediklerinin - yani egemenliğin de, devir'in de - ne olduğu biliniyordu da, BÖYLE olması ne olduğunun altını bir kere daha çizdi.

Yâve

Çok güzel. Herkes hemfikir. En utanmaz ABD şakşakçısı bile, "İsrail-Filistin sorunu çözülmeden sular durulmaz," diyor. Ne hikmet ama!

Ne gibi bir çözüm, acaba?

Bay Buş duruma vaziyet etsin. Şaron'a bir tokat, Arafat'a iki... Ortalık sütliman!

Peki, ne için?

Evet, Bay Buş NE İÇİN duruma vaziyet edecek? Etmış ve ediyor ya zaten!

Bu durumda, "İsrail-Filistin sorunu çözülmeden..." yâvesi ABD'yi "emperyal" emelleri doğrultusunda *daha aktif* davranmaya çağırmaktan başka bir şey değil. Armageddon gölgesi altında suları durultacak Pax Americana özlemi.

Ya o neyin özlemi?

İşte demokrasi!

Buş RTE ile görüşüyor. Olağanüstü güvenlik önlemleri. Bütün yollar kesik. Kuş uçmuyor. 27 Haziran Pazar günü sabah saat 8'den sonra Ankara'da hayat duruyor.

Buş, RTE ile görüşüyor.

Buş kim? RTE neci?

İstanbul'da, hakeza... 2500 yıllık şehir, üç kıt'anın kesişme noktası, NATO haydutlarının işgali altında. Pazartesi-Salı, 2004, Haziran.

"Karşıt gösteri mi yapacaksınız? Yapın, dilediğiniz kadar. Şurda... şurda... şurda...! Gösterin kendinizi!"

İki şehir üç gün işgal altında.

Buş RTE ile görüşüyor.

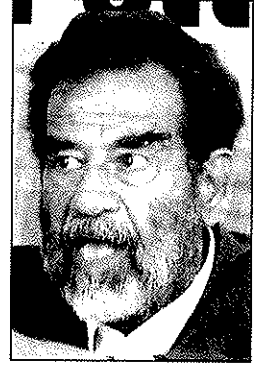
NATO zirvesi İstanbul'u ve İstanbul'u esir alıyor.

RTE kim? Buş neci?

Dişlerinin köküne kadar silahlanmış Batılı adam, "adam" edilecek Doğulu arıyor!

Zor iş

Irak'ta ABD atamalı CIA "hükümet"inin ilk sözde egemenlik uygulamalarından biri, Saddam Hüseyin'i sözde yargılama işini başlatmak oldu. Buna pek hevesliler. Eski hesaplar açılıp görülecek... Ne ki, 1) S. Hüseyin daha ilk, ön-duruşmada beklendiğinden daha çetin

ceviz çıktı; 2) ABD kuklalarının yargıladığı "Saddam"ın boyu Irak gibi bir ülkede kısalmaz, uzar; 3) ABD ileri gelenleri - Rumsfeld'ler filan - duruşmalarda asıl *kendilerinin* ve ABD'nin yargılanacağından korkuyorlar.

Ya "Saddam" konuşur da aklına ve ağzına geleni söylerse..? Eski defterlerde yazılı başka hesaplar da var. Tarihin arşivinden hiç bir şey silinmiyor. Ağzlarına sakız ettikleri Halepçe cinayeti hangi tarihte işlenmişti? 1988 yılında "Saddam" silah, mühimmat, zehirli gaz maz ikmalini ucuz petrol karşılığı nereden, kimlerden sağlıyordu? Kaç İran askeri "Saddam"ın kendi halkını öldürdüğü ithal malı zehirli gazla cephelerde itlaf edilmişti? "Saddam", Kuveyt'e saldırıncaya kadar ABD ve Britanya devletlerinin hangi yüksek makam sahipleri ve gizli ajanlarıyla yakın ilişki içindeydi?

Saddam Hüseyin'i yargılamak zor iştir... ya da, CIA cellatlarına havale edilecek kadar kolay..!

Laf!

Yıllarca milletvekili olmuş tescilli uyuşturucu taciri Van'da bir aşiretin başymış da, karşısında devlet gücü âciz kalıyormuş. Karakollar basılıyor, suçlular kaçırılıyormuş...

Her zamanki tekerleme!

Aşiretin de, başının da gücü, devletin kendi gücüdür. Öyle olmasa Van'da olanların hiç birisi olmazdı.

Böyleleri gerektiğinde "milletin vekili", günü gelende korucubaşı olurlar. Devlet, böyle adamların ve onların adamlarının gücüyle güçlüdür.

Cumhuriyet'ten

Süper Emperyalizm/ Süper NATO

NATO'nun İstanbul Zirvesi, reel sosyalizm teşebbüsünden mahrum dünyanın başka nelerden mahrum kaldığına işaret eden bir başlangıçtı. Anlamakta zorlananlar "zor"la anlayacaklar. NATO'yu "Sovyet askeri tehdidine karşı" tedbir sandıkları için tehdit kalkınca "tedbir" in de kalkacağı beklentisine girenler ahmak yerine konulduklarını görecekler. Kapitalizmin tehdidi dışarda değil, yüzde yüz "içerde" bir tehdittir, NATO buna tedbirdir. Gladio da unutulmasın, Susurluk da.

NATO İstanbul Zirvesi kapitalizme yönelik tehdidin alanı kadar "tedbir" alanını da genişletti. Bosna, Kosova, Sırbistan... derken Irak ve Afganistan. Tehdit artık her yerdedir, çünkü kapitalist ABD/Avrupa ortak çıkarı olarak süper emperyalizm her yerdedir. O halde şimdi ve artık, "süper NATO" gereken yerde, yani her yerde olacaktır.

Bu dehşet tablosunu AB'nin bozacağını, oranın hâlâ bir "değerler sistemi" olduğunu, Türkiye'nin bu sisteme dahlinden umut üretenleri bugüne kadar iyi niyetli "saf"lar diye telakki etmek mümkünken bu olanak da ortadan kalktı.

"Yeni NATO"nun ilk tatbikat tarlası Fars-Türk-Arap İslam dünyası olarak tanımlandı. Türkiye'nin rolü de buna uygun tanımlandı. Türkiye devlet ve siyaseti, başına geçirilen bu rolün cehenneme açılan yol olduğunu bile bile gık diyemedi. Diyemez. Başka çaresi yoktur. Nereye sürülürse oraya gidecek. Giderken de cennete gittiğini sanacak. Şimdilik Afganistan ve Irak...

Süper emperyalizm dedikse, sınırı da var. Sınırı "direnış" tayin eder, burda da öyle olacak. Şu an "gözlemci" yerinde duran nice büyük kuvvetler bu yeni sahnede görünecekler. Çin var, Rusya var, başkaları da var... Buralardan gelecek olan "devlet refleksleri"dir. Bunlara elbette umut bağlanmaz ama direnişe uygun ortam yaratması da küçümsenecek bir ihtimal değildir.

Süper emperyalizmin ve NATO dahil vurucu güçlerinin ufkunu gördük; emperyalizmin ufkunun kapsadığı alanda -bütün dünyada- "ulusal" diye ortaya çıkan güçlerin direnme kapasitelerini de gördük. Sıra geldi "halk"lara, bu halkların içindeki engin zaviyeli sınıflara, bu sınıfların mücadelesine yön verecek olan kendi ufkumuzu, oluşturmaya.

Cilve

Ettiği lafa bakın: "Marjinal grupların gösterileri... demokrasinin cilvesi"ymiş... (Cumhuriyet, 21 Haziran 2004.)

Yaaa..?

Kendine oy verenlerin bile nerdeyse tümünün "GELME BUSH!" sloganını canı gönülden onayladığını biliyordu ama, böyle konuşabilmesinin, asıl, "demokrasi" dediği şeyin bir cilvesi olduğunu bilmezden geliyordu.

Havadan konduğu iktidarın tadını böyle çıkarıyor!

Teşbihte hata var mı?

Deveye ite kaka, döve dürte hendek atlatıldıkça deveyi öven övene.

DEP'li milletvekillerine on yıl yaşatılan zulüm nerede vâki oldu? Zulme kimler alkış tuttu, kimler seyirci kaldı? Kimse zulme uğramasın denildi hep, anladık. Zulüm olmasın diye ne yapıldı?

Mahkemeler siyasi karar da verir. Vermez diye bir şey yok. Önemli olan, siyasetin ne olduğudur. Onca zulümle bu kadar oynanmaz.

"Şimdi artık hiç bir bahane kalmadı!" diye çığırıyordu medya bülbülleri. Daha neler göreceğiz! 2004 Aralığı yaklaştıkça, evde kalmış kız yüreği pıt pıt atıyor!

Düşünceye kitakse!

"21. Yüzyılın en büyük projelerinden birisi bir **müslüman ülke** olarak **Türkiye** ile **Batı medeniyet çığrının** son eseri **AB'nin** birlikteliğidir. 21. Yüzyılın anahtarı **Türkiye**, kapının kendisi ise **AB'dir**. (Cüneyt Ülsever, *Hürriyet*, 3 Mayıs 2004.)

Pöh! Pöh! Pöh!

Türkiye'yi mi övüyor, Müslümanlığa işlev mi biçiyor? Yoksa kendi adına mı şişiniyor? İri kıym laflar etmeye pek meraklıdır.

Türkiye'den Avrupa-merkezci bakış pek "bilimsel"cilik ya da isabetli "tarih felsefesi" ciliği oluyor anlaşılın! Dünyanın Müslüman halkları çocuklarını ve topraklarını, geleceklerini Batı'nın "medeniyet" saldırısından kurtarmaya bakarken...

"Türkiye" için - o da neyse ya da kimse... - Türkiye adına böyle ahkâm kesen yeni, çağdaş "düşünür" fasilesinden geçilmiyor epeydir.

Dünyanın - AB'siyle, ABD'siyle, "Türkiye"siyle - geleceğine zar atmaktan, ne hallerde olduğunu düşünemiyorlar.

Sosyal Demokrasi

İzzettin Önder

Sosyal demokrasi, hem yakıtı tükenmiş, hem de teknolojisi demode olmuş eski bir araçtır. İnsancıl ifadelerle toplumların aldatılması da sermayenin ideolojik bombardımanından başka bir şey değildir

Sosyal Demokrasi ya da uygulamadan kaynaklanan daha yaygın adıyla "Refah Devleti Politikası", tarihsel kökenleri 18. Yüzyıl'a dek uzanan, gelişim süreci içinde Marksizm'den etkilenmekle beraber, zamanla ondan ayrılan, pratiğe dönük bir politika ve uygulamadır. Sosyal demokrasi görüşü ve uygulaması İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında yaygın uygulama alanı bulmuş olmakla beraber, günümüzde giderek zayıflamaktadır. Sosyal demokrasi görüş ve uygulamasının bu dalgalı serüvenini ve bugünkü konumunu tartışabilmek için, işin teorisi kadar, ilgili teorilerin ortaya atıldıkları dönemlerin koşullarının da irdelenmesi gerekmektedir. Aşağıdaki açıklamalarda her iki alan da kapsanarak, konu günümüz tartışmalarına getirilmeye çalışılacaktır.

Sosyal devlet politikaları ya da refah devleti uygulamaları, başlangıçta, Rousseau'nun sosyal mukavele teorisine dayandırılan devlet görüşü çerçevesinde, dinsel dayanışmacı uygulamaların kamusal hizmet alanına aktarılması olarak algılanmış ve geliştirilmiştir. Kavram olarak "Refah Devleti" ifadesinin tarihi 18. Yüzyıl'ın sonlarına kadar gider. 1791 tarihinde Fransa'da milletvekili olan Emile Ollivier, hazırlamış olduğu bir tasarıda ilk defa "Refah Devleti" kavramını kullanmıştır. Ollivier bu kavramı, toplumsal felsefe açısından kamu yararını her bireyin kişisel çıkarları ile açıklamaya çalışırken ortaya atmıştır. Emile Laurent ise, bu görüşü açarken, sosyal yardım derneklerinden ve bu tür kuruluşların toplumsal işlevinden söz etmiştir. Fransa'da ilk sosyal risklere karşı koruma yasası, 1898 tarihli "İş Kazaları Hakkındaki Kanun"dur. 1910 yılında da Fransa'da işçi ve köylülere emeklilik hakkı tanıyan bir yasa çıkartılmıştır. Fransa'da işsizlik sigortası ise ancak 1958 yılında gündeme gelebilmiştir. Oldukça gerilere gidebilen refah devleti kavramı ve tartışmaları zamanla hız kazanmış ve uygulamada sosyal alanda birçok yasanın yaşama geçmesi sağlanmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak Fransa'da sosyal güvenlik harcamalarının milli gelire oranı, 19. Yüzyıl'da ve 20. Yüzyıl'ın başlarında sıfır düzeyinde olduğu halde, bu

oran 20. Yüzyıl'ın ortalarına kadar tek haneli olarak seyretmiş ve 1900'lerin sonlarında %15 düzeyine yükselmiştir.

İngiltere'de ilk sosyal yardım yasası 1601 tarihli yardım yasasıdır. Eski Yoksulluk Yasası olarak bilinen bu yasa da yoksullar üç grup içinde toplanmış ve yardım barınağı içine alınmışlardır. 1782'de yürürlüğe girmiş olan Gilbert Yasası ise, Eski Yoksulluk Yasası'ndan daha yumuşak bir yasa olarak bilinir. Bu yasaların uygulanabilmesi için, yoksullukla mücadelede kullanılmak üzere toprak sahiplerinden çeşitli adlar altında vergiler alınmıştır. Toprak sahiplerinden alınan vergilerin zamanla ağırlaşması ve sanayi burjuvazisinin yükselmesi hem bu vergiler hem de tarım emekçilerinin ikamet kurallarını belirleyen yasalar üzerinde tartışma yaratmıştır. Tarım emekçilerinin ikamet zorunluluğu, gelişen sanayinin istediği miktarda ve yerde proleter sağlama-sında güçlükler yaratıyordu. İngiltere Avam Kamarasında William Pitt'in tarım emekçilerinin toprağa bağlılığını eleştirmesi ve 1834 tarihinde kabul edilen Yoksulluk Yasası'nda Islah Değişikliği Yasası ile tarım emekçilerinin toprağa bağlı olmalarından kurtarılmalrı, Adam Smith'in ifadesiyle emekçilerin özgürleştirilmesi olarak anılır. Ancak aynı yasayla sanayi de bol proleter kesime kavuşmuş oldu. Artık İngiltere sanayileşmiş bir ülke oluyordu ve liberalizm akımları güç kazanıyordu. Nitekim, 1846 yılında, dışardan buğday ithalini yasaklayan ünlü Buğday Yasası da yürürlükten kaldırıldıktan sonra İngiltere liberal ekonomi koşullarını tam olarak uygulamaya koymuş oldu. Ancak, İngiltere'de emekçi haklarının korunmasının güvence altına alınması için İşçi Partisi'nin siyaset alanına girmesini beklemek gerekti. Nitekim, böyle bir siyasal değişimle 1908'de Yaşlılara Yardım Yasası, 1911'de hastalık ve işsizlik sigortası ile ilgili yasa, 1925'de dullar ve yetimler için yardım yasası peşpeşe uygulamaya konuldu.

İngiltere'de sosyal güvenlik konusunda sistematik uygulama Sir William Beveridge'in hazırlamış olduğu 1942 tarihli rapora dayanır. Ünlü Beveridge Plânı olarak bilinen uygulama kapsamlı ve merkezî nitelikte idi. Plânın amacı, gelir güvenliğini garanti altına alarak, bireyi temel so-

rünler baskısından özgür kılmaktır. Beveridge Plâni uygulaması çerçevesinde ulusal sağlık sistemi kurulmuş, bireylere ve ailelere temel yardımlar yük-seltilmiş ve görece bir "refah toplu-mu" düzeni sağlanabilmiştir.

Almanya'da sosyal demokrasi politi-kalarının ilginç hikâyesi, söz konusu politikaların başlatıcısının ünlü baskıcı lider Bismarck oluşudur. Sosyal de-mokratların yükselişi konjonktüründe işbaşına gelmiş olan Bismarck karşıt-larına büyük baskı uygulamış, 1878 yılında Sosyal Demokrat Parti'yi ka-patmış ve başta gazetesi olmak üzere partinin tüm yayın organlarına el koy-muş, liderlerini tutuklatmıştır. Ancak, tüm bu baskıcı önlemlere rağmen sos-yal demokrat dalganın kırılmadığını görünce bu kez sosyal haklar alanında bazı yasalar çıkartarak sosyal demokrat-ların yükselişini durdurmaya çalışmıştır. Bu cümleden olarak ilkin 1883 yılında Hastalık Sigortası Yasası yürürlüğe konulmuştur. Özellikle düşük gelirli işçiler için zorunlu olan hastalık sigortası, işçilerden (üçte iki) ve patronlardan (üçte bir) kesilen primlerle yönetiliyordu. Prim-lerin toplandığı sandık, prim oranına göre işçiler ve patronlardan oluşan özerk bir heyet tarafından yönetiliyordu. Doğal olarak, sandığın yönetiminde emekçiler çoğunlukta idi. Almanya'da daha sonraları, 1884 tarihli İş Kazaları Yasası, 1889 tarihli Yaşlılık ve Malûllük Sigortası Yasası ve daha birçok yasa sosyal demokrasi hareketinin genişletilmesini sağlamıştır.

Sosyal demokrasi, Fransa'da, İngiltere'de ve Al-manya'da farklı dürtülerle gelişmiş olmakla be-raber, bir temel fikir ve düşünce etrafında şekil-lenmiştir. O da, toplumun çeşitli kesimlerinde yoksullaşan halklara devletin çeşitli adlar altında yasalar çıkartarak veya yardım örgütlerinin kurul-masını teşvik ederek destek sağlamasıdır. Alman-ya'da Lasalle, devleti büyük bir kurtarıcı olarak görmüş ve devletin toplumu düşünmediği durum-da fabrikatörlerin eline düşmüş olan halkın sü-rünmeye mahkûm olacağını ileri sürmüştür. Yine Almanya'da "Kürsü Sosyalistleri" olarak anılan Schaffle, Wagner ve Schmöller de devletin top-lum üzerindeki koruyucu rolünü savunmuş ve İn-giltere'de gelişmiş olan Manchester liberalizmine karşı çıkmışlardır.

İktisat ve maliye yazınında "Kamu Harcama-larının Artışı" tezinin kurucusu olarak bilinen Adolf Wagner, toplumların sanayileşmesi ve iler-lemesi sonucunda devletin rolünün artacağını ve buna bağlı olarak da kamu harcamalarının milli

"III. Murat Surname-si"nden. (detay.)

gelir içindeki oranının yükseleceğini ileri sürmüştür. Artan kamu harcama-larının finansmanı için de yüksek oranda gelir vergisi ve rant, vs. gibi haksız kazançların vergilendirilmesini ileri sürmüş olan Wagner, bu görüşü ile liberal politikalara yelken açmış olan ülke ekonomistlerini uyarmış ve onları Wagner hipotezini test ederek, çürütülmesine çalışmaya itmiştir. Nite-kim, Wagner'den çok sonraları İngiliz iktisatçı Jack Wiseman ve Japon İkti-satçı Koichi Emi kendi ülkeleri için uzun bir zaman serisinde Wagner hi-potezini teste girişmişlerdir. Wiseman ve Emi bulguları, savaş halleri dışın-da kamu harcamalarının "plâto" oluş-turacak biçimde durağan bir görünüm kazandığını göstermiştir. Wiseman ve Emi'nin bulguları Wagner'in sosyalist yaklaşımla ileri sürdüğü tezi çürütecek nitelikte görülemez. Zira, bizzat savaşla-

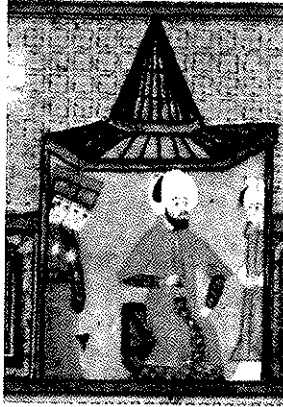
rı kapitalizmin toplumlar üzerine yığıldığı ve ka-mu harcamalarına yol açan bir olgu olarak ka-bul etmek gerektiği gibi, savaşlardan sonra ka-mu harcama düzeyinin gerilemeyip aynı düzeyi-ni koruması da kapitalizmin ilerleyişine paralel olarak kamu harcamalarının da artıyor olmasının kanıtını oluşturmaktadır. Bu durumda, Wagner'in toplumların sanayi ve medeniyet düzeyinde iler-lemesi sonucunda devletin görevlerinin artacağı ve buna bağlı olarak da kamu harcamalarının yükseleceği tezini kabul etmek gerekmektedir.

Sosyal demokrat partilerin, yaygın olmamakla beraber, zaman zaman işbaşına gelmeleri ve sos-yal demokrat fikirlerin toplumlara hâkim olması, üretim ilişkilerinde giderek kapitalistleşen ekono-milerde sistemin "meşrûiyet" sınırı ile çatışmaya girmesine yol açtı. Örneğin, Hilferding, Kautsky ve Luxemburg gibilerin savunduğu, emekçilerin mücadelesinde şiddetin rolü üzerinde ciddi ve yoğun tartışmalar gündeme geldi. Bu tartışmalar-da giderek şiddet yanlıları alan kaybetti ve bur-juvazi şiddet kullanmadıkça emekçilerin de şid-dete başvurmayacakları noktaya gelindi. Diğer ta-raftan, kapitalist üretim ilişkisinin oluşturduğu ideoloji üzerinde şekillenen toplumlarda işbaşına gelen sosyal demokrat partilerin çoğulcu partiye evrilme sürecinde reformist felsefe ve politikala-ra kaydıkları gözlemlendi. Üretim alt-yapısının yönlendirdiği reformist eğilimlerden dolayı Mark-sistler sosyal demokratik çözümlere ve politika-lara sempati ile bakmazlar. Onlara göre, sosyal demokrasi politikaları kapitalizmi törpüleyen uy-gulamalar olduğu için toplumsal çelişkilerin net-leşmesini ve yükselmesini önleyen, bu yönü ile devrimci dönüşümü engelleyen ya da erteleyen yapay uygulamalardır.

İlginçtir ki, liberal sağ inanç sahipleri de sosyal demokrasi politika ve uygulamalarını reddederler. Klâsik ve neo-klâsik inançlı iktisatçılar sistemin daima dengede olduğunu ve dengenin geçici olarak bozulduğu durumlarda da iç dinamiklerle dengeye yöneleceğini iddia ederler. Bu görüşe göre, sosyal demokrasi politikaları geçici dengesizlikleri dışsal müdahalelerle çözmeye çalışırken, hem toplumsal dengeyi iyice bozarlar, hem de sistemin içsel dinamiklerinin etkinliğini ortadan kaldırır. Bunun yanında, sosyal demokrasi toplumsal kaynakların ekonomide etkisizliği devam ettirecek biçimde kullanır. Bu politikalar sonucunda toplumsal kaynaklarda israf yaşanırken, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik etkinlik de zedelenmiş olur. Bu nedenle, sosyal politikalar sağ iktisatçılar tarafından reddedilen uygulama araçlarıdır.

Sosyal demokrasi felsefesinin ilk filizleri Marksist görüşlere yaklaşmakla beraber, 1920-1930 aralığında Almanya'da oluşturulmuş olan Frankfurt Okulu'nu izleyen dönemde Marksizm'den oldukça uzaklaşmıştır. Frankfurt Okulu kapitalizme karşı olmakla beraber, Sovyet tipi sosyalizme de karşıdır. Eleştirel toplumsal kuram görüşü üzerinde yükselmiş olan Frankfurt Okulu anti-Bolşevik görüşle, eleştirinin toplumların tüm alanını ve tüm dönemleri kapsayacak biçimde genişletilmesini sağlamaya çalışmışlardır. Frankfurt Okulu'nun yaygın eleştiriye yer vermesi ve veri ekonomik ortamlarda oluşan tüm düşünce ve fikirsel akımları açıklıkla tartışma önerileri ile şekillenen demokrasi görüşü, sosyal demokrasi görüşünün Marksizmden ayrışmasında önemli bir köşe-taşını oluşturmuştur. Sosyal demokrat partilerin, radikal Marksist emekçi partilere göre burjuva toplumlarında siyaset alanına girmedi daha büyük başarı kazanıyor olmaları da sosyal demokratik görüşlerin aşınıyor olmakla beraber, toplumlarda giderek yaygınlık kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Böylesi bir tarihsel ve düşünsel geçmişten süzülüp, evrilerek günümüze ulaşmış olan sosyal demokrasi görüşü ve uygulaması, hızla gelişen kapitalizmin ve olgunlaşan sermayenin bazen hizmetinde, bazen de karşıtı olarak çağdaş toplumlarda ekonomi politikaların şekillendirilmesinde önemli destek rol oynamıştır. Sosyal demokrasi

III. Murat Surnamesi'nden iki detay.

ile kapitalizm arasındaki ilişki piyasa işleyiş süreçlerinde sosyal risklere karşı topluma sağlanan koruma ağının kapsamı ve derinliği ile kurulur. Sosyal demokrasinin bu rolü, onun kapitalizmin gelişme çizgisi, gereksinimleri ve potansiyellerine bağlı olarak, zaman içinde şekillenmesine yol açmıştır. Bu gelişme çizgisinde ve sosyal risklere karşı topluma sağlanan korumanın kapsamı ve derinliği açısından sosyal demokrasi, bir yandan liberal sistemlerden, diğer yandan da korporatist sistemlerden ciddi olarak ayrılır. Liberal sistemlerde oluşturulan sosyal koruma sistemlerinde devletin rolü yoktur ya da asgarî düzeydedir. Liberal ekonomik sistemlerde, düşük düzeyde yoksulluk ödentileri dışında, sosyal güvenlik hizmetlerinin de, diğer meta hizmetleri gibi, piyasa süreçleri çerçevesinde özel kuruluşlardan sağlanması yoluna gidilir. Diğer bir deyişle, bu sistemde, ufak bazı istisnalar dışında, sosyal güvenlik hizmetleri de piyasada işlem gören bir meta olarak ele alınır. Liberal ekonomik sisteme benzemekle beraber, korporatist sistemler bireyciliği ve kolektivismi reddeder. Korporatist sistemlerde meslek örgütleri öne çıkar ve siyasal karar kademelerinde yer alır. Korporatist sistemlerde sosyal güvenlik hizmetleri tümü ile piyasaya bırakılmamakta, sosyal sigorta sistemine dahil olma bireylerin üretime katılarak, elde ettikleri gelirle ilişkilendirilmektedir.

Gerek liberal, gerekse korporatist sistemlerden farklı olarak, sosyal demokrasi sisteminin temel farklılığını oluşturan sosyal güvenlik hizmetleri, diğer sistemlerde sağlanan sosyal koruma sistemlerine göre daha kamusal ve kapsamlı bir hizmet niteliği taşımaktadır. Sosyal demokraside sağlanan sosyal koruma sistemine toplumsal nitelik kazandıran özellik, sistemin kapsadığı nüfus açısından oldukça yaygın olması yanında, oldukça geniş bir risk tayfını karşılıyor olmasıdır. Bu iki özellik sosyal demokrasi temelli sosyal koruma sistemini ekonomi ve piyasa temelli sosyal güvenlik sistemlerinden ayırır ve ona daha toplumsalcı bir nitelik kazandırır. Sistemin toplumda geniş nüfusu kapsaması, sisteme girişlerin rahat olması koşulunu da gerektirmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin kamusal niteliği ise, hizmetin liberal sistemlerde olduğu gibi bir meta olarak ya da korporatist sistemlerde olduğu gibi meslekî örgütlenmenin bir tür yan hizmeti olarak görülmeyip, hemen hiçbir koşul aramadan toplumun

olabildiğince geniş kesimini kapsamaması ve geniş çapta kamusal finansmana dayanıyor olmasından kaynaklanır. Diğer taraftan, sosyal demokrasinin uygulama aracı olan sosyal güvenlik sistemi, yine diğer iki sistemden farklı olarak, çok daha geniş sosyal risk alanını kapsar ve kapsadığı alanlarla ilgili hizmet derinliği sağlar.

Sosyal demokrasi görüşüne dayalı sosyal koruma sisteminin diğer iki sistemden ayrılan çok temel özelliği, finansmanın kamusal gelir sistemine, yani vergilere dayanıyor olmasıdır. Farklı ülke uygulamalarında görüldüğü üzere, vergilerle yürütülen finansman yanında, hizmet elde edenlerden alınan para-fiskal ödentiler veya katkı payı da sistemin finansmanında değişik oranlarda kullanılmaktadır. Örneğin, Türkiye’de farklı meslek gruplarını ve bağımsızları kapsayan üçlü sistem, Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağkur, esas itibarıyla tarafların (işçi-işveren ya da memur-kamu katkısı gibi) katkılarıyla finanse ediliyor olmakla beraber, hizmetten yararlanma aşamasında yapılan ödentilerden bağımsız olarak belirli hizmetlerden yararlanılır. Tüm Batılı ekonomilerde kurum açığı olmadan genel bütçeden sosyal güvenlik kurumlarına aktarım yapıldığı halde, Türkiye’de ilkesel olarak bütçeden söz konusu kurumlara yasal katkı yapılmamakta, ancak kurumların açıklarının kapatılabilmesi ve hizmetlerin sürdürülebilmesi için bütçe desteği sağlanmaktadır. Kamu bütçesinde sosyal güvenlik kurumlarına yapılan aktarımlar yoluyla sosyal güvenlik sistemi ile sosyal koruma hizmetlerinin maliyeti topluma yayılarak, sosyalize edilmeye çalışılmaktadır.

Şu halde, Marksizmden ayrılmış ve reformist bir görüntü kazanmış olan sosyal demokrasiyi, bir yandan emeğin metalaştırılmasına karşı, diğer yandan da toplumda çeşitli yoksul kesimlere belirli kapsam ve derinlikte sosyal koruma ağı sağlayan bir politik sistem olarak tanımlamak olasıdır. Bu yönü ile sosyal demokrasi, doğal olarak, ilk bakışta piyasa süreçlerine ve sermaye birikimine karşı bir politik rejim olarak görülür. Zira, sosyal demokrasi, hem sermayenin emek üzerinden yapacağı birikimi kısıtlar, hem de toplumun yoksul kesimlerinin sosyal koruma maliyetini sosyalize ederek, toplumsal yükleri ağırlaştırır.

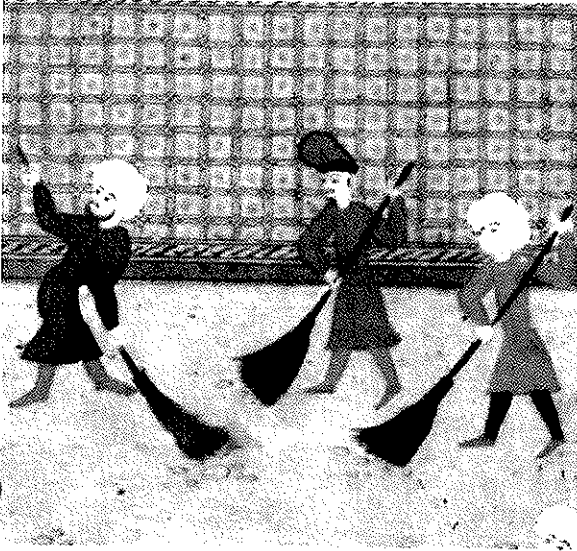
Bu saptama geçerli olmakla beraber, özellikle İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında kapitalist ekonomilerde oldukça yaygın olarak uygulanmış olan ve 1980’lere dek sürdürülen sosyal demokrasi politikalarının bir şekilde açıklanması gerekmektedir. Bu konuda biraz cüretkâr bir genelleme yaparsak, diyebiliriz ki, reformist açılımıyla şekillenen sosyal demokrasi, başka nedenler yanında, esas olarak sermayenin olgunlaşması ve

bileşiminde değişir sermaye (emek) oranının azalmasının çeşitli alanlara yansımalarının bir sonucudur.

1929 Krizi’ne gelene dek, kapitalist sistem yanlıları sistemin otomatik ayarlayıcılarla dengede gideceğini düşünüyorlardı. Gerçi Birinci Paylaşım Savaşı ve 1917 Devrimi yaşanmıştı, ama sistemin içsel dinamiklerinin hâlâ diri olduğu düşüncesi oldukça yaygındı. Sistem krize doğru giderken, faşist rejimler, baskı ve iradî yönlendirmelerle işleri götürebileceği düşüncesine kapıldı. Ancak, 1929 Krizi de patlak verip, kapitalist ekonomiler büyük bir durgunluk ve işsizlikle karşı karşıya kaldıklarında, işlerin böyle gidemeyeceği yönünde ciddi uyarı almış oldular.

Marx’ın özgün görüşüne göre, emek üzerindeki sömürü ile birikime yönelen sermaye sahipleri, devamlı olarak birikim ve yatırım yaparken, bir yandan işsizliğe, diğer yandan da aşırı birikim krizine neden olurlar. 1929’a giderken yaşananlar ve özellikle de kriz tam da bu görüntüyü oluştuyordu. Zira, üretim faktörlerinde hiç bir yetersizlik ve dar-boğaz yokken, derin bir bunalım ve işsizlik yaşanmaya başladı. Ne var ki, bu kriz Marx’ın görüşlerini haklı çıkarmış olmakla beraber, 1917 Devrimi de yaşanmışken, bunu itiraf etmek kapitalizmi intihara sürüklemek olurdu. İşte, Lord Keynes’in 1936’da yayınladığı, kısaltılmış adıyla, ünlü “Genel Teori” başlıklı eseri, kapitalizmin krizini piyasaların yetersizliği veya talep yetersizliği ile açıklama yoluna gitti. Bu açıklama, kendi çözümünü de içinde barındırıyordu: devlet ekonomik işleyişlerde yansız kalmamalı, piyasanın eksikliğini giderme işlevini yüklenmelidir. İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında yaygın olarak uygulamaya koyulmuş olan sosyal demokrasi politikaları Keynes’den esinlenen uygulamalardır. Bu uygulamalar, genel hatlarıyla, gelir dağılımını düzeltmeye yönelik ücret ve gelir politikaları, fırsat eşitliği sağlayacak uygulamalar olarak yaygın eğitim ve sağlık hizmetleri ve yoksulluğu giderici ya da hafifletici diğer hizmetler olarak belirtilebilir. Keynesgil politikaların uygulanmasında devletin rolü öne çıkartılırken, devletin kamu iktisadî teşebbüsleri ile piyasaya girmesi, bütçe harcamalarını arttırması, ancak vergilere aynı oranda yüklenmemesi, bunun sonucunda da bütçe açığı verilmesi öngörülüyordu. Kısaca özetlemek gerekirse, Keynesgil sosyal demokrasi politikaları, sermaye mülkiyetini günde getirmeden piyasada satın alma gücünün yükseltilmesini amaçlamakta idi.

Keynesgil sosyal demokrasi önlemleri, sağlanan hizmetler açısından ve bu hizmetlerden yararlananlar açısından, doğal olarak, sosyal ve toplumsal olarak görülebilir. Ancak, bu görüş de geçerli olmakla beraber, kapitalist sistemlerde temel karar verici ajanın kapital olduğu düşünül-

III. Murat Surnamesi'nden.

düğünde, söz konusu politikalardan sermayenin de müstefit olması gerektiğini gözardı edemeyiz. Gerçekten de, Keynesgil politikalardan, yararlanlar kadar, hattâ ondan da öte sermayenin yarar sağladığını iddia etmek yanlış olmaz. Sermayenin Keynesgil sosyal demokrasi politikalarından sağladığı yararları üç ana başlıkta toplamak olasıdır.

Sermayenin Keynesgil sosyal demokrat politikalardan sağladığı birinci kazanç, emekçilere ve yoksullara sağlanan sosyal koruma neticesinde bu kesimlerin sisteme karşı tepkisel olmalarının önlenmesi ve bu kesimleri çarpık bir ideoloji ağı içinde tutmak olmuştur. Sovyet Devrimi ve Sovyet ekonomisinin 1929 Krizi'nden etkilenmemiş olması karşısında, kapitalist dünyadaki emekçilerin ve yoksulların sistem karşıtı ideolojiler geliştirmesinin engellenmesi, görece yoksulluk yaşayan bu kesimleri sisteme bağlı tutmakta geçmişte önemli bir işlev görmüştür, günümüzde de hâlâ görmektedir. Sosyal demokrasinin bu işlevi, parlamenter demokrasi sistemi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Piyasanın gelir ve kaynak dağıtım mekanizmasının tek belirleyicisinin sermaye üzerindeki mülkiyet hakkı olmadığı, bunun yanında siyasal karar mekanizmaları ile de birincil dağılım sürecine müdahale edilebileceği görüşü toplumlara ancak parlamenter demokrasi sistemi ile kabul ettirilebilirdi. Sermayenin olgunlaşma öncesi dönemlerde, üretimin gerçekleştirilebilmesi için sermaye kadar emeğe de gereksinme olduğu tarihsel koşulda, üretici güçlerinin bir tür dengelemesi sonucunda oluşturulan "burjuva demokrasisi" geçiş süreci yaşanmıştır. Bu süreç, emekçileri sermaye mülkiyeti ve yatırım-üretim kararları dışında tutabilmiştir. Ne var ki, o dönemlerde de emeğin değişim değeri ile kullanım değeri arasında sermaye lehine büyük farklar oluşmuş

ve sermaye birikimini hızlandırarak, emekçileri bugünkü konumuna atıp, kendisi de günümüzde yaşadığı birikim krizini küreselleşme dayatması ile aşmaya çalışmaktadır. Sosyal demokrasinin parlamenter demokrasi ile toplumları aldatmasının acı sonuçları günümüzün küreselleşme ve derinleşen yoksullaşma eğilimleri ile açıkça yaşanmaktadır.

Sosyal demokrasi uygulamalarının sermayeye sağladığı ikinci kazanç da, emeğin üretim ve idame maliyetlerinin sosyalize edilerek, birikim maliyetlerini sermayenin üzerinden alması olmuştur. Emeğin üretilme maliyetinin, eğitimin kamu kesimi içinde yapılarak toplumsallaştırılması, emek açısından fırsat eşitliği sağlanması yanında, sermaye açısından da söz konusu maliyet unsurunun sermaye üzerinden alınmasını ifade eder. Kaliteli emek havuzunun kamu kesimi içinde oluşturulması, emeğin üretim maliyetinin sosyalize edilmesi yanında, emeğin değişim maliyetini baskılayarak emek üzerindeki sömürünün yükselmesine neden olur. Emek üzerindeki sömürünün yükselmesi ise, sermaye açısından sömürü alanının derinleşmesi anlamına gelmektedir. Emeğin sürekliliğinin sağlanması açısından da sağlık hizmetleri çok önemlidir. Sağlık alanında verilen hizmetler, emeğin idamesini sağlamakta, iş kazalarının maliyetini sosyalize etmekte, böylece sermayenin üzerinden büyük bir yükü alarak, topluma yaymaktadır. Türkiye'de sosyal güvenlik primlerinden sermaye de sorumlu olmakla beraber, özellikle oligopolistik piyasa yapılarında uygulanan "mark-up" fiyatlama yöntemi ile sermaye üzerindeki yük fiyatlar yoluyla tüketiciye, yani topluma aktarılmaktadır. Kamu hizmetleri ve kamu çalışanları sermaye açısından aynı gözle görülür. Kamu hizmetleri sosyal ve ekonomik alt-yapıyı oluşturan temel hizmetler olduğundan, bu hizmetlerin asgari maliyetle görülmesi sermaye üzerindeki vergi yükünü hafifletmiş olacaktır. Bu nedenle kamu personeli genellikle baskılanır.

Sosyal demokrasi önlemlerinin çelişkili bir yönü de, bu tür politikalar çerçevesinde görülen hizmetlerin maliyetinin vergiler yoluyla son keredede sermaye üzerine belirli miktarda yük yıkıyor olmalarıdır. Sosyal demokrasinin işleyişinin en önemli yanı, birikim ve aşırı yatırım krizi yaşayan sermayeye piyasa kanallarını açmaktır. Piyasaların genişlemesi ve satınalma gücünün yükselmesi, üretimi ve böylece birikimi artırma kanallarını açar. Bu nedenle, açık bütçe politikaları ve sosyal devlet uygulamaları, 1929 Krizi'ni ve İkinci Paylaşım Savaşı'nı izleyen dönemde uzun süre boyunca sermayenin itirazını çekmemiş, tam tersine, desteğini almıştır. Ulus-devlet modeli içinde sermayenin krizi, ücretlerin yükseltilmesi, emeklilere ve yoksullara satınalma gücü sağlanması gibi piyasayı genişletici önlemlerle

aşılabilir. Nitekim benzer politika uluslararası alanda da uygulanmıştır. Günümüzde çoğu gelişmekte olan ekonomilerin borçlu konumunda olmaları, bu ekonomilerin gelişmiş ekonomilere piyasa hizmeti sundukları anlamına gelmektedir. Uluslararası düzlemde piyasa açmaya bir başka örnek de Türkiye'nin 1950 politikalarıyla dış ticaretini libere ederek Batı ekonomilerine açmış olmasıdır. Böylece dış âleme açılan ekonomi, ancak sekiz yıl dayanabilmiş, 1958'de ünlü Ağustos kararlarıyla moratoryum ilân etmiş ve ilk defa IMF ile tanışmıştır.

Sosyal demokrasi politikalarının ve refah devleti politikalarının bir sonucu da enflasyon olmuştur. Enflasyon, bütçe açığının finansman yöntemi olarak sosyal politikaların malî kaynağı olma işlevi yanında, toplumda sabit ve düşük gelirli kesimlerden yüksek gelirli kesimlere kaynak aktarım mekanizması olarak da işlev görmüştür. Bu nedenle enflasyona bir süre izin verilir. Zira, enflasyon toplumdaki kaynak çekmenin bir yöntemidir. Diğer bir deyişle, enflasyon, sosyal demokrasi politikalarının uygulama maliyetinin bir bölümünü bu politikalarla hizmet sağlayan kesimlerin üzerine yıkmış olmaktadır. Böylece, görünüşte olumlu oluşturulurken, gerçek yarar daha düşük düzeyde gerçekleşmiş olmaktadır.

Kapitalist sistemlerde devletin rolünü inceleyen radikal görüş sahibi iktisat ve siyaset yazarları devletin işlevini tanımlarken, bizzat sermayenin çıkarı doğrultusunda bazı sosyal işlevlere de yer vermektedirler. Böylesi bir radikal bakış açısının en net açılımını James O'Connor'da bulmaktayız. Bu görüşe göre, kapitalist sistemlerde devletin ikili rolü vardır. Devletin ana rolü, özel sermaye birikimine katkı yapmaktır. Özel sermaye birikimine katkı yolları, hem sabit sermaye, hem de değişir sermaye oluşum ve idame masraflarının sosyalize edilerek, topluma aktarılması ile oluşturulur. Bu cümleden olarak, yukarıda verilen örnekte de görüldüğü gibi, emeğin üretilmesi ve idamesi, araç parkları oluşturulması, karayolları, vb. gibi alt-yapı hizmetleri sermaye açısından sabit ve değişir sermaye oluşturma maliyetlerinin kamu kanalı ile sosyalizasyonu anlamına gelmektedir. Böylece devlet, birikim ve sermaye oluşum maliyetlerinin önemli bölümünü kamulaştırırken, sonuçta yaratılan değerlerin özelleştirmesine olanak sağlamış olmaktadır. Özel sermaye birikimine yönelik, sabit ve değişir sermaye kanallarından özel kesime aktarım yapmada kullanılan kamu harcamalarına "sosyal yatırım harcamaları" adı verilmektedir, çünkü bu harcamalar

lar verimliliği arttırarak, ekonomiye katkı yapar.

Özel sermaye birikimine çeşitli yollardan katkı sağlama işlevi ile yükümlendirilen kapitalist sistem devletlerinin ikinci görevi de, sistemi yumuşatmak, meşrûlaştırmak ve en düşük maliyetle topluma kabul ettirmektir. Zira, özel sermaye birikim kanallarının bu derece açık tutulması toplumda gelir dağılımının bozulmasına, yoksulluğun artmasına ve sosyal huzursuzluklara yol açar. Böylece ortaya çıkan sosyal huzursuzlukları olabildiğince telâfi etmek ve baskılayarak sistemi meşrûlaştırmak da kamu görevleri arasında sayılmaktadır. İşsizlik, hastalık veya sair yoksulluk halleri gibi sosyal ve ekonomik risklere karşı sağlanan çeşitli sosyal güvenlik harcamalarına, ekonominin verimliliğini arttırmadığı ve milli gelire katkı yapmadığı için, "sosyal harcama" adı verilmektedir. Sermaye birikimi hızlandıkça işsizlik yükselmekte, gelir dağılımı bozulmakta ve yoksulluk yaygınlaşmaktadır. Sermaye birikimine katkı yapabilmek için sosyal yatırım harcamalarını yükseltirken, ortaya çıkan sosyal riskleri hafifletebilmek için sosyal harcamaları da yükselten hükümetler bütçe açıkları ile karşı karşıya gelmiş olur. Sosyal yatırım harcamaları yükselirken giderek monopolleşen sektörlerden vergi almak da güçleşir. Bu durum kamu bütçesini organik olarak

açık vermeye ve kamu borçlanma gereksiniminin de müzmin olarak yükselmesine yol açar.

Değer yaratan emek olduğu halde, kapitalist toplumlarda emeğin yarattığı değere sistemin örgütlenme biçimi ve piyasa yapısı çerçevesinde hukuksal olarak sermaye el koyduğu için, kamu bütçesinin gelir kaynakları üzerinde olduğu gibi, harcama kanalları üzerinde de sermayenin çok büyük gücü ve etkisi vardır. Üretim araçlarını elinde tutan sermaye sahiplerinin siyasal erk üzerindeki hâkimiyeti, "iş veren" sıfatı ile emeğe iş verme, üretimi denetleme yoluyla topluma ürün sunma ve vergilerle kamu hizmetlerini finanse etme gücünden kaynaklanmaktadır. Bu güç, refah devleti politikalarının şekillenmesi üzerinde de etkili olarak, toplumsal bilinci çelme ya da piyasaları açma gibi amaçların devreye sokulması gerektiğinde sosyal harcamaların yükseltilmesine olanak sağlama yoluna gitmektedir. Yoğun emek istihdam edilen fordist üretim süreçlerinin başat olduğu dönemlerde emekçilerin mücadeleleri kesinlikle gözardı edilemez. Ancak, sosyal demokrasinin ve refah devleti politikalarının uygulamaya konulmasını salt emekçi kesimin örgütlenmesi ve mücadelesi ile açıklamak doğru görülemez. Kapitalist ekonomilerde tarihin bir ke-

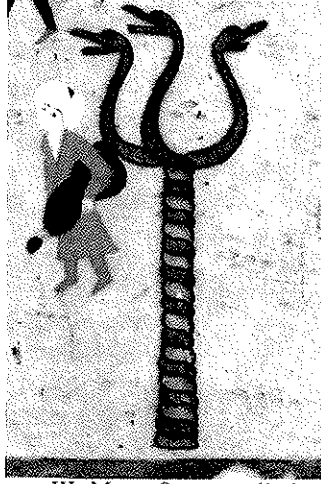

III. Murat Surnamesi'nden.

sitinde sosyal demokrasinin ve refah devleti politikalarının yükselmesini salt emekçi mücadeleleri ile açıklamak, söz konusu oluşumlarda hem Sovyetler'in etkisinin, hem de bizzat sermayenin çıkarlarının göz ardı edilmesi anlamına gelir ki, böyle bir yaklaşım geçmişi açıklamada olduğu kadar, günümüzün koşullarını açıklamada da yetersiz kalır.

1970'lerde ve özellikle de 1980'lerin başından itibaren sosyal demokrasi politikaları tartışılır oldu. Kapitalizmin krizinin derinleşmesine paralel olarak sosyal demokrasi görüşü ve uygulaması da derin bir değişim ve dönüşüm geçirmeye başladı. Talepler, sosyal demokrasi uygulama araçlarının, yani sosyal güvenlik sistemlerinin özelleştirilmesine yöneldi. Bu değişim, yukarıda verildiği biçimi ile, ekonomik ve politik sistemde sosyal demokrasi-den liberalizme (tabii, sermaye liberalizmine) geçişi ifade eder. Diğer bir deyişle, yeni sisteme göre, sosyal güvenlik önlemleri için kamusal fonlar kullanılmayacak, bu tür hizmetler meta olarak piyasaya bırakılacak ve bireyler ekonomik güçleri oranında sosyal risklere karşı korunmaya alınmış olacaktır. Bu anlamda sosyal demokrasi politikalarından liberalizme geçiş, sermaye karşısında emeğin ve bireyin, güçsüz ve yoksullaşma derecesinde metalaştırılması ile eş anlamlıdır. Böylece, kapitalist sistem ideolojik korkulardan arındığı ve sıkıştığı dönemde burjuva demokrasi anlayışının özüne dönerek çevresini sistem dışına itip krizini aşmaya çalışmaktadır.

Söz konusu dönüşümün temel nedeni, açıktır ki, sermayenin yaşadığı derin krizdir. Bir yandan reel sosyalizmin tarih sahnesinden silinmesi, diğer yandan da sermayenin krizi, eski düzeyi ile, sosyal güvenlik hizmetlerinin sürdürülmesi gerekliliğini ortadan kaldırmış oluyordu. Öte yandan, gelişmiş merkezlerdeki sermaye tüm dünyayı kendi pazarı olarak kullanma olanağına kavuştuktan sonra ulus devlet sınırları içinde piyasaların genişletilmesi gereksinimi de kalmıyordu. Aynı şekilde, küreselleşmeyle tüm yerküredeki emek ve doğal kaynaklara da serbestçe ulaşabilen sermaye için emeğin yeniden üretilmesi ve/veya idamesi sorunu da ortadan kalkmıştı. Şu halde, toplumsal bilinci çelme gerekçesi kadar, sermayenin maddî gerekçeleri de zayıflamış veya ortadan kalkmış olduğundan, sermayenin derin krizi yaşanırken sosyal güvenlik hizmetlerinin eski haliyle sürdürülmesi söz konusu olamazdı. Zira, ekonomi-politik alanında karar süreçleri eskiden olduğundan da daha çok, küreselleşme dönüşü-

III. Murat Surnamesi'nden.

münü dünyaya dayatan merkez sermayeye geçmiş bulunmaktadır.

Küreselleşme çağında sermaye buyruğu ile sosyal demokrasi uygulamalarının özelleştirilmesi, sermaye açısından bu tür hizmetlerin gerekliliğinin ortadan kalkmış olması kadar, özelleştirilmesiyle sağlanacağı düşünülen yararların da bir sonucudur. Şöyle ki, sosyal güvenlik harcamaları kaynak tüketici niteliklidir. Ekonomilerin sıkıştığı dönemlerde kaynak tüketici harcamalardan kaçınmak, böylece serbest bırakılan kaynakları olabildiğince sermayenin emrine tahsis etmek sermaye lehine bir politika. İkinci olarak da, sosyal güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesiyle oluştur-

lacak özel fonlar da sermaye için yeni kaynak olabilecektir. Bu fonların kamu kesiminde oluşması durumunda bunların diğer kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılma olasılığına karşın, özel kesimde oluşması böyle bir olasılığı ortadan kaldırır. Nihayet, sosyal güvenlik hizmetleri alanının özelleştirilerek, bu hizmetlerin özel firmalar tarafından yürütülmesi sermayeye yeni iş ve kâr alanları açılması anlamına da gelmektedir. Sosyal güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi sonucunda, kendi olanakları ile söz konusu hizmetlerden yararlanamayacak büyük kitleler de ekonomik kaynakların bölüşülmesinde devre dışına atılmış olacaktır. Sosyal demokrasiye artık sermayenin gereksinimi kalmamış olduğuna göre, sermayeye yönelebilecek fonların, insanî amaçlarla da olsa, başka alanlarda kullanılması sermaye açısından "israf" ya da "kaynakların çarçur edilmesi" olarak algılanır. İlginç olan şu ki, sermayenin bu algılaması sistemin ideolojik aygıtları vasıtasıyla tüm topluma yansıtılmakta ve kabul ettirilmektedir.

Zengin merkezlerde küreselleşme çerçevesinde başlatılan liberalizme yöneliş ve sosyal demokrasi karşıtlığı, maalesef, gelişmekte olan çevresel konumlu ekonomilerde de benimsenmiş bulunmaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerde de sosyal demokrasinin giderek dışlanması, bu ülkelerdeki güçsüz sermaye yapısının dış rekabet karşısında duyduğu yoğun kaynak gereksinimi yanında çevreye yayılan güçlü merkez sermayenin dayatmalarının sonucudur. Örneğin, GATS anlaşması olarak bilinen hizmetlerde küreselleşme anlaşması çerçevesinde merkez ekonomilerde konuşlanmış sosyal güvenlik hizmetleri sunan çeşitli hizmet üniteleri çevreye yayılmayı ve oralarda yeni kaynaklara ulaşmayı hedeflemektedir. Gelişmekte olan çevresel konumlu ekonomilerin sosyal demokrasi politikalarını uygulamadaki diğer önemli engeli de, bu ülkelerin ağır borçlu ko-

numda olmaları ve iç siyasal ve ekonomik dinamiklerle yükün önemli bölümünün ekonomide güçsüz kesimlerin ve emeğin üzerine yıkılıyor olmasındır.

Anlatımlardan şu sonuçları çıkarmak olasıdır:

– Sosyal demokrasi, sol politika aracı olmayıp, kapitalizmin sosyalizme karşı kullandığı koruma perdesidir.

– Sosyal demokrasinin uygulama araçlarının uygulandığı kesimler üzerinde etkili olabilmesi, söz konusu uygulamaların maliyetinin varsıl kesimlerden karşılanması koşuluna bağlıdır.

– Sosyal demokrasinin uygulandığı dönemlerde, ilginç olarak, farklı ülkelerde ve farklı zaman kesitlerinde farklı düzeylerde olmakla beraber, kamu açıklarının ve enflasyonun da ortaya çıkmış olması söz konusu politikaların maliyetinin bir bölümünün aynı kesim üzerine yıkıldığını göstermektedir. Nitekim, Türkiye’de enflasyonu denetleme politikaları esas olarak sosyal hizmetlerin çöktürülmesi üzerine oturtulmuş bulunmaktadır.

– Şimdiye dek uygulanmış olan sosyal demokrasi politikaları tüketim niteliklidir. Oysa, potansiyel üreticilerin desteklenmesi de yatırımda fırsat eşitliği olarak algılanmalı ve sosyal demokrasi aracı olarak uygulanmalıdır. “Risk sermayesi” olarak bilinen bu tür uygulamalar da kapitalizmin bir aracıdır.

– Sosyal demokrasi uygulama araçlarının özelleştirilmesi, sistemin liberalizasyonu anlamına geldiğinden, liberalizm ile sosyal demokrasi yan yana bulunamaz. Zira, liberalizmde sosyal risklere karşı korunma bir meta olarak görülmekte ve piyasada bireylerin ekonomik güçlerine göre pazarlanmaktadır.

– Sermayenin krizi, küreselleşme politikalarında yoksullaşmayı da beraberinde getirmektedir. Böyle bir ortamda, kapitalist uygulamada sosyal demokrasi politikalarının eklenmesi giderek olanaksızlaşmaktadır.

– Kapitalizmin seyri içinde sistem sıkışırken giderek sosyal risklerin artması, toplumları malî ve sosyal krizlere sürüklenme eğilimi taşımaktadır. Dolayısıyla, etkin kaynak kullanımı ve hakça dağıtım sistem içi araç ve politikalarla olası görülmemektedir.

Sosyal demokrasi, özellikle Frankfurt Okulu’nun yol açtığı ayrışmadan sonra sol felsefe ve politikarlardan ayrılmış ve sola karşı kapitalizmin kalkanı olma işlevini yüklenmiştir. Eğitim, sağlık gibi bazı sosyal hizmetler yanında yoksullukla mücadele gibi kaynak kullanıcı projeler de, ge-

nellikle algılandığı gibi, salt insancıl amaçlarla değil, sermayeye emek gücü oluşturmak, piyasaları genişletmek ve sistemi yumuşatmak amaçlarıyla özde yine sermayeye dönük politikalarlardır. Sosyal demokrasi politikaları, üretim araçları mülkiyetini dağıtmak ya da kamulaştırmak gibi sistemi dönüştürme potansiyeli taşıyan görüşlere hiç bir zaman yer vermemiş, sadece ikincil dağıtım konularıyla ilgilenmiştir. Günümüzde kapitalizm ve sermaye açısından ideolojik nedenler kalkmış olduğundan, sermayenin yaşadığı derin kriz, emeğin ve çevrenin metalaştırılması politikaları ile aşmaya çalışılmaktadır. Bu aşamada yükselen sorunlara sosyal demokrasi yanıt oluşturamayacağı gibi, güç odaklarının da böyle bir niyeti söz konusu değildir. Sosyal demokratların proje üretmedikleri savı da, sermayenin niyetlerini perdelemeye kullanılan iddialardan öte bir anlam taşımamaktadır. İngiltere’de denenen “Üçüncü Yol” bu gelişmenin ciddi kanıtıdır. İktidara geldiğinde ilk işi emekçi örgütlerini dışlayan Blair ve yandaşlarının amacı, piyasaları canlandırarak ekonomik alt-yapıyı güçlendirmek ve bunun üzerine piyasacı sosyal koruma hizmetlerini kurmak olmuştur. Başka bir ifade ile, sosyal demokrasi, hem yakıtı tükenmiş, hem de teknolojisi demode olmuş eski bir araçtır. Tabela-daki insancıl ifadelerle toplumların aldatılması da, yine, sermayenin ideolojik bombardımanından başka bir şey değildir.

Lokman bin Hüseyin el-Aşuri’nin “Üçüncü Murat Surnamesi”nden. Resim: Osman. 16. Yüzyıl sonu.

Sömürge Savaşları ve Büyük Ortadoğu Projesi

Yavuz Alogan

Bop ya da Avrasya hâkimiyeti stratejisi, Bush hükümetinin bir programı olmayıp, ABD petrolcileri ve silah üreticilerinin var olma koşullarının uygun bir konjonktürde ve küresel düzeyde yeniden yapılandırılması girişimidir

Modern zamanların sömürge savaşlarını, birincisi 1815-1914, ikincisi ise 1914-1960 olmak üzere iki döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem, Avrupalı güçlerin kendi kıtalarının dışına emperyalist yayılma çağını; ikinci dönem ise emperyalist güçlerin askeri yenilgi ve gerileme çağını ifade eder (Bruce Vandervort, 2002).

Sömürge fetihleri döneminde emperyalistler insan gücü açığını ateş gücü bakımından sahip oldukları teknolojik üstünlükle kapattılar. Bununla birlikte, 19. Yüzyıl'ın ortalarına kadar emperyalistlerin ordularıyla, sömürge bölgelerinde bu ordulara karşı savaşan güçler arasında büyük bir askeri teknoloji farkı yoktu. Bu fark ancak 1850'lerden itibaren hızlanarak açılmaya başladı. Askeri teknolojide gerçekleşen bu "devrim" sayesinde emperyalist güçler, 1914'te, Afrika, Amerika kıtası, Asya ve Pasifik bölgelerini hızla fethetmeyi başardılar. Gene bu "devrim" sayesinde, insan gücü açığını ateş gücüyle kapama yeteneğindeki artışın yanı sıra, yerli halklardan oluşan işbirlikçi güçleri yüksek teknoloji ürünü silahlarla donatarak direnişçilerin üzerine sürmek de mümkün oldu. Para ve üstün silahlar ön cephede yer alıyor ve bu cepheye hâkim olan emperyalist güçler "böl ve yönet" siyasetiyle ezilen dünyanın geniş topraklarına ve kentlerine hâkim oluyorlardı. 19. Yüzyıl'ın sonuna doğru yerli halklardan oluşan geniş işbirlikçi orduları sömürge savaşları tarihindeki yerlerini almışlardı. Bu ordular o Yüzyıl'ın büyük Avrupa imparatorluklarının ayakta kalmasını sağladılar.

20. Yüzyıl'a gelindiğinde, özellikle 1914-1960 sömürge savaşları sırasında, işler tersine dönmeye başladı ve emperyalist güçlerin "Üçüncü Dünya" halkları karşısında sahip oldukları üstünlük giderek azaldı. "İdeolojiler çağı" başlamıştı. Sömürge halklarını saran eşitlikçi ve sosyalist fikirlerle karışmış ulusçu coşku,

direniş fikriyatının entelektüel azınlıkların tekelinden çıkarak geniş köylü kitlelerine yayılmasını sağladı. Sömürge dünyası kendi askeri devrimini gerçekleştirerek "gerilla" denilen silahlı gücü ortaya çıkardı. Emperyalist güçler, bombardıman uçaklarının, seri atımlı mükemmel topların, ağır makineli tüfeklerin nişangâhındaki düşmanı kaybetmişlerdi. Düşman hiç bir savaş kuralına uymuyor, silahlı olarak her an her yerde var olabiliyordu. Emperyalist güçler 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısında gerillanın karşısına kontr-gerillayı çıkararak bu eşitsizliği gidermeye çalışacaklardı.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, savaştan çıkan emperyalist güçler, başta Fransa olmak üzere çok zayıflamışlardı. Bu dönemin sömürge savaşlarında ağır yenilgiye uğrayan ilk ülke Fransa oldu. 1954'te General Giap'ın önderlik ettiği Vietminh ordusunun Dienbienfu'da Fransızlara karşı kazandığı büyük zafer, 20. Yüzyıl'ın en belirleyici savaşlarından biri ve emperyalist askeri güçlerin yenilmezliği efsanesinin sonu oldu. Fransızlar bu savaştan çıkardıkları dersleri (gerilla destekli kitlesel ayaklanma taktiklerine karşı silahlı mücadele yöntemleri) Cezayir'de uyguladılar ve 1958'de Cezayir Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu büyük ölçüde imha ederek Cezayir savaşını askeri anlamda kazandılar. Ancak Fransız kamuoyunun paramiliter güçlerin Cezayir'de uyguladıkları işkenceler karşısında isyan etmesi, Fransa'nın Cezayir'i bir sömürge olarak elden çıkarmasına yol açtı.

Britanya sömürge savaşlarından daha az kayıp vererek çıktı. Hindistan'ın bağımsızlığını tanıdı, Filistin ve Mısır'ı fazla kayıp vermeden terk etti ve 1958'de yaşanan Malaya krizi sırasında gerilla destekli halk ayaklanmasını bastırabildi. Hollanda ise bir sömürge imparatorluğu olmaktan neredeyse tamamen çıktı. 1948'de Doğu Hint Adaları'nın büyük bir bölümünü ulusalçı isyancılardan geri almayı başardıysa da bir

yıl sonra Endonezya'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.

Özetle, Avrupalı güçlerin sahip oldukları gelişmiş askerî teknolojiye rağmen 19. Yüzyıl'da ele geçirdikleri sömürgelerin bağımsızlığını, 20. Yüzyıl'da tanımak ve buralardan çekilmek zorunda kalmalarının sebebi; (a) bu bölgelerde yayılan sosyalist ve ulusçu ideolojinin geniş halk kitlelerini örgütlü siyasal partilerin önderliğinde ve köylülük temelinde harekete geçirmesi ve büyük ayaklanmalara yol açması; ve (b) bu ayaklanmaların, ezilenlerin kendi askerî teknolojik devrimlerini nitelleyen "gerilla" savaşıyla desteklenmesi ve böylece direniş hareketlerinin çekirdeğini oluşturan askerî/siyasal öncü güçlerin emperyalistlerin gelişmiş silahlarından korunabilmesiydi.

Bu iki sebebe iki önemli etkenin de eklenmesi gerekir. Birincisi, emperyalist güçlerin kendi halklarının sömürge siyasetlerinden duydukları ve seçim kazanmak zorunda olan siyasal iktidarların hesaba katmak durumunda oldukları hoşnutsuzluktu. 19. Yüzyıl'ın emperyalist fetihleri Avrupa kamuoyunda büyük bir zafer ve üstünlük duygusu yaratıyordu. Oysa 20. yüzyılın gelişmiş iletişim araçlarının sağladığı haberleşme imkânı, sömürgeler dünyasında yaşanan katliamların emperyalist ülkelerin halkları arasında giderek artan bir tepkiyle karşılanmasına yol açtı. İkincisi, 19. Yüzyıl'ın emperyalist güçleri arasında, sömürge savaşları sırasında yaşanan dayanışma duygusunun kaybolmasıydı. ABD, II. Dünya Savaşı sırasında ve hemen sonrasında Avrupa emperyalizmine karşı çıkmaya başladı. Soğuk Savaş döneminde terk edilen bu tutum, özellikle Britanya'nın ve Hollanda'nın kendi sömürge bölgelerini terk etmelerinde etkili oldu. Ekim Devrimi de Rusya'nın sömürge savaşlarında bir etken olmaktan çıkmasına ve SSCB'nin ulusal kurtuluş savaşlarının safında yer almasına yol açtı.

EMPERYALİZM BOŞLUKLARI DOLDURARAK İLERLİYOR

Soğuk Savaş dönemini sömürge savaşları bakımından belirleyen ölümlü Sovyetler Birliği sisteminin çöküşüne (1989-1992) kadar değişmeden kaldı. Bu dönemin en çarpıcı örneği olan Vietnam Savaşı 20. Yüzyıl'ın başlarında ortaya çıkan durumun bir tekrarından ibaretti: klasik

Hünername'den. (detay.)

sömürge savaşı girişimleri en iyi durumda emperyalist güçlerin kendi kaynakları ve iç kamuoyu bakımından üstesinden gelemeyecekleri kadar yüksek maliyetli savaşlara, en kötü durumda ise tam bir başarısızlığa ve yenilgiye yol açıyordu.

Soğuk Savaş döneminde her iki güç nükleer silahları geliştirmenin yanı sıra konvansiyonel silahlarla sürdürülecek ve esas olarak II. Dünya Savaşı sırasında Almanların ve daha sonra Müttefikler'in esas olarak Avrupa kıtasında uyguladıkları savaş strateji ve taktiklerini geliştirmeyi amaçlayan bir askerî konsept içinde hareket etti. Bu konsept,

hareket kabiliyeti ve ateş gücü bakımından hava ve zırhlı kara birliklerinin, lojistik ve sevkîyat imkânlarının artırılmasını öngörüyordu. Örnek vermek gerekirse, NATO'nun Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'e ilişkin savaş senaryosu, Sovyet zırhlı birliklerinin Kafkaslar'dan Ortadoğu petrol bölgelerine doğru başlatacağı topyekûn bir askerî harekât sırasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu güçleri kaç saat oyalayabileceği, bu süre içinde bölgeye diğer NATO birliklerinin nasıl sevk edilebileceği vb. ile ilgili problemleri çözmeyi amaçlıyor; Sovyetler Birliği de ABD'nin bir nükleer saldırısı karşısında Avrupa'nın içlerine zırhlı birliklerle icra edilecek bir askerî işgalin kaç saatte tamamlanabileceği gibi sorulara yanıt arıyordu.

Sovyet sisteminin çökmesi bu türden savaş hazırlıklarını ortadan kaldırdı! SSCB'nin dağılması; Kafkasya'daki güçlerini kaybetmesi; Doğu Avrupa ülkelerindeki nükleer ve konvansiyonel üslerini sökmesi, dolayısıyla askerî düzeninin, sisteminin ve yerleşiminin tamamen bozulması; öte yanda, ABD'nin NATO'yu kullanarak askerî güçlerini Baltık Denizi kıyılarından, Adriyatik ve Doğu Karadeniz kıyılarına, oradan Orta Asya'ya kadar genişletmesi, bütün bunları yaparken Afganistan savaşından sonra Rusya'nın dış politika ve millî güvenlik konseptlerinin temelini oluşturan "Yakın Çevre" politikasını fiilen ortadan kaldırması, ABD'yi nükleer ve konvansiyonel savaş imkân ve kabiliyeti bakımından dünyanın en güçlü ülkesi olarak ortaya çıkardı.

Büyük Ortadoğu projesini mümkün kılan gelişme budur. Başka deyişle, dünya devletleri (ya

da BM), aşırı derecede ve bağımsız bir rol atfedilen "sivil toplum kuruluşları", çeşitli küresel barış girişimleri, vb. bu sürecin sonuçlarını öngörerek 11 Eylül'den sonra ABD'nin izlediği yayılma siyasetini önleyebilseydi, en azından frenleyebilseydi, BOP gibi cüretli bir program dayatılamazdı. Gene Rusya ve Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü daha etkin hale getirerek, yeni bir Soğuk Savaş'ı göze alıp nükleer tehdide başvurarak, NATO'nun genişlemesini, ABD'nin Irak'ı işgalini ve bu işgalin BOP'a dönüşmesini önleyebilirlerdi. Emperyalizm bu noktaya kadar önünde açılan boşluğu doldurarak ilerledi. Bu savaşın ağır topçusu, ulus devletin artık aşıldığını, sınıflar savaşının sona erdiğini, her türlü "bireysel özgürlük" çağının başladığını, yeryüzünde sadece etnik, dinsel ve kültürel farklılıkların kaldığını iddia eden ve bunu medya aracılığıyla insanların beynine kazıyan ve bizzatihi kendisi ideolojik olan propaganda güçleridir. Bu bombardıman emperyalizme karşı mücadele etmesi beklenen güçler, özellikle bu güçlerin aydın kesimleri arasında büyük bir gedik açmıştır.

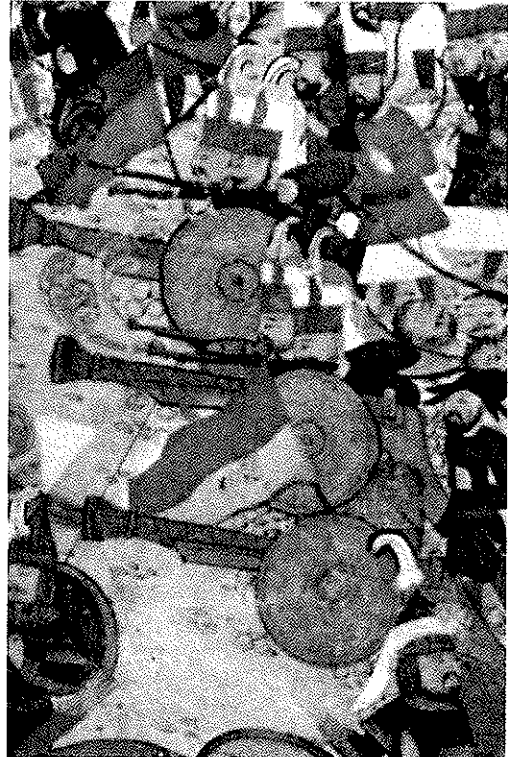
ORTADOĞU: PAZARLIK MASASI

ABD'nin NATO içindeki müttefikleri BOP projesi içinde kendilerine avantajlı bir konum bulmaya çalışmakta, Rusya ise çevresindeki askeri örgütlenmeden duyduğu rahatsızlığı ifade etmekle birlikte şimdilik beklemektedir. Ortadoğu (büyük ya da küçük!) bir pazarlık masasına dönüşmüştür. Örnek vermek gerekirse, ABD'nin Irak'ı işgali öncesinde ve sonrasında Almanya ve Fransa'nın muhalefeti, ABD ve İngiltere'nin Irak'ın sözde egemenliğine ilişkin iki haftada dört kez değiştirilen tasarının BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilmesiyle şimdilik geriletildi. Zorlu pazarlıklar sonucunda "Irak hükümeti"ne, işgal güçlerinden ülkeyi terk etmelerini isteme yetkisi verilirken, Fransa'nın ABD güçlerinin düzenleyeceği askeri harekâtlarda geçici hükümete veto yetkisi tanıma önerisi reddedildi. Rusya'nın Irak konusunda uluslararası bir konferans düzenlenmesi önerisi reddedilirken, BM'nin konuya ilişkin bir konferans "düzenleyebileceği" kabul edildi vb. Kofi Annan, "Güvenlik Konseyi'nin oybirliğiyle kabul ettiği Irak kararı(nın), geçen yılki bölünmüşlükten sonra uluslararası topluluğun yeniden bir araya gelmesinin bir ifadesi" olduğunu söyledi. Pazarlık sürecinin devam edeceği ve AB ülkeleriyle Rusya'nın ABD'nin kendilerine vereceği rol konusunda inişli çıkışlı bir tu-

tum izleyecekleri, ancak ABD'ye cepheden ve kategorik bir tavır almayacakları, ABD'nin BOP'u uygulama yönünde atacağı ikinci, üçüncü adımları bekleyip ona göre vaziyet alacakları belli olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore gibi, ABD'nin nihai olarak pasifize etmeyi amaçladığı ülkelerin ise bu sorunlu cephedeki anlaşmazlıklardan yararlanarak, BOP'un karşısında yeni bir cephe kurmaya, İran ve Rusya başta olmak üzere çeşitli bölge ülkelerini kendi saflarına çekmeye ya da tarafsızlaştırmaya çalışacakları anlaşılmaktadır.

BOP NEDİR?

ABD'nin dünya enerji kaynaklarını, enerji geçiş yollarını, su rezervlerini ve askeri bakımdan stratejik bölgeleri kontrol altına alma ya da dünya hâkimiyeti stratejisinin bir ifadesi olan BOP büyük bir kafakarışıklığına yol açmaktadır. Bu proje, içlerinde sosyalistlerin de yer aldığı çeşitli yorumcular tarafından, bir tür blöf ya da demagoji ya da az gelişmiş ülkelerin yarım kalmış modernleşme süreçlerinin kaldığı yerden ve zor yoluyla sürdürülmesi şeklinde yorumlanmakta; hatta Irak'taki direniş nedeniyle bu projeden vazgeçildiği ve İstanbul'da yapılan NATO zirvesi sırasında bu durumun açığa çıktığı; Bush'un yerine Kerry geçerse bu projenin iptal edileceği; hatta pro-

Hünername'den. (detay.)

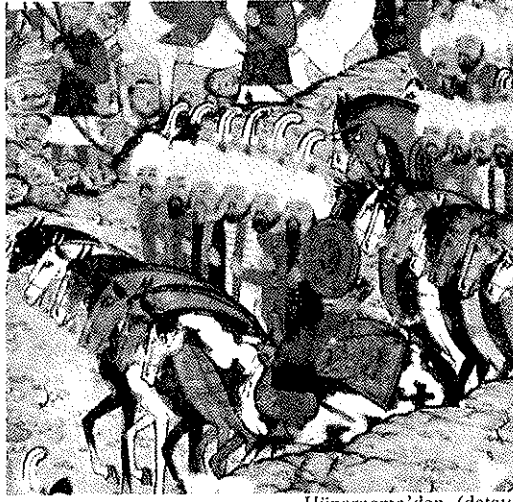
jenin iklim değışiklikleri-
nin ya da bir yıldızın
dünyaya çarpma ihtimali-
nin muhtemel sonuçlarına
karşı ABD-İngiltere'nin
BOP adı altında kararlaştı-
rdığı bir dizi önlemden
ibaret olduğu bile iddia
edilmektedir.

ABD'nin Avrasya hâki-
miyeti projesi 1997 yılın-
da kararlaştırılmıştır. Pro-
jenin uygulanma koşulla-
rından biri, enerji kaynak-
ları ve enerji geçiş yolları
üzerinde, askeri ve idari
kapasitesi olan bağımsız
ve güçlü tek bir ulus

devletin bırakılmaması; bunun yerine emperyal
merkeze bağlı, etnik, dinsel ya da bölgesel kü-
çük birimlerin oluşturulmasıdır. BOP ya da
Avrasya hâkimiyeti stratejisi, Bush hükümeti-
nin bir programı olmayıp, ABD'deki petrolcülerin,
silah üreticilerinin var olma koşullarının
uygun bir konjonktürde ve küresel düzeyde ye-
niden yapılandırılması girişimidir.

Kargaşa sebepsiz değildir. Emperyalizm, 11
Eylül'le gündeme gelen "İslami terörizm'e kar-
şı mücadelesini gayet başarılı biçimde pazarla-
maktadır. BOP Taslak Metni'nde makul bir in-
sanın karşı çıkabileceği tek bir cümle bile yok-
tur. Taslak metne göre, ABD'nin bölgeye as-
keri hâkimiyeti, "demokrasi ve iyi yönetimin
desteklenmesi, bilgi toplumunun inşası, ekono-
mik fırsatların çoğaltılması" (Al-Hayat, 13 Şu-
bat 2004) anlamına gelmektedir. Askerî strate-
jinin propaganda yanı bölgedeki işbirlikçi
medya tarafından da ön planda tutulmaktadır.

ABD'nin Irak'ı işgali ve bu işgali sürdürme
yöntemi, BOP'un bundan sonraki uygulanma
tarzı hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır.
Birincisi, emperyalist güçler, işgal ettikleri ül-
kede tam bir alan hâkimiyeti sağlamaktan, ül-
kenin toplumsal ve idari hayatını denetlemek-
ten (20. Yüzyıl'ın ilk yarısında Malaya ve
Hindistan'daki İngilizler ya da Fransa'daki Al-
man işgal kuvvetlerinin yaptığı gibi) kaçınma,
kaotik ortamın düzenlenmesini/sürdürülmesini
ülke içindeki farklı etnik, dinsel gruplara bı-
rakma, bunların küçük birimlerde özerkliğini
hatta devletleşmesini sağlama eğilimi göster-
mekte; enerji kaynakları ve hatlarıyla stratejik
askeri noktalarda havadan korunan, sağlam bi-
çimde tahkim edilmiş üsler kurmaktadırlar. Söz
gelimi, Irak'ta nüfusun % 60'ını oluşturan Şi-

Hünernâme'den. (detay.)

iler'in İran'la birleşmeyi
düşünmedikleri sürece
kendi şeri düzenlerini
kurmaları ya da Kürt
devletinin orta Irak'taki
Arapların topraklarına el
koyması gibi durumlar,
hattâ direnişçilerin tahrip
ettiği bir tankın üzerine
çıkıp gösteri yapan sıra-
dan insanlar ya da cami-
de savaş fetvası veren
Iraklı din adamı bölgede-
ki işgalciler tarafından
tehlike olarak görülme-
mektedir. Onları ilgilendi-
ren, ülkenin batısındaki
altı askerî üs ile petrol

kuyuları ve yollarının güvenliği ve etkinliğin-
den ibarettir; halkı bölerek ve birbirine düşü-
rerek topyekûn ayaklanmanın şartlarını ortadan
kaldırmaya ve kendi stratejik tahkimatlarını
sağlam tutmaya, böylece işgalin maliyetini en
aza indirmeye çalışmaktadırlar. İşgalin istenen
sonucu vermesi, aynı yöntemin (alan değil,
stratejik nokta hakimiyetinin) bütün bir bölge-
ye (Fas'tan Afganistan'a kadar) uygulanmasına
ve on yıllarca sürdürülmesine bağlıdır.

Özünde laik ve ulusalcı olan Baas ideoloji-
sinin ya da modern Filistin ulusçuluğunun her
tür türlü sosyalist ve eşitlikçi düşünceyle birlikte
zayıflamış olması (Irak'ta Komünist Partisi ve
çeşitli sosyalist fraksiyonlar Koalisyon güçle-
riyle aynı masada oturmakta, bir zamanların
Baasçı generallerinin ve devlet görevlilerinin
bir kısmı işgalcilerle birlikte hareket eden ye-
ni Irak polisini ve askeriyesini örgütlemekte-
dirler), bu güçlerin yerini bir tür İslam enter-
nasyonalizmine inanan ve cemaat ilişkilerine
dayanan, geleceği olmayan ve bu yüzden her
tür türlü pazarlığa açık fanatik İslamcılarının almış
olması da ABD'nin cüretli BOP'u uygulama
şansını arttırmaktadır. Bununla birlikte, Türki-
ye ve İsrail hariç düşman güçlerle kuşatılmış
bir bölgede ABD'nin bu işgal yöntemini son-
suza kadar sürdürmesi mümkün değildir. Do-
layısıyla ABD aynı yöntemi Irak'a komşu ül-
kelerde de, bu ülkelerin güvenilmez ya da düş-
man olanlarında savaş yoluyla; güvenilir ve
dost olanlarında ise, son NATO zirvesinde sık
telaffuz edilen bir deyişle, "giriş-çıkış-konakla-
ma kolaylığı" sağlayarak uygulamak; başka de-
yişle ilk planda Suriye ve İran'ı çözmek, Tür-
kiye'yi ve Kafkaslar'ı askeri bir üs haline ge-
tirmek zorundadır.

ESKİ VE YENİ SÖMÜRGEÇİLİK

Bir bütün olarak bakıldığında, bugünün sömürgeciliğinin 1815-1914 yıllarının sömürge fetihlerini mümkün kılan imkânlarla sahip olmadığı; sömürgeleştirilmek istenen halkların da 1914-1960 yıllarında ulusal kurtuluş savaşlarının başarılmaması sağlayan niteliklerden çok uzak olduğu görülmektedir.

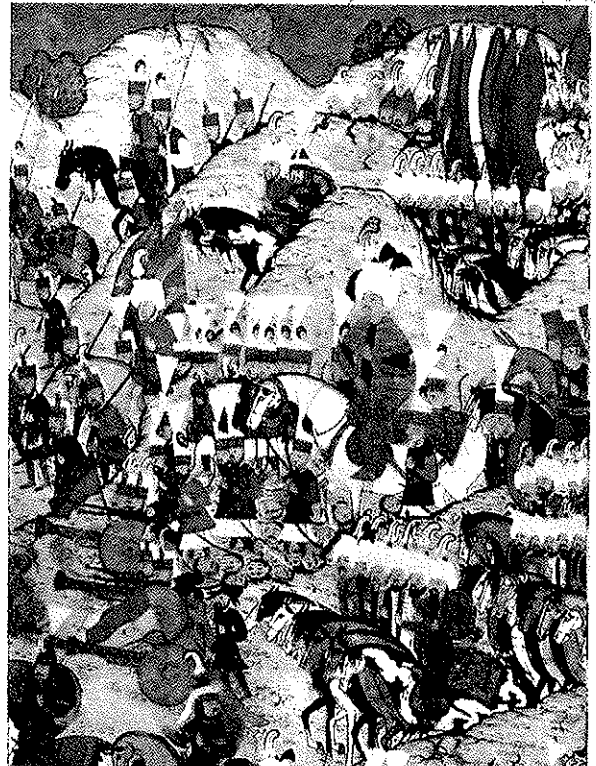
ABD dünyanın her noktasını uzaktan ya da havadan etkin biçimde vurabilmektedir. Ne var ki Coni, karaya ayak basıp işgal ettiği kentin sokaklarına girdiği zaman, karşısında toyota ya da Suzuki marka bir kamyonete binmiş, RPG ve AK-47'yle donatılmış savaşçıları ya da dünya televizyonlarının önünde askerlerini koyun gibi boğazlayan vahşi İslamcılar bulmakta; kendi top- rakları dahil dünyanın her yerinde büyük patlamalar yaratarak müttefiklerini caydırma potansiyeline sahip bir düşmanla savaşmaktadır. Orta vadede tahkim edilmiş üslere iyice kapanmak ya da kitlesel katliamlara girişmek gibi bir ikileme yüz yüzedir. Bu yüzden, asla nihaî bir fetih, tam bir zafer ve girdiği bölgelerde istikrar sağlayamayacaktır.

Sömürgeleştirilmek istenen halkların savaşçıları ise kendilerine bir gelecek vaat eden esinleyici ideolojilerden, ulusal kalkınma ve gelişme, bilimsel eğitimle laik ve modern bir hayat kurma perspektifinden, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ideallerinden yoksun kalmışlardır. Ulusa değil cemaate, özgür insanlığa ve onun anayasalarına değil "Allahın emirleri"ne bağlıdırlar; bu dünya için değil öteki dünya için mücadele ettiklerine inanmaktadırlar. Özetle, ortadoğudaki ulusların kendi BOP'ları yoktur; türdeş olmayan, etnik ve dinsel atomlarına ayrılmış, umutsuz ve heterojen kalabalıklar halinde dağınık durmaktadırlar. Bu durum devam ettikçe emperyalizm, dolarıyla, silahıyla, askerî üsleriyle, misyoneriyle asla tam bir yenilgiye uğratılamaz.

Bugünün sömürgeci güçlerinin kamuoyu elli altmış yıl öncesine kıyasla daha düşük bilinçlidir. ABD ve Avrupa kamuoyunun son bir iki yıldır sergilediği tepki Irak'ta uygulanan şiddetle kıyaslandığında çok zayıf kalmaktadır. Üstelik sıradan insanları hedef alan "İslami terör" denilen olgu bu ülkelerin halklarını giderek yabancılaştırmaktadır. Ebu Musap el-Zerkâvi imgesini ya da diğer sarıklı mollaların yarattığı izlenimi ve kullandıkları intikamcı-uhrevî söylemi, Giap, Ho Şi-minh ya da Bin Bella'nın sömürgecilik karşıtı, bilinçli ve ulusçu söylemiyle kıyaslamak bile durumun ne kadar vahim olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla sömürgeci güçlerin kamuoyunun ye-

ni emperyalist saldırganlığa karşı bir etken olma olasılığının giderek zayıflaması mümkündür.

Her mücadelenin bir düzeyi ve ölçeği vardır. Mahallenize üstgeçit yapılmasını istiyorsanız, önce bakkalı, manavı, berberi ikna etmeniz gerekir. Tek bir işverene karşı taleplerinizi savunacaksanız işyeri ölçeğinde örgütlenmeye çalışırsınız. Bütün bir sermaye sınıfına karşı mücadele ederseniz, işçi sınıfı ölçeğinde mücadele edersiniz. Emperyalizme karşı da ulusal ölçekte mücadele edilir. Bütün bir bölgeye medeniyet getirme, karşılığında bölgenin bütün doğal kaynaklarını yönetme amacını açıkça ilan etmiş bir emperyalizme karşı ulusal çapta ve bölgedeki diğer uluslarla birlikte mücadele etmekten başka çare yoktur. Sınıf ve ulus gibi birimleri yok sayan, sürekli siyasal bir örgütlenme ve bir ittifaklar sistemi kurma hedefi olmayan, hiçbir talebin öne sürülmediği ve takip edilmediği, bulanık ve şenlik havasında protestolar düzenleyen kalabalıklar, kimseyi ne korkutur, ne caydırır, ne de düşündürür; olsa olsa, hâkim sınıflar ve yöneticiler tarafından, ülkenin ne kadar demokratik olduğunu emperyalist sömürgecilere göstermek için, Galatasaray rıhtımında seçkin izleyicilere konuşma yapan Bush'un arkasındaki cami ve köprü dekorunun bir parçası olarak kullanılır. *Kucuk Burjuva*

Lokman bin Hüseyin el-Aşuri'nin Hünernâme'sinden. Kanuni Sultan Süleyman Mohaç Savaşı'nda. Resim: Osman. 16. Yüzyıl ikinci yarısı

Batı Sendromu

Yalçın Yusufoğlu

Aslolan Batı hayranlığı olmadığı gibi, Batı'nın inkârı hiç değildir. Batı'ya karşıtlığımız ve itirazımız onun sadece kendisini evrensel diye dayatmasına ve kendi kültürünü bile aşındırıp yitirerek prototip bir kitle kültürü yaratıyor olmasınadır

İstanbul'daki NATO toplantısını yere göğe koyamadılar. Sadece devlet ricali değil, belki onlardan da çok, medyadakiler öyle yaptılar.

"Tarihsel toplantı" yakıştırması dillerden düşmedi. NATO bugüne dek böyle 19 doruk toplantısı yapmış. Neden-se, İstanbul'daki "tarihsel" oldu. Eski sosyalist bloka karşı kurulmuş olan NATO'nun kendi sınırlarını ve müdahale alanını genişletmesi bundan önceki Washington ve Prag zirvelerinde olup bitmişti. Şimdikininki tarihselliği, kendimizden menkuldü.

Medyaya göre, "dünyanın kalbi Türkiye'de atmış." Bu iddia da gene kendimize ait. Dünya dediğiniz, 600 milyonluk Avrupa + Kuzey Amerika mı? Çin, Hindistan, Rusya, Güneydoğu Asya, Afrika, Latin Amerika ve Arap âleminin tamamı yani 5 milyardan fazla insan olayın dışında. Ama nedense, onların da hepsinin kalbi İstanbul'da atmışmış...

Siz Avrupa'lı, ABD'li, Kanada'lı insanların devlet başkanları, başbakanları hangi gün, hangi ülkeye, ne için gitmiş, bunu bildiklerini mi sanıyorsunuz? Bu tür şaşıaalar, âlâyışlar biz de ve bize benzer ülkelerde olur. Gidin, Birleşik Krallık'ta bir anket yapın, "Tony Blair bugün hangi ülkede?" diye sorun, deneklerin %10'u biliyorsa, aferin onlara. Çünkü, başbakanın hangi ülkeye gittiği sabahtan akşama her saat başı ancak bizim televizyonlarda yinelenip durur; hava alanından canlı yayınlar yapılır, o da kameraları görünce söylev verir. İndiği hava limanında da canlı yayınlar için sadece bizim kameralarımızdan geçer, sonra ev sahibi devlet ve hükümet başkanıyla verdiği çekimler, orada yaptığı basın toplantıları, ilh... sürer gider. Bu tür haberlerle ilgilenmek politikleşme düzeyi değildir; başbakanın ne buyuracağı bellidir, politikacılar her gün aynı sözleri söylerler. Bu tür duyuruların haber değeri olsa olsa üç-beş saniyeliktir, in-

III. Ahmet Surnamesi'nden detay. Levni

cir çekirdeğini doldurmazlar, söylevler hiç bir yurttaşı ilgilendirmez, kimsenin aklında da kalmaz.

Bırakınız dünyanın, Avrupa'nın bile kalbinin NATO zirvesinde attığı kendi karihamızdan çıkmadığı. Nitekim, toplantı bir günde tamamlanmış, önceden teknik heyetin hazırladığı belge imzalanarak iş olup bitmiştir. AB liderleri ertesi gün Brüksel'de toplan-

mışlardır. Demek ki, dünyanın kalp atışları o kadar cıvıkmış.

Toplantının Türkiye'nin tanıtılmasına yaradığı savı da, içinde barındırdığı iflah olmaz ticari zihniyet bir yana, yine kendimizden menkul. 3000 delege, 3000 de basın mensubu gelmiş, ülkemiz hakkında iyi izlenimler edinmişler, 48 ülkenin televizyonu bizden söz etmiş, hele hele Bush'un Boğaziçi kıyısında yaptığı açık hava konuşmasının fonundaki manzaranın tanıtım değeri bir milyar dolarmış, gelen turist sayısını arttıracakmış, ilh...

Medyamız, Bush'un ve NATO liderlerinin yemeklerimizi çok beğendiğini de övünerek söyledi. Besbelli ki, kendimizi Batı'lılara beğendirmeye saplantısından kurtulmuş değiliz, hem de hâlâ "shish kabab" ve "Turkish delight" övücünde dolanıp durmaktayız.

Olay medyanın kamu oyunu etkileme boyutunu göstermesi bakımından da ilginçti. ANAR'ın yaptığı Haziran ayı anketinde, deneklerin % 67.2 si ayın en önemli olayını NATO toplantısı olarak görüyordu. Ondan sonra gelen ikinci ve üçüncü en önemli olaylar ancak % 2,7'er oranındaydı. Kamu oyunun zirveyi ayın en önemli olayı diye görmesi normaldir de, aradaki yüzde farkının 65 gibi bir uçurum oluşturması anormaldir.

ANAR'ın ikinci sorusunun yanıtlarına baktığımızda, bu sonuçların bir dezenformasyon olduğu görülür. Anket sonuçlarına göre sadece Türkiye'de değil, dünyada da ayın en önemli ola-

yı, gene açık ara ile NATO toplantısıymış. Medyamızın kamu oyunun zihnini bu denli çelebilemesi, bu kadar büyük bir çarpıtmanın mümkün olması gerçekten şaşırtıcıdır. Dünya kamu oyunun böyle bir toplantıdan haberi bile olmamıştır. Bizde bir çok evde kablolu yayın var, o kanallar arasında genellikle Almanya, İtalya, Britanya ve İspanya'da çokça izlenen kanallar bulunuyor. Fransızca yayın yapan TV5 ise Fransa'nın devlet yayını olan 2. Kanalının ve Belçika, Lüksemburg, Quebec ve İsviçre'nin Fransızca ana haber bültenlerini yayımlar. Böylece bir çok ülkedeki en önemli televizyon haberlerinin ne olduğunu kolayca öğreniriz. O ülke kamu oylarının, hattâ devletlerinin gündeminde hiç de önemli yer tutmayan NATO zirvesini biz birdenbire dünyanın en önemli olayı haline getirdik. Niçin? Çünkü toplantı Türkiye'de yapıldı.

O günlerde Irak'ta her gün ölenlerin sayısı günde 83'e kadar ulaşmıştı. Dünya medyasındaki birinci haberler gene Irak ve oradaki ölümlere dairdi. Biz ise NATO toplantısını en önemli olay sanıyorduk. Demek ki insanlar başka insanların ölmelerini çok kolay kanıksıyorlar...

Kimse kusura bakmasın, bütün bunların yanıttığı şey aşağılık duygusudur. Sosyal benliğimizi saran bu kompleksin ne zaman sonra ereceği, bu saplantıyı beynimizden, ruhumuzdan nasıl atacağımız belli değil. Ne Galatasaray'ın UEFA şampiyonu olması, ne millî futbol takımının dünya üçüncüsü, basketbolcularımızın Avrupa ikincisi olması, ne de Süreyya Ayhan'ın kendi kategorisinde dünyanın en iyisi hâline gelmesi kompleksimizi dindirebildi.

NATO'cular bizi çok beğendi diye göneniyoruz. Bush yemeklerimize ayıldı bayıldı diye seviniyoruz. Konukseverlik ayrı bir şeydir, kendimizi beğendirmek, aferin almak güdüsü ayrı. Ve bu kompleksimiz Batı'ya karşıdır. Örneğin, on gün önce İslam Konferansı ülkelerinin dışişleri bakanları İstanbul'da toplandığında, hiç de böyle şerefyalı olmadık, konuklarımıza sunulan münüğü halkımız öğrenemedi, aralarında Uzak Doğu'dan, Afrika'dan gelen yani mutfağımızı tanımayan bakanların da bulunduğu konukların yemeklerimizi beğenip beğenmedikleri bize bildirilmedi.

George Walker Bush'un Galatasaray Üniversitesinde yaptığı konuşmadan sonraki manzara daha da esef vericiydi. Aralarında iş adamlarının, politikacıların, medyacıların bulunduğu kalabalık bir grup, 32 dışişleri meydanında, başkanın elini sıkamak için yarışa girdiler. Yüzlerindeki yalaka-lık ve saadet ifadesi, ruhlarına işlemiş aşağılık duygusunun ifadesiydi. Başkan kendisini çevreleyen goriller arasında durup el sıkı. Oracıkta

görüştü sorulan medya yorumcularımız (mesela Cengiz Çandar) konuşmanın içinde pertavsızla mesaj aradılar, hikmet ve keramet buldular. Oysa, onlar herkesten iyi bilirler ki, bu tür konuşmalar protokol konuşmalarıdır, mâlûmu ilâmdır.

Yorumcular, Bush'un el sıkmalarını "Türk halkıyla yakınlaşma çabası" diye alkışladılar. Halkın orada ne işi vardı? Halk üç gündür sokaka çıkamaz olmuştu. Tüm bu şeref duyma ve göze girme yalakalığı sadece ve sadece utanç vericiydi.

"Avrupa, Avrupa duy sesimizi!" ya da "Avrupa, bu bizim ayak sesimiz!", hattâ "Avrupa kork bizden, geliyoruz!" türündeki gazete manşetlerinden bu yana çok zaman geçmedi. Vesile olarak da çoğu kez sporcularımız alet edildi. Onu anlamak mümkündü, zira ortada sportif başarı vardı, oysa NATO toplantısında Türkiye için başarı olan ne var? ABD başkanının Türkiye'den yeni askerî üsler ve stratejik yükümlülükler istemesi mi, başarı? Yoksa, "Türkiye örnek İslam ülkesidir" diye Batı'dan *bon pour l'orient* takdir alınca mı buldumcuk olmalıyız?

Batı'ya karşı kompleks duyarız, "Dünyada Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" diye paranoya taşırız, komplekslerimizi dengelemek için "Çetin Altan'ın sözüyle "Türk'e Türklük propagandası" yaparız. Bütün bunlar, tarihsel köklerimizden kopmamızın, özgün benliğimizi bulamamanın, evrensel insan değerleriyle, yerel insanî değerleri bir türlü bütünleştirememenin bir yansımasıdır. Yerel ve geleneksel değerlere sahip çıkanlar, dünyanın evrensel değerlerine sırt çevirirler, evrensel değerleri önemseyenler onları Batı'ninkilerden ibaret sayarak, tarih ve coğrafyamızdan devraldıklarımızı yadsırlar. Bu bir kültürel – ve siyasal – bölünme, hatta çatışma olarak toplumsal yaşama yansır.

Sonuç? NATO zirvesiyle bir kaç hafta övünür dururuz, unutulur gibi olunca kıvanacak yeni bir bahane buluruz, sonra bir yenisini daha. Kendimize kurduğumuz bu sanal âlemde oyalanır gideriz.

Ne NATO toplantısı önemlidir, ne İslam Konferansı toplantısı. Ulusal kompleksimiz ve şahsiyetsizliğimiz karşısında gerek coğrafyamızın, gerekse tüm dünya insanlığının kültürel zenginliklerine sahip çıkmamızın önemi hepsinden önemlidir. Kültürel zenginliklerimize sahip çıkmadan, hattâ yitirdiklerimizi geri kazanmadan ne doğru dürüst ekonomik ve politik başarılar kazanabiliriz, ne de bizi can-u-gönülden beğenen çıkar. Aferin, yemekleriniz çok güzel, doner, shish ka-

III. Ahmet Surnamesi'nden detay. Levni

bab çok lezzetli derler, bıyık altından gülerek çeker giderler.

Batı karşısında duyulan aşağılık duygusundan ve kendimizi illa ki onlara beğendirmeye güdüsünden ve "muasır medeniyetlere ulaşma" hedefini Batı'ya karşı bir kompleks hâlinde algılamaktan sıyrılmaksızın ne toplumsal, ne de bireysel şahsiyetlilik kazanabiliriz.

Gerek resmî ideolojide, gerekse medyada burjuvazimizin kültür mirası, kültür mirası diye söz etmesine bakmayınız, onlar kültür mirasımızdan sarayları, camileri, çeşmeleri anlıyorlar. "Anadolu medeniyetleri" diyerek coğrafyamızın Türk öncesi evrelerine gidenlerin de kültür mirasından anladıkları gene tarihî eserlerdir, Hitit güneşidir, bilemediniz içi boş bir Kibele övünmesidir.

Oysa, kültür mirası taş-toprak, kap-kaçak değildir, İNSAN'dır. İnsanî değerlerdir, insana, topluma, hayata bakıştır.

Sinan'ın eserlerinin estetik düzeyi hepimizi ne kadar hayran bırakırsa bıraksın, Sinan'a atfedilen sözler, anekdotlar daha önemlidir. Örneğin Süleymaniye'nin minaresi için eğri diyen çocuğun gözleri önünde işçilere halatla minareyi dikleştirmesidir. Süleymaniye'de oturmuyorsanız, o eseri ayda yılda bir görürsünüz veya hiç görmemişsinizdir, ama Sinan'ın anekdotları her gün aklınıza gelebilir.

Tarih ne hükümdarlar ya da hanedanlardır, ne de savaşlar veya aylar, yıllar. Tarih de insandır, insanlardır, insanlar arası ilişkilerdir.

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sini okumak, o masalsı ve abartılı havasında bile, müfredatlardaki resmî tarih kitaplarından daha çok şey öğretir insana. Hoca Nasreddin veya Bektaşî fıkraları, Bekri Mustafa, İncili Çavuş öyküleri de öyle. İnsanlar eskiden nasıl yaşıyorlardı, birbirleriyle ilişkileri nasıldı, yardımlaşmaları, dayanışmaları var mıydı, kimler kimleri, hangi sosyal nedenlerle nasıl eziyordu, devletin örgütlenmesi dışında bizzat insanların kendi aralarındaki ilişkilerin düzenlenmesi, örgütlenmesi niceydi, o ku-

rumlaşmalardaki hiyerarşilerin hangileri gayri insanîydi, hangileri değerliydi, yaşa saygı, bilgiye saygı, mevki ve makama değil bilgeliğe ve iyi huyluluğa saygı, sevgi neydi? Bu olguların hiç birisine okul kitabında ya da okul dışında okuduğumuz geçmişe ait kitaplarda rastlamayız. Ya da, günlük yaşantı, çalışma hayatı nasıldı, esnaf ve zanaatkarlar arasındaki rekabetler ve diğer ilişkiler nasıl şekilleniyordu, her sosyal sınıfın, zümrenin insanları nasıl giyiniyorlardı, hangi yemekleri yiyorlardı, boş vakitlerinde ne yapıyorlardı, bunları da bilmeyiz.

Cumhuriyetle birlikte tepeden inme bir şekilde dünümüzden ani ve kesin bir kopuş yaşanmıştır. Genç ulus-devlet toplumunda ulusal bağlar yaratmak, var olanları pekiştirmek için eskiyi unutturmaya, reddetmeye, bir çeşit monokültür oluşturmağa girişmiştir. Yapılan Batı'lılaştırma çalışmaları esasen yüz yılı aşkın zamandır süregelen ıslahatların devamıydı, fakat geçmişten kopuşumuzla birlikte, yadsınanların yerine iğreti ve taklit öğelerin ikame edilmesi karmaşık, çelişik, ama en önemlisi, yüzeysel şekilde yaşandı.

Bugün eskiye sahip çıkmak, onu tanımak, öğrenmek adına davrananlar ya İslamiyeti ikame etmeye çalışıyorlar, ya da Türk-İslam sentezciliğini. Her ikisi de Batı'yı reddediyor. Oysa, aslolan Batı hayranlığı olmadığı gibi, Batı'nın inkârı hiç değildir. Batı'ya karşıtlığımız ve itirazımız onun sadece kendisini evrensel diye dayatmasına ve kendi kültürünü bile yavaş yavaş yitirerek, prototip bir kitle kültürü yaratıyor olmasındadır.

Cumhuriyet aydınları olarak bizler Batı'cı yetiştik. Kendi kültürel mirasımıza sahip çıkmadık, Osmanlı'yı küçümsedik, daha doğrusu, onu sadece olumsuz yönleriyle ve çöküş dönemindeki çürümüşlükleriyle tanıdık. Arap ve Fars kültürünü de ciddiye almadık. Hint'ten, Çin'den, Afrika'dan hiç bir şey öğrenmedik. Ön Asya veya Asya kültürlerini ancak Batı'lı kaynaklardan okuduk. Hasan Âli Yücel ve İsmail Hakkı Tonguç zamanın-

da yayınına başlanan Millî Eğitim klasiklerinde sadece Batı'nın değil, Doğu'nun da klasikleri sunulmuştu, ama kaçımız onları okuduk?

Tarihimize eğilen bilimcilerimiz, araştırmacılarımız yazılı kaynak gereksinmelerini Osmanlı'daki ecnebi sefaretlerin gönderdikleri raporları okuyarak, yabancı arşivleri tarayarak gidermeğe çalıştılar. O kitaplardan bile çok şeyler öğrendik. Ama, bilimsel araştırmalar için Arap alfabesini ve Osmanlı kelimelerini öğrenenlerimiz dışında, kaçımız Arap harflerini biliyoruz, Latin harfleriyle yayınlansalar bile, hangimiz Osmanlıca'yı anlıyoruz? Belgeler bir yana, kaç tane divan şiirini doğru dürüst anlayabiliyoruz, hattâ bırakınız Divan Edebiyatını, Servet-i Fünun'a bile kaçımız eğildik, Fikret'ten sözlüğe bakmadan kaç mısra okuyabiliriz?

Bugün ülkemizde geçmişe sahip çıkma iddiasındaki İslam'cı ve Ülkücü akımların yayın faaliyeti Batı'ya karşı önyargılarla doludur. Helen ve Roma dönemlerini, Rönesans'ı ve tabii ki -dinsiz diye - Aydınlanma'yı reddederler. Alman felsefesini hiç okumamışlardır. Batı edebiyatını veya büyük Rus edebiyatını bilmezler, tiyatroyla hiç ilgilenmezler. Resim diye Levni'nin, Matrakçı Nasuh'un minyatürlerini bilirler de, ne Rönesans sanatını, ne empresyonistleri, ne de modern resmi incelemişlerdir. Batı'yı bilmezler de, Asya kültürlerini mi bilirler? Onları da Semavi dinler değil diye hepten reddederler.

Buna karşılık, günümüzde az sayıda bazı İslam aydınlarının tasavvufu da birleşmiş bilgililiklerine, kültürel zenginliklerine tanık olmuyor değiliz. Ama onların İslami hareket üzerindeki etkileri yok mertebesindedir, hareketin geneli fazlasıyla politize olmuştur, kaba bir slogancılığa indirgenmiştir. Sığdır, dar kafalıdır, bilgisizdir. Onun adına konuşanlar, referans diye âyetlerden, hadislerden başka bir şey bilmezler. İslam tarihinde eskiden beri softalar ve din adamları ile bilgiler arasında mücadeleler olmuştur. Benim çocukluk yıllarımda bile bilgili dindarlar, "kara cüppeli, kara sakallı, hacı-hoca taifesi" diye niteledikleri o tür din adamlarına çok kızarlardı.

dı, onların arkalarında namaz kılmayı "caiz" saymazlardı. Bu mücadeleyi yobazlar, softalar kazanmıştır. "İslamiyet'in doğası zaten buydu" dersek, Yunus'lar, Mevlana'lar, Hacı Bektaş Velî'ler, Kaygusuz Abdal veya Pir Sultan'lar, Eşrefoğlu Rumi'ler aynı dinin içinden çıkmadılar mı? Fakat, onların bakışı, onların kültürü dine hâkim olmadı; geriye kara cahillik, kaba-sabalık, günübirlilik kaldı.

Türkiye dışındaki İslam âleminde durum nasıl, bilmiyorum, ama uzaktan görüldüğü kadarıyla İslamiyet'e hâkim olan daha çok, politikadır, bağnazlıktır, dar kafalıdır. Bunda emperyalizmin ve Siyonizmin ardı arkası gelmeyen amansız saldırılarının payı büyüktür, ama öyle de olsa, böyle de olsa, kaybeden İslam toplumlarıdır.

Tam da bu konuda, önyargı ve dar kafalılık hususunda, Lenin'in bir sözünü anmak yerinde olacak: Kurucusu Jean Jaurès'in öldürülmesinden sonra bir ara sağ kanat sosyalistlerinin eline geçen *'l'Humanité'*deki bir başyazıyı eleştiren ve "Üçüncü Enternasyonal'in Görevleri" başlığını taşıyan makalesinde (1919), "Cehalet hakikate önyargıdan daha yakındır," diyordu Lenin. (Cilt 29, sf. 508, Lawrence & Wishart, Londra, 1970.)

Türkiye'de ileriye dönük düşünsel, kültürel ve siyasal akımların kültürel birikimimizi ve geçmişimizi sahiplenmesi gerekir. Toplumların düşünsel, ruhsal ve kültürel evrimleri kesintisiz ve

kopmasız olmalıdır. Dünden gelip, yarınlara uzanan bir yolun şu durağında, bu evresinde olduğumuzu, dünsüz doğru dürüst bir yarının olamayacağını bilmeliyiz. Evrensel olanı yerel olanla birleştirebilmeli, yerel birikimimizdeki değerlerin evrensellliğini kavramalıyız.

Toplumlar süze süze ve biriktire biriktire ilerlerler. Bu uzun yolda, yerel olsun, evrensel olsun, değersiz olanı, gayrı insanî olanı süzmeli, değerli olanı, insanî olanı, özgürlükçü, ilerletici olanı tutmalı, çoğaltmalı, güçlendirmeliyiz.

Bu çabayı göstermek, birikimi bizden sonrakilere daha gelişkin olarak devretmek, küreselleşme denilen bugünkü evrede dünkünden daha da büyük önem taşıyor.

III. Ahmet Surnamesi'nden. Levni

Canidir, İşkencecidir, Tecavüzcüdür... Kurtarıcıdır!

*Sorumlular – ve suçlular – ABD ordusu ile
başındaki asker-sivil yöneticilerdir*

Irak'taki işkence ve tecavüz fotoğrafları tüm dünyada nefret uyandırdı, Vietnam'ı çabuk unutmuş ABD toplumunu şoka soktu.

İşgal ordusu bugüne değin 83 bin kişiyi tutuklamış, içeride veya dışarıda, kadın-erkek, çocuk-yaşlı demeden yaygın ve sistemli olarak işkence yapmış; tecavüz etmiş, cinayet işlemiştir. Ama, yayınlanan fotoğraflar sorgu ve işkence sırasında çekilmemiş, tutuklulara ve suçun faillerine poz verdirilmiştir. Resimlerin niçin çektiirildiğine dair rivayet muhtelif. Tutukluları ve dışarıdakileri sindirmek, yıldırma amacını taşıyabilir. Görüntüler yapay da olsa, işkenceler, tecavüzler gerçektir. Bizzat, D. Rumsfeld çok daha korkunç sahnelerin bulunduğunu Senato'da söylemiştir. Savunma Bakanı öyle demiştir, ama *New Yorker* der-gisi bütün o işkence türleri için Rumsfeld'in kendisinden izin alındığını öne sürmektedir.

Washington Post daha 1000 karenin ve video bantlarının bulunduğunu belirtiyor. Görsel belgeleri böyle ortaya çıkmış olmasa da, Guantanamo'daki esirlere de aynı bunlara benzer işkence yapıldığı biliniyor.

Fotoğrafların dışarıya ABD yönetimi tarafından yansıtıldığı, nedeninin ise savaşı sürdürmek için Müslüman'lardan gelecek karşı şiddeti tırmandırarak, kendi politikasına haklılık kazandırmak olduğu savına katılmak olanaksız. Çünkü bu yaklaşım, ABD'yi her şeye kadir gören edilgen ve korkak anlayıştan kaynaklanır. Ayrıca, hiç bir yönetim o tür resimlerin kendine yarayacağını sanacak kadar budala değildir. Nitekim, ABD büsbütün rezil olmuştur.

Yorumlardan birisi şudur: Savaş öncesinde yeni muhafazakârların ve onlarla davranan bazı generallerin savaş ısrarına Genel Kurmay 650 bin asker verilmeden bu sefere çıkılamayacağı, Irak'ın daha az askerle zapt u rapta alınamayacağı gerekçesiyle itiraz etmiş, sivillerse bildiklerini okuyarak, 135 bin asker göndermekle yetinmişlerdi. Bu sava göre, fotoğrafları medyaya verenler savaştan çekilmek isteyen askeri kanattır. Bush'un seçimleri kaybetmesinin Irak'ta tansiyonu gevşeteceği, yeni başkanın makul bir çözüme gidebileceği umulmuştur. Diğer bir tahmin, ülkedeki başka güç odaklarının seçimlerde Bush'u göndermek istedikleridir. Nitekim, mevcut başkana destek %32'ye kadar düşmüştür. Kamu oyu yetersiz bulsa da, Demokrat aday Kerry öne çıkmaktadır.

Dünyada bugün üç tür askerlik hizmeti bulunuyor. Birincisi, bizdeki gibi, askeri okul eğitilmiş profesyonel hiyerarşinin emrinde, zorunluluk gereği silah altına alınanlar. Diğer, ABD'deki gibi, generalinden ace-

mi erine kadar herkesin profesyonel olduğu ordu. Üçüncüsü ise, Yunanistan'daki gibi, profesyonellerin emrinde çalışan gönüllü askerlerin oluşturduğu ordu.

ABD ordusunun omurgasını oluşturan muvazzaf subaylar West Point'te katı bir disiplinle çok iyi eğitilirler. Kısaca NCO harfleriyle anılan assubaylar ise ordunun asıl yükünü taşırlar. Bunlardan gayrı, ihtiyaç halinde alınan, her rütbeden ihtiyat (reserve) subay-assubaylar vardır. (Örneğin, Al Gureyb'in kadın komutanı General Kaprisky meğer savaştan önce bir danışmanlık firmasında çalışıyormuş!) Kalabalığı oluşturan maaşlı erler çoğunlukla dar gelirli, hatta yoksul ailelerin eğitimsiz çocuklarıdır. Bunların hemen hemen tamamını Güney'liler, siyahlar, ABD tabiyetine geçmiş (Hispano-American da denilen) Latin Amerika kökenliler ya da diğer gelirsiz gençler oluşturur. (Örneğin, fotoğraflarda görülen 21 yaşındaki kadın er, West Virginia'lı yoksul bir aileye mensupmuş.) Irak'a gönderilenler arasında Bush'un federal yasalar gereği her eyaletten istediği ulusal muhafızlar da bulunuyor.

Irak savaşındaki ABD'li erlerin sınıfsal niteliği ve eğitim düzeyleri Vietnam savaşındakilerden değişik değil. Aradaki fark, o zamankilerin "drafted" denilen, mecburen silah altına alınmış gençler, bugünkülerin ise askerlik mesleğini seçmiş, maaşlı kişiler olmaları.

O yıllarda ordudaki erlerin büyük çoğunluğu eğitimsiz, – kimisi meramını bile doğru dürüst anlatamayan – taşralılardı. En büyük korkuları Vietnam'dı. Çünkü, küçük bir disiplinsizlik ya da kusur halinde hemen Vietnam'a postalanırlardı. Bugün, Irak'taki profesyonel erler genellikle toplumda tutunamamış, doğru dürüst bir meslek veya iş edinememiş gençlerden oluşuyor. Silah altında olmadıkları zamanlarda düşük, ama daimi bir aylık alan, sağlık sigortası nimetinden yararlanan, tekrar silah altına alınınca uyum eğitimiyle birliğine sevk edilen, ihtiyaca göre belli bir yaşa kadar bazan sivil, bazan asker olarak yaşayan insanlar.

Irak'ta görev yapan bir başka grup ise tümüyle özel sektör niteliğindeki güvenlik görevlileri. Başlarında eski CIA veya FBI mensuplarının, emekli S2 subaylarının (askeri istihbaratçıların) bulunduğu bu özel güvenlik görevlilerine ABD'de aldıkları yıllık ücretin 3-4 katı ödediği için, karşılaşacakları riskleri bile bile oraya gidiyorlar. Yani, ister ordu malı olsunlar, ister özel şirketlerden gelsinler tüm işgalciler o işi para karşılığı yapıyorlar.

İşkencecilik ve tecavüzcülük insanlık suçudur, ıg-renç ve lanetlidir. Çeşitli işkenceci tipler vardır, ba-

zıları sorgulamada uzmanlaşmış, işkenceyi meslek edinmiş, tümüyle alçalmış, hasta ruhlu, aşağılık tiplerdir.

Öte yandan, savaşın insanlara getirdiği büyük deformasyonu da bilmek gerekir. Örneğin, elli yıl barış içinde yaşamış Yugoslavya parçalanınca, orada bile eli silahlı adamların ne hale geldiklerini ibretle gördük.

Gene, belli pis görevlerin başlı başına deformasyon olduğu da bir gerçek. Gardiyanlık bunlardan birisi. ABD halkı resimlerden niçin şoke oldu? Gardiyanların zulmünü hiç mi filmde görmediler? ABD hapishanelerinde – özellikle “County Penitentiary” denilen kırsal alana kurulmuş olanlarda – her şeyden önce gardiyan zulmü ve jopu altında taş ocaklarında, tarlalarda, kanal veya yol inşaatlarında ağır ve mecburi çalışma vardır. Sonra, gardiyanlar mahkumları döverler ya da tutuklular arasındaki adamlarına dövürtürler, şişletirler, hattâ kim vurduya getirip linç ettirirler, ya da bazılarını tecavüz ederler. (ABD’li bir avukat arkadaşım, oraldaki mahpusların en büyük rüyasının kent hapishanelerine nakledilmek olduğunu söyledi.) Sadece erkeklere de tecavüz etmezler, tehditle, şantajla kadın mahkûmların ırzlarına geçerler veya âmirleriyle yatmaya zorlarlar. [Sistem karşıtı bir asi olduğu için punduna getirilip, benzer bir psikiyatri kliniğine kapatılan sinema yıldızı Francis Farmer, anılarında, erkek gardiyanlar – hastabakıcılar – tarafından geceleyin içeriye alınan yakındaki bir askeri birlik erlerinin, bazıları akıl hastası, bazıları lobotomiyle ya da ilaçla uyuşturulmuş kadınlara tecavüz ettiklerini anlatır. Kendisi de o damı kurbanlar arasındadır.]

Kısacası, dünyanın hemen her yanındaki gibi, ABD hapishanelerinde de her türlü rezalet döner, hapishaneler suçlu yetiştiren mekteplerdir. Demek ki, ABD yurttaşı gördüğü hapishane filmlerine ya inanmıyormuş, ya da kendisini vergi ödeyen, yasalara uyan, kiliseye giden iyi yurttaş, mahpusları ise her türlü insanlık dışı kötü muameleye müstahak kişiler diye görüyormuş.

Ayrıca ekleyelim: ABD işkencecilerini, tecavüzcülerini lanetlemek, ancak tüm dünyadaki işkencecileri, tecavüzcüleri lanetlemekle anlam kazanır. Özellikle, bizim gibi bir ülkenin yurttaşları için öyledir. Örneğin, K. Evren siyasi idamlar için, “Asmayalım da, besleyelim mi?” dedi. Zihniyet böyle olunca, asamadığınız tutuklular her şeye müstahaktırlar. Ya da kadınların cinsel organlarına şişe, cop sokulduğu kamu oyuna yansıtıldığında, Evren’in parti başkanı yaptığı, eski Harp Akademileri komutanı, emekli orgeneral T. Sunalp, “Elimizde taş gibi delikanlılar varken, niye cop sokalım?” dememiş miydi? Sadece, sorgularda mı insanlar eziyet gördüler, aşağılandılar? O generalin taş gibi delikanlıları o suçu dışarıda, Kürt köylerinde de işlemediler mi? Veya köylülere dışkı yedirilmedi mi? Kadınlar alınıp götürülerek –

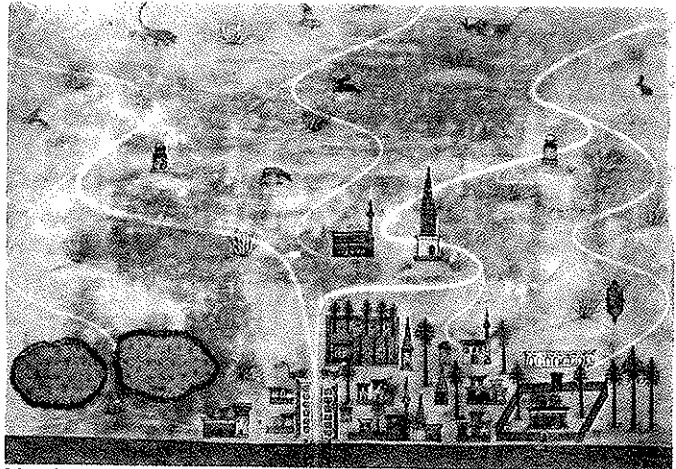
cinsel ilişkide bulunuyor mu (yani dağdaki kocası köye uğruyor mu) diye – muayeneden geçirilmediler mi? Bazı erkekler çırılçıplak soyularak, cinsel organlarına ip takılarak, köy meydanında dolaştırılmadılar mı? Kısacası, bugün Irak’ta neler yapılmışsa aynısı, hatta çok daha fazlası burada yapılmıştır.

Geçici konsey üyelerinden C. Talabani ABD işkencecilerinin önemsenmemesi gerektiğini, ABD’nin Irak’ı kurtararak demokrasi ve özgürlük yolunu açtığını söyledi. İyi ki, kuruldaki bir başka Kürt siyasetçisi olan Dr. Mahmud Osman, NTV’ye verdiği demeçle kendi açısından tavihte bulundu. Zira, hâkim devletler tarafından daima ezilmiş, horlanmış, kırılmış, sürülmüş, kitle hâlinde işkencelere, kötü muameleye uğratılmış bir halkın temsilcisi hiç bir işkenceyi önemsemezlik edemez. Ederse, kendi anadilinde varolan o ağır ni-telemeyi hakeder.

Savaş suçlarının yargılanmasını öngören Uluslararası Ceza Mahkemesi’yle ilgili sözleşmeyi ABD imzalamamakta direniyor. Gerekçesi: “a) Bu mahkeme siyaset üstüdür, devletler üstüdür. Devletimizin söz sahibi olamayacağı bir kurumu kabul edemeyiz; b) 1 milyon evladımız dünyanın her yanında barış ve güvenliği koruyor. Bu mahkeme onların elini kolunu bağlar, görev yapmalarını engeller. Çocuklarımız suç işlerlerse, biz kendi yasalarımıza göre yargılarız.”

Birleşmiş Milletler yıllardır ona bu alanda dokunulmazlık tanıyan “geçici” kararlar alıyordu. Geçen ay yine oylama yapıldığında bu istisnaî imtiyaza son verildi. ABD yönetimi şimdi, sözde barış sağlamaya gittiği ülkelerde dayatacağı ikili sözleşmelerle bu dokunulmazlığı sürdürmeye hazırlanıyor.

Irak’a kitle imha silahları için gittiler. Bulamadılar, ama oraya özgürlük ve demokrasi getirdiler. Şimdi bundan sonra görülecek, Bay Bush’un dediği gibi işkence ve tecavüzler bir kaç kişinin münferit ayıbından mı ibaretmiş...

Matrakçı Nasuh’un “Beyan-ı menazili seferi Irakeyni Sultan Süleyman Han” mecmuasından. 1535-40. Dicle’nin sağ yakasında Bağdat’ın görünümü.

Yine Bir Amerikan Muhibbinin Şayanı Dikkat Uyarıları...

Halim Togan

"Bu savaşa değer miydi, değmez miydi? Değmezdi diyen beri gelsin! Değerdi diyenler de hariçten gazel okuyup tekere çomak sokmasın!"

“Neymiş, ABD askerleri Bağdat'ın en ünlü mapusanesinde tuttukları direnişçilere "işkence" yaparken kameraya "suçüstü yakalanmış"lar! Kızılca kıyamet koptu. Amerika dahil bütün dünyada sağlı sollu laf ebesi enteller yaygarayı bastı.

Bir kere o yapılanlar işkence değil, sorgulama. En fazlası, sorgulama sırasında maksadı aşmış *görünen* zorlama. Dünya değişir de böyle durumlarda – savaş, isyan, kargaşa, terörizm... – sorgulama teknikleri değişmez mi? Olan bu. Öküz altında işkence aramanın ne âlemi var? Kerpetenle et mi koparılmış? Tırnak mı sökülmüş? Kolu bacağı kırılan mı var? Kutu üstünde durmaya zorlanan adam orda ne kadar durmuş? Kimse, kimseyi hakaten şaapmış mı? Ölesiye dövülüp haşat edilenler, azgın köpeklere hedef gösterilenler olduğu da görülüyor ama öyle bir mapusanenin şânına layık o kadarcık bişey de mi olmayacaktı? Büyük, küçük her operasyonun istenmeden başa gelen münferit kazası, yan zaiyatı, firesi her zaman olur. Savaş hali, insan hali...

ABD yönetimi Irak halkını Saddam canavarından kurtardı. Şimdi bütün Iraklıları özgürlüğe, refaha, huzura kavuşturmak için hiç bir gayreti esirgemiyor. İşini bozmaya kalkan izansız sergerdeler yolunu kesmeye kalkınca onlarla başetmek için akla geldik gelmedik yollara başvurmamasından doğal ne olabilir? O "kameraya yakalanma" da nerden çıkıyor? Yüzlerce fotoğraf, video, şu bu... Nerden geldiler? Herhalde bir işe yarıyorlardı ki geldikleri bir yerden geldiler! Her işe burnunu sokan Uluslararası Kızıl Haç heyetlerinin Pentagon'un kapısında bitiverecekleri bilinmiyor muydu sanki? Ne işe yaradıkları bilinse ne olur, bilinmese ne olur zaten? Sen olsan nasıl başa çıkarsın Amerika'nın Bremer Pasha'sının başa çıkmakta zorlandığı o acayip gü-

"III. Ahmet Surname"si-detay.

rûhla? Sünnisi bi türlü, Şiisi bi başka türlü bela bir millet. Saddam kendisi hapiste ense yaparken, her Allahın günü her bir köşe başında bomba patlatıp birkaç Amerikalı canı alıyorlar. Ne kadar kana susamış olduklarını her fırsatta gösteriyorlar. Bunlardan öldüremediğini etkisizleştirmen gerekir. Kuru kuruya hapiste tutarak değil herhalde? Pabucun ne kadar pahalı olduğunu her birine gösterirsin. Onları tek tek ya da aşiret, kabile, cemaat olarak – her ne ise – topluca azdıran isyan ruhunun hakkından gelmek için en zayıf, hassas yanları neresi ise oradan üzerlerine varırsın. Aklına gelirse yere yatırıp başına kadın do-

nu geçirilmiş fotoğrafını da çekersin ki savaşta yenilmiş ve de kime yenilmiş olduğunu anlatsın piç kurusu. Bu işler için özel eğitim, kurs görmüş, devletten avuç dolusu ücretle tutulmuş özel şirket elemanları da var, tabii, elinin altında. İşlerini görmeyecekler mi? Kazandıkları paranın hakkını vermeyecekler mi?

Artı, isyanı bastırmak, sergerdeleri avlayıp ifna etmek için bilgilenmeye, istihbarata ihtiyaç var. İstihbarat modern savaşçının en can alıcı işi. En sağlam ve ucuz istihbaratı sen olsan nasıl elde ederdin? Bütün dünya bilir bunu. Bağdat'ta olanı neden, hangi akla hizmet, Amerikalı'nın başına kakılıyor? Ezizetse, olduğu kadarıyla, ezizet. N'apalım! Karşısındaki, gözü dönmüş bir bedevi, gemi azıya almış düşman. Ser verir, sır vermez, öldürsen bir işe yaramaz. Sırrını söküp almadan üç beş gün tut, besle, sonra salıver gitsin, öyle mi? Niye tutun öyleyse? Tutmayacaksan niye ordasın?

Yer yerinden oynadı işkence yapılıyor diye. Dedik ya, yapılmıyordu. Amerikalı işkence yapmaz. Nasıl yapılacağını ona buna öğretir ama kendi yapmaz. Yaparsa da böyle, en olmayacak bir zamanda yakalanmaz... Iraklı mahpusların sonuç alıcı psikolojik zorlama altına sokuldukları nasıl oluyor da anlaşılmıyor,

asıl anlaşılmayan bu! Enine boyuna tasarlanmış pozlar sergileniyordu sadece. Birçoğu senaryo. İbret sahneleri. Savaş hâlinde her zaman, her yerde buna benzer şeyler olur. Olmasın olur mu? Ayak takımı başına gelenle ya da gelecek olanı görerek haddini bilecek. Bilirilmezse, bilmez. İki üç ay önce Felluce'de o dört sivil güvenlikçiye neler yaptıklarına dünya âlem tanık oldu. Ölülerini sokakta sürükleyip üzerinde tepindiler, kemiklerini un ufak ettiler. Tarihlerinin, kültürlerinin, ırklarının tıynetini nasıl bugünleredek taşıyıp getirdiklerini gösterdiler. Niçin o zaman şimdiki kadar kıyamet kopmadı? Kopmaz. Iraklı ayak takımından her şey beklenir ama Amerikalı şu kadarcık bişey yapınca...? Bu dahi Amerikalı farkının kanıtıdır.

Bak işte "suçlu"lar kimdir, necidir hep soruldu, soruşturuldu, sorgulandı, adalet yerini buluyor, daha da bulacak. Önemli olan bu. Amerika'ya yakışanı yapmak. İkisi de – o da, bu da – yakışır gerçi. Zamanı, zemini şaşırmamak şartıyla. Her ülke Amerika değil. Dünya çapında sorumluluklar yüklenmiş bir devlette birtakım ayrıcalıklar da tanınsın artık, değil mi? Bunun doğru, yani ayağı yere basan, dünya realitelerine uyan bir mantığı yok mu, sen söyle? Amerikan askerinin barış götürmek için ayak basmadığı bir yer kaldı mı bu yerküre üzerinde? Orda burda olur olmaz suçlamalara muhatab olması ona reva mıdır? Ortada doğru dürüst bir suç da yok üstelik; kötü muamele, biraz aşırı kaçan horlama var. Sahiden suç olsa koskoca Amerikan adaleti o suçu günah keçisi misali üç beş erin ya da orta kademe subayın üzerine yıkıp sistemi bütün dünya önünde temize çıkarmaya kalkar mı hiç? Suç suçtur. Sorumluluğu gittiği yere kadar gider. El Gerip mi, Geraip mi, Guraba mı nedir, orda yatan mahpuslara yapılanlar suçsa, Amerika'nın Irak'a savaş açması, orada olması, hattâ oradayken Bağdat'ın elektrik şebekesini onarması da suç! Sorumluluğun gittiği kadar gideceği yer denildi. Orası neresi? Gittiği yerde kalmaz, her bir yere, herkese sirayet eder. Bir de bakarsın, öyle asker gönderme, hava sahası açma, savaş gemileri için limanları onarma teskereleri filan hazırlayıp meclislere sevkedenler, altmış bin ABD askerine davetiye çıkaranlar, ayrıntılı harekât planları yapıp her bişeye hazır alesta duranlar, onlara destek çıkanlar, bugün bile Amerikan birliklerinin lojistik ihtiyaçlarının karşılanmasına, beslenmesine, yakıt ikmaline, şuna buna katkı yapıp bol keseden karşılığını alanlar filan...? Yani, dedim ya, Amerikan realitesini doğru okumak lazım...

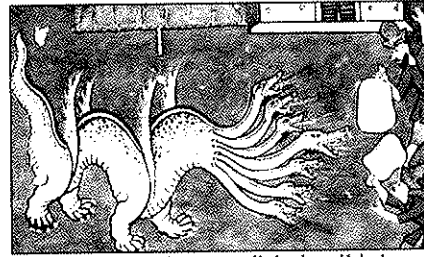
Bu, herkese lazım.

Neymiş, üç beş ABD askeri, başlarındaki subaylarla, Pentagon'a danışarak ya da danışmadan, emirle ya da emir almadan, nerdeyse bir yıldır bu tür maksadı aşan uygulamalarla Amerika'nın dünyadaki imajına leke mi sürmüşlermiş? İflah olmaz solcuları anladık da, o baygın bakışlı liberal entellere de ne oluyor? Bu da neymiş? Nasıl olmuş, nasıl olabilmiş? Hiç olacak şey miymiş? İnsan hakları diye başladılardı, esir hakları diye kıyameti koparır oldular. Deryada yüzüp deryayı bilmezlik mi desek, nankörlük mü desek... ne desek az! Amerika'yı yönetmenin – siz dünyayı diye anlayın – sorumluluklarını yüklenmeden, zorluklarına katlanmadan, açmazlarının yanına bile uğramadan baştakilere akıl öğretecekler, ya da insanlık, fazilet, adalet türkülerini çığırıp kendilerini temize çıkaracaklar. Maksadı aşan, Bağdat'ta olup bitenler değil, koparılan bu kıyamet aslında. Bütün bu yaygara sahiden Amerika'nın imajını – her eve lazım bir meta olduğu düşünülerek – kurtarmak için olsa ve orda kalsa hadi neyse. Başkan Bush'u bu kış başı yeniden seçtirmemek, Pentagonda sözü geçen gelmiş geçmiş en uzak görüşlü, tutarlı, işini bilir filozof ekibi tasfiye etmek isteyenler var. Hattâ ABD ordusunda bile öyleleri olduğu söyleniyor. Kimi generaller Rumsfeld tipi fazla sivri zekâ sivillerden hazzetmez olmuşlarmış. Irak batağı yetmezmiş gibi ülkenin başına şimdi de bu belayı saran bir yönetimden artık kurtulmakta yarar varmış da, sonu gelmeliymiş de, falan filan... Onlar yolcu, biz hancıyız; n'olacak bu işin sonu diye düşünenlerin sayısı artıyormuş. Yalan rivayet, tabii, hepsi. Dere geçilirken at değiştirilmeyeceğini bilmeyenlerin ya da moral bozmayı meslek edinenlerin işi. Pentagon generalleri enayi mi? Neyin ne olduğunu, niçin olduğunu, nereye kadar varmadan nerede duracağını bilmezler mi?

Amerika dışında ise ona rakip devletlerin orta/uzun vaade stratejik çıkarlarını gözetenler işi büyüttüler. Ellerine fırsat geçti ya... Amerika'nın yüzü kızardı diye düğün bayram edeceklerdi nerdeyse. Kendi geçmiş marifetlerine baksınlar! Kimse kimseye, hele Amerika'ya "insanlık" dersi vermesin!

Artı, Irakta ABD geçici otoritesine isyan edenlere "direnişçi" diyenlere sormak gerekir. Ne direnişçisi? Neye direniş? ABD kongresi Irak operasyonuna 90 milyar dolar tahsis etti. Yetmeyeceği anlaşıldı, Başkan Bush bir 25 milyar daha istiyor şimdi. O da yetmez. Her ay 5 milyar dolar harcanıyor. Gerisi gelecek. Güvenliği sağlamaya çalışmakla bitmiyor ki iş!

Irak ülkesi baştan aşağı yeniden kuruluyor. İş, aş, elektrik, su, hastane, okul, polis karakolu, Iraklılar'dan kolluk gücü, yeni bir Irak ordusu – eski Baaslılardan ya da Baas dışından! –, vb., vb... Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Saddam'ın hain maksatlarına karşı on yıl süren ambargolar altında yeni doğmuş bebeler ilaçsızlıktan kırılırken kanlı diktatörün şımarık oğullarının şatafatı ve lüks harcaması yüzünden çöken ekonomi yeniden canlanıyor. Sokak arası işporta ekonomisinden, çarşı pazar ticaretinden başka bir şey bilmeyen Bedevi kültürü liberal ekonominin nimetleriyle tanışıyor. Amerikalı, Iraklı'ya yepyeni, yaşanılabilir bir hayat hazırlıyor. Kendi yurttaşlarının ödediği vergilerle, askerlerinin kanı, canı pahasına... Sergerdeler, sözde direnişçi ayak takımı, doğrudan buna direnmiyor. Kanuna, nizamına, meşrû otoriteye isyan ediyorlar. Bu isyana pabuç mu bırakılır? Amerika hiç bırakmaz! Tek kutuplu dünyanın tek hegemon gücü, Yeni Dünya Düzeni'nin orta direği çıkarlarına ket vurduramaz, prestijine leke sürdürmez. O prestije getiremediğinin görülmesi değil midir? Irak topraklarını üç haftada ele geçirdi. Irak halkının iyiliği ve geleceği için. Gerçi kitle imha silahları meselesi de vardı ama onlar bulunamayınca bunlar bulundu işte. ABD üstlendiği işi bitirecek. Bitirmesi, işe başlamış olmasından daha önemli. Bütün bu olaylardan sonra bi de bitiremediğini düşünün! Peki, o iş bitene kadar – ama tam bitene kadar! – şimdi ve bundan sonra, kimin dediği olacak orada? Amerika'dan başka kim sözünü geçirebilir? Onun sözü geçmesin de anarşi çıksın, iç savaş patlasın, kaos mu olsun, herkesin birbirini kırdığı bir cehenneme mi dönsün Irak? Irak'tan sonra neresi? Ondan sonra dünyanın hangi yöresi? ABD bu sorumluluktan kaçamaz. Irak'ı Iraklılara, yani kaosa terkedip gidemez artık. Ne yapıp edip otoriteyi, güvenliği, kanuna, nizamına riayeti sağlamak zorunda. Elbette zor kullanacak, durumun gerektirdiği her yola gerektiği gibi, gerektiği kadar başvuracak. Savaşın da, işgalin de, Amerika'nın da ne olduğunu kırk milyon Iraklı'ya ve bütün dünyaya gösterecek. Geç bile kalındı aslında. Egemenliğin Iraklılara devri şimdi tamam da, ne ge-

"III. Ahmet Surname"sinden iki detay.

tireceği belli mi? Bir tek şey belli: CIA ajanı başbakanla isyan büsbütün azıp büyüyecek. (Dünyanın bir derdi de bu işte: Amerikalıların böyle olur olmaz hataları, yanlış politikaları. Başka adam mı yoktu?) İş yine başkan Bush'un generallerine kalacak, onlar da ne gerekiyorsa yapacaklar ya da yapacaklar!

Kaldı ki egemenliği devretti işte şimdi Iraklılara. Taa ne zaman söz verdi, tuttu sözünü. Irak'ta hükümet var şimdi. Amerikan kuklası işbirlikçi hükümet diyorlar. Ne yani? Olmayanını siz bulun çıkarın da görelim! Hem bunlar geçici. Altı ay sonra se-

çim olacak, dananın kuyruğu o zaman kopacak. Hiç değilse o vakte kadar bunlarla idare etmekten başka çare mi var? Artık ölümlerden, kazalardan, her türlü – "işkence" dahil – yan zayıttan hep Iraklılar sorumlu. İstenen bu değil miydi? İşgal mişgal yok artık. Amerikan askeri de yok sayılır. Çok uluslu güç var. ABD askeri Irak hükümetinden izin ve direktif almadan hiç kimseyi öldürmeyecek. BM de işin içinde, NATO da. Irak ABD'nin sorunu olmaktan çıktı, dünyanın sorunu oldu. Zaten öyleydi de, bilmezlikten geliniyordu, iş ABD'nin başına kalmıştı. Irak, Iraklıların oldu mu sana... görsünler kendi işlerini. Amerika'sız yapamayacaklarını yine Amerika yapar onlar için. Amerika'ya karşı çıkan direnişçiler de bir ABD askeri öldürmek için kaç Iraklı asker ya da sivil daha öldüreceklerinin hesabını yapmaya otururlar bundan sonra.

Şu hiç unutulmasın: ABD Irak'ta hepimiz için, dünyanın uygar ve mutlu geleceği için savaştı, hâlâ savaşıyor. Terör belasından dünyayı kurtarmak, kanlı diktatörlerin, çağdışı rejimlerin kökünü kazımak için görün nelere katlanıyor. Bu uğurda insanlıktan, fazileten, adaletten bile fedakârlık etmeyi göze alıyor. Artı, Ortadoğu'nun kaderi, yani dünya ekonomisinin can damarıyla ilgili petrolün, Avrasya'dan geçen ve daha da geçecek olan enerji ikmal hatlarının stratejik geleceği söz konusu. Beyinleri hâlâ Ortaçağ karanlığına gömülü kalabalıkların anlayışına, ihtirasına, tutkularına teslim edilebilir mi o gelecek? Edilirse ne olur? OPEC içinde dengeler bi değişecek olsa...? Terörist mah-lûkat neden öyle en çok Suudi Krallığı ile uğraşıyorlar dersiniz? Afganistan'da, Bosna'da

filan uygar dünyaya onca hizmette kusur etmemiş Suud ailesi maazallah aniden tepe taklak yuvarlanırsa..? Yandı gülüm keten helva!

Daha geçende bir Şia mollası, Basra'da, her kim ABD'li bir kadın askeri ele geçirirse köle olarak kendine alıkoyabilir diye fetva verdi mi, vermedi mi? Ardından bir ABD'li rehinenin kafasını kamera önünde kör bıçakla kesmediler mi? Ailelerini geçindirmek için Irak'ta iş tutmaya koşan 72,5 millettten onca insanı kaçırıp öldürmekle tehdit edenler kimler? Ne biçim insanlar? Basra'yı tutan İngilizler hiç bir işe karışmamış masum insanlardı denilen 30-40 Irak'lıyı vurup öldürünce, ardından bi dolu soruşturma, sorgulama sökün ediyor, dâvalar açılıyor, koskoca Büyük Britanya başbakanı zor durumlarda kalıyor. Kelle kesen Araplardan hesap soran, sorabilecek kim var ABD ve sair koalisyon güçlerinden başka? Tony Blair o kaniş maniş hakareetlerini bile göğüsleyerek Irak'a giderken kimlerle yol arkadaşı olduğunu bilmiyor muydu sanki? Böyle durumlar, olaylar, istenmedik facialar olacağını hiç mi düşünmemiştik? Garb'ın karanlıkları aydınlatan medeniyet meş'alesi değdiği yeri yakıp kavurmasa ne işe yarar? Apayrı iki dünya! İki karşıt kutup savaşıyor Irak'ta. Dünya çapında bir kavga veriliyor. Hangisi kazansın istersin? Bölgenin göbeğinde ya kaos, ya bir İran daha, ya da Amerika! "Seçim senin!" denilecek bir durum yok gerçi. Sen istesen de, istemesen de Amerika kazanacak. İki dünya savaşının ikisini de kazanan o oldu. Bunu da o kazanacak! Irak gibi bir ülkede savaşırken başvurduğu yöntemler neyse ne! Başarıya ulaşmasından başka bir alternatif olabilir mi, başta Türkiye olmak üzere bölge ülkeleri ve devletleri için, hattâ bütün dünya için? Ya Irak'ta kaos sürer de giderek evrensel boyutlara ulaşır mı? Başkan Bush'un Büyük Ortadoğu Projesi durup dururken ortaya atılmadı. Genişletilmiş yeni NATO da en önemli, hayati toplantılarından birini tam bu sırada boşuna İstanbul'da yapmadı. Bütün Ortadoğu, büyüğü küçüğü, Amerika sayesinde temelli barışa, huzura, refaha kavuşacak. Bölgede demokrasi, serbest piyasa ekonomi-

si yeşerecek. Halklar özgür olacak. Uygarlık kazanacak! Tabii, asıl, Türkiye kazanacak. ABD'ye nihayet Irak'ta komşu olan Türkiye: 21. Yüzyıl'ın anahtar ülkesi!

Önümüzde yepyeni engin ufuklar açılıyor. Medarı iftiharımız kahraman ordumuzun eşsiz gücüne ve ününe lâyık tarihî misyonlar bizi bekliyor. Avrupa bize kucak açmaya hazırlanırken Fettullah Gülen hocaefendinin okulları her yere, Orta Asya'nın her bir bucağına ve konağına Türk'ün girişim ruhunu şimdiden taşıyor. Turan'ın kapıları işte şimdi açılıyor önümüzde. Amerika'nın da eli bize mahkûm. Biz olmadan girmek zorunda kaldığı Irak macerasında başına gelenler bunu ona gösterdi. 21. Yüzyıl'ın anahtar ülkesinin biz olduğumuzu şimdi herkes biliyor. Yeter ki biz bu Yeni Dünya realitesini doğru okuyabilelim, bizden beklenen model ülke, model toplum, model rejim olma işlevini üstlenelim; Atatürkçü İslam'ın, ya da Müslüman Atatürkçülerin nelere kaadir olduğunu bütün dünyaya – bu arada elbette kendimize de! – gösterecek tarihî fırsatı kendi ayaklarımızla tepmeyelim.

Tarihin burgacında el Gerip mi neydi, orda olanlar nedir ki? Faso fiso! Mızıklanan mızık-lansın, biz işimize bakalım. "Amerika'nın savaşı" bu. Böyle bir savaşı ancak Amerika gibi bir güç üstlenebilirdi. Dünya hegemonu olmanın sorumluluğu diye bir şey vardır. Çok şükür artık tek kutuplu olan dünyada Amerikan realitesini doğru okumak herkesin üzerine farzdır. Ve de savaş, savaştır. Her şey olur savaşta. Olmaz diyenin ya aklına şaşılır, ya da gizli niyetlerinden kuşku duyulur. (Hem, canım, Amerikalı'nın ne hayvan olduğunu kim bilmiyor ki? Kendi zenci yurttaşlarına, geçmişi geçtik, hâlen yaptıkları, mapusanelerde işlenen cinayetler, işkenceler, vb... Bu defa Irak'ta yaptıkları, böylesine belgelenip dünyaya sergilen-di diye neden bu kadar yadırganıyor ki?)

Bu savaşa değer miydi, değmez miydi? Değmezdi diyen beri gelsin! Değerdi diyenler de hariçten gazel okuyup tekere çomak sokmasın!"

Vehbi'nin "Üçüncü Ahmet Surnamesi"nden. Levni 1720-25 yılları. Gece vakti havai fişek gösterisi.

Savaşı Özelleştirme

Özelleştirme ideolojisinin başının altından daha neler çıkacağını daha çok göreceğiz...

“ ABD ordusunun mutfak ve çamaşırhane hizmetlerini – 1990’larda büyük bir gayretle yapmaya başladığı gibi – özel şirketlere gördürmesi bir şeydir, bilfiil savaşmayı özelleştirmesi bambaşka bir şey. Pentagon Irak’ta tam da bunu yapmanın eşiğinde.

Geçen ay Felluce’de güvenlik şirketi mensubu dört Amerikalının feci ölümü Amerika’nın kiralık silahlara ne kadar bel bağlamış olduğunu vurguladı. Özel güvenlik şirketlerinin istihdam ettiği yaklaşık yirmibin kişi halen Koalisyon’un yüz otuz bin Amerikan askerinden sonra ikinci en büyük savaş gücünü oluşturuyor: İngiliz askerlerinden daha çok. Üstelik herbirine, hizmetine karşılık her gün 1500 dolar ödeniyor.

“Güvenlik koruması” nitelemesi kulağa hoş da gelse, bu silahlı adamların gerçekte ne yaptıklarını anlatmıyor. Masa başında oturup resmî binalara girip çıkarak denetlemiyorlar; petrol kuyularını korumak gibi, konumlarına daha uygun düşecek görevlere verilenlerin de sayısı çok az. Kiralık silahlar işgal kuvvetlerinin Bağdat’taki karargâhının ve Amerikalı prokonsül (genel vali) Paul Bremer III’ün güvenliğini sağlamakla görevliler.

Felluce’de vahşice öldürülen dört Amerikalının işvereni Blackwater USA adlı şirketin adamları kısa bir süre önce, Necef’te Irak’lı militanlarla dört dörtlük bir savaşa tutuşmuş, hattâ şirkete ait bir helikopterin hava desteğinden yararlanmışlardı. Pentagon’un, asker sayısını arttırma ihtiyacını karşılamaya çaba gösterecek yerde, Irak’ta esas güvenliği sağlama sorumluluğunun en azından bir kısmını özelleştirmekte olduğu anlaşılıyor.

Sorumluluk bağları gevşek bu sözleşmeli elemanlara giderek daha çok bel bağlamanın ters tepmesi kaçınılmazdır. ABD Irak’ta egemenliği Irak halkına devretmeye hazırlanırken, Irak ordusu ve polislerinin özel bir şirket tarafından eğitilmekte olması, orduda ve poliste görev alanların ülkelerine değil, işi alan kimse ona sadakat duymasının söz konusu olduğu anlayışını öne çıkarabilir. Irak’taki bir düzineden fazla özel şirketin eylemlerini koordine etmek çok zor; uyguladıkları eğitim ve işe alma yöntemleri de çok az kayda kuyda bağlı.

Savunma bakanı Donald Rumsfeld, Pentagon’u “özelleştirme” yolunda yeni imkanlar aramayı sürdüreceğini söylüyor. Esas güvenlik ve çarpışma işleviyle bağdaşır bir yaklaşım değil bu. Pentagon yeni bir paralıasker türü yaratma riskine girmek yerine orduya daha çok asker alıp eğitmelidir.”

Bu yazı 22 Nisan tarihli, Amerikan *Herald Tribune* gazetesinde yayınlandı. Bağdat hapishanesinde işkenceli sorgulamaların yazıda sözü edilen sözleşmeli özel şirketlerin adamları tarafından yürütüldüğünü nerdeyse bir yıldır bilen biliyordu. (Mesela, Uluslararası Kızıl Haç örgütü.) Artık bütün dünya öğrendi. Bağdat’ta, Felluce’de, Tikrit’de, Ramadi’de, Necef’te, Kerbela’da, vb. evler basılarak rastgele toplanıp esir alınan on binlerce insanın yine bu adamların nezaretinde hangi koşullarda tutulduğunu da. “Çok ünlü” Amerikan adaletinin işkence değil, “kötü muamele” suçundan soruşturup sorgulamakta olduğu ve “elbette!” cezalandıracağı söylenen sanıklar (birine alelacele 1 yıl hapis cezası verildi!), bu sözleşmeli şirket elemanlarından oluşan “özel birim”lerin hapishanelerde kumanda kademesinin işlevlerini gaspettiğini (uçak kaçırma olaylarında geçen deyişle “highjack” diyorlar) söyleyerek kendilerini savunuyorlar. Oysa kiralık kaatil tipi sözleşmeli müstahdemin kime karşı cezaî sorumluluğu olduğu meşhuk. Irak’ta geçerli hukuka – ne kadar geçerliyse... – tâbi değiller. İşledikleri suçların hesabını ABD hukukuna göre de nerede, kime verecekleri “henüz” belli değil!

Kiralık işkenceciler kumanda işlevini gasp yetkisini ya da cüretini nereden almışlardı, peki? Biliniyor mu? Böyle şeyler genellikle “bilinmeden” bilinir. Özel girişimle içli dışlı ABD yönetim geleneğinde iş bitirenin, kılıç kuşananıdır!

Ayrıca, Afganistan’da, Guantanamo’da, başka yerlerde hukuk dışı emrivaki uygulamayla tutulan insanların sorgulanmadan önce, resmî ifade ile, “yumuşatılabileceği”nin – yani İŞKENCECİNİN – 11 Eylül 2001’den sonra Bay Bush ve şürekâsınca resmi devlet doktrini katına çıkarılmış olduğu da, gizlenmesine özel özen gösterilen bir sır değil.

Özel şirketlerde örgütlenmiş paralıaskerler birdenbire Irak’ta zuhur etmiş değiller. Yazıda da belirtildiği gibi, bhusus Amerikan pratiğinde 1990’lı yılların başındanberi yaygın bir biçimde varlar. Genel olarak da dünyanın – başta Afrika – her bir köşesinde fink atıyorlar.

Fransızların bir “Légion étrangère”i vardı. Vaktiyle pek ünlüydü. Ordan burdan derlenen ipten kazıktan kurtulma maceracı yoz tipler dolgun ücret karşılığı silahlandırılıp Fransız emperyalizminin en pis işlerini görmeye oraya buraya yollanırdı.

Özelleştirme ideolojisinin başının altından daha neler çıkacağını daha çok göreceğiz...

Euro

Orhan Aydın

Yapılanma o kadar uzun sürdü ki, yirmi beşinci katın betonu dökülürken, sekizinci katının restorasyonuna başlanan dev bir bina gibi neredeyse... Yapılırken eskiyen bir inşaat gibi, Avrupa Birliği.

01/5/2004'de, kapsamlı bir genişleme sonucu üye sayısını on beşten yirmi beşe çıkaran "Avrupa Birliği", en özlü ifadesini bence *euro* sözcüğünde bulmaktadır. Buna hiç bir üyesinin itirazı olacağını da sanmıyorum. Tek sorun *euro* sözcüğünün – *yuro, oyro, öro, evro, eevro* gibi... – her dilde farklı farklı seslendiriliyor olmasıdır. Türkiye'de şimdilik *yuro* dense de, *euro*'yu *avro* olarak okumanın daha uygun olacağını düşünüyorum.

Ortak para birimi *euronun* yanı sıra, parlamentosunu ve bayrağını da hazır eden geleceğin Avrupa Devletinin görünürdeki en önemli eksikliği ortak savunma gücüdür, yani ordusu. Kurulacak "Avrupa Birleşik Devletleri Ordusu" elbette – diğer tüm ordular gibi – savunma amaçlı (!) olacaktır; en yetkili ağızlar bunu böyle söyleyecektir. "Sömürgecilik tarihin derinliklerinde kalmıştır", denilecektir.

Yukarıda "kapsamlı genişleme" diye nitelemeye çalıştığım olayın, farklı bir açıdan bakıldığında, genişlemenin tipik özelliklerini taşımadığı düşünülebilir. "Tüm olay bir üst kimlikte erimedir. Avrupa üst kimliğiyle birleşip, onda erime; bir tür 'vahdet-i vücut' olayı gibi... Genişlemeden çok, bir yoğunlaşma..." denilebilir.

Ote yandan, bu yorum tümüyle yanlış bir varsayıma dayanıyor da olabilir. Belki söz konusu "kapsamlı genişleme", görüntüsüyle uyumlu bir gerçekliği yansıtmaktadır, yani yoğunluğun azalması söz konusudur, artması değil. Genişleme varlıklı merkezden, yoksul çevreye doğru gerçekleştiğine göre, teorik olarak – en azından matematik olarak – gittikçe fakirleşen bir Euroland ile karşı karşıyayız demektir. Hesabın içinde daha Türkiye de yok üstelik! "Türkiye devreye girdiğinde, seyreyle sen bu kibirli zenginler kıtasında fukaralık nasıl oluyormuş?" diye akla gelebilir.

Ancak, kuruluşundan bu yana beşinci genişlemesini yaşayan AB'nin her defasında biraz daha fakirleştiğini söylemek mümkün değil. Demek ki, birinci varsayımımız şimdilik daha doğru gözüküyor, yani genişlemenin garip bir biçimde merkezin yoğunluğunu artırıyor olma-

sı... Euro'nun patronları ellerindeki kutsal gücü öyle olur olmaz nedenlerle dağıtmayacağına göre, ne merkez fakirleşecek, ne de çevre ihyâ olacaktır.

Nedir o halde aday ülkelerin yüksek tansiyonlu taleplerinin nedeni? Bence, "Komşuda pişer, bize de düşer" gibi bir çaresizliğin mantığından başka bir şey değil! Üstelik bu mantık TL kapitalizminin büyük patronları için geçerli olduğu gibi, küçük ve orta boylar için de biçilmiş kaftan gibidir. Euroland'ın patronlarıyla kucaklaşma konusunda en arzulu davranan siyasi parti, işte bu küçük ve orta boy sermayenin desteğiyle iktidara gelen A/ke/pe'dir. Bunu, 21 Ekim 2003'de İktisadi Kalkınma Vakfı (IKV) ile AB yetkililerinin ortaklaşa yaptıkları değerlendirme toplantısında, Genişleme Genel Müdürlüğü'nde Türkiye'den sorumlu Direktör Mathias Ruete şöyle dile getirmişti: "Türkiye'nin bu büyük oluşuma *dahil olma arzusunun büyüklüğünü* hissetmekteyiz..."

Bu şehvet kokan cümle çerçevesinde Türkiye AB ile ne tür bir pazarlık yürütüyor, ya da neyin görüşmesini sürdürüyor, merak ediyorum? Arzunun büyüklüğünü, kimseyi mutlu etmeyen TL kapitalizminden EURO kapitalizmine geçme niyetinde arıyorum. Bir nevi, kapitalizm cennetinde gecekondudan kent merkezindeki lüks semte taşınma arzusunun yakıcılığına benzer bir duygu olmalı... Orada aşağılanmanın her türlüşünü yaşayacağını bile bile üstelik...

Yazıyı Türkiye-AB ilişkileri gibi sakızlaşmış bir konuya dönüştürmeden önce, Avrupa yakasında bir süre daha dolaşmakta yarar var. İster bir üst kimlikte eriyerek yoğunlaşma, isterse ani genişlemelerle yoğunluğun azaltılması yöntemine başvurulmuş olsun, sonuçta AB oluşumunun gerekçesi değişmemektedir. Bu gerekçeyi F.Kafka'nın ilginç bir tanımıyla açıklamak mümkün sanıyorum. Kafka 1920 yılında birkaç hafta önce tanıştığı Gustav Janouch (Yanoş) adlı gençle bir söyleşi yapar. Konu zenginliktir. Şöyle der Kafka gence:

"Zenginlik düpedüz görece bir şeydir. Doğ-

III. Ahmet Surnamesi'nden. (detay.)

rusu yalnızca özel bir durumdur. İnsanı sahip olduğu nesnelere bağımlı kılar ve boyuna yeni kazançlarla, yeni bağımlılıklarla bunların elden çıkıp gitmelerini önlemek zorunda bırakır. *Zenginlik, maddeye dönüşmüş bir güvensizliktir sadece...*

Bu yorumun da yardımıyla bende epeydir pekişen kanağe göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin saldırganlığı ile AB oluşumunun ortak yanı, sömürünün ve sömürgeciliğin ganimetlerinin korunması, muhafaza altına alınması, güvenliğinin sonsuza kadar sağlanması temeline dayanmaktadır. *Güvence için zenginlik, zenginliğin korunması için de güvenlik gerekmektedir.* Kapitalizm bu döngüden çıkamaz ve bu nedenle saldırganlığı neredeyse içgüdüsel bir hal almıştır.

ABD'nin kendini bu kadar güvensiz bulmasının nedeni, sahip olduğu zenginliğin büyüklüğü değil mi? Bunca silahlanmaya karşın kendisini yine de güven içinde hissetmemesi korkularının büyüklüğünü gösterdiği gibi, saldırganlığının nedenini de açıklamaktadır.

Son yıllarda küreselleşme sürecini tanırsal bir olguymuşcasına ele alıp anlatan kişiler, içinde yaşadığımız çağı yeterince algılayamadığımızı düşünerek, olup biteni daha iyi açıkladığını sandıkları tanımların peşine düştüler. Kimine göre "İletişim Çağındayız", kimine göre de "Bilgi Çağında". Ben de bu moda uyup, kendimce çağımızın yaşanan süreçlerini tanımlamak istiyorum. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, özellikle batı toplumları başta olmak üzere dünyamız "hesapçılık çağına" girmiştir. 21. Yüzyıl'la birlikte ise bu evrenin tamamlanıp, yerini "korkular çağına" bıraktığını söyleyebiliriz.

Varlığını ve gücünü korumak isteyen bir toplumun savunma içgüdüleriyle hareket etmesi beklenirken, niçin yayılmacı ve saldırgan bir

tutum sergileniyor? ABD niçin bütçesinin yarısından fazlasını diğer toplumları yoketme üzere geliştirdiği ölüm makinalarına ayırmaktan başka çıkar yol bulamıyor? Daha önceki bir yazımda yönelttiğim bir soruyu yinelemek istiyorum: "Serbest piyasa düzeni niye ikide bir savaşmak zorunda kalıyor?" Üçüncü Dünya ülkeleri silahlı güçler tarafından kontrol altına alınmadan, Birinci Dünya hür ve serbest olamıyor mu?

Yakın tarihe şöyle bir göz atıldığında, "Korkular Çağı"nı yaşayan kapitalizmin, kurduğu düzenin güvenliğini sağlamak için *saldırıdan ve savaştan başka bir şeyi akıl edemediği* ortaya çıkıyor.

Denetim dışı bazı temel çelişkiler "Korkular Çağı"na damgasını vurmuştur. Birkaçını hatırlatalım: Bir önceki evrede, yani "Hesapçılık Çağı"nda kendini savunma içgüdüünü yitirmiş olan kapitalizm, tehlikeli durumlarda kendini kurtarmayı beceremez; başka bir güç tarafından kurtarılması gerekir; bir kurtarıcıya ihtiyaç vardır; ancak böyle biri bulunamaz, çünkü kendisinden daha kudretlisi yoktur; en büyük güç zaten kendisidir... Saldırarak ve savaşarak güvenliğini artırdığını sanan bu sistem, kendini biteviye üstesinden gelemediği tehlikelerin içinde bulur. Kurtulamadığı tehlikeleri yine neler durur; bunu da tehlikeleri savuşturmak için yaptığını düşünür. Terör adını verdiği tehlikeyi yok etmeyi hedeflerken, giriştiği katliamlar sonucu mayalayıp çoğalttığı o terörü nasıl altedeceğini bilemez.

Kapitalizmin varoluşunu sürdürebilmesi için temel bir zıtlığın daha üstesinden gelebilmesi gerekir. Şöyle ki: Sermaye sınıfı bir yandan zenginliğini sürekli artırmak isterken, öte yandan kaybetme korkusu aynı oranda artmakta-

dır. Korkunun kaynağı ise, kapitalizmin adaletsizliğin üzerine inşa edilmiş olmasının çıplak bir gerçeklik olduğunun bilinmesidir. Daha başka ifadeyle: “Adalet duygusu yok edilemeyen insan, kapitalizmin korkulu rüyasıdır.” Çünkü “adalet duygusu” salt bir duygu ya da uygulanma değildir: eşitsiz çıkar ilişkisine itirazın soyut ifadesidir. Bir başka deyişle, bu ilişkide taşın altına itilen insanın kendini savunma içgüdüsü. Saldırganlığın görünen yüzünde ekonomik çıkarlar ve sömürgecilik, görünmeyen yüzünde ise vicdanlardan kazınıp atılmak istenen bu “adalet duygusu” yer almaktadır. Irak’ta ve Filistin’de ABD ve İsrail tarafından seçilen hedefin, bazı toplumlarda gereksiz ve irrasyonel(!) biçimde varlığını sürdüren, küreselleşen dünyanın yeni değerlerine de ters düşerek kafaları karıştıran, kapitalizmin sorgulanamaz ve özgürce öldürme eylemine engel olan “adalet duygusu” olduğunu görmemek mümkün değil. Kapitalizm, kâbusunu yok etmek için “adalet duygusuna” saldırıyor. Bunu da, barış söylemiyle rehabet içine düşmüş dünya kamuoyunu yeniden savaş koşullarıyla başbaşa bırakarak yapıyor. Vahşeti unutturmayarak, cinayetleri kanıksatacak sıklıkta tekrar ederek, “Bu kadar da olmaz!!” diye bağırان insanları, bağırmanın yararsızlığına inandırarak, savaşı yaşamın bir uzantısıymış gibi sergileyerek, işkence sahnelerini sıkça yayınlayıp, herkesi bu görüntüler karşısında duyarsızlaştırmaya çalışarak asli hedefinin iç dünyalarımızı, vicdanımızı, adalet duygularımızı parçalamak olduğunu uluslararası kapitalizmin patronları ve onların dengesiz uşakları daha nasıl anlatsınlar, bilmem ki...

Yaşadığımız çağda olan biten her şeyi – AB ya da Orta Doğu Savaşları – ağgözlü kapitalizm yine çıkar peşinde diyerek açıklayamayız. Olan biteni bu açıklamanın içine sığdıramayız, çünkü yaşananlar “çıkara sağlama peşindeki kapitalizm”in çerçevesine dar gelir. Onu aşan, –akıl dışı ve kavranamaz bir mantığa dayandığı için de – algılanması oldukça zor olan bir olguyla karşı karşıyayız. Kapitalizmin patronları kendilerine şu soruyu soruyor: “Dünyaya kim hükmedecek?” Bu yalın ve açık sorunun yanıtını da alabildiğine yalın ve açık biçimde veriyor, ölüm silahlarını konuşturarak... Hedefine ulaştığında ise, dönüp arkasına bakmaması ve geride sorun kırıntıları bırakmaması için hiç kimsenin adalet peşinde koşmaması gerekir. Hedef, vicdanlarımızın parçalanması ve duyguların köreltilmesi olarak belirlenmiştir. Savaş ve canlı yayınla iletilen vahşet yalnızca bunun araçlarıdır. Irak kocaman bir sahne ve

vahşetin belgeselinin çekildiği bir stüdyodur. Amaç bunun tüm dünyaya iletilmesi, hedef ise vahşetin kanıksatılmasıdır. Duyarsız, nasırlaşmış, umursamaz vicdanlara sahip olunması, dünyaya bütünüyle hükmetmek isteyen gücün asla vazgeçemeyeceği şeydir. Tüm dünyaya hükmetme hedefinin de tek nedeni var: *Her şeyi sonsuza kadar güvence altına almak.*

Zenginlik sınırsız bir boyuta ulaşınca, kaybetmeyi göze alma oranı da sıfıra yaklaşacaktır. Kapitalizm çıkar savaşlarını geride bırakmıştır. O çağ “hesapçıların çağı”ydı. Şimdi yeryüzünde uğruna ordular besleyecek büyüklükte – elde edilmemiş, ya da kontrol altına alınmamış – kaynak kalmamıştır. Sorun da bunun büyüklüğüdür zaten. “Korkular çağı”ndaki olay, bu sınırsız varlıkların nasıl muhafaza edileceğiyle ilgilidir. Sıfır risk ve sonsuza kadar güvenlik talebi saldırganlığı dizginlenemez biçimde arttıracaktır. (Yukarıda değindiğim gibi, kendini koruma içgüdüsünü kaybeden, yalnızca korkar ve saldırır.) Neredeyse artan gücüyle doğru orantılı bir saldırganlık söz konusudur. Ancak güvenliğin tesisi için girişilen her eylem tehlikeleri azaltmayıp çoğaltacaktır. Temel zıtlıkla başedilemeyeceği için, kapitalizm müthiş bir genleşme ve hükmetme girişimiyle – buna isterseniz benzeri görülmemiş bir emperyalizm de diyebilirsiniz – kendi fitilini kendi ateşleyecek; belki ateşledi bile... Sürecin kestiremediğimiz yanı ise, fitilin ne kadar uzun olduğu ve ortaya çıkacak hasarın büyüklüğüdür.

Ancak yeri gelmişken, kapitalizmin korku filmine benzeyen bu serüvenini çok fazla da ciddiye almadığımı söylemek istiyorum. Çünkü, kapitalizmin hedefi akıl dışının ta kendisidir. Yeryüzünde uçan/kaçan/düşünen/konuşan her şeye hükmetme arzusu saçmalıktan öteye bir milimetre geçemez. Sınırsız güç talebinin sonunun kaçınılmaz biçimde “hiçlik” olduğunu düşünüyorum ve “Kesin bir yokoluşa emin adımlarla yürümek istiyorsanız tüm kainata sahip olmayı denemelisiniz” demek istiyorum.

“KLEİST UYKUSU”NDAN UYANANLAR

1811 yılında, otuzdört yaşındayken intihar ederek ölen Alman yazar Heinrich von Kleist’in eserlerinde “bayılma ve uykudan uyanma” olaylarına derin anlamlar yüklenmiştir. Özellikle öldüğü yılın yaz ayında bitirdiği ünlü öyküsü “Findling”de hasta olduğu için bayılan bir çocuğun (Nicolo), ayıldıktan sonra tüm çocuksu mâsumiyetinden sıyrılarak “hesapçı” bir dünyaya adım atışı anlatılmıştır. Nicolo sonunda duyguların yerini aklın ve hesapların aldığı bir dünyada yerini almıştır; kaygılar, korku-

lar, entrikalar, kötülükler, kıskançlıklar, kavgalar dünyasıdır bu "hesapçı"ların dünyası. İçgüdülerin köreldiği, çıplak aklın engelleri yıkarak yoluna devam etmek istediği bir dünyadır. Bir mantığı sonuna kadar sürükleyip, sonuçta akıl dışına düşmek gibi...

AB'ye 1 Mayıs 2004 itibariyle katılan eski sosyalist sistemin yeni ülkeleri, benim "Kleist Uykusu" diye niteliyebildiğim bir uykudan uyandıktan sonra kendilerini, öyküde adı geçen Nicolo adlı çocuk gibi, birdenbire "hesapçılar" ülkesinde buldular. Efendilerinin huzur ve güvenini nasıl sağlamaları gerektiğini kısa zamanda öğrenecekler. Akşam bir "Macar" olarak yatıp, sabah "Avrupa vatandaşı" olarak uyanmak sihirlerin en çarpıcısıdır!

Euro kapitalizminde hesap şudur: "Önce mevcudun korunması, sonra daha fazlası." Bu hedefe yönelen AB için "Avrupa sorunsalı" ideolojik bir kavramdır. Türkiye için ise "Avrupa sorunsalı" bir durumun muhafazasından çok, mümkün olduğunca hızlı ve kapsamlı bir değişimi ifade etmektedir – arzu da talep de bu yöndedir zaten –. Bu da, Avrupa hedefinin Türkiye için bir ütopya olduğunu gösterir.

Vehbi'nin III. Ahmet Surnamesi. Resimleyen, Levni. Çiftçiler, değirmenciler ve fırıncılar alayı. 1720-25.

Özetlersek, "AB" Avrupalılar için ideolojik, Türkiye için ütöpik bir kavramdır.

Bu nedenle de, AB için her günün ve saatin önemi vardır, ama Türkiye sonsuza kadar, ama telâş içinde bekleyebilir. Zamandan başka hiç bir şeyi olmadığı halde, hiç zamanı yokmuşçasına bekler. Gelecek olanın hayır mı, şer mi getireceğini bilmeden bekler Türkiye. Ancak, Türkiye "Kleist uykusun" dan uyanalı çok olmuştur. O "hesapçılar" dünyasını uzun süredir tanımaktadır. Bilemediği, hesap kesildiğinde ne ödeyeceğidir. Amacı ödemek değil, ütmektir elbette, ergin bir "Nicolo" şirretliğiyle...

"Hesapçılar Birliği" Avrupa, doğası gereği oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Hele uykudan yeni uyananlar için adeta bir labirenti andırıyor. Bu birliğe hesapçılar kanadından bir katılım söz konusu olduğunda, girilen tartışmaların sonu gelmez: tıpkı Türkiye'nin katılma talebinde yaşananlar gibi. Konunun muhatabını bile bezdiren tartışmalar, bir süre sonra izlenemez olur, ama süreç devam eder.

AB/Türkiye ilişkileri Prometheus söylencelelerini anımsatıyor insana. Bir söylenceye göre, Prometheus'un tanrılara ihanetinden bu yana o kadar uzun zaman geçmiştir ki, olayı tanrılar unutmuş, kartallar unutmuş, Prometheus'un kendisi unutmuştur. Diğer bir söylenceye göre ise, Prometheus'un tanrılara ihanet etmiş olmasından o kadar çok söz edilmiş ki olay anlamını yitirmiş; böylece tanrılar bezmiş, kartallar bezmiş, yara da bezip kapanmış gitmiştir.

Ben Avrupa Birliği fikrinin doğuşuyla yaşıyorum, yani 1946 doğumluyum. Bu nedenle olayın yaşamımla bire bir örtüştüğünü düşünüyorum. Bu da onunla özel olarak ilgilenmem için yeterli bir neden oluşturuyor aslında. Bir farkımız var elbette. Ben kendimi biraz yorgun ve yaşlı hissediyorum artık. Ama AB'ye bakıyorum, oldukça diri ve girişken. Hiç yaşını belli etmiyor. Ben bu yaştan sonra genişleyip, palazlanamam. AB ise dinamik olduğu söylenen bir yapı içinde büyüyüp duruyor. Gelecek ile ilgili projelerim sınırlı sayıda, denilebilir. AB'nin gelecek ile ilgili hayallerinin arkasından ise yetişmek bile mümkün değil.

Yine de, 60 yıldır peşinde koşulan AB projesi gereğinden fazla zamana yayılmış, neredeyse tamamlanmak istenmeyen, ancak sürdürülmek istenen bir tasarım gibi gelmeye başladı bana. Yapılanma o kadar uzun sürdü ki, yirmibeşinci katın betonu dökülürken, sekizinci katının restorasyonuna başlanan dev bir bina gibi neredeyse... Yapılırken eskiyen bir inşaat gibi, Avrupa Birliği.

Barış, Ama Hangi Barış?

Her istediğini söyleyebilen tarafın işine yarayacak uzlaşma formüllerini savunmak, konuşamayanlara sabır tavsiye etmek barış ve demokrasi istemlerine uygun düşmüyor

DEP'li 4 eski milletvekili Yargıtay kararıyla tahliye edilince, AKP yöneticileri karara menmün oldular, Aralık 2004 yolunda bir adım daha atıldığına inandılar.

Ama milletvekilleri 1991'de seçilmiş oldukları bölgelere gidince ve kalabalık kitlelerce karşılanınca, malûm mekanizmanın düğmesine basıldı.

Medyada yayılım ateşi başladı. Onların hâlâ ders almamış oldukları söylenerek gözdağı verildi.

Bölgede uzun süre görev yaptığı için görüşüne başvurulmuş bir emekli korgeneral, "Kürt, Laz, Çerkes ne oluyor, hepimiz Türküz, o toplulukların hepsi Türk'lerden geliyor", diye görüşünü açıkladı, meydanlarda toplanan kalabalıkların ise "PKK korkusuyla mitinglere gittiğini" söyledi. (TV8, 16.06.2004.)

Siirt'te şehit aileleri ve gaziler adına bir karşı gösteri tertiplendi. Doğru dürüst Türkçe konuşamayan ve korucu aşiretine mensup olan birisi kendisine ezberletilmiş üç-beş cümleyi güç bela okudu. Köylerinde, evlerinde, günlük yaşamlarında Kürtçe konuşan korucular, ülkücüleri gibi "Şehitler Ölmez - Vatan Bölünmez!" diye haykırdılar. En çok GAP televizyonunda tekrarlanan görüntülerde, "bizi temsil etmeyenlerin peşinden gitmeyin" diyerek, DEP'lileri kucaklayan kalabalıklara seslendiler. [Korucu aşiretlerin siyasi tercihleri aldıkları parayla ve resmi himaye altında keyfi davranışlarıyla kaimdir. Uyuşturucu ve silah trafiği dahil, korucuların yüzde 40 kadarı kovuşturmaya uğramıştır. Omuzu güvercinli şahin Bülent Ecevit'in bile son başkanlığında korucu sisteminden şikayet ettiği hatırlardır.]

Susurluk davasından 6 yıl hapis cezası alan, MİT emeklisi Korkut Eken, DEP'lilerin tahliye edildiği gün ağladığını söyledi ve şehit ailelerinden bir grup cezaevine gidip açık görüşme de Eken'i ziyaret etti. Tabii, televizyon kameraları oradaydılar. Bir tutuklunun cezaevi içinde kameralara böyle görüntü ve demeç vermesine hangi cezaevi mevzuatı elveriyordu, bilmiyoruz. Ayrıca, ziyaretçilerin, Eken'le ilgili mahkeme hükmünde ne gibi suçların bulunduğu

bilip bilmediklerini, o suçların şehitlerle ne gibi bir ilişkisinin olduğunu sorup sormadıklarını da bilmiyoruz.

AKP'den 10 milletvekili bir bildiriyle kimi resmi yetkililerin dört DEP'liyle görüşmesini kınadılar. Bildiride kastedilen Abdullah Gül'dü.

Recep Tayyip Erdoğan ise DEHAP genel başkanının hükümete de, Halk Kongresi'ne de eşit mesafede olduklarını söyleyen cümlesine tepki gösterdi. Tepkisini ertesi gün Grup toplantısında tekrarladı. Benzer tepki Baykal'dan da geldi. Yazılı ve görsel medya, "Leyla Zana ve arkadaşları'nın hükümeti ve TSK'ni kızdırdıkları"nı söyledi. Anlaşılan, on yıllık hapis onları akıllandırmamıştı, uslu durmazlarsa başlarına daha nelerin geleceğini hâlâ anlamamışlardı.

Bütün bunlar ülkemiz için kaygı vericidir. Sorunun barış ve demokrasiyle çözümü doğrultusunda hiç bir anlayış değişikliğinin bulunmadığını gösterdiği için öyledir. Sorun çözülmeden, onunla yan yana, iç içe yaşayanabileceğinin sanıldığını, olayın özünün asla kavranmadığını gösterdiği için öyledir.

TRT'nin Kürtçe ve Zazaca yayınları gibi tahliyeler de, konuya demokratik ve barışçıl anlayışla bakılmaya başlandığının işaretleri değil. Yapılanlar makyajdır, basının deyişiyle, "çünkü Türkiye Aralık ayına kilitlenmiş"tir.

Tayyip Erdoğan, tahliyelerden sonra, "Boşu boşuna kahraman yarattık", dedi. Milletvekillerinin hapsedilmelerinin onları nâhak yere kahraman hâline getirdiğini söylemek istiyordu. Öyle bir kahramanlık ki, bedeli tam tamına on yıl hapis olmuş. [Onlar on yıl hapis yatmışlarsa, kahramanlığı hak etmişler demektir gerçi. On ay değil, on yıl bu, dile kolay!] Hem halkın seçilmiş temsilcilerini birileri Meclis'ten alıp hapse tıkacak ve zamanın başbakanı zafer nârâları atacak, "Bölücüler kulaklarından tutup Meclis'ten attık," diyerek seçim meydanlarında oy dilenecek, hem de on yıl sonraki başbakan milletvekillerinin hapse atılmalarını anti-demokratizm olarak değil, kahraman yaratmak diye nitelenecek...

Böyle bir beyan özellikle Tayyip Erdoğan'a ait olmamalıydı. Çünkü, DEP'lilerin partilerini

kapatanlar Erdoğan'ın AKP öncesinde desteklediği veya üyesi olduğu partileri de kapatmışlardı. HEP, DEP, HADEP, DEHAP ya da MNP, MSP, RP, FP, SP zincirlerine o görüşlerin veya inançların sahipleri niçin mecbur bırakılmışlardı? DEP'lileri hapsedenler, Erdoğan'ı da hapsetmişlerdi. Birinciler on yıl, kendisi on ay bile değil, üç ay yatmıştı. Seçilmiş DEP'lilerin milletvekilliklerini sona erdirenler, seçilmiş Erdoğan'ın da İstanbul Belediye başkanlığına son vermişlerdi.

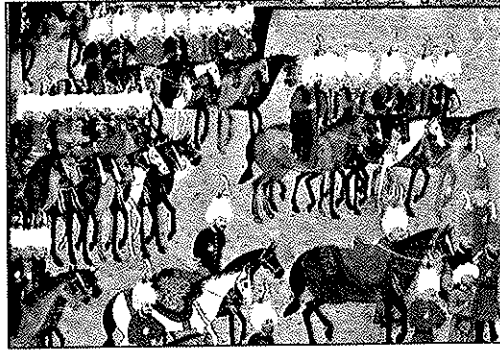
Kim ne derse desin, cezaevi dönemi Erdoğan'ın politik kariyerinde bir dönüm noktası oldu. Şimdi, Erdoğan başbakandır. Hatip Dicle, Leyla Zana, Orhan Doğan ve Selim Sadak'ı ise politik çalışmalarında kimbilir daha hangi bâdiler beklemektedir.

Bu vesileyle, Barış sözcüğü çokça yinelenir oldu. Barış, barışçıl çözüm... bütün bunlar sözcük olarak elbette çok iyi. Lâfzına kimse itiraz edemez. Fakat, hangi konuda olursa olsun, barışa ilişkin bazı temel kavramlar vardır:

- Koşulları belirlenmemiş barış, barış değildir.
- Savaş "siyasetin başka araçlarla devamı" ise, barış da o araçları kullanmadan siyasete devam etmektir. Yani, barış siyasî karakterlidir.
- Siyaset ise ancak değişik tarafların varlığıyla mümkündür. Siyaset tek taraflı olamıyorsa, ihtilafın halli demek olan barış tek tarafla hiç olmaz. Taraflardan birisi dışarlaniyorsa, o, barış değildir, dayatmadır.
- Adil ve onurlu bir barış gerçekleşmezse, yapılan şey iğreti kalır. Zira, kalıcı çözüme ulaşmak olan nesnel amaç gerçekleşmemiş demektir.

Eğer ortada bir merkez/çevre sorunu varsa meselenin özü hafifsenemez. Önemli değişimler olduğu, merkezin eski tavrını değiştirdiği, bir takım önemli adımların atıldığı, bu nedenle, çevrenin merkeze güvenmesi gerektiği öğütleniyor. Uslu durun, deniliyor, sorun çıkarmayın, işler yavaş yavaş düzelecek, bekleyin. ["Sabreden derviş muradına ermiş" derler ama, "sabreden derviş, sabrından gebermiş" diyenler de vardır.]

Bu konuda merkezden beklenen şey bir genel affın çıkarılması diye tanıtılıyor. Bu bir is-

Şehinşahname'den detay

tektir, elbette önemlidir, fakat meseleyi "yaraların sarılması" tarzında koymak, çarpıklıktır. Hattâ konuyu kültürel kimlik diye algılamak da öyledir. Keza, "ekonomik kalkınma sağlanırsa sorun biter" diye düşünmek konuyu asla anlamamaktır.

Meselenin elbette ekonomik temeli var, kültürel kimliğin tanınması boyutu

var. Bunlar çok, çok önemli. Ama çözüm siyasîdir. O siyaset ise aftan ibaret değildir. Siyasal hak ve özgürlükler yoksa, hiç bir çözüm yok demektir.

Uslu durmasını istediklerinizin partileri kapatılıp durur, şimdiki de kapatılmak için yargıdadır. O partinin mensupları iğneli fıçı içine hapsedilmişlerdir. Dil 9 boğumdur derler, ama onlarınki 99 boğumdur. Hiç bir şey söyleyemez durumdadırlar. "Gözlerimin içine bakın, ne dediğimi anlarsınız"la siyaset yapılamaz. Anayasa mahkemesi, 1970 Kasım'ındaki TİP IV. Kongre kararlarından başlayarak bir takım sol partileri "bölücülük"ten dolayı kapatmıştır. Dünyanın en demokrat, en âdil hukukçularını getiren, mevcut yasalar ve mevzuat değişmediği, ilgili içtihatlar kadük addedilmediği müddetçe, yenilerini de kapatacaklardır.

Şu halde, her şeyden önce siyasetin özgürleşmesi için siyasi partiler, dernekler ve seçim yasaları başta olmak üzere, Türk Ceza Kanunu'nun siyasi yasaklamalara değgin maddeleri ve onlara mümasil anayasa hükümleri ilga edilmelidir. %10 baraj mutlaka ve tez elden kaldırılmalıdır. Uslu durması istenen çevre ve onların siyasileri fikirlerini ifade etme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Öngördükleri çözümleri savunmalıdırlar. İskoç siyasetçisine ve seçmenine Birleşik Krallık yasalarının tanıdığı özgürlüğü, siz Türkiye'de benimsemiyorsanız, ne demokrat olabilirsiniz, ne de barışçı. Halktan, seçmenden korkuyorsunuz, yani aslında kendinize güvenmiyorsunuz demektir. Barışçık böyle olmaz. Bu olsa olsa, otoriterliği de, merkeziliği de birbirinden baskın olanların yaklaşımı olabilir.

AB için makyaj olumlu adım sayılıyor. Olumlu adımlar ancak siyasî yasaları değiştirerek, evrensel siyasî hak ve özgürlükleri tanıyarak - bir elle verilen öbür elle alınmadan, sahidenden hayata geçmeleri sağlanarak - atılabilir. Ancak o özgürlükler gerçekleştikten sonra, on-

ları kullananlar taraf oldukları sorunlarda kendilerini açıkça ifade edebilirler, diledikleri gibi partiler kurarlar, parlamentoya girerler, grup oluştururlar, oradan yaka paça atılmayıp, görüşlerini dile getirirler. Komisyonlarda yer alırlar, güven oylamalarına katılırlar, yasa teklifi, önerge, gensoru verirler, koalisyonlara girerler, ilh... Demokrasilerde taraf böyle olunur.

Aksi halde, bir taraf konuşuyor, diğer taraf susturuluyorsa, "kaşının üzerinde gözün var" denilerek ona habire vuruluyorsa, siyaset arenasında tek taraf vardır. Tek tarafın bulunduğu yerde demokrasi de olmaz, barış da. Barışın olmazsa olmaz koşulu ona taraf olan herkesin ihtilafın halli için buluşmasıdır.

Kısacası, her istediğini söyleyebilen tarafın işine yarayacak uzlaşma formüllerini savunmak, konuşamayanlara sabır tavsiye etmek barış ve demokrasi istemlerine uygun düşmez. Çünkü, o yolla ne barış gelir, ne demokrasi, ne de çözüm.

Örneğin, sol ve demokrat bir gazetede yayınlanan bir makaledeki şöyle bir yaklaşım, merkeze arka çıkmaktır: "Atılan adımlarla yeni bir dönem başladı, eski hatalar terk ediliyor. Kürt halkı da bu adımları görüyor, desteklediğini açıklıyor, kendi devletine karşı kaybettiği güveni tekrar kazanıyor."

Bu nedir?

a) Lütfen söyler misiniz, hangi adımlar atılmış? TRT'de devlet redaksiyonlu Kırmancı ve Zazaca yayına başlanması, aynı hafta DEP'lilerin tahliyesi o hafta yapılacak AB toplantısında göze girmek içindi. Bu iki makyaj dışında, tek bir olumlu adım yoktur. Nitekim, tahliye olanların bölgedeki mitinglerde yaptıkları konuşmalarda Kürtçe konuştukları için (iki hafta sonra) Gen. Kur. II. Bşk. "bürokrasi görevini yapmadı" deyince, bürokrasi hemen harekete geçti ve Emniyet Gen. Müdürlüğü savcılığa suç duyurusunda bulundu.

b) "Kürt halkı kendi devletine karşı kaybettiği güveni yeniden kazanıyor" ne anlama geliyor? Demek ki, eskiden "devletine" güveniyordu; eskiden devleti ona iyi davranıyordu ki, güveniyordu; sonra bu güvenini kaybetti, şimdi ise yitirdiği o güveni tekrar kazanıyor.

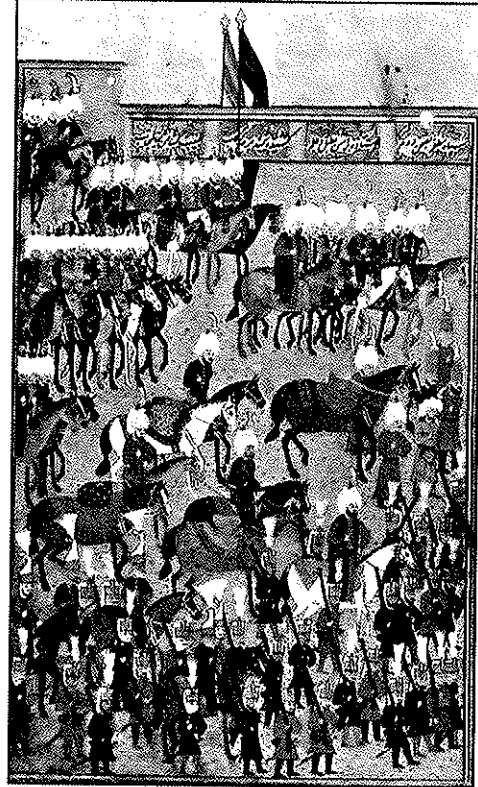
Aradan 80 yıl geçmiş. Bütün bu yıllar baskıyla, şiddetle, yasakla geçmiş. Kim kime niçin güvencemmiş? 1980 öncesinde, Genel Kurmay kayıtlarında tam tamına 19 adet "tedip harekâtı" yer alıyordu. Tedip demek, edebe getirmek demek, terbiye etmek demek. Bizde tedip nasıl

olur? Dayakla olur. Eski yıllarda var olan güven bu muydu? Uslu durmayanlar tedip edilmişlerdi.

En önemlisi, "tekrar" güvenilmeğe başlandığı iddia edilen merkez halkın merkezi midir? Bırakınız Kürt halkını, Türk halkının mıdır? Sınıf karakterini ne çabuk unuttunuz ki, o merkez şimdi sizin oldu, Kürt halkının oldu?

O dediğiniz merkezin başında kim var? Siyasî kanatta Adalet ve Kalkınma Partisi var. O mu halkın partisi? Yoksa, öteki kanadı oluşturan hiyerarşi mi halkın hiyerarşisi?

Bu yaklaşım, kendimizi merkezin yerine koymak veya onun bir parçası gibi görmektir. Altında yatan güdü ise moda olan AKP muhibliğinden etkilenmektir. "Ekonomi düzeliyor, Türkiye'nin dünyada prestiji arttı, AB görüşme tarihi verecek, takvim işlemeye başlayınca da fiilen AB şemsiyesi altına girilecek, demokrasi güvence altına alınacak. Bekleyin, sabredin, bu "olumlu adımlar" böyle böyle devam edecek. Sorun çıkarmayın, gerilim yaratıp huzursuzluk çıkarmayın, ekonomiyi bozmayın," dersiniz, sonra bir basın toplantısı yapılır, arkasından emniyet ve savcılık harekete geçer. Siz de dediklerinizle ortada kalıverirsiniz.

Lokman bin Hüseyin el-Aşuri'nin Şehinşahname'sinden. Muzaffer ordunun dönüşü. 1550 sonrası.

Dünyanın Ötesine Mektup

Saadet Özkal

Yaşadığımız hiç bir şey bana insanca ya da insancıl gibi gelmiyor. Çünkü yaşadığımız her şey ya "paracıl", ya da "namuscul"

Ne zamandır sana yazmak istiyordum, elim değmedi bir türlü. İşlerim yoğun-du yoğun olmasına da, asıl sorun sana "Uzaylı Kardeşim" diye hitap edebilmektir.

"Uzaylı" sözcüğü biz Dünyalı'lara her nedense biraz "tuhaflik" çağrıştırır. Belki de sizlerden birini hiç görmediğimiz içindir. Sizi gördüğünü iddia eden Dünyalı'lara da çoğumuzun yan gözle baktığını itiraf etmeliyim. Sizi hayal eden ve yapıtlarına konu eden sanatçılar da sizi hep bizden çok farklı, ışığa benzer ya da ışık saçan, çoğu kez konuşmaya gerek duymadan, sözgelimi dokunuşlarla anlaşabilen, üstelik kafasında duyurga ya da doğal antenleri olan varlıklar olarak canlandırdılar. Anlayacağın, benim iyice kafam karıştı.

Son zamanlarda daha da karıştı. Asıl "uzaylı"nın ya da "tuhaf"ın kim olduğunu kestiremez oldum. Sen mi, ben mi? Siz mi, biz mi? En iyisi anlatayım da sen karar ver, Uzaylı Kardeş.

Önce kendimi tanıtayım. Ben, uzayın Samanyolu dediğimiz gökadasının Güneş Sisteminin Dünya ya da Yer adlı gezegeninin Türkiye adı verilen ülkesinin bir dişi yurttaşım. Yurttaş sözcüğü sana ne anlatıyor bilmiyorum, bana şunu anlatıyor: Ben bir yurttaşım, yani yaşadığım yurdun bir parçasıyım, kimseye kul değilim; cinsiyetimin, dilimin, rengimin, sınıfsal, etnik vb. özelliklerim ne olursa olsun, öteki yurttaşlarla, yani yurdu benimle paylaşan diğer insanlarla eşitim. Gerçek mi bu? En azından Anayasa öyle diyor.

Şimdi gelelim Babayasa'ya...

Babayasa, dişiyim ve üremenin "baş sorumlusuyum" ya, beni "Babalar"a emanet ediyor. Kim mi bu babalar? Mafya babası değil, hayır! Sahici babam. Sahici erkek kardeşim, sahici ağabeyim, sahici amcam, sahici

dayım, sahici amcamın oğlu, sahici dayımın oğlu, vb. Evlenince de tabii sahici kocam, sahici kayın babam, sahici kayın amcam, sahici kayın ağabeyim falan filan. Kısaca, ailede çocuk dölleme yeteneğine sahip, uzak yakın erkek akrabaların ve hısımların tümü. Hatta komşular! Komşu köyün çobanları, komşu kentin manavları, giderek devletin tüm eril yurttaşları. Babayasa'ya göre ben onlara emanetim.

İşte, Uzaylı Kardeş, kafamın karıştığı yer tam burası. Ben yurttaş mıyım, emanet miyim? Yurttaşsam eğer, birey gibi davranılmayı hak ediyorumdur ve öyle davranış görmem gerekir; kendi bedensel ve zihinsel sorumluluğumu kendim taşıyım, kendi bedenim ve zihnimle ilgili kararları kendim veririm, bunların sonuçlarından da "kendim" sorumlu olurum.

Emanetsem eğer...

Emanetsem şu oluyor:

"Bedenim ve zihnim" bana değil, "babalarımıza ait" bir şey oluyor. Ben, kendimle ilgili kararları kendim vermek, kendi bedenimi ve zihnimi kendim tasarruf etmek şöyle dursun, bedenimle, zihnimle, tüm varlığımın "birilerinin NAMUSU" oluyorum.

Nasıl mı? İki örnek:

1. Emine Hanım'ın sol yanağı... Geçtiğimiz günlerde, ülkemizin (erkek) başbakanı eşiyile birlikte bir komşu ülkeye resmi ziyaret yaptı. Ziyaretin sonunda, iş vedalaşma faslına gelince, komşu ülkenin (yine erkek) başbakanı, başbakanımızın eşi Emine Hanım'ı sol yanağından öptü. Ya da, gazetelerin yorumlarına bakarsak, sadece "sol yanağından öpebildi", Emine Hanım'ın sağ yanağı kurtuldu!

Emine Hanım, bir hayli rüküş olmasına karşın, televizyonlardan gördüğüm kadarıyla çok şirin ve doğal bir kadın bence. Besbelli

komşu ülke başbakanı bu şirinlikten, bu doğallıktan etkilendi ve belki biraz da iki ülkenin öteden beri gergin giden ilişkilerine olumlu bir katkı olsun diye Emine Hanım'ı "sol" yanağından öptü.

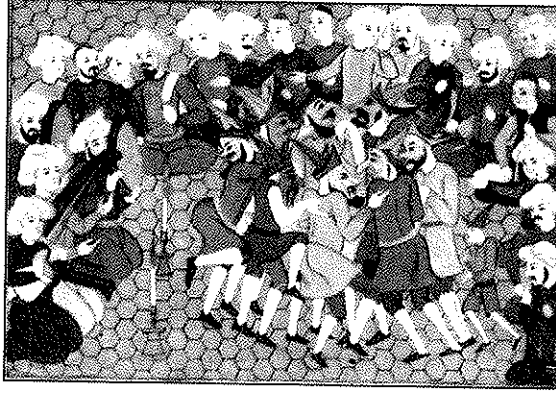
Sen misin öpen! Bütün ülkenin "namusu" beş paralık oldu. Önce başbakanlık danışmanları bu "buse" görüntülerinin devlet televizyonlarında gösterilmesini yasakladı. Özel televizyonlar da —ayrıntısını bilmiyorum, bilenler lütfen uyarın— her nedense uydu bu yasağa. Ama birkaç gazete "haber"i atlamadı ve Emine Hanım'ın "sol yanağı"na kondurulan Karamanlis öpücüğüne — ilk sayfada, manşette değilse de — orta irilikte puntolarla yer verdi.

Ardından Emine Hanım bir açıklama yapmak zorunda kaldı. Ne yazık ki diplomasiden de, kadın özgürlük hareketinden de hiç nasibini almamış talihsiz bir açıklamaydı. "Önemli bir şey olmadı. Olsaydı zaten Tayyip Bey de oradaydı, hemen müdahale ederdi" türünden apolitik, düpedüz erkek egemen bir açıklama. Politik açıdan, komşu bir ülkenin başbakanına üstü kapalı da olsa "potansiyel tacizci" sıfatını yakıştırdığı için; öbür açıdan da, önemli bir şey olması halinde olayın çözümünü Tayyip Bey'e havale ettiği, dolayısıyla kendi bedenini bir erkeğe "emanet ettiği" için.

Derken Emine Hanım böyle bir açıklama yapmadığını belirten ikinci bir açıklama yaptı ve olay kapandı. Yani medyada kapandı. Benim kafamda hâlâ açık. Ben sürekli şunu düşünmekten kendimi alamıyorum:

Acaba roller tersine dönseydi ne olurdu?

Diyelim Emine Hanım başbakan, Tayyip Bey de başbakan eşi olsaydı. Komşu ülke başbakanı da Bay Karamanlis değil, Bayan Karamanlis olsaydı. Ve ziyaretin sonunda Başbakan Bayan Karamanlis Başbakan Eşi Bay Tayyip'in yanağına bir öpücük kondursaydı. Başbakanlık danışmanları öpücüğün görüntülerini yine yasaklar mıydı? Gazeteler bu

öpücüğü yine haber yapar mıydı? Tayyip Bey'in "Önemli bir şey olmadı. Olsaydı zaten Emine Hanım da oradaydı, hemen müdahale ederdi" türünden bir açıklama yaptığı duyurulup sonra yalanlanır mıydı?

Ne dersin, Uzun Kardeş, ne olurdu?

Bu arada bir şeyi daha belirtmeden geçemeyeceğim. Şu "müdahale" sözü —ister gerçekten söylenmiş, ister gazeteciler tarafından uydurulmuş olsun— özellikle sinirime dokunuyor. Ne yani, önemli bir şey olsa Tayyip Bey bir yumrukta Bay Karamanlis'in suratını mı dağıtacak? Ya da kadın başbakanlar durumunda, Emine Hanım Bayan Karamanlis'in saçlarını mı yolacaktı?

Sence ne olacaktı, Uzun Kardeş? Zavallı bir öpücük, iki ülkeyi savaşa, ya da en azından bir başka gerginliğe mi sürükleyecekti?

2. Töre Cinayetleri... Bu daha da acı bir konu. Çok acı bir konu, Uzun Kardeş. Çünkü burada sorun, gazete sayfalarına malzeme olmaktan, basına açıklamalar yapıp yalanlamaktan çok daha öte bir şey. Burada sorun, ölümle eşanlamlı.

Bu konuda kararın başbakanlık danışmanlarıyla da hiç bir ilgisi yok. Burada kararı bir "meclis" veriyor: "aile meclisi". Bu meclis kendini "yargı"nın yerine koyuyor ve "suçlu"yu cezalandırıyor.

Önce soralım: "Suçlu" kim?

(a) Suçlu "mutlaka" bir kadın. Hattâ çoğu kez, çocuk denecek yaşta küçücük bir kadın.

(b) Suçlu "bazen" kendi isteğiyle, ama babalarının bilgisi ve onayı dışında bedenini bir erkekle paylaşmış bir kadın.

(c) Suçlu "çoğu kez" kendi isteği dışında zorla ya da bir biçimde kandırılarak bedeni bir erkek tarafından kullanılmış, yani tecavüze uğramış bir kadın.

"Suçlu", bu!

Cezası ne?

Ölüm.

Celladı kim?

Baba.

Hangi baba?

Öz baba.

Bir baba, kendi kızını, sırf tecavüze uğradı diye, aile meclisi kararıyla öldürmeyi üstleniyor. "Hadi, teyzenlere gidelim" gibi bir bahaneyle kızı alıyor, yola koyuluyor, boş bir arsada kendi öz kızını telle boğuyor.

Bu baba nasıl bir baba?

Bu aile nasıl bir aile?

Bu tel nasıl bir tel?

Bu sorulara verilen yanıtı biliyorum, Uzun Kardeş.

Bu baba, "namuslu" baba.

Bu aile, "namuslu" aile.

Bu telin adı yok gerçi; ama olsa olsa "namus teli"dir.

Kız öldü. Namusumuzu beş paralık eden suçludan kurtulduk. Şimdi gelelim olayın diğer faillerine.

Tecavüzcü erkek, gerçi aile meclisinin gözünde pek suçu yoktur ama, kızla evlenip sevgili damadımız diye barmıza basmamışsak ve "Şikâyetçi değiliz, Hâkim Bey," dememişsek, devletin gözünde suçludur. O nedenle hapse atılır. Ne kadar yatar bilinmez. Ama bir ayla yarın serbest kalma umudunu her an besleyebilir. Çünkü o, tecavüz ettiği kızın aksine, hâlâ canlıdır ve umut dahil her türlü insanî duyguyu besleyebilecek durumdadır.

Katil baba, gerçi aile meclisinin gözünde hiç suçu yoktur ama, devletin gözünde suçludur ve derhal hapse atılır. O ne kadar yatar, o da bilinmez. Ama bir iyi gelişme de yok değil: "Namusumu kurtardım, Hâkim Bey" teranesi hafifletici sebep sayılmayacakmış.

Namusun batsın!

Yargıç aile meclisi... İşte, Uzun Kardeş, benim hiç anlayamadığım onlar... Onlar, erkek kadın her kimse, kendilerini her şeyden, doğadan, hormonlardan, evrenden, devletten, insan haklarından, doğanın ve devletin yasalarından, babalık annelik sevgisinden, her şeyden üstün görüyorlar. Doğanın, dünyanın, Avrupa Birliği'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin, hormonların, hattâ dinlerin yasaları

onlara vız geliyor. Küçük bir kızı, kızları, babalarının eliyle ölüme mahkûm etmekten çekinmiyorlar.

Bu nasıl insanlık?

"İnsan" sözü, Uzun Kardeş, seni bilmiyorum ama, biz Dünyalılara hoş şeyler çağırıştırır. İnsanca, insancıl gibi güzel sözcüklerimiz vardır bizim. Her dilde vardır. Ama son zamanlarda ben bu sözcüklerin çok anlamsızlaştığını düşünmeye başladım. Yaşadığımız hiç bir şey bana insanca ya da insancıl gibi gelmiyor çünkü. Yaşadığımız her şey ya "paracıl", ya "namusçul".

Parayı anladık da, NAMUS ne?

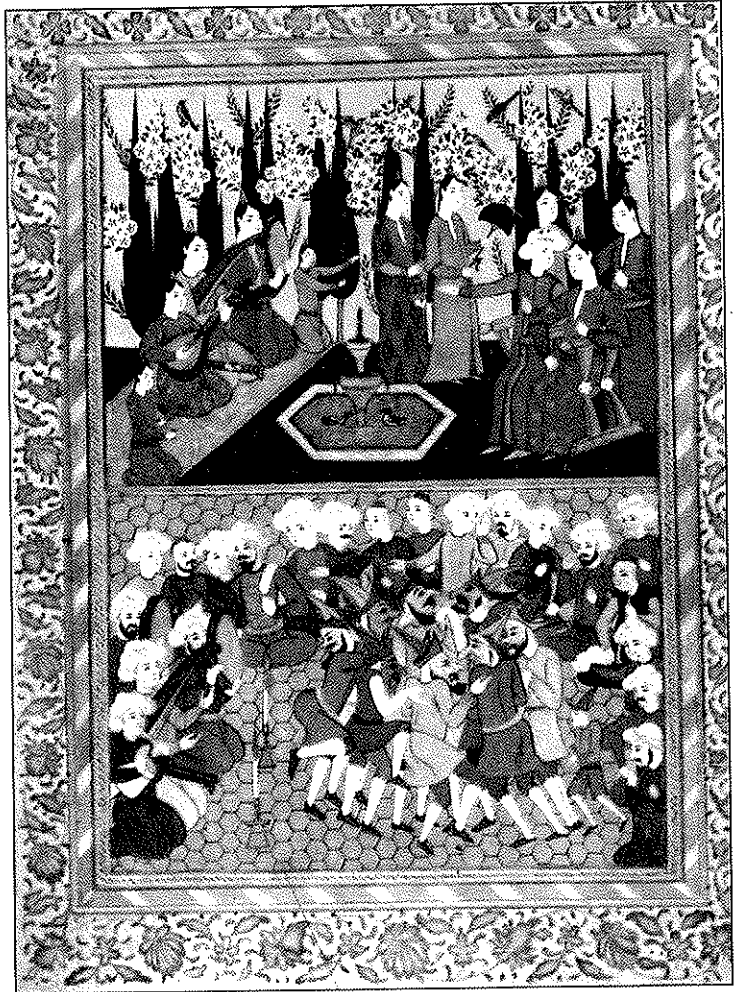
Namus: kadının yanağı, kadının bedeni, kadının zihni, kadının canı...

Söyle bana Uzun Kardeş, ben kimim? Yurttaş mıyım, emanet miyim? Birey miyim, kul muyum? İnsan mıyım, uzunluğum mu?

Söyle bana Uzun Kardeş:

Sen mi uzaylısın, ben mi uzaylıyım?

Sonsuz sevgilerimle...

“Çocuk İnsanın Babasıdır”

Tektaş Ağaoğlu

Çocuğun taşıdığı potansiyel toplumun kendi potansiyelidir. Bugünü yaşayan çocuğun sırtına “geleceği” yıkan sınıflı toplum onu kendi sûretinde yetiştirerek temel tercihlerini geleceğe taşıyor

Ana-baba, aile, gelenek, ülke, din, kültür, ulus, vb... Toplumsal olarak belirlenen bu aidiyetlerin hangi biri çocuğun kendi seçimi? Hiç biri değil. Olması da beklenemez. Oysa çocuğun çocuk olarak ve büyüdükçe kaderini belirleyen en hayati gerçeklik budur.

Çocuk, içine düştüğü aidiyetlerin karmaşık ortamında “çocuk”luğunu yaşayarak kendini idrak eder. Kendini idrak (büyüme) süreci boyunca toplumsallaşma çarkından geçecek bir “insan müsveddesi”dir. Toplumsallaşmanın işlevi, çocuğun ve çocukluğun – aileden başlayarak – inkârında somutlanır.

Ana-“baba” sıfatlı büyüklerin gözünde çocuk, kendisi değil, onların “çocuğu”dur. Onlar çocuklarını başka gözle göremezler de. Görmeye kalktıklarında, her türlü toplumsallıkla yüklü kendi kişiliklerinde çatlaklar, kırıklar belirir; gerçek kişiliklerden çok, “maske” kişilikler üzerine kurulu aile içi denge kadar, aile ile toplum arasındaki denge de bozulur. Bu yüzden ana-babayla (“ana”yla ve “baba”yla) çocuk arasında uyum, karşılıklı anlayış, barışıklık çok az yaşanan, çoğunlukla hiç yaşanmayan bir durumdur. Olabildiği kadarıyla, çocuğun çocukluğunu inkârı üzerinden sağlanır. Çocukla cebelleşme araya dadıların, haminnelerin, ya da yatılı okulların girmesiyle hasıraltı edilebilir kimi hallerde, ama o da cebelleşmenin başka düzlemlerde, başka biçimlere bürünerek sürmesi demektir. Çocuklarıyla başbaşa kalan ailelerde ise sorun bütün açıklığı ve keskinliğiyle kendini dayatır: evin içi şikâyet kutusuna döner.

Çocuğun, rûştünü ispat etmezden önce kendi gerçek varlığını çocuk başına ispata kalkması ya da kendine özgü çocuk dünyası ile aileyi işgal etmesi aile açısından da, toplum açısından da kabul edilebilir bir şey değildir: hayatı altüst eder. “Hayat” ne? Onu ailenin dışında belirleyen ve tanımlayan gerçeklik. Kendi aidiyetleri olmayan çocuk o gerçekliğin içine düşünce artık o aile için hiç bir şey eskisi gibi olmayacak. Bunu aile kısmen yüklenir; “hayat” denilen şey, hiç yüklenmez: onu kendi

Lokman bin Hüseyin el-Aşuri'nin Hünernâme'sinden detay.

(“hayat”ın) sûretinde halli hamur etmeye aileyi memur eder. “Hayat”ta da artık hiç bir şeyin eskisi gibi olamamasına yol açabilecek bir potansiyelin önu aileden başlayarak kesilir.

Oysa kendine özgü çocuk dünyası ile aileyi ve hayatı işgal etmeden çocuk nasıl *çocuk* (ya da kendisi) olabilir? Çocukluk, çocuk olma, çocuğun kendi varlık dünyasıdır ve o dünya onun için de, mutlak olarak da, varoluşun ve hayatın ta kendisidir. Büyüklerin gözünde ise o, ne de olsa, “Çocukluk işte!” Bunun içindir ki, kendi olmakta, kendi dünyasını yaşamakta direnen her çocuk mesela “haylaz” olmaya önce aday, sonra mahkûmdur. Ona göre muamele görür. Tembihle, takdirle, olmazsa köteklerle ya da – eğer kismetiyse – tatlı sözle yola getirilir,

uslanır. Yola gelmek, kendi olmamayı öğrenmek ve öğrendiğini içselleştirmektir. Buna “adam olmak” da denir. Aile, çocuğun teslim alınarak “adam” edildiği ıslah evidir. Orda çocuk, çocuk olarak kendini yaşamaz, ona tanımı büyüklerce konulmuş bir “çocukluk” yaşatılır. “Islah”, iyi hâle koyma, düzeltme demek. “Sulh”la karabeti var. Onun da Türkçesi “barış”, biliyorsunuz. Yani büyüklerin dünyasının çocukla barışık olabilmesi için çocuğun “düzelmesi”, yani çocuk olmaktan çıkması, çocuk yaşında *çocuk olmaması* gerekiyor.

Büyütme, “yetiştirme” kavramları gerçeği ele veriyor. Çocukluk bir an önce atlatılması gereken bir hastalıktır âdeta (çocuk için hayatın – ezel ebed boyutunda – ta kendisi değilmiş gibi!) Ana ve baba için de hayatlarının en yaşanılabilir döneminde başlarına sarılan bir müsibet, en azından yük. Yük, çünkü aileyi toplum adına birlikte götüren ana-baba çocuğa daha şimdiden büyükmüş gözüyle bakarlar. Ondandır istenen ve beklenen budur: çocukluk etmemesi. “Bu da yapılmaz ki!.. Herkesin çocuğu var!.. Aklını kullansana, yavrum!..” Terbiyeli maymun bile daha fazla hoşgörüyü mazhardır, çünkü onun akli yoktur. Çocuk akıl sahibi insan müsveddesi sayıldığından çocukluğu bağışlanmaz. Çocuk akli, akıldan sayılmaz. Bilinegelen akla aykırı düşer çünkü. Üç yaşında bir çocukla yarım saat baş-

başına kalın, bildiğiniz aklınızın her an sorgulanmakta olduğunu görür ve sonunda isyan edersiniz. O yüzden çocuk, büyüüp de çocuk olmaktan çıkıncaya kadar ya kavgaya kıyamet yola getirilir, uslandırılır, ya da yine kavgaya kıyamet katlanır ona. Katlanır da, hayatın ana-baba için, çok büyük ekseriyetle, bundan ibaret olduğuna iman edildiği için katlanır. Bu arada çocuğun onlara nasıl, ne kadar katlanmakta olduğu hiç aklı gelmez.

Hünernâme'den detay.

Çocuğun "adam" edilme süreci kendi içinde çelişkilidir, çünkü her bir çocuğun kendine özgü çocuk kişiliğinin oluşmasında ona gösterilen ilgi, sevgi, sevecenliğin, bakımın payı büyüktür. Çocuk kendi başına, salt kendi iç yapısı ve dürtüleriyle "kendine özgü" kişilik edinemez. Onun kendine özgülüğü, toplumsallaşmasının bir türevidir. Bu demektir ki, ona bir elle verilen öbür elle alınarak büyür çocuk. Toplumsallaşmanın ikili, çelişik karakteri mevcut toplum yapısında mündemiç çelişkiyi yansıtır. Hep sözü edilen sevgiye, sevecenliğe rağmen büyüklerin küçüğe uyguladığı zorun, zorlamanın sonu gelmez. Sevgide zorlama, zorlamada sevgi vardır derler! Bu bakımdan her çocuğun büyüme macerasında yeri olan buluş çağı tepkimeleri, mesela, salt hormonal bir fenomen olmaktan çok uzaktır.

Böyle olması, evet, nesnel olarak kaçınılmazdır ama, toplumsallaşmanın içinde taşıdığı çelişkinin niteliği – ve ona bağlı olarak dozu – toplumun yapısına göre değişir. Çocuk ne de olsa "insan" olmaya namzet bir küçük hayvandır. Salt olmasa da görece, zordan ve zorlamadan çok, sevgi ve sevecenlikle ya da bunların zoru dengelemesiyle değil, zorun niteliğini belirleyen bir süreçte insanlaşabilmesi, buna tahammül edebilecek bir toplum yapısını gerektirir.

Çocuğun "adam edilme" süreci, içinde yaşadığımız kapitalist toplumda egemenlik olgusunun bütün tezahürlerini içeriyor: hegemonik koşullanma, baskı, tehdit, sömürü, tahakküm, zulüm, hiçe sayma... Toplumda geçerli hâkim görüşler haâkim sınıfların görüşüdür demişti Marx. Çocuğa dayatılanlar da, esas itibarıyla, hayatın pratik ihtiyaç ve gereklerinin karşılanması adına, sınıflı toplumun ihtiyaçları ve gereklidir. Büyük çoğunluğu da ideolojik içeriklidir.

Çocuğun çocuk başına her özlemi, her dileği, her girişimi izne bağlıdır. "N'olur anne!... Şimdi olmaz!... Niçin? Çünkü!..." Çocuğun buna itirazı, niçin izin gerektiğini anlayamadığından değil, doğru, izne itirazdır. Çocuk şımarmanın diye böyle davranılır çocuğa... İsteddiği bir şeyin o an ya da asla olamayacağı ya da olmayacağı ("İşte!...") ona öğretilmelidir. Onun kendi adına kendi ihtiyaçları

yoktur; büyüklerin akıl terazisine vurularak saptanan ihtiyaçları vardır. O ihtiyaçların niteliği ya da karşılanma ölçüsü üzerinde ona ne takdir, ne de söz hakkı tanınır. Tanınırsa, çocuk "şımarır"! Oysa şımarıklığın bütün kıstasları büyüklerin kendi yaşadıkları hayata referanslıdır. Çocuk kendisi asla şımarmaz. O sadece, geçmiş ve geleceği, doğruyu ve yanlış bilmeksizin, umursamaksızın (bilmesi, umursaması da gerekmez) içinden geldiği gibi gününü yaşar. Başka ne yapacaktır? Tam da bunun için, "şımarmanın" diye üzerine

yürütür: sindirilip yola getirilmek istenir. "Yol" çocuğa değil, büyüklerle, çocuk için hayata değil, "hayat"a dairdir. Şımarıklık çocuğun vakitsiz "büyümesi"dir. Her şımarık çocukta içine düştüğü aile ve çevrede öne çıkan sınıflı toplum değerlerini yansıtan, "büyümüş de küçülmüş" gibi bir hal vardır: açgözlü bencillik, hinlik, kibir, sahte göz yaşları, sevgi sömürüsü, zorbalık, vb.

Çocuk/ana-baba ilişkisinde eski Roma hukukunun temel ilkesi: mal sahibi/mal (köle sahibi/köle) ilişkisinin pratikte hâlâ geçerli olduğu görülebilir. Pater familias (aile reisi) çocuğunu dile diği gibi cezalandırabilir, öldürebilirdi de. Dilerse, satardı.* Bu günün aile babasının öyle yetkileri iyi ki yok ama evinin içinde fiilî durum da mı yok? Kendi çocuğu değil mi, sever de, döver de! Neredeyse dilediği gibi, tutturabildiği fiyata satar da... "Çocuğu" (onun çocuğu) malı mülkü gibi sanki kendisinin bir uzantısıdır. (Büyükanne-babaların torunlarına genellikle daha müsamahalı davranmaları, "şımarmasına" göz yummaları da bundandır. Çocuk onların değildir.)

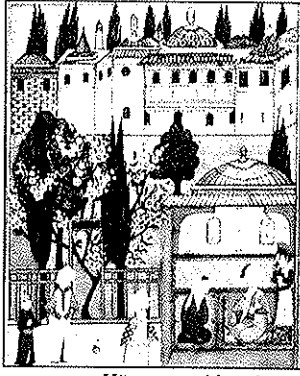
Bu ilişkide ailenin varlıklı ya da yoksul olması pek farketmez. Varlıklı ailede, ailenin zengin ve rahat hayatından çocuğa düşen payın bedeli ona şu ya da bu biçimde acımasızca ödetilir gerçi. Zengin ailelerde hiç de nadirattan olmayan isyankâr ya da "hayırsız" evlat fenomeni, öyle ortamlarda "al bebek, gül bebek" yetişen çocukların içinde biriken derin hincin ve o hincin doğuran yaşantının göstergesidir.

Yoksul ailelerde ise neyin ne olduğu çok daha açık ve belirgindir. Ailenin toplumdan soyutlanmış bir özel alan olmadığı en iyi orada belli olur. Çocuk, aileye emanet edilmiş bir tür "toplum kölesi"dir. Sözgelimi çocuk emeği sömürüsü (yoksul aile

*Antik Roma'da "baba" (pater familias) ailenin sahibi konumundaydı. Aile, baba, anne, çocuklar ve kölelerden oluşurdu. Aile'nin Latince, "familia"dır. "Famulus"dan geliyor: köle demek. Familia'nın esas anlamı, evdeki köleler, hizmetkarlar, kâhyalar, vb.'dir. Resmî nikâhla evlenmiş kadın ve çocuklar da onlar arasında sayılıyordu. Yine Roma'da ailenin sahibi sayılan babanın vasiyeti, biçim olarak (geçmiş pratiğin bir kalıntısı olarak) satış anlaşmasıydı.

çocuğunun başındaki en büyük, yaygın belâ) sömürü toplumunun, çocuk üzerinde aile aracılığıyla ya da doğrudan tasarrufunun çarpıcı bir biçimidir. Tasarrufun ucu çocuğun ev işinde ya da küçük, orta boy işliklerde acımasızca çalıştırılmak üzere satışa çıkarılmasına,* göz göre göre ve pervasızca fuhuş nesnesi olarak kullanılmasına, kimi Latin Amerika şehirlerinde olduğu gibi her gün sokaklarda kuduz köpek gibi itilâf edilmesine, kaçırılıp "taze" organlarının çalınmasına kadar gider. Afrika'nın bir çok ülkesinde bir süredir "kabile savaşları" görünümünü altında süregelen uluslararası çıkar çatışmalarında Batı'lı özel "güvenlik" şirketlerinin girişimleriyle silahlandırılıp eğitilerek savaşa sürülen "çocuk müfrezeleri" olduğu da biliniyor. Bütün bunlara istisna diyebilirsiniz. Yoksul aile çocuklarının sayısı kadar, bütün dünyada sık sık açığa çıkan kötü muamele, zulüm, istismar örnekleri — ve bilinmeyen, duyulmayan daha niceleri — "istisna"nın kuralın bir parçası olduğunu gösteriyor.

Bütün dünyada her yıl ortalama 14 milyon çocuk, açlıktan, yetersiz beslenmeden, hastalıktan, kitlesel göç ve yerel savaş koşullarından ölüyor. Beş yaşın altında 200 milyon çocuk yine her yıl açlıktan ölme tehlikesiyle yüz yüze. 625 milyon çocuk yeterli ve sağlıklı beslenme imkânından yoksun. Bunların 165 milyonu bu yüzden büyüme ve gelişme bozukluğu içinde yetişiyor. Her 100 çocukta 25'i — yaşı geldiği halde — okuma yazma bilmiyor. Yoksulluk içinde yaşayan çocuk sayısı toplam olarak 1 milyar! 5-14 yaşlarında 250 milyon çocuk hiç bir güvence taşımayan koşullarda her işte çalıştırılıyor. Bu toplamda, her yerde ev işlerine koşturulanlarla Çin'de ve sanayileşmiş ileri ülkelerde çalışan çocuk sayısı yer almıyor. Sanayileşmiş ülkelerde de tarımda, ev işlerinde, satıcılık gibi mesleklerde çocuk işgücünün kullanıldığı bilinmekte. Bunlar UNICEF ile Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) kaynaklı veriler. İstatistiklere girebildikleri kadarıyla. Bu arada bütün dünyada her yıl 1 milyon civarında kız çocuğuna fuhuş "sektörü"nde "iş" bulunduğunu (ya da yaratıldığını) belirtmekte yarar var. Uzakdoğu "kaplanları"nın av alanı içinde Tayland, Laos, Filipinler gibi ülkelerde nicedir çocuk fuhuşunda uzmanlaşmaya yönelen "turizm sektörü" ailelere ekmek parası, devlete vergi, kayıt dışı sermayeye birikim sağlamada "harikalar" yaratıyor! Türk-İş Çalışan Çocuklar Bürosu'nca derlenen verilere göre Türkiye'de çalışan her 100 kişiden 32'si çocuk (6-18 yaş arası). 4 milyon çocuk (çocuk nüfusun altıda biri) aile gelirine katkıda bulunabilmek için her

Hünernâme'den detay.

türlü sosyal güvenceden yoksun koşullarda, yıllık izne çıkmadan, normalin üçte biri kadar ücretle günde ortalama 10-14 saat, sigortasız çalıştırılıyor. Bunlar arasında metal, çimento, ağaç işleri gibi ağır ve tehlikeli işler de var. Bütün dünyada 5-11 yaş arasında 60 milyon çocuk böyle tehlikeli işlerde çalıştırılıyor. Bir de bütün gününü sokaklarda geçirip ayakkabı boyayarak, kağıt mendil satarak, yoğun trafik ortasında otomobil camı silerek ya da doğrudan dilenerek (dilendirilerek), vb. evlerine ayda en azından 50-60 milyon TL. götüren sekiz, dokuz ya-

şında çocuklar var. Yalnız onların kazandıkları para evin beyaz eşya taksitlerini ödemeye yetmez mi? O eşyayı üretenlere, pazarlayanlara sormalı! Devlet İstatistik Enstitüsü'nün açıkladığına göre bütün çocukların % 13'ü (2,5 milyonun üzerinde çocuk) okula gitmiyor ya da okumayı yarıda kesiyor. Nedenleri arasında okulun çok masraflı olması, dışarda bir işte ya da ev işinde çalışma, ailenin izin vermemesi sayılıyor. Okula giden çocukların % 62'si haftada on saatten fazla oyun oynarken, okumayanlar arasında bu oran % 36.

Türkiye'de ve Türkiye gibi ülkelerde doğum ve nüfus artış oranının görece yüksek olması bütün bunlarla doğrudan bağlantılıdır. Her yerde hayat düzeyi yükseldikçe doğum oranı düşer: çocuk emeği sömürsüne ailenin ihtiyacı azalır. Aşırı nüfus artışı geleneğe, kültüre, cehalete bağlayan görüşlerin safsata olduğu çok açık değil ama, bence kesin. Vahşi kapitalist koşullarda gelenek, kültür ve hattâ "cehalet", yoksul ailenin hayatta kalabilirliği açısından işlevsel bir "değer" taşıyor. O da vahşi sermayenin kendi çıkar ve kazanç hesabında vazgeçilemeyecek bir değer ifade ediyor.

12 Ekim 1998 tarihli *Hürriyet* gazetesinde bir haber. Başlığı: "Avrupa'ya Çocuk Resti"... Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği Başkanı olan zat, İstanbul Tekstil Fuarının açılışında konuşuyor: "Avrupalı firmalar bizden çevre standardı, kalite isteyip çocuk işçi çalıştırmayın diyor. Türkiye sekiz yıllık eğitimde önemli bir adım attı... Ama Avrupalılar bir de bize ucuz mal satmak zorundasınız diyor. Bu girdiğimiz yükün faturasını benim sektörüm ödeyemez. Avrupalılar girdiğimiz bu yükün bedelini ödeyecekler mi ki bizden ucuz satmamızı bekliyorlar? Hongkong, Çin, Hindistan çocuk işçi çalıştırmıyor mu? Niye onların üzerine gitmiyorlar da işe Türkiye'den başlıyorlar?"

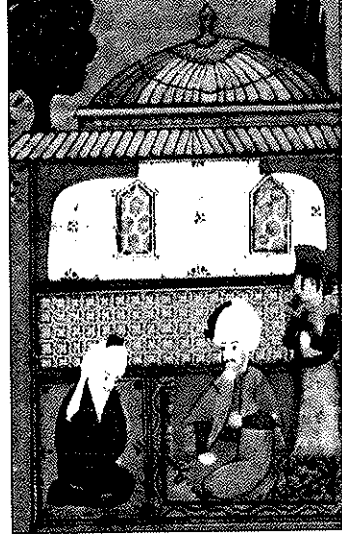
"Rest"in Avrupalı firmalara mı, yoksa Türkiyeli yoksul ailelere mi çekildiği belli değil demeyin, belli! Bugün de, Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği Başkanı gibilerinin bir gözü AB'de ise, öbürü — hâlâ — altından kalkamayacakları "yükün bedeli"nde!

Çalışan çocuğun uğradığı kayıp hep ilk akla geldiği gibi yalnız eğitimden değildir. Sağlığından, ba-

*Pakistan, Hindistan, Nepal, Endonezya, Brezilya, Kolombiya gibi ülkelerde çok yaygın. ABD'de de tarım endüstrisinin çoğu kez zehirli ortamlarında Meksikalı çocuklar çalıştırılıyor.

kımından, istirahatinden, oyunundan/eglencesinden, potansiyellerinin geleceğinden, huy, ahlak ve fizik güzelliğindendir de aynı zamanda. Kısacası, daha o yaşta çalınan hayatındandır. 19. Yüzyıl'da kapitalizmin dillere destan sanayi devrimi, büyük ölçüde, büyüklerle bir tutulup – hattâ tam da çocuk ve küçük olduğu için – en ağır işlere, sözgelimi yeraltı madenlerinde yetişkinlerin sığmadığı galerilerde, dehlizlerde çalışmaya sürülerek çocuklukları harcanan “insan müsveddeleri”nin sırtları üzerinde yükselmiştir. Yani modernist kapitalizm insanlığa sanıldığından çok daha pahalıya oturmuş, etkileri bu güne kadar gelen ve bu gidişle geleceğe de uzanacak olan ağır tahribata neden olmuştur. Çocuklardan çalınan hayat, gelecek kuşakların insan potansiyelinin yağma edilmesidir çünkü.

Bütün bunların geçici olgular olduğunu, dünyanın gidişinin her çocuğa dünkü ve bugünkü olumsuzluklardan arınmış bir gelecek vadettiğini söyleyip herkesi buna inandırmaya kalkanlar var. Var da, Bir: ileride düzelecek (demek ki pekâlâ düzelebilir) bir durumun ceremesi niçin bugünün çocuklarına çektiriliyor? Onlar yarın uğruna (hangi yarın?) bugün feda edilen kurbanlar mıdır? İki: onca hayat herkesin yarını için mi, yoksa birilerinin *bugünü* için mi harcanıyor? İki buçuk: onca hayatın herkesin yarını için de harcanması caiz midir? Caizse, buna kim, nasıl karar veriyor? Değilse, bu durum daha ne kadar sürecek? Niçin sürecek? Üç: o çocukların harcanması kaçınılmaz mıdır? Kaçınılmazsa niçin, hangi koşullarda “kaçınılmaz”dır. O koşullar “değişmez” koşullar mıdır, değiştirilemez mi? Değiştirilemezse niçin değiştirilemez? Dört: dünyanın ve zamanın gerçekliği bu olguların hiç de geçici olmadığını gösteriyor. Dünyada yoksulluk global olarak az bir miktar da olsa azalır gibi görünüyör ama yoksullar hızla daha da yoksullaşıyor ve yoksul çocukların hâlini ve geleceğini malûm kadere mahkûm eden koşullar daha da ağırlaşıyor. Her yerde zengin/yoksul uçurumu hızla büyüyor. Nihayet, Beş: dünyanın yoksul çocuklarına böyle bir hayat sunan ve bunun onlar için değişmez kader olduğu temel varsayımı üzerinde varlığını sürdüren bir düzene sahip çıkmak, ondan başkasının olamayacağını düşünmek ve herkese düşündürmeye çalışmak, buna itirazı olanlara alayla ya da öfkeyle saldırmak ne demektir? O itirazı yükseltenlerin, o çocukların böyle harcanmaması için dünyanın düzeninin değişmesi, hem de hemen bugünden değişmeye başlaması için harekete geçenlerin üzerine çevrilen namluların arkasında yer almak değil midir? Şiddetse, işte şiddet! Ay sonunda yoksul hânelerin her birine giren fazladan 50-60 milyon banknotta (onun kadar da, sanayici-

Hünernâme'den detay.

lerin, pazarlamacıların her yıl bir kaç kez katlanan cirolarında) gıcırıyor! Bu böyleyken, toplumda şiddetin kökü tarihte, aile içi şiddet geleneğinde, babaları tarafından dövülmüş babaların çocuklarını dövmesinde yatıyor demek ucuzundan “sosyoloji” ve “felsefe” satmaktır. Ayda şu kadar milyon fazladan gelir beş-altı kişilik ailede gerginliği az da olsa hafifletiyorsa, onun olmadığı zamanki gerilimi düşünün. O gerilimden onca çocuğun payına düşen şiddeti düşünün. O gerilim ve şiddet ailenin içini kendiliğinden ya da geleneğin zoruyla mı işgal ediyor? Geleneğe nerden, nasıl bulaşmış? “Gelenek” hâlâ daha niye sürüyor? Çocuk sömürüsü üzerinden bir toplumun, bir ülkenin, giderek insanlığın geleceğine umutla bakanlar bugün o çocukların yaşadıkları hayatta mündemiç şiddete yatırım yapıyorlar, o şiddetin bütün yoksul hânelerde hükmünü sürdürmesine fetva çıkarıyorlar.

Çocuğun ailede maruz kaldığı her türlü gizli ya da açık şiddet ekonomik/toplumsal uzantılarıyla irdelenmezse aile de, çocuk da, şiddet de, gelenek denilen şey de doğru dürüst anlaşılamaz, tam yerine oturtulamaz.

Aile içinde çocuğunu döven baba dışarda “hayat”dan ve “kader”den muttasıl dayak yediği için çocuğa atılan dayak “Cennetten çıkma”dır: evrensel meşrûiyete mazhurdur. Babanın şiddetinden çocuğu koruyan ve avutan “ana şefkati” ise, büyüdüğünde ruhunda izleri kalacak ve yeni karmaşık biçimlere bürünecek sığınma dürtüsünü çocukta yaratan ve besleyen başlıca etkenlerdendir.* Kaldı ki, evde kapalı kalsa da kalmasa da çocuk başına kaldığı için çoğu kez ana, babadan da daha çok döver çocuğu. Bunun salt bizim gibi toplumlara özgü olduğu da sanılmasın. Batılı ülkelerin çoğunda “çocuk hakları”na sahip çıkılması, çocuklarını döven ana babaların cezalandırılması gibi uygulamalar oralarda da bu tür davranışlar çok yaygın olduğundandır. Aile içi şiddet, çocuğa karşı olanıyla da, sınıflı toplum düzenini “sulh ve sükûn” içinde sürdürmede mündemiç şiddetin ta kendisidir. Üstelik çocuğa şiddet uygulamanın tek biçimi değildir dayak. Sözde şiddet içermeyen “ılımlı” cezalar, küsme, darılma, azar, vb. de o meyanda sayılmamalı mı? Çocuğa yönelik her türlü olumsuzluk, yasak koyma, korkutma, tehdit, öcü gösterme – “Seni Arab’a veririm!”, “Türkler geliyor!”, “Bi patlattım mi!”, “Başımın belası!”, “Geber, e mi!”, vb., vb... – çocuklu aile hayatının günlük akışının çocukta derin çağrışımlar ve izler bırakmadığı varsayılan değil, tersi-

* Katolik Hristiyanlığın günah, ıstırap, kefaretekseni üzerinde yükselen Meryem Ana imajının, 1500 yıldır köle sahipleri, feodal beyler, endüstri baronlarınca hayatları helâk edilen geniş yığınların en kutsal tapınç odağı olmasında bunun da büyük payı olduğu çok açık.

ne, âdeta toplumsal bir insiyakla, bırakması istenen ayrılmaz bir parçasıdır. Sevgi, şefkat ifadesi niyetine "Yiyim mi seni? Hapur hupur!" diyerekten el kadar bebenin ödünü patlatmaktan duyulan zevkin ardında yatan nedir? Çocuğa daha o yaşta hayatın gerçekliğini, birilerinin birilerini, en çok da büyüklerin küçükleri yediğini, küçükler için büyüklere yem olmanın her an gündemde olduğunu, bilmeden de olsa aşılamanın danışkası! Büyük adam küçük adamı ya yutarsa? "Çocuk akı!" deyip geçmeyin. Çocuk akı, büyüklerin aklına sığmayacak kadar sağlam mantık üzere işler.*

Özgül kişiliğin bileşke yönünün oluşumu sürecinde ilk elde aile ve aile çevresi, sonra sokak, mahalle, okul, vb. aracılığıyla çocuk şartlı reflekslerle donatılır: terbiye edilir. "Terbiye"nin Arapça ilk anlamı at, deve gibi hayvanları yetiştirme, yük taşımaya alıştırma, uysallaştırma. Daha ilginç var: "Uslu" çocuk, akıllı cocuktur. Türkçe "us"un Osmanlıca "akıl" olduğunu biliriz. Akıl'ın aslı, Arapça "akl"dır. O da devenin ayağına vurulan köstek ya da bukağıdır. Yani "uslu çocuk", ayağından kazığa bağlanarak adam olmaya zorlanan cocuktur. Böyle olması, daha önce de değindim, çocuğun toplumsallaşması bağlamında, hiç olmayabilecek ya da olmaması gereken bir şey değil. Sorun, toplumun nasıl bir toplum olduğunda ve çocuğun ne gibi bir toplumsallaşma çarkından nasıl geçirilerek (hangi kazığa bağlanarak) ne tür bir insana dönüştüğünde, yani aklın ne gibi bir akıl olduğunda. Kişiyi, çocukluğundan başlayarak özgür kılmayı, kendine ait varlığının kendisi ve toplum için onca potansiyelle yüklü gelişimine yol veremeyi akıl eden bir akıl mı, yoksa onu hayvan yanı ağır basan bir varlık yerine koyup böyle gelmiş böyle gider bir hayat yolunda ehlileştirilmeyi akılkârı sayan bir "akıl" mı?

Çocuğun taşıdığı potansiyel aslında toplumun kendi potansiyelidir. Bugünü yaşayan çocuğun sırtına "geleceği" yıkan toplum onu kendi süretinde yetiştirirken, önündeki seçeneklerden kendine gelecek seçiyor, temel tercihlerini geleceğe taşıyor. Çocuğu "adam" etmekle kendine yarar görmediği yanları ("kusur"ları) törpülenmiş, yarar gördüğü yanları ("erdem"leri) abartılmış insanlar yetiştiriyor. Bu sözde erdemleri burda sayıp dökmeye başlasak sonu gelmez. Bir ilginç örnek: "çocuk oyunları". Hiç biri çocukların kendi icadı ya da tercihi değil; hepsi büyüklerce onaylanan büyüme egzersizleri: çocuğun kişiliğinin gelişmesini belli ve belirli

*"Yenilip yutulmak" üzere olan bebenin kollarını bacaklarını çıparak gülcükler içinde "mutlu" sesler çıkarması, hiç de o hallere konulmaktan duyduğu sevinçten değil, sahiden yenilip yutulacağı korkusundandır. Gülcükleri de, yaşına göre, olan ya da olmayan dişlerini göstererek kendini savunmaya geçmesinden. Kedi yavrularını gıdık altlarından göğüs ve karın nahiyelerine el attığınızda hayvan ne yapıyorsa, bebenin yaptığı da odur.

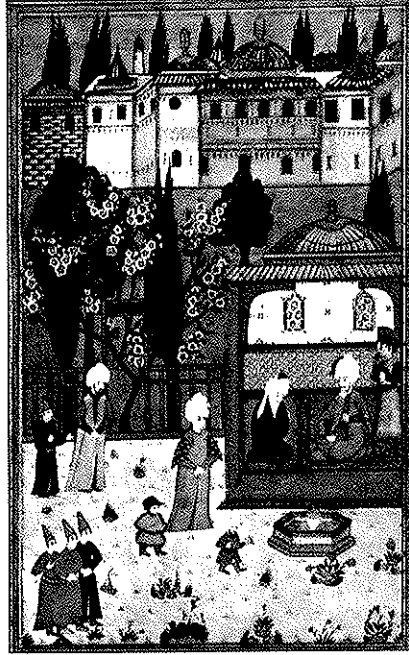
kalıplara dökmenin araçları. Örneklerini hep biliriz. Bugün ne oluyor? Yenilik var mı? Var! Yeni, çağdaş terbiye usulleri, pratikleri. Beş yaşında bilgisayar ekranı önüne oturtulan, eline elektronik oyuncak tutuşturulan çocuk daha boyu bacağı aşmamışken sanal gerçeklikler âlemine itiliyor. Eski usul oyuncak otomobil ya da karnına basılınca bağırان bebek hiç değilse maddî, fiziksel bir nesnedir. Teneke otomobil gece yatarken yastığın altına konulabilir, taş bebekle koyun koyuna uyunabilir. İlişki salt ikame içerikli değil, doğrudan ve somuttur. Taş bebek ya da bez ayı kendi başına nesne olarak da sevilebilir. Atari'den hangi süreti, imgeyi ya da en son Japon icadı avuç-ıçi bebeğini kim, nasıl sevebilir? Sevilen ne'dir? O neyin sevgisidir?* Çocuk nesneden, doğadan, sokaktan, başka çocuklardan koparılıp bir tür "tecrit'e sokuluyor. Orda "bütün dünya" sözümona önüne seriliyor. Sokakta, bahçede, evin bir odasında, şurda ya da burda birlikte oyunun, yaramazlığın, nineler ve dedelerle yârenliğinin, yaşanan hayatın hiç olmazsa bir bölümünü büyüklerle paylaşmanın yerini, masa başında ya da bir koltuk köşesinde tek başına "akıllı uslu" oturup, herkesi de kendi âleminde rahat bırakıp oylanmanın öne çıktığı, önceden bir yerlerde programlanmış bir âleme, "internet çocukluğu"na salıverilme alıyor. Olan, çocuğun kapitalist toplumun yeni gelişim süreçleri doğrultusunda esir edilmesi, toplumun kendini ona (topluma) dayatılan "kendi süreti"nde yeniden üretmesidir. O sürette görünen, her an çarpıtılıp saptırılmaya açık sanal bilgiden, sanal özgürlükten, sanal mutluluk ve tatminden başka nedir? Sanal olmayan şey, çocukluktan başlayarak herkesin ve bütün toplumun ayağından bağlandığı ve bağlı tutulduğu kazıktır.

Çocuğun terbiye sürecinin çağdaş aile hayatında bir başka vechesi, onun ana-baba ve "ana-baba" ile, onların da "çocuk"la ve kendi çocuklarıyla başbaşa olmaları durumudur. Genç ana-baba, daha önce âdeta hiçe sayılıp da on sekiz yaş dolaylarında rüşte ermiş olmanın henüz sarsıntısını yaşarken, aile içinin ve dışının bütün sorunlarını, sorumluluklarını üstlenmeye mahkûm ediliyorlar. Seks sorunları tam ayyuka çıkmadan apar topar evlendirilmiş ya da kocaya kaçmasına razı olunmuş genç kız yeni "yuva"sında "yavru"suyla cebelleşerekten kendi de bir yandan büyümeyi sürdürüyor. Yanında bir de en az onun kadar sorunlu, başında kavak yelleri esen bir "koca" ve "baba" müsveddesi var. Genç adam da, "erkek gibi erkek" olmanın aile içi ve dışı sorumluluklarıyla yüz yüzedir. O da çocuğunu büyütür, yetiştirirken kendisi daha hâlâ

* Japon mucidler avuç-ıçi bebeğinin ikiz olanını üretmişlerdi bir kaç yıl önce. Gazetelerden birinde okuduğumda, henüz piyasaya sürülmedi deniyordu. İkizler bir aşamada kavgaya tutuşuyorlar, biri diğerini yiyerek (evet, yiyerek!) büyüyordu!

büyüyecektir. Aile içinde “ana” ve “baba” olarak çocuğun karşısına dikilen iki kişi birbirlerinin yabancı ve onların da karşısına dikili “hayat”ın esiridirler. İçine atıldıkları büyükler dünyasında o hayata ünsiyetleri arttıkça çocuğun kendi dünyasını, çocuk gerçekliğini kavrayabilmeleri ve kavrayabildikleri kadarını onunla ilişkilerine yansıtabilmeleri imkânı da giderek azalır. Vakitleri de, takatleri de buna yetmez olur. Daha dünkü çocukların içine düştükleri bu durum, onlara yüklenen toplumsal rollerden, kendilerine düşen maske kişilikleri üstlenip içselleştirmeye zorlanmalarından kaynaklanıyor. Gittikçe karmaşıklaşan, sorun üstüne sorun yığan şehir hayatının doğrudan bir parçası olan aile içi hayat (hepimizin bildiği çarpıcı örnekleriyle lâfı uzatmadan söyleyecek olursak) genç karı-kocanın karı-koca olarak da, biri erkek biri dişi iki insan ve somut kişilik olarak da tepesine biniyor. Çocuk da bundan nasibini alıyor. Büyükler arası dırıldırın, kimi zaman kavganın, çoğu zaman da ailede pek dış vurulmadan alttan alta sürüp giden didişmenin, huzursuzluğun doğrudan tanığı oluyor. (Tanık olduğu durumların, olayların altında ne yattığını daha iki üç yaşından itibaren anlamadığı sanılmasın. Öyle sananlar, çocuğu anlamaktan ya âciz, ya da anlamaya dikkat ve vakit ayırmayan büyüklerdir.) Sonuç: ya evlenmeleriyle boşanmaları bir olmuş bir ana-babanın çocuğu olmanın sorunlarını yaşayarak, ya da onun “uğruna” sürdürülmeye uğraşılan sahte bir mutluluğun yalan, iki yüzlülüğü, kin ve nefret yumağı içinde “büyüyor”, “yetişiyor”.

Ailenin “yuva” görünümü altında yatan derin çelişki: *çocuk* olarak çocuk toplumun geçici bir eklentisidir. İlkel kabile topluluklarının kimi pratiklerinde görüyoruz: sözgelimi, erginleme törenlerinde delikanlılığa erişen erkek çocuk ezayla cefayla bir çeşit “öldürülür”, sonra yetişkin adam olarak “dirilir”. Artık bir başkasıdır. Çocuk dünyası ile büyükler dünyası arasında, bedeli ödenerek geçilmesi gereken bir sınır vardır. Uygar toplumda “rüste erme” denilen şey nedir ki? Reşit olma öncesi ve sonrası arasındaki ayrımın “hikmet”ine, ancak, toplumun genel işleyişinde ve değerlerinde, toplumca “doğru” bilinen her şeyde mutlak bir hikmet olduğu varsayımıyla varılabilir. Buna göre, dünya nüfusunun şu anda aşağı yukarı yarıtı, yani 2,5 milyar insan, itile kakıla güdülerek, sömürülüp yoğrularak o dünyaya “hazırlanması” gereken bir “yarı varlık”lar toplamı’dır. Bu bakımdan, “toplum” denildiğinde “Hangi toplum?” diye sormak gerekir.

Lokman bin Hüseyin el-Aşuri. Hünernâme. Resim: Osman. 16. Yüzyıl ikinci yarısı. Sultan Süleyman’ın Şeyh Abdüllatif’i kabulü

Çocuklu ailenin “çocuk” sorunu sınıflı toplum gerçekliğinin her gün ve her anki somutlanışdır. Dünyayı değiştirme kavramı dünyanın (hayatın) *çocuk merkezli* olarak devrimci yeniden yapılandırılması olarak kurgulanamaz mı? Çocuğa kendi âleminde ve kendisi için değil, büyüülecek, yetiştirilecek, o âlem-den adım adım uzaklaştırılıp kopararak şekle ve şemaile sokulacak, başkalarına – anaya, babaya, aileye, topluma, ulusa filan – ait bir tür hammadde olmaktan çıkaracak kadar değişmeyen bir dünyanın büyüklere de ne sağlayacağı sorgulanmamalı mı? Çocuk milleti bugün hiç mi önemsenmiyor? Önemseniyor ama ne için ve nasıl? “Çocuklarımız geleceğimizezdır!” Çocuk yok yani, büyüklerin (ya da toplumun) geleceği var. Çocuğun bugünü, onun için hiç bir şey ifade etmeyen, büyüklerin bugününün

uzantısı bir “gelecek” uğruna hiçe sayılıyor, heba ediliyor. O dünya bir de çocuğun hakkı verilerek (“o hak işte o kadar!” denilmeksizin) ya da çocuk gözüyle ciddiye alınsa nasıl bir dünya olurdu? “Çocuğun dünyası”na, şiirde, sanatta, bilimde, felsefede, çakırkeyif yârenlikte onca ilgi, övgü, hayranlık... ve sonra bu dünya! Bunca iki yüzlülüğün örttüğü gerçeklik “büyükler”e de reva mıdır?

İnsanın biyolojik evriminde çocukluğun son derece önemli bir yeri ve rolü var: İnsan yavrusunun doğumdan sonraki gelişme süresi diğer memelilere kıyasla olağanüstü uzun; kimi bilimsel gözlemlere göre, insan yavrusu döl yatağında henüz tam gelişmeden, *erken* dünyaya geliyor. Bu demektir ki, doğum sonrası biyolojik gelişme ile toplumsallaşma iç içe bir süreç oluşturuyor. Bu olgu dikkate alınırsa, çocuğun bir tür “toplumsallaşma nesnesi” yerine konulmasının insanın ve insan toplumunun evrimi ni nasıl etkilemiş olduğu daha iyi anlaşılır.

İçine doğduğu toplumu kendi seçmeyen çocuğu bir toplumsallaşma nesnesi olmaktan çıkaracak süreçleri, toplumsallığın içinde devindiği sınıflı toplumu tarihe gömecek devrimci dönüşüm dinamikleri belirleyebilir ancak. O dönüşüm gerçekleşmedikçe, toplumsallığın işlevi insanın – çocukken de, büyüdükten sonra da – biyolojik tür varlığını sürdürme refleksi olmaktan öteye varamayacaktır.

18. Yüzyıl İngiliz şairi William Wordsworth, “Gökkuşağı” adlı şiirinde şöyle demişti:

“Çocuk insanın babasıdır.”

Devlet/Toplum/Demokrasi (I)

Hüseyin Hasaıcebi

*Eskiden sivil toplum yoktu, şimdi var diyorlar...
Konu ikiye bölünmeli. Birincisi, "sivil toplum" denilen
şeyin doğru anlaşılmasına hizmet etmeli. İkincisi,
Türkiye gibi Asyatik bir geçmişten gelen toplumlarda
"sivil toplum"un olup olmadığını, eğer yoksa bunun
bugünkü sonuçlarını anlamaya yaramalı*

“Batı’da vardır, bizde yoktur, bu nedir?”
“Demokrasi”!
“Batı’da niye vardır, bizde niye yoktur?”
“Onlarda sivil toplum var, bizde yok.”
“Acaba?”

AB’den müzakere tarihi koparmaya kilitlenmiş Türkiye’de “demokrasi” meselesi bütün diğer düşünce ve teorileri domine ederek öne çıktı. Herkes “demokrasi”yi konuşuyor. Peşpeşe kanunlar değişiyor, sivil toplum canlanıyor, devlet küçülüyor, bu iş oluyor! Demek ki şu “Batılılaşma” – işi ciddiye alanların “Batılılaşma” dedikleri şey – öyle 150-200 senelik bir iş değilmiş, bir kaç ay, bilemediniz bir kaç yılda, biraz Meclis mesaisi, biraz da Tayyip gibi basiretli bir “lider”in üstün gayretleriyle halledilecek türden bir işmiş. Bunca zaman ve bunca hayatlar boşuna kayıp...

Demokrasi ayrıca şimdi BOP’tan dolayı da karşı konulmaz bir gündem. BOP da tarihi önemde ve tarih tarafından bir türlü çözülemez bir meseleyi çözmek için başlanmış bir “demokrasi projesi”. Yüzyıllardır bir türlü becerip kendi iradesiyle demokrasiye geçememiş İslam dünyasını, Ortadoğu’yu ve Kuzey Afrika’yı demokrasiye geçirecek. İki yılda görüyorsunuz, nereden nereye gelindi. Afganistan, Newyork’ta lokanta işletmeciliğinden devlet yönetmeye gelen Karzai “lider”liğinde hiç de fena değil. Irak’ta egemenliğin “yerel” emperyalist ajanlara ve işbirlikçilere devriyle demokrasinin ucu göründü. BOP burda da durmayıp yayılacak gibi. Bu hızlı gidişle demokrasi Gürcistan’a da, Özbekistan’a da gelecek elbet, hattâ bütün Avrasya bir kaç yıl içinde demokrasiye geçebilir. Tarih böyle yapılır ve böyle yazılır işte. Asırların çözemediği bir sorunu ABD ve AB, şıp diye çözdü, görüyorsunuz. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğü için ömür tüketen sosyalistler, bitmez tükenmez direnişlerde, grevlerde, toplu pazarlıklarda can tüketen işçiler, demokratik üniversi-

te için yolu sehpalara düşen genç öğrenciler vah-lansın.

Bu söylediklerimiz şaka falan değil, akıllı başında sürüyle kişinin düşüncesidir, dünya kavrayışıdır, eylemidir. Demokrasi denilen, tarihin en zorlu sınıf problemlerinden birinin toplumsal algılanışı ne yazık ki artık böyledir. Türkiye’de demokrasi meselesi bundan böyle budur. Gerçi bu kavrayış Türkiye’nin demokrasi tarihiyle bir miktar çelişmektedir. 2. Büyük Savaş’tan sonra da Türkiye’ye demokrasi, gene böyle apansız, üstelik bugünkü ucu pek görünmeyen AB’lilik, BOP’çuluk, Küreselleşmecilik gibi gerekçelerle de değil, yıkılan dünyanın demokratik bir dünya olarak yeniden kuruluşuna fiilen katılma hakkına (Sanfiransisko Konferansı) karşılık, gene dışardan verilmişti, ama tutmadı ya da ne kadar tuttu ise, solcuların, sendikalı işçilerin, aydınların, öğrencilerin, üstelik öyle bilimle, sınıfla, partiyle de değil, baş göz yararak verdikleri telefata yüksek bir mücadele sayesinde tuttu. Demek ki yeterince tutmamış... Şimdi yeniden ve gene dışardan! Biz ya kendimizi tanımıyoruz, ya da bu demokrasi meselesini anlamıyoruz.

Eskiden sivil toplum yoktu, şimdi var denecektir. Deniyor da! Bu konuyu açıp saçmak lazım. Şimdiye kadar hep elit teorik konulardan biri imiş gibi ele alındı. Ele, bir işe yarasın diye değil, şuna buna cevap yetiştirmek için alındı. Daha çok solcuları ilgilendirdi, son yıllarda da siyasi İslamcılar konuyla ilgilenir oldular. Artık hükümetler de ilgileniyor, devlet de. Sivil toplum örgütleri çoğaldılar, canlandılar, demokrasi sorunlarına “öncülük” yapmaya başladılar.

Vehbi’nin III. Ahmet Surnamesi’nden detay.

Toplanıp AB nezdinde lobi bile yapıyorlar. Bir de şu soyut “uygarlıklar savaşı” somut bir ağırlık olarak gelip bölgemize oturmaz mı? Oturmasıyla birlikte Doğu-Batı kavramlarını hemen ısıttı. Evet konu bu bakımdan da önemli.

Konu ikiye bölünmeli.

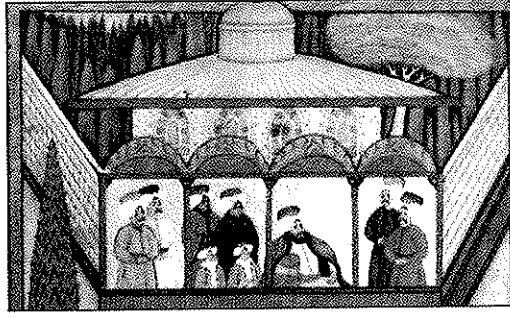
Birincisi, "sivil toplum" denilen şeyin doğru anlaşılmasına hizmet etmeli. İkincisi, Türkiye gibi Asyatik bir geçmişten gelen toplumlarda "sivil toplum"un olup olmadığını, eğer yoksa bunun bugünkü sonuçlarını anlamaya yaramalı. İkincisi, yeniden hatırlanması ve güncellenerek sosyalist mücadeleyle irtibatlandırılması gereken uzun bir konudur. Sonraki sayılara erteleyelim.

"Sivil toplum" hakkında düşüncenin savrulmasını önleyen en doğru yer Marx'ındır. Konuyu tanımlamaz ama anlamaya yardımcı olur. Yeni bir tarih anlayışı yerleştirmek için açıklamasında, "Önceki tarihî aşamaların hepsinde, mevcut üretim güçleri tarafından belirlenen ve kendisi de bunları belirleyen ilişki biçimi sivil toplumdur," der. Anlaşılsın istediği şey, tarihsel gelişmenin kaynağı ve gerçek sahnesidir. "Prenslerle devletlerin şatafatlı maceralarından ötesi"nin görülmesini, o güne kadarki "geçerli tarih anlayışının ne denli saçma bir şey olduğu"nun kavranmasını istemektedir. Burjuvazi ile birlikte geliştiğine dikkat çeker. "Bütün çağlarda devletin ve tüm idealist üstyapının temeli olan üretim ve ticaretten doğruca çıkıp gelişen sosyal örgütlenmeye" sivil toplum der. Ve nihayet, "Sivil toplum, eyleminde devlettir," hükmüne ulaşır.

Anlamalıyız ki, Marx'ın görüşünde "sivil toplum" ne demokrasiyi, ne şunu, ne de bunu, sadece geliştirdiği materyalist tarih anlayışını temellendirir. Bu tarih anlayışında gerçek ve belirleyici olan "sivil toplum"dur, istisnası da yoktur.

Buna rağmen Marksist düşünce dünyasında oldukça uzun ve üretken tartışmalara yol açan, adına "Asya Tipi Üretim Tarzı" (ATÜT) dediğimiz bir parantez, bizzat Marx'ın kendisi tarafından açılmıştır. İyi ki açılmıştır. Çünkü bu parantezin içine girenler tarihin şematik bir evrim modeli içinde gelişmediğini görebilmişlerdir. Asyatik Üretim Tarzı, bu tanıma giren toplumların tarihsel evrimindeki özgünlüktür. Bu özgünlüğü bu toplumlarda "sivil toplum"un olmayışına dayandıranlar çoktur. Sonraki sayılara ertelediğimiz tartışma budur. Yorucu ve yıpratıcı bir tartışmadır. Sosyalist mücadeleye yol gösterdiği kadar, önünü tıkadığı "sınıflar mücadelesi" gerçeğinin üstünü örttüğü de görülmüştür.

"Sivil toplum" olarak toplumla, "siyasi toplum" olarak devletin, bugün ancak soyutlamada anlaşılır bir şey olduğunu unutmamak gerekir. Marx'ın bu noktayı vurgulayan, "Bu devlet, bu toplum", "Sivil toplumun sentezi devlet" gibi özetlemeleri de çoktur. Marx'ın bu görüşü ile,

Vehbi'nin III. Ahmet Surnamesi'nden detay.

günümüzdeki, "sivil toplum"u ayrı, "devlet"i ayrı, hattâ birbirine karşı duran, biri büyürse öteki küçülen olgularmış gibi alıp tartışan Marksist-sosyalist görüşleri bağdaştırmak mümkün değildir.

Kaldı ki, Marx'ın ele aldığı malzeme olarak o günkü toplumda, ama ancak soyutlamada "sivil toplum", devlet olarak siyasi

toplumun gerçekten de "dışında"dır ve kendinden menkul, yani içinden paramparça (sınıf-zümrekast) olsa bile "kendinde anlamlı" bir şeydir. Sivil Toplum, (yani burjuva toplum, yani kent toplumu) o kadar siyasi toplumun dışındadır ve kendi başına öylesine organik bir varlıktır ki, bu çok belirgindir: burjuvalar kentlerin yönetimini feodal devletten parayla satın almaktadır. Üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin geldiği tarihsel düzey (aşama) nedeniyle böyledir. Kent, yani sivil, yani burjuva toplum sınıflardan müteşekkildir (burjuva-proleter-lumpen, vb.) ama bu sınıflar "birbirlerine karşı" "kendileri için sınıf" olabilmemiş değillerdir. Olamadıkları için, "kendini öğreninceye kadar ki mücadelelerde, birlikte giriştikleri ayaklanmalar, devrimler içinde, her defasında birbirlerinin boğazına sarılmışlardır ama feodal iktidarlara karşı sivil toplumu oluşturan sınıf ve zümreler olarak birlikte hareket etmişlerdir. Çünkü "birlikte", devletin dışındadırlar ve devleti birlikte istemektedirler. (1848 devriminden sonra Marx bunu farkederek) İşin başında elbette, adı üzerinde "burjuva" (sivil toplum=burjuva toplum) vardır. Marx'ın sözüyle işçi sınıfı o zaman "sivil toplumdur ama sivil toplumdur değil"dir. Sivil toplumun kendinden menkul bir şey ifade ediyor olması işte budur. Marx da zaten üzerinde daha fazla durmamıştır.

Demek ki Marx'ın (genç) döneminde "sivil toplum" siyasi toplumu -devleti- henüz fethetmemiş bir burjuva toplumdur, siyasi dinamiği devletin fethine dönüktür ve siyasal demokrasiyi (burjuva demokrasisi) bu fetih sürecinde temellendirecektir. 200 yıldır sürüp gelmekte olan demokratik burjuva devrimleri budur. "Sivil toplum"un "demokrasi"yle ilintisi bu bağlamda ve burjuva kapsamdadır. Bu kapsam değişmemiştir, bugün de böyledir ve demokrasinin temeli sivil toplumdur. Adına siz hattâ sosyalist demokrasi deseniz bile demokrasi, doğası gereği gene burjuvadır.

Kapitalizm Marx'tan sonra da değişmiştir, "sivil toplum"/"devlet" diyalektiği zenginleşmiştir, yeni görünüm biçimleri ortaya çıkmıştır, ama şu değişmemiştir: Devletin, o halde aynı zamanda

bir devlet biçimi olan demokrasinin temeli sivil toplumdur. Bu sözü tersinden de söyleyebiliriz: Belli bir durumda "sivil toplum" eyleminde, devlet olarak demokrasi görünür. Eyleminde faşizm, eyleminde siyasi oligarşi, eyleminde despot görünebildiği gibi. Öyleyse Marx'dan devraldığımız sivil toplum devlet olarak eylemde bulunuyor, eylemini devlet olarak üretiyor, ama mutlaka demokrasi olan devlet üretmiyor. Her tür devleti üretebiliyor.

Şöyle bir dinamiktir "sivil toplum"/"devlet": Bir yerde diktatörlük, bir yerde demokrasi, bazan aynı yerde hem diktatörlük ve hem de demokrasi biçimini alan devletler üretebilir. Dünyü ve bugünkü Avrupa, eyleminde sivil toplumdur. Avrupa'da "sivil toplum"un, "eyleminde devlet" olarak faşizme büründüğü vakası unutulmuş mudur? Buna rağmen olduğu hâliyle demokrasi-nin kaynağı ve temeli olarak mutlaklaştırmak kavramı özensiz kullanmak değil midir?

Demek ki tarihsel gelişmenin bütün dinamiği sivil toplumdur; kavramı burjuva toplum, yani kapitalist toplum olarak alırsak, burjuva, yani kapitalist toplumdur. Kapitalist toplum, yani burjuva toplum "sınıf" kavramının berraklaştığı en son toplumdur, önceki toplumlarda "sınıf" oluşum hâlinindedir. Buna göre "sivil toplum"un kendinde bir açıklaması veya hüneri eskiden vardı, şimdi yoktur. Sınıf mücadelesi ve sınıflar arasındaki denge ve güç ilişkileri belli bir durumda ne veriyorsa, sivil toplum da bize onu veriyordur. Bu güç dengelerinden bağımsız, sivil toplumdan demokrasi ummak ya da öbürü: "burjuva toplum"dur, bana ne deyip sivil toplum üzerine kafa yormaktan kaçmak ne demektir? Nereye kaçılır? Yatıp kalkıp "eylemi" ile boğuştuğumuz sivil toplumun kendisini görmemek ne anlama gelir?

Kapitalizm dünyanın üstünden silindir misali geçtikten sonra sivil toplum kendinden menkul bir şey değildir. Sivil topluma bakmak, sınıfların hakiki konumlarına bakmaktır. Tarihi burdan, gerçek halkasından, "sivil toplum"dan kavramış olmak şarttır. Güttüğünüz dâva siyasi toplumda da, sivil toplumda da dikiş tutturamamış ise, demek ki siz yanlış yere bakmışsınızdır. Türkiye'de bakıldı zaten. Miskinliğini üstünden atmış burjuva demek olan Jakoben'e hayranlıkla karışık bir noktadan devlete bakıldı. Türkiye'de sivil toplum yoktur diyenlerin devlete bakarkenki iştahı daha yüksekti. Bunun ikizi olarak Meclisin mebus koltuklarına da merak yüksekti. Oraya da çok bakıldı. Bir tek sivil topluma bakılmadı, çünkü "yoktu"!

"Sivil toplum"un gerçekliğinin farkında olmamak, içinde yüzdüğü akvaryumu bilmemektir. Hemen yarın iktidar isteyen en keskin sosyalist devrimci bile bu iktidarını neyin üzerine temel-

lendireceğini önceden görmek zorundadır. Sosyalist bir iktidarı sivil toplumda temellendirmedikçe zaten "diktatörlük" bile olmaz. Sosyalist iktidarınız sivil topluma önceden ve "bir parça" olsun tanıdık gelmiyorsa, neyi nasıl yapacaksınız? Demek ki sosyalizm olarak da her şey sivil toplumda cereyan edecek. Sivil toplumda yüzeceksiniz. Sivil toplum sizi reddetmişse gidecek yeriniz yoktur. "Proletarya diktatörlüğü" denilen şey de siyasi toplumda "egemenlik" olarak gözükmenden önce "hegemonya" olarak sivil toplumda vardır. Hegemonya ve egemenlik birlikte gelişen, organik tek bir süreçtir. Hayatın gerçekliği başka türüne izin vermez.

Böyle anlaşılmazsa ne reel sosyalizm eleştirisi yapılabilir, ne de ondan ders çıkartılabilir. Şimdi bu daha da önemli. Sosyalistleri bölüyor çünkü. Nasıl bölüyor?

Marksistler, "sivil toplum"u Marx'ın anladığı gibi anlamamışlarsa reel sosyalizm niçin gelişmedi, niçin çöktü, bundan sonra nasıl olacak diye sordukları anda boş bir sivil toplum-siyasi toplum tartışmasına dönmüş olurlar. Bu konuda Marksist solun derinleştirilmiş düşüncesi yoktur. Eğilim nerden gelirse gelsin, reel sosyalizme dönük tüm eleştiriyi kabullenmek yönündedir. Bu bir sosyalist için kabul edilemez bir şeydir.

Deniyor ki, sosyalizmin reel teşebbüsleri sadece "siyasal devrim"ler üzerine oturdu. Sivil toplumda devrimden önce kazanılmış bir hegemonya yoksa, kazanılmış iktidar aracılığıyla kurulmasına başlanan sosyalizmin şansı yoktur. Bu teorik çıkarsama solu şu noktaya itmektedir: Önce sivil toplumda hegemonya, sonra iktidar!

Kavrama yüklenmiş anlama göre değişmek üzere, reel sosyalizm teşebbüslerinin tümünde, sivil toplumda hegemonyayı kazanmadan önce siyasi toplumda egemenliği ele geçirme durumuna rastlanmıştır. Nereye baksanız böyledir. Ama ele geçirilen "siyasi egemenlik" in nerde tecessüm ettiğine bakmak şarttır. Komün'de veya Sovyet'de. Yani sivil toplumda. Bu fark önemsiz bir fark mı? Aynı "yer"de hem hegemonya, hem egemenlik! Bu bir zaaf ize zaaftır. Ama gözü klasik devlette bir zaaftır. Kendini devlet olarak örgütlemekse sorun, orda gerçektir.

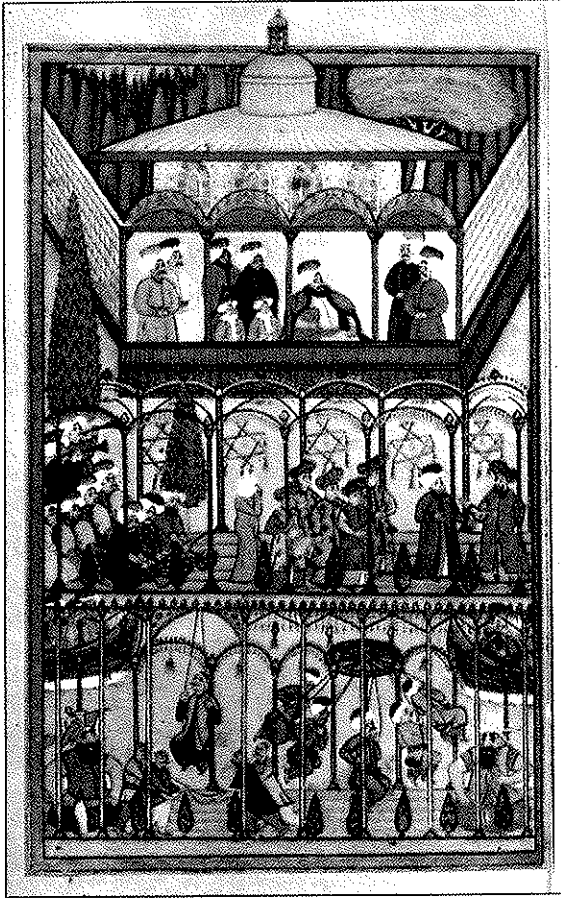
Peki ya diğer devrimler? Öncülük eden siyasetin toplumdaki hegemonik gücü örneğin tüm Doğu Avrupa devrimlerinde yüzde 15-20 mertebesinde bir siyasal çoğunluğa denk gelirken bu ülkelerde "proletarya diktatörlükleri" kurulmuştur. Bu nedenle bu ülkelerde kurulan devrimci iktidarları "dış olgu" olarak tanımlayan teoriler geliştirilmiştir. Küba ve çöküntünün eşliğinde yakalanmış Nikaragua devrimleri de sivil toplumdaki ideolojik (sosyalist) hegemonyaya değil, siyasal iktidarı ele geçirip egemen olmaya dönük mücadele stratejilerinin ürünüdürler. Bu türden dev-

rimlerin sosyalist demokrasiyi geliştiremedikleri için sosyalizmi de geliştirememiş oldukları, sosyalist demokrasiyi de, sivil toplumda hegemonya sorununu devrimden önce çözmemiş oldukları için kuramadıkları söylenmektedir. Sovyet yanlısı Türkiye solu da bu ikinci evrenin (3. Enternasyonalin) bir parçasıdır. Bu nedenle burada Sadun Aren hocamızın – gelecekle ilgili (bugünkü) görüşlerine temel teşkil etmesi için söylenmişse değeri azalan – Türkiye’deki Sovyetçi siyasi akımlar için yaptığı doğru bir tesbiti anmak gerekir. Biz diyordu Aren, iktidar stratejimizi SSCB’nin varlığına ve gücüne dayandırıyorduk. Bu gücün, –uluslararası şartlar elverdiğinde devreye girecek– koruyucu etkisi altında iktidar olduğumuzda, gene bu gücün yardımıyla ve hızla sosyalist üretim ilişkilerine geçecektik. Bu strateji, iktidar olmadan önce değil, iktidar olduktan sonra sivil toplumda hegemonyanın tesis edilmesi esastı.

Öyle miydi? Eh, biraz. Bunlar sosyalistlerin sivil toplumda hegemonya meselesiyle ilgili kendilerine, bunca tecrübeden sonra sormaları gereken elzem sorular gibi görünmektedir. Sivil toplumda tesis edilecek ideolojik (sınıfsal) hegemon-

yayı siyasi toplumda elde edilecek egemenliğin kaynağı olarak gören ve bu stratejiyi öneren Marksist yaklaşımları ciddiye almayanlar ciddi olamazlar. Bu, onlarla aynı sonuçlara varmak için, “reel sosyalizmin eksikliği”ni telafi etmek için değil, sınıf mücadelesinin diyalektiğini ve sınıflı bir toplum olan sosyalist toplum diyalektiğini anlamış olmak bakımından zorunludur.

Ama bu kadar ve bunun için; sivil toplumda hegemon olmak için siyaset yapıyorum demek için değil. Bu sınıf mücadelesi pratiğinde hiç bir dayanağı bulunmayan, “siyaset” bile olmayan bir şeydir. Şöyle bir şeydir: Sınıf hareketi devrimden önce, yani egemen sınıf durumuna gelmeden önce sivil toplumda hegemonyayı ele geçirecek, siyasi toplumda egemen sınıf olmasına engel her tür ilişkinin hukuki ifadesini burjuva demokratik bir çerçevede ortadan kaldıracak. Olmaz. “İmkansız istek” denmişse de olmaz. Burjuvazinin feodaliteye karşı hegemonya kavgasında feodaliteyle paylaştığı ortak zemin vardı: Mülkiyet. Kapitalizm bir kaç yüzyıldan beri o zeminde gelişip durmaktaydı. Kapitalizm altında sosyalizm mi gelişecek? Ne kadar? Nasıl? Mülkün gerçek sahibine iadesi olarak “mülksüzleştirme” yok. Mülk meselesini tartışmaya açmadığı için emekçilerin günöbirlik ekmek mücadelesini de temelde dışlıyor. Sosyalist mücadeleyi, “herkes hakkını alsın, herkes hakkına razı olsun”a indiriyor. Bunda bir sosyalist hegemonya tesis etme hedefi de yok. İdeolojik hegemonya denilen şey “sosyalist” anlamda ancak ve sadece “fiili” bir durumun, mülkün gerçek sahibine devri olan durumun sonucu olabilir. Özelleştirmeye bugün karşı çıkılmasının hayatı önemi de zaten burdadır. Emekçi sınıfın mülkiyetin sahipliği konusundaki hassasiyetini belli etmesi, diri tutması, bu temel mesele üzerinde bir tarihsel hesaplaşmaya girildiğinin veya girileceğinin bilincini vermesi nedeniyle önemlidir. Sermaye sınıfı ile, *bugünden* yarın bağlantılı bir mücadele değilse sosyalist mücadele mi olurmuş? Sivil toplumda hegemon sınıfı değiştirmek, sivil toplumdaki sınıflar dengesini değiştirmek demektir. Bunun gereğini yapıp sonuçlarını görmeden siyasal toplumun “fiili” fethine girişmek, sadece “ora”da kaybetmek mutlak olduğu için değil, “orada” kazanılsa bile sonrasında (sosyalizmi kurmakta) kaybetmenin kader olması nedeniyle yanlıştır. Ama siyasi iktidar (siyasi toplumda egemenlik) – talebi, hesabı, hedefi; programı – sivil toplumda hegemonya tesisi için mücadelenin “içinde” olan bir mücadeledir. Bu nedenle hep “güncel”dir. İçinde güncel siyasi iktidar talebi yoksa hegemonya mücadelesi de güncel değildir, yani yoktur, sadece laftadır. (Sürecek.)

Vehbi'nin III. Ahmet Suramesi'nden. Çeşitli temsiller ve eğlenceler. Resim, Levni. 1720-25.

Marksist Olmak Zorunda Olmamak

Engin Erkiner —

*"20. yüzyılın tarihi bize insanın özgürleşmesinin önceden saptanmış modellerle gerçekleşemeyeceğini göstermiştir."
(F. Bertinotti-İtalya Komünist Partisi Yeniden Kuruluş
(Rifondazione) ve Avrupa Solu Partisi Başkanı*

Kızılçık'ta bugüne kadar Mehmet Özgen'le karışıklıkli ikişer tartışma yazımız yayımlandı. Tartışma konumuz işçi sınıfının kendisine atfedilen özelliklere, kapitalizme karşı mücadele içinde kendisini ve insanlığı kurtarabilecek bir potansiyele sahip olup olmadığına yoğunlaşıyor. 20. Yüzyıl'da işçi sınıfı nasıl bir performans gösterdi, günümüzdeki durumu nedir? Bunları tartışırken, yanlış olarak "küreselleşme" olarak da adlandırılan çağdaş kapitalizmin özellikleri, yaşanmış sosyalizm ve Marksizm konularına da belirli oranda zorunlu olarak girdik.

Bu yazıya öncekilerden çıkardığım sonucu ifade ederek başlayacağım: Özgen ile ben yukarıda adı geçen konulara oldukça farklı yönlerden bakıyoruz. Ne ki, bu farklılığın temelinde yatan asıl olgu onun Marksist olması, benim olmamam değildir. Bunun da etkisi var, ama asıl neden kendimi Marksist olmak zorunda hissetmemem ve dolayısıyla da tarihte ve bugünde gördüklerimi Marksist teoriye uygun olarak yorumlamak gibi bir yönelim içinde bulunmamamdır. Gerçek, Marksizme uymuyorsa kendini değiştirmesi gereken Marksizmdir, gerçek değil.

Bunu iki konu içinde – işçi sınıfı ve yaşanmış sosyalizm – somutlamaya çalışayım:

Kızılçık'ın 19. sayısında yayımlanan "Küreselleşme ve reel sosyalizm" adlı yazımı okuyanlar, benim konuyu başka alana çekmek için değil de, işçi sınıfının çağdaş kapitalizmdeki durumunu belirlemek açısından bu konuya girdiğimi anlamakta zorluk çekmeyeceklerdir. Yazıda teknolojik devrim'in altını çizerek şöyle demiştim:

"Küreselleşmeyi yine 1970'li yıllarda başlamış, 1980'lerde hız kazanmış teknolojik devrimden ve buna bağlı olarak üretimin yeniden örgütlenmesinden ayrı ele almak mümkün değildir."

Kapitalizmin mevcut aşamasında işçi sınıfının konumunun incelenmesi, o aşamanın özellikleri temelinde ele alınmalıdır. Biz burada anlaşıyoruz. Bu nedenle asıl tartışmaya başlamamız gereken konu şudur: Kapitalizmde üçüncü teknolojik devrimden – bilimsel-teknolojik devrim de deniliyor – söz edilebilir mi? Üretimin yeniden örgütlenmesi, işçi sınıfı ve yeni sosyal hareketlerle bu devrim arasındaki bağlantı nedir?

Bu sonuca şuradan varıyorum: Diyor ki Özgen: "Peki, kapitalizmin büyük işletmeleri küçük işlet-

melere bölmesi ne anlama geliyor?

İşçi sınıfının direncini kırmak, örgütlenmesini parçalamak, bilincini geriletmek. Yaklaşık 25 yıldır uygulanan strateji budur. Teknoloji de sermaye sınıfı tarafından bu amaçla, küresel düzeyde güç ilişkilerinin sermaye lehine dönüştürülmesinin, yani sınıf mücadelesinin bir aracı olarak kullanılmaktadır."

Burada Özgen'le aramda önemli bir değerlendirme farkı var: Teknolojinin sermaye tarafından kullanıldığı açık, ama üretimin yeniden örgütlenmesinin temelinde bu değil, teknolojik devrim yatıyor. İşyerlerinin küçülmesi, üretimin uluslararasılaşmasındaki artış, esnek üretim en başta bu nedenledir. Yeni teknolojilerin bulunması ve uygulanmasında işçilerin ve diğer çalışanların mücadelesinin rolü olmuştur, ama yeni üretim süreci önemli teknik gelişmelere dayanan bir olgudur. Burjuvazi üretimi eskisi gibi sürdüremezdi. Üretim sürecinin yeni özellikleri bundan sonra da artarak sürecektir. En başta daha fazla kazanç için bunun sürmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla söz konusu olan 25 yıldır mevcut "ampirik bir gerçek"tir, burjuvazi tarafından uygulanan bir yöntem değildir. Burjuvazi istese bile fordist üretime dönemez.

Burada Özgen'in sözleriyle "ampirik gerçekliği teori düzeyine yükseltme çabası" ile değil, bundan sonra da sürececek bir gerçeklik karşındayız.

Özgen aynı konuda şunları da söylüyor:

"Bu yüzden, Erkiner, işçi sınıfının sayısının arttığını kabul ederken öneminin azaldığında ısrar etmekle, meseleye tarihsel süreç mantığı ile bakmadığının bir göstergesi olarak, pozitivizme özgü bir tarzda, yalnızca olgunun ampirik yanını görüyor, ya da böyle görmek istiyor."

Ampirik gerçeklik konusunu yukarıda ele aldım. Tarihsel sürece gelince: Özgen, tarihsel sürecin işçi sınıfının rolünü yeniden arttıracakını neye dayanarak savunuyor? Ben kendi görüşüme gerekçe getirdim: teknolojik devrim ve üretim sürecindeki değişim. Bu gelip geçici bir ampirik veri değil, bundan sonra da sürececek. İşyerleri küçülmeye, üretim süreci daha fazla parçalanmaya, işçi sınıfı daha fazla birbirinden ayrı yerlerde konumlanmaya devam edecek. Özgen'in görüşünü temellendirebileceği yeterli bir gerekçe ise yok. Ya da diyelim ki, gerekçe olarak, yeni koşulların gerektirdiği yeni perspektiflerin geliştirilmesi sonucu böyle bir gelişme olacağını dü-

şünmektedir. Burada örgütlenme konusunun en önemli noktasına geliyoruz.

Önce Özgen'den yine bir aktarma yapayım: "...Erkiner'in hiçbir satırında "sınıfın sosyalizm için mücadeleye nasıl sokulacağı"nı sorun ettiğini duyumsatacak bir tek kelimesi bile yok!"

Özgen'in üç nedenle hak-sızlık ettiğini söyleyeceğim:

Birincisi: İlk yazımda, işçi sınıfı örgütlerinin liberal küreselleşmeye karşı hareketle yakın ilişkiye girmeleri gerektiğini ifade etmişim. İşçi sınıfının başka türlü kendisini toparlaması mümkün gözükmemektedir. Özgen'e uymasa bile bu da bir örgütlenme perspektifidir.

İkincisi: Örgütlenme, somut tasarıları gerektirir. İşçi sınıfının dünya çapında geçerli bir örgütlenme perspektifinden söz edilemez. Kapitalizm ve işçi sınıfları ülkelere göre önemli farklılıklar gösteriyor. Bu nedenle de her somutun ayrı incelenmesi gerekir. Benim üzerinde konuştuğum alan Almanya ve Batı Avrupa'dır. Bu alanda işçi sınıfı/üretim süreci konusunda ortaya çıkan gelişmelerle Türkiye'de ortaya çıkanların benzer yanları da vardır, ayrı yanları da. Buna uygun bir değerlendirme yapılması yerinde olur.

Üçüncüsü: Bulduğum alan liberal küreselleşmeye karşı hareketin dünyada en gelişmiş olduğu alandır. Yıllardan beri büyük bir sarsıntı yaşayan sendikalar ve diğer işçi örgütleri, bu hareketle ilişkiye girdikleri oranda kendilerini biraz olsun toparlayabildiler. İtalya bu konuda başta gelmektedir, Fransa'da CGT'nin yeniden güçlenmeye başlamasında bu hareketle yakınlaşmasının payı vardır; benzer bir süreç Almanya'da gelişmektedir. Büyük üye kaybına karşın hâlen dünyanın en büyük sendikası sayılan IGM (Metal İşçileri Sendikası) eskiden ATTAC'ı yok sayardı, bir süreden beri birlikte toplantı ve gösteriler düzenlemeye başladı. Bu da kendiliğinden değil, dışarıdan epeyce çabayla gerçekleşti.

Kendimizi Batı Avrupa ile sınırlandırırsak, aslında kıta çapında bir işçi sınıfı var. Siemens'in diyelim 20 ülkede üretim birimi var, ama aynı firmada çalışan işçilerin birbiriyle bağı neredeyse yok. Dahası, bir bölümü birbirine düşman da. Almanya'da kısa süre önce Batı'daki IGM üyelerinin Doğu'da grev yapan IGM üyelerini desteklemeyi reddetmesini ve eylemin fiyaskoyla bitmesini yaşadık.

ATTAC gibi örgütler ise toplumun değişik kesimlerindeki muhalefeti bir araya getirmekte, farklı ülkelerdeki protestoları birleştirmekte sendikalar ve diğer işçi parti ve örgütlerine göre oldukça daha iyiler. Bunu nasıl yapıyorlar, yöntemleri nelerdir; burada girmeyeceğim.

Alınacak daha çok yol var. Sendikaların yapılarını değiştirmeleri gerekiyor. ATTAC'ın içinde birçok sorun var. Bunların hepsi yeni koşullarda örgütlen-

II. Osman Şahnamesi'nden detay

menin, protestoları geliştirebilmenin sorunlarıdır.

Sonuçta sendikalar, örgütsüz çalışanlar kitlesi ve bunların politik örgütleriyle, liberal küreselleşmeye karşı hareket arasındaki ilişkiler, bu örgütlerin karşılıklı konumları, geçmişle bugün arasında yaşanan farklılıklar emekçilerin nasıl örgütlenebileceği, mücadeleye nasıl sokulabileceğiyle doğrudan ilgili sorunlardır.

YAŞANMIŞ SOSYALİZM VE MARKSİZM

Benim ve Özgen'in reel sosyalizme yaklaşımı arasında önemli fark var: Değerlendirilmesi gereken, komünizmin *Manifesto*'dan sonraki 150 yıllık tarihidir. Reel sosyalizm de – başarı ve başarısızlıklarıyla – bu tarihin içinde ele alınmalıdır. Derginin sınırlarını zorlamamak için bu değerlendirmenin sadece birkaç noktasına değineceğim. İleriki yazılarda tartışabiliriz, yararlı da olur.

Reel sosyalizmin tarihinden, ya da başka bir söylemle komünizmin 20. Yüzyıl'daki tarihinden uygun olmayan unsurları "temizleyerek" tarihsel bir değerlendirme yapamayız. Ne ki, Özgen'in soruna yaklaşımı da bundan farklı değildir.

Özgen, yazısını cimbrizlediğini ve "soldan gelen bütün muhalefet girişimlerini bastırdılar" cümlesini alıp, "75 yıllık tarihi PB ve MK tarihine indirge-diğini" söylediğini savunuyor ve yazısından uzun bir alıntıyı yeniden veriyor. Alıntıyı yeniden aktarmıyorum, dileyenler önceki sayının 65. sayfasından okuyabilirler. Ne ki, benim eleştirim alıntının özünü ortaya koyuyordu. Şimdi Özgen'in konuyla ilgili görüşünü daha ayrıntılı ele aldığım da farklı bir sonuca varmıyorum: Özgen, sosyalizmin çözülmesine subjektif temelde bir açıklama getirmeye çalışmaktadır.

Sosyalizm 74 yıl dünyanın altıda birinde, en az 44 yıl ise üçte birinde egemen oldu. Asya'nın oldukça geri ülkelerinden, DAC ve Çekoslovakya gibi sanayi devrimini yapmış ülkelere kadar birçok alanda aynı özellikleri sergiledi: işçi demokrasisi yoktu, bürokrasinin egemenliği vardı, üretici güçlerin başlangıçtaki hızlı gelişimi daha sonra yavaşladı, ekonomide durgunluk ve bunalım ortaya çıktı ve sonuçta sosyalizmden kapitalizme geçildi. Özgen beni eleştirdiği duruma kendisi düşüyor ve ampirik gerçeklerin – o da sadece bir bölümünü – sıralamakla yetiniyor. Neden geniş bir alanda ve farklı ülkelerde benzer sonuçlara ulaşıldı? Sosyalist demokrasi neden olmadı? Üretici güçlerin gelişiminde neden tıkanma yaşandı?

Özgen bunları sormuyor. Sormayınca açıklamanın kişilere ve subjektif nedenlere dayandırılmasının dışında açıklama olanağı da kalmıyor. Sorumluluk Stalin'e, O'nun Menşevizmine, Nomenklatura'ya

yükleniyor. Bu, oldukça eski bir "yanıt". Bu "yanıt" yıllardan beri birçok yönden eleştirildi. Dahası, bu yanıt tarihsel gelişmeye de uymuyor.

1. Stalinist değilim, ama gerçeği belirtmek gerek: SSCB, 1960'lı yılların sonuna kadar başarıdan başarıya koştu. Üretim araçlarında kamu mülkiyeti ve merkezi planlamayla kısa sürede geri bir ülkeden sanayi ülkesi konumuna ulaştı, Nazi Almanyası'nı yenen asıl güç oldu, uzaya ilk insanı gönderdi, klasik sömürgecilik sisteminin çökmesinde etkin rol oynadı. 1970'li yıllara kadar sosyalizm emek üretkenliği konusunda gelişmiş kapitalist ülkelerden geride olmakla birlikte, aradaki fark büyük değildi. Aynı düzlemde yer alıyorlardı. 1970'li yılların ortalarından itibaren ise aradaki fark belirgin olarak açılmaya başladı. Kapitalizm üretici güçlerin geliştirilmesinde, ekonomik krizlerle birlikte yaşamada daha etkili oldu.

2. SSCB'de Nomenklatura'nın sürekli bir tabaka özelliğini kazanması Brejnev dönemindedir. Stalin döneminde yapılan sürekli tasfiyeler nedeniyle bu tabaka (sınıf değil) en başta kendisini güvende hissedemediği için süreklilik gösterememiştir.

3. Doğu Avrupa ülkelerinde Çekoslovakya ve DAC dışındaki ülkelerde – sosyalizm çerçevesinde – önemli bir sol ya da sağ muhalefet hiçbir zaman olmadı. Polonya'da Özgen'in sözünü ettiği Marksist muhalefet oldukça cılızdı. Bu ülkede tersane işçileri 1980'li yıllardan itibaren büyük bir eylemlilik göstererek mevcut rejime karşı muhalefet ettiler ve sonuçta onu çekilmek zorunda bıraktılar. 1990'lı yıllarda işçilerin direniş ocağı Gdansk tersaneleri büyük oranda kapandı, işçilerin ve halkın yaşam koşulları geçmişe göre önemli oranda bozuldu, ama Polonya'da özellikle de işçilerden kaynaklanan herhangi bir muhalefet ortaya çıkmadı. Buna karşılık Çek Cumhuriyeti ve DAC'yi yutan Almanya'da eskiden gelen ve kendisini o zamandan farklı olsalar bile halen sol olarak tanımlayan dikkate değer bir muhalefet var. Bunlar sosyalizm çözüldükten sonra ortaya çıkmış yeni unsurlar değil, eski rejimden geliyorlar. Polonya'da bunları göremiyoruz. Macaristan'da ve Bulgaristan'da cılız olarak varlar, Polonya'da o kadarı bile yok. Neden? Çünkü Polonya'da eskiden de kayda değer bir muhalefet yoktu. Var idiyse, öldürülmediklerine göre bu muhalefet iz bırakmadan nasıl ortadan kayboldu? Diğer iki ülkede ise dönüştü, ama kaybolmadı.

Eski adıyla Çekoslovakya 1968 yılında Varşova Paktı ülkelerince işgal edildi. DAC tarihinde benzeri görülmemiş bir iç güvenlik örgütüne sahipti (Stasi), ayrıca ülkede çok sayıda Kızıl Ordu askeri bulunuyordu. Polonya'da uygulanan baskı diğer iki ülkeden daha fazla değil, azdı. Buna karşın Polonya'da işçi muhalefeti esas hedefinin sosyalizmi yıkmak olduğu, sosyalizmin çözülmesinden sonra bu muhalefetten – yaşam koşullarında büyük kötüleşmeye karşın – eser kalmadığı görülürken, muhalefetin işçi temeline daha az dayandığı diğer iki ülkede, halen büyük oranda 1990 öncesi dönemden gelen ve

önemli bir güce sahip sol muhalefet var.

Özgen'in Polonya için bulduğu açıklama, muhalefetin daha sert bastırıldığı ama daha az işçi temeline dayanan diğer iki ülke için geçerli değil. Aslında Polonya için de geçerli değil.

Marx ve Engels işçi sınıfının tarihsel rolünden, kendisini ve tüm insanlığı kurtarma kapasitesinden söz ederlerken, bu sınıfın karşılaşacağı baskıların, hattâ katliamların farkındaydılar. Paris Komünü'nde bunun örneğini yaşamışlardı. Sınıf kendisine atfedilen bu özellikleri sadece örgütlenerek kazanamaz. Örgütlenme önemlidir; ne ki, sınıfta kapitalizme karşı kendisini ve insanlığı kurtarabilecek bir potansiyel yoksa, bu, örgütlenerek oluşturulamaz. 20. Yüzyıl tarihi işçi sınıfının devrimlerdeki sınırlı rolünün yanı sıra, bu sınıfın kendisine atfedilen özelliklere sahip olmadığını da göstermiştir.

Büyük bir teoriyi onun uygulanma tarihinden ayrı ele alarak değerlendiremezsiniz. Bir yanda "temiz teori", diğer yanda oldukça farklı bir pratik olamaz. Hiç bir teori kendi öngördüğü koşullarda hayata uygulanamamıştır. Bugünkü sorunların çözümü için "Marx'a dönüş" ile "Asr-ı Saadet'e dönüş" arasında anlayış bakımından fark yoktur: ikisi de uzun bir uygulama tarihinin ortaya çıkardıklarını dikkate almamaya dayanmaktadır.

Devam edelim. 19. sayıdaki yazımdan uzun bir alıntı gerekli:

"Üretici güçleri daha hızlı geliştirebilen bir toplumsal sistem diğerini dolaylı ya da dolaysız etkiyle çözer. Bu, Marksizme de uygundur. Ne ki, bu uygunluk aynı zamanda Marksist sosyalizm anlayışının da geçersizleşmesini getirmektedir. Marksizme göre sosyalizm, üretici güçleri kapitalizme kıyasla daha hızlı geliştirecektir. Sosyalizmin tarihsel haklılığı da buradan kaynaklanmaktadır. 20. Yüzyıl tarihi ise böyle olmadığını göstermiştir.

Sosyalizm gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleşmiş olsaydı bile, meşrûluğunu üretici güçlerin daha hızlı geliştirilmesine dayandırması durumunda, bir süre sonra çözülme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı.

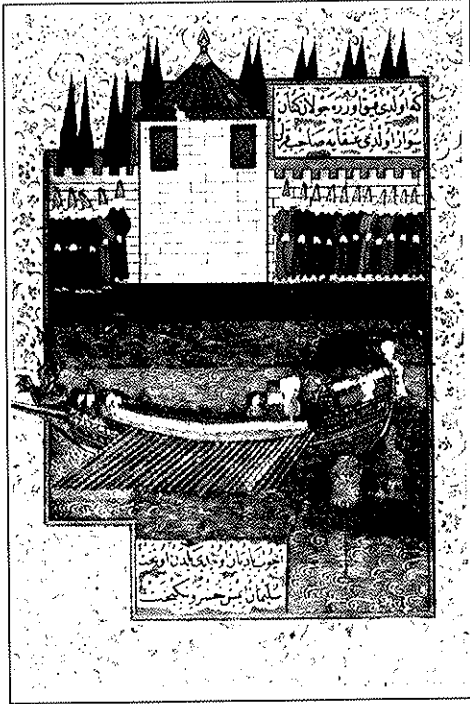
Üretici güçlerin daha hızlı geliştirilmesi, üretimin sürekli artırılması ancak işbölümünün artması, insanın daha fazla parçalanması, yabancılaşmasının artmasıyla mümkündür. Böyle bir gelişme insanı esas alan sosyalizme yabancıdır, ama yaşanmış sosyalizmde olan da budur.

İnsanın gelişmesi ve artan ihtiyaçlarının karşılanması üretici güçlerde belirli bir gelişmeyi zorunlu kılar, ancak bunun için kapitalizmin insanı mahveden temposundan daha da hızlı olması gerekmez.

Marx'ın döneminde üretici güçlerin daha hızlı gelişimine vurgu yapmanın haklı bir temeli vardır: üretim yetersizdir. Günümüzde ise insanlığın üretim kapasitesi dünya nüfusunun asgari ihtiyaçlarını birkaç kat karşılayabilecek düzeye erişmiştir. Böyle bir vurguya artık gerek yoktur."

Özgen bu bölümü eleştirirken şöyle diyor:

"Belli ki, Erkiner'in Marksizmi şöyle ya da böy-

Nadiri'nin II. Osman Şahnamesi'nden. 1625.

le kavrayışında üretici güçlerin geliştirilmesi meselesi tayin edici bir role sahip. Ona göre üretici güçlerin 'daha hızlı' geliştirilmesini savunmak yanlıştır. Marksist sosyalizm bu bakımdan geçersiz kılınmıştır. Ancak bu teorik önermeye göre, Marx'ın kendi döneminde 'daha hızlı gelişmeye' vurgu yapması da 'haklı' değil, yanlış olmalıdır. Eğer Marx'ın vurgusunun haklı bir temeli vardı diyorsak, 20. Yüzyıl tarihinden de Marx'ı ve Marksizmi sorumlu tutmak gerekir."

Marx'ın döneminde üretim kapasitesi insanlığın ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda değildi. Bugün ise ulaşılan üretim düzeyi insanlığın asgari ihtiyaçlarının üç katını karşılayabilecek durumdadır. 19. Yüzyıl'da haklı temeli olan bir görüşün, 20. Yüzyıl sonlarında bu özelliğini kaybetmesi bu nedendir. Özgen'e göre Marx'ın önermesi şimdi geçersizse, o zaman da yanlış olmalıydı! Marksizmi mutlaka savunmak zorunluluğu Özgen'i metafiziğe kadar götürmektedir. Bir koşulda doğru olan bir görüş, farklı koşulda doğru olmayabilir. Marksizmi Özgen kadar bildiğimi iddia etmeyeceğim, ama bir görüşün farklı koşullarda doğru olmadığını bilmek için Marksizmi bilmek gerekmiyor.

Dahası, üretici güçlerin önceliği teziyle ilgili olarak Marx-Engels'te birçok pasaj bulunabilir. Özgen'in iddia ettiği gibi bu görüş sadece "Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz'de yer almaktadır. Marksizm toplumların gelişmesini üretici güçlerin gelişme düzeyine göre tasnif eder. Üretici güçlerin gelişmesinde daha ileri bir aşamayı temsil eden toplum (diyelim kapitalizm), daha geri aşamadaki bir toplumu (diyelim feodalizm) çözer. Marksist sosyalizmin temelinde üretici güçlerle üretim

ilişkileri arasında, üretici güçlerin kapitalizme göre daha ileri bir gelişme düzeyine ulaştığı aşamadaki uyum yatar. Özgen ise sadece üretici güçlerle üretim ilişkilerinin uygunluğundan söz ediyor. Bunu ilkel toplumda da sağlayabilirsiniz, ama orada sosyalizm mümkün değildir. Gelişmiş üretim ilişkileri ancak gelişmiş üretici güçler zemininde sağlanabilir.

Buradan hareketle reel sosyalizmde yönetim Marksist sosyalizm anlayışına uygun olarak "yetişmek ve geçmek" ilkesine yaslandı. Üretici güçlerin gelişmesi yönünden kapitalizm geçilmeden sosyalizmin kalıcı bir başarıya ulaşması mümkün değildi. 74 yıllık tarihin ilk 50 yılında bu konuda başarılı da oldular. SSCB gelişmiş kapitalist ülkelerle arasındaki açığı sürekli kapattı. Nomenklatura bu alanda elinden geleni yaptı, zira bu alanda başarılı olmak onun da çıkarındı. Ardından aradaki açık yeniden artmaya başladı...

Burada söz konusu olan, "Nomenklatura'yı temize çıkarmak" değildir. Bu, idealist bir yaklaşımdır. Bu zümrenin çıkarlarından hareketle konuya yaklaşmak gerekir. Marksist sosyalizmin başarısızlığı gündeme geldiği oranda Nomenklatura da saf değiştirdi.

Marksizmi savunmak adına Stalin'e haksızlık yapmamak gerekir. Stalin'in "önce toplumun üretici güçleri değişir ve gelişir, sonra bu değişimin fonksiyonu ve onunla uyumlu olarak insanlar arasındaki üretim ilişkileri değişir" gibi bir görüşü yoktur. SSCB'nin ilk döneminde tam tersi olmuş, üretici güçler onlardan daha ileri olan üretim ilişkilerine yetiştirilmeye çalışılmıştır. Reel sosyalizm bu dönemde bile yabancılaşmayı kaldıramadı, farklı tarzda yeniden üretti. En fazla, eşitliği sağladı. Yabancılaşmanın kaldırılması ise işbölümünün azaltılması, üretici güçlerde daha yavaş gelişmeyi gerektirirdi ki, o dönemde reel sosyalizmin yaşayabilmesi, dahası, Marksizme uygun olarak kapitalizmden daha ileri bir üretici güçler düzeyini temsil etmesi ancak bunun tersinin yapılmasına bağlıydı.

Reel sosyalizmin ve Marksizmin - onu eleştirmesine karşın - Aydınlanmanın ufkunu aşmadığı doğrudur. Marksizmle kapitalizm arasında önemli ortak noktalar vardır. Burada Marx'ı suçlayarak ya da "temiz teoriye dönerek" hiç bir şeyi çözemeyiz. 150 yıllık bir tarih yaşandı ve bunun yarısında sosyalizm dünyanın önemli bir bölümünde iktidardaydı. Komünistler kapitalizmi bazı ülkelerde yıkmakta ve dünya çapında geriletmekte başarılı oldular, ama aynı başarıyı kapitalizmi aşan bir sosyo-ekonomik sistem kurmakta gösteremediler. Tarihimizin başarılı yanını Marksizmin hanesine yazıp, başarısızlıkla onun ilgisinin bulunmadığını savunmak hiç inandırıcı olmaz. Önemli olan, bu tarihten gerekeni öğrenmektir, onu Marksizme uygun duruma getirmeye çalışmak değil!

Yazıyı bir alıntıyla bitirmek istiyorum: "20. Yüzyıl'ın tarihi bize insanın özgürleşmesinin önceden saptanmış modellerle gerçekleşmeyeceğini göstermiştir." (F. Bertinotti-İtalya Komünist Partisi Yeniden Kuruluş (Rifondazione) ve Avrupa Solu Partisi Başkanı. 6.6.2004'teki Frankfurt konuşmasından.)

“90’ların Yükselişi” - itiraflar

Osman Şengül

Stiglitz, kapitalizmin herkesçe bilinen özelliklerini sayıp dökerken, ekonomi bilimine katkılar yaptığını zannediyor

“Eski komünist ülkelerin Pazar ekonomisine geçişi ilan edilirken benzeri görülmemiş bir zenginlik vaad edilmişti, ancak yaşanan, benzeri görülmemiş bir yoksulluk oldu... Verimli kapitalizmin, yıkılmış ve can çekişen komünizmin yerini almasıyla üretimin artması bekleniyordu. Ancak, gayrisafi yurtiçi hasıla yüzde 40 oranında düştü ve yoksulluk on katına çıktı. Bu sonuçlar, ABD Hazinesi ve Uluslararası Para Fonu’nun önerileri doğrultusunda ekonomilerinde geçiş yaşanan diğer ülkelerde de geçerliydi.”

Bu alıntı, Joseph E. Stiglitz’in 90’ların yükselişi adlı kitabından. ‘Dünyanın En Parlak 10 Yılı’nın Hikayesi’ altbaşlığını taşıyan bu kitaptaki itiraflar, bize yabancı değil. Stiglitz’in görüşleriyle yaklaşık iki yıl önce yayınlanan ‘KÜRESELLEŞME’ adlı kitabında tanışmıştık.

Kim bu Stiglitz? Stiglitz, Clinton’un ‘Ekonomi Danışmanları Konseyi’ Başkanı, Dünya Bankası Baş ekonomisti, 2002 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi ve Stanford Üniversitesi Ekonomi Profesörü. Bu kadar şatafatlı ünvanlara sahip bir kişiden elbette itiraflardan başka ekonomi bilimine katkılar yapması da beklenir. Ancak kimse böyle bir şey beklemesin. Her ne kadar biz bir şey beklemiyorsak da Stiglitz’den birilerinin “bir şeyler” beklediği belli. Zaten Nobel Ödülünü de “katkıları”ndan dolayı almıştı. Kendisine ödül getiren çalışma, “Asimetrik Enformasyonların Ekonomiye Yıkıcı Etkileri” başlığını taşımaktadır. Yani, şirket sahiplerinin birbirini tutmayan, manipülatif, kamuoyunu aldatıcı haber yaymalarının “kötü” sonuçları hakkındaki incelemeler...

Yukarıda adı geçen 90’ların yükselişi, baştan aşağıya – yaklaşık 350 sayfa – bu tür itiraflarla dolu. İnsan merak ediyor, bunları görebilmek için bu kadar şatafatlı ünvanlara gerek var mı? İtiraf-lardan rastgele birkaç örnek alalım:

“...küreselleşmenin, uygulandığı biçimiyle, yoksul ülkeleri daha adaletli değil, daha adaletsiz kılma eğiliminde olduğuna ilişkin kaçınılmaz gerçeği görmezden geliyorduk.” (sf. 23.)

“Diğer ülkelere dayattığımız politikaların ve bunları dayatma biçimimizin öfke yaratmış olması hiç de şaşırtıcı değil... Asya ve Latin Amerika’da gittikçe artan Amerikan karşıtlığının çoktan gözler önüne serilmiş sonuçlardan biri olduğunu söyleyebiliriz... Günümüzde, ABD hükümetinin desteklediği politikaların, birçok ülkede, başarısız-

lığa uğrayacağı neredeyse kesindir.” (sf.24.)

“Geçtiğimiz otuz yıl içerisinde dünya yaklaşık yüz ekonomik krize tanıklık etti ve bu krizlerin birçoğu fazla aceleye getirilmiş serbestleşmelerin şu ya da bu biçiminden kaynaklandı...”

Daralmanın önemli bölümlerinin 90’larda gerçekleştirilen serbestleştirmelerden – kuralsızlaştırmalardan – kaynaklanmış olduğu kuşku götürmez.” (sf.87.)

“Ticaret liberalizasyonu gündeminde var olan çifte standartların diğer bir örneği de tarımdı. Diğer ülkelerin bizim ürünlerimize yönelik ticaret bariyerlerini azaltmalarını ve rakip ürünlere sağlanan sübvansiyonları kaldırmalarını isterken ABD, gelişmekte olan ülkelerin ürünleri karşısında bariyerleri koruyor, geniş çaplı sübvansiyonları sürdürüyordu. Tarım sübvansiyonları Amerikalı çiftçileri üretim artışına teşvik eder ve gelişmekte olan yoksul ülkelerin üretimlerinde önemli yer tutan ürünlerin küresel fiyatlarını düşürür.” (sf.207.)

“İstedikimizi haklı çıkaracak bir söyleme gereksinim duyduğumuzda, serbest piyasalardan söz ediyorduk; ancak serbest piyasalar Amerikan şirketlerini dezavantajlı konuma sürükler görüldüğünde “ticaret yönetimi”nden ya da “adil ticaret”ten dem vurmaya başlıyorduk.” (sf.232.)

“1999 yılı Aralık ayında Seattle’da, ticaret müzakereleri için yeni bir tur başlatırken karşı karşıya kaldığımız sivil gösteriler, çeyrek yüzyılı aşkın bir zaman önce Vietnam savaşı sırasında yaşananlar kadar büyük boyutlardaydı... Küreselleşmeye yönelik ters tepkiler öylesine yoğun ki, ticaret müzakerelerinin yeni turuna ilişkin uluslararası toplantılar, zorunlu olarak, gösterilerin kolayca engellenebileceği bir yerde, Katar’ın başkenti Doha’da düzenlendi.” (sf. 238.)

“Gizli hırsızlık, uzun zamandır kapitalizmin belirgin bir parçası olmuştu. 90’larda gelen yenilikler bu becerileri mükemmel hale getirdi.” (sf.273.)

Bu örnekler uzayıp gitmektedir. Stiglitz, kapitalizmin öngörüsüzlüğüne de itiraf etmektedir. Bunlara da rastgele bir iki örnek verelim.

“... piyasalar, doğaları gereği, öngörülmez bir yapıya sahiptir.” (sf.61.)

“Ve gelecekte neler olacağını kesin olarak bilemeyeceğimiz için, bugünün ekonomisi de bir çok belirsizlikler ortaya koyar; olası her politika risk içerir; hattâ hiç bir şey yapmamak da risk içerir.” (sf 318.)

Aslında Stiglitz, kapitalizmin bu özelliklerini sayıp dökerken içi de kan ağlamaktadır. Zaten bu özellikler olmasa bu ekonominin adı kapitalizm olmazdı; ama bunu itiraf etmeye bir türlü dili varmıyor. Örneğin, "Sorunun sadece birkaç çürük elma olmadığı belliydi. Zaman geçtikçe çürümüş görünen elmaların sayısı artıyordu." Yani, serbest piyasa ekonomisi çok muhteşem bir sistem, ama ne yazık ki, içindeki çürük elmalar giderek artmakta...

Yine de Stiglitz'in hakkını teslim etmek lazım. Uzun süreli çalışmalarla ekonomi bilimine yaptığı katkıları inkâr etmemeliyiz. Örneğin, Adam Smith'in "görünmeyen eli"nin niçin hiç piyasaya girmediğini nihayet bulmuş. "Son çeyrek yüzyılda benim ve diğer araştırmacıların ...yapmış olduğu araştırmalar, 'görünmez el'in (turnaklar Stiglitz'e ait) görünmemesinin nedenlerinden birinin de böyle bir elin var olmaması olduğunu gösterdi." (sf. 13.) "Adam Smith bireylerin kendi çıkarlarının peşinden giderek kamu yararına katkıda bulunacağını iddia etmişti. Ancak bu kitapta bu iddianın çoğunlukla doğru olmadığını gördük." (sf.306.)

Böyle bir elin olmadığını anlayabilmek için yirmi beş yıl uğraşmak mı gerekir, profesör olmak mı gerekir?...

Stiglitz'in "katkıları" devam ediyor:

"1990'larda, konu ekonomi politikaları olduğunda, bir çok Amerikalı ideoloji çağının, çıkar ve politika çağının artık sona erdiğine ikna olmuş görünüyordu. Amerika'nın, herkesin 'doğru' ekonomi politikaları üzerinde mantıkla anlaşmaya var-

mış olduğu, yeni bir uzlaşma çağına girdiği söyleniyordu. Bu oldukça saçma bir iddiaydı; ancak bazılarının çıkarları açısından da son derece parlak bir stratejiydi." (sf.85.)

"Serbestlik bazen 'politikanın sonu' olarak kabul edilir; ancak çoğunlukla sadece politik diyalogun doğasını, bir grubu diğerlerine üstün kılabilecek çıkar ve bakış açılarını değiştirmiştir. Serbestlik için ne söylenirse söylensin, söz konusu para miktarı göz önüne alındığında, bu sürecin ne kadar can alıcı olduğu kolayca anlaşılacaktır." (sf. 95.)

Stiglitz'in katkıları bunlarla da kalmıyor. "Yepyeni" gözlemlerle serbest piyasa ekonomisinin "hiç kimsenin bilmediği" özelliklerini de gözler önüne seriyor.

"Ekonomi Danışmanları Konseyi başkanı olarak, yardım istemek için bize başvuranlar arasında, neredeyse hiç değişmeyen üç ilke gözlemledim:

Birincisi, işadamları genellikle, kendilerine sunulanlar dışında, sübvansiyonlara karşıydı...

İkincisi, herkes, kendi sektörü dışında, rekabetten yanaydı...

Ve üçüncüsü, herkes, kendi sektörü dışında, açıklık ve şeffaflıktan yanaydı." (sf.106.)

Doğrusu Bravo!...

Stiglitz insanlığın geleceği için önerilerde de bulunuyor:

"Piyasaların ötesine geçmek gerekiyor... Serbest piyasa savunucuları sadece piyasaların rolünü abartmakla kalmamış, aynı zamanda, devlete duyulan gereksinimi ve kooperatif hareketin sivil örneklerine yönelik potansiyeli küçümsemiştir." (sf. 306.)

Hepsi bu kadar. Stiglitz'in "piyasa ötesi" dediği şey bu. Bundan başka "öte"yi tasavvur bile edemez.

Görünen o ki, Stiglitz, kapitalizmin herkesçe bilinen özelliklerini sayıp dökerken, ekonomi bilimine katkıları yaptığını zannediyor. Aslında yapmaya çalıştığı şey Amerika'yı yeniden keşfetmek... Ama Stiglitz, değil keşfe kalkmak, gemisini limandan bile çıkaramamış, çıkarması da mümkün değil. Bu bizi şaşırtmıyor, çünkü bu tür "gemiler"nin niçin limandan dışarıya çıkamayacağını Engels 150 yıl önce açıklamıştı: "Burjuva sağduyusunun sakat beygiri, varlığı olaydan, nedeni sonuçtan ayıran çukur önünde, elbette ki, ne yapacağını bilmeyerek durur kalır; ama insan, soyut düşüncenin engebelerle dolu alanında dörtmala at sürüp avlanmaya çıktığı zaman, kötü bir beygire binmemeye dikkat etmelidir."

Bütün mesele bul!...

III. Ahmet Surnamesinden detay. Levni. 1720-25.

Marksizm ve Spor

Chris Bambery

Bir hayli eski bir yazı. Ama eskimemiş!

International Socialism dergisinin 73. sayısında (Kış/1996) yayınlandı. Fetişleşen "Spor"un içine düştüğü halleri sergiliyor. Yeni bir "Olimpiyat!" olayına da çok kalmadı

Toplumumuzda milyonlarca kişi spordan zevk alır ve yine spor tam da bu nedenle büyük bir iş alanıdır. ABD ve Kanada'da spordan kazanılan toplam gelir (bilet satışlarından spor malzemelerine kadar) geçen yıl 88.5 milyar dolardan daha fazlaydı. 21. Yüzyıl'ın başında bu miktarın 160 milyar dolara yükselmesi bekleniyor. O tarihe kadar Kuzey Amerikan şirketlerinin sadece spor alanında yapacakları reklam harcamalarının 13.8 milyar dolara çıkacağı sanılıyor. Tüm dünyadaki spor amaçlı reklam harcamalarının ise 430 milyar dolara ulaşacağına kesin gözüyle bakılıyor. 1990-1994 döneminde ABD Ulusal Futbol Ligi, televizyondaki maç gösterim haklarından 43.6 milyar dolar gelir elde etti. 1994 yılında Nike firmasının ABD'deki toplam satışları 4.73 milyar dolar değerindeydi. Yalnızca Michael Jordan markalı basketbol ayakkabılarından 600 milyon dolar kazanıldı. 1993'te Nike'in reklamcılık ve pazarlama harcamaları ise yaklaşık 90 milyon dolar oldu.

Futboldan genellikle "halkın sporu" olarak söz edilir. Oysa birçok insan için bir derbi maçını izlemek alım güçlerini çok aşan bir olaydır. O da eğer Manchester United veya Newcastle United gibi büyük takımların maçlarına bilet bulunabilirse... 1996-97 sezonunun başında Chelsea ile Aston Villa'nın birbirine karşı oynadıkları maçı izleyen 28 bin futbolsever, kişi başına ortalama 20 pound (sterlin) bilet ücreti ödedi. Çocuklarını maça getirme hakkı tanımayan misafir takımın 1750 taraftarı da kişi başına 20 pound bilet ücreti verdi. Belki de bu, Sosyal Eğilimler araştırmasının ortaya koyduğu gibi, neden Birleşik Krallık nüfusunun sadece yüzde 22'si bir spor etkinliğini seyirci olarak izlerken, daha büyük oranlarda insanın tarihi bir binayı ziyaret ettiğini (% 23), sinemaya (% 33) veya kütüphaneye gittiğini (% 39) anlamamıza yardımcı olur (1). Aynı araştırma Britanya'da "AB sosyal sınıfındaki insanların yüzmeye gitme veya bir takım oyunu oynama ihtimalinin, E sosyal sınıfında bulunanlara oranla iki kat daha fazla olduğunu" da ortaya koyuyor (2).

Birçok takım için stat kapısında toplanan

para, artık, kasalarına giren paranın ana kaynağı değil. 14 Eylül 1996 tarihli *The Guardian* gazetesinde İngiltere'nin en büyük takımı olan Manchester United'in mali durumuyla ilgili bir haber yayımlandı:

United'in geçen sezon yaptığı 60 milyon pound tutarındaki cironun 23 milyonu beklenmedik bir kaynaktan sağlandı: baskılı tişörtlerle videolardan kitap ve ambalajlara kadar birçok şeyi içeren ticari eşya satışından. 23 milyon pound derken, Newcastle hariç herhangi bir büyük takımın yıllık toplam cirosundan bile daha fazla miktarda bir paradan söz ediyoruz. Manchester United'in gücüyle ilgili bir fikir vermek gerekirse, bu takımın dergisi 140 bin baskı yapıyor ve Birleşik Krallık'ın en çok satan aylık spor dergisi unvanına sahip. Tayland'da Tay dilinde yayımlanan *United* dergisinin aylık satışı 40 bindir. Geçen ay Norveç'te yayım hayatına başlayan dergi bir hafta içinde 9 bin sattı. Dergi, yakında, Malezya'da da Malezya dilinde satılmaya başlanacak.

Yalnızca uydu televizyondan sağlanan gelir, 1996 ile 2001 yılları arasında İngiltere'nin Birinci Lig takımlarının kasasına 670 milyon poundun gireceği anlamına geliyor (3).

İngiliz futbolunun son zamanlarda vardığı en yüksek nokta Euro 96'ya ev sahipliği yapması ve ev sahibi takımın yarıfinale çıkma başarısıydı (ki yenilebilmek için yapılan ikinci tur penaltı atışlarında yedikleri golle elendiler). İngiltere-Almanya yarıfinal maçını 14 bin özel davetli hiç bir bilet ücreti ödmeden izlerken, 3 bin 500 bilet sponsorlara ayrıldı ve 7 bini aşkın bilet ise parasız bilet gönderilen hatırlı kişilerce satıldı (4). özel davetlilere gönderilen biletlerin bütün turnuva kapsamında sektöre maliyeti toplam 8 milyon pound oldu. Bundan sonraki Dünya Kupası Güney Kore ve Japonya'da gerçekleşecek. Çok-uluslu Japon şirketleri daha şimdiden kupanın organizatörü FIFA ile yakın ilişkiye geçtiler: "JVC Fuji ve Canon firmaları 20 milyon dolar vererek ABD 94 kupasının sponsorluğunu yaptılar. Sony Cerative Products şirketi 1998 finalleri pazarlama hakkının aslan payını elinde tutarken, Dentsu ise FIFA'nın pazarlama işlerini yürüten ISL Worldwide'nin yüzde 49'luk hissesine sahip bulunuyor." (5) Bu spor ile kapitalizm arasındaki doğ-

Vehbi'nin III. Ahmet Surnamesi'nden. Mehter takımı - detay. Levni.

rudan ve kolaylıkla anlaşılabilen ilişki ağıdır. Ama burda bir gizli ilişki de var.

İngiltere, Euro 96 kupasında yarı-finale doğru tirmanırken, *Financial Times* Gazetesi bütün ülkeyi saran heyecan fırtınasına büyük iş çevrelerinin nasıl tepki verdiğini anlatan aşağıdaki araştırmayı yayımladı:

Sheffield, Tempered Spring'den Jeff Forest bildiriyor: "İngiltere'nin kupadaki performansı halkın moralini yükseltti. Mutlu bir işgücü daha iyi bir işgücüdür." Burton-on Trent'de, Jhonson Controls firmasının şubesi olan bir otomotiv tesisini yöneten Bay Peter Lowe, "İngiltere'nin zaferlerinin devam etmesi hâlinde daha yüksek verimlilik düzeyinin sağlanacağına inanıyor."(6)

Kapitalizm ile spor arasındaki göze görünen bağların ötesine bakarsak ve neden milyonlarca insan maç seyrediyor sorusunu sorarsak, *Financial Times* gazetesindeki haberde görüşlerine yer verilen kapitalistlerin sporun iş yaşamı üzerindeki etkilerine önem vermeleri gibi, bizim de iş yaşamı ve kapitalist ülkelerdeki yabancılaştırma gerçeğiyle işe başlamamız gerekir. İnsanların büyük çoğunluğu açısından spor, keyif alınan bir şeydir. Yaşamlarındaki önemli bir kaçış mekanizmasıdır. Bazıları için yoksulluktan kurtulmak anlamına gelebilir. Başkaları için ise spor yapmak hayata anlam katmak demektir. Milyonlarca insan açısından spor, gündelik yaşantının sıkıntılarında kaçış sağlar. Birçok insan için statta ya da evde televizyon karşısında spor karşılaşmalarını izlemek, iş yaşamındaki baskılardan kurtulmayı ve bir birey, takım ya da ülke ile özdeşleşerek hayatlarına anlam katmayı sağlar. West Ham futbol takımının eski bir taraftarının anlattığına göre, futbol, "İşten, savaştan kurtuluş sağlıyordu... bir çıkış yoluydu. 1920'lerin sonlarında hayat çok zordu."

"Boş zaman" kavramının rolünü kapitalist

sistem içinde değerlendirmek sadece bir fabrikada değil, modern bir büroda, okul veya hastanede de iş yaşamının doğasına aykırıdır. Marx'ın dediği gibi, "Fabrikadaki çalışma hayatı sinir sistemini son kerteye tükettiği gibi, kasların çok-yönlü hareketleri üzerinde de aynı etkiyi yaratır ve özgürlüğün her bir atomunun, hem fiziksel hem de entelektüel devinimine el koyar."(8) Başka bir kitabında ise Marx, "Zaman her şeydir, insan ise hiç bir şey; insan, olsa olsa zaman cesedidir," demiştir (9).

Emek ve Tekelci Kapital'de Harry Braverman şunu tartışıyor: "Emeğin gücünün alınıp satıldığı bir toplumda, çalışma saatleri boş zamanlardan keskin ve zıt çizgilerle ayrılır. İşçiler bu 'boş' zamana olağanüstü bir değer yüklerken, işte geçirilen zaman kaybedilmiş ve harcanmış olarak kabul edilir..."(10) Herkes çalışanların, "Allah'a şükür, bugün Cuma!" dediğini duymuş, ya da çalışma saatinin dolmasını iple çektiklerine tanık olmuştur. Hafta sonu ya da hangi gün tatil yapıyorsak, o "bizim zamanımızdır" "boş zaman"dır.

Boş zaman, çalışma faaliyetinden ayrı görülüp, "onurlu bir işgünü" sonunda kazanılmış bir ödül olarak değerlendiriliyor. Polonyalı Marksist Franz Jaakubowski'nin anlatımıyla, "Emeğin yabancılaştırması, insanın insana yabancılaştırmasını doğuruyor. Sosyal yaşam sadece insanın kendini koruması aracına indirgeniyor."(11) Sonuçta, "boş zaman" gerçekten "bizim zamanımız" da değil üstelik. Braverman tezini şöyle açıklıyor:

Toplumdaki ahlak değerlerinin çöküşü ve doğal çevreden kesin çizgilerle kopuş, sıra "özgür saatler"e geldiğinde bir boşluk yaratır. Böylece iş dışındaki zamanın doldurulması da piyasaya bağımlı hâle gelir. Piyasa abartılmış ölçüdeki pasif eğlenceleri, oyalanmalar ve kitlesel izlenceleri kentin elverdiği kısıtlı olanaklar çerçevesinde, yaşamın kendisine birer alter-

natif gibi insanlara sunar. Her çeşit spor ve eğlenceyi, sermayenin büyüülmesi amacıyla bir üretim faaliyetine dönüştürmüş olan büyük şirketler de, tüm "boş" zamanları doldurmanın bir aracına dönüşen bu pasif etkinlikleri halkın üzerine bol bol boca ederler...

Braverman sözlerine şunları da ekliyor: "Sermaye bu işe öylesine bulaşmıştır ki, doğaya, spora, veya sanata kişisel gayretleriyle, amatör veya 'muhalif' yaklaşımlarıyla yenilikler getirmeye çabalayan her toplumsal kuruluşun faaliyetlerini, mümkün olduğu ölçüde derhal piyasa kurallarına dahil eder."(12)

Şimdi, her şeyden önce, kitleleri spora çeken o insanların bir arada olma ve kaçış arzusunu kapitalizmin hangi yollarla metalaştırıp çarpıttığını inceleyelim.

Örneğin, bireylere bir futbol maçı izleme nedeni sorulduğunda, en çok, kitlelerin bir parçası olma cevabı alınır. Oysa bu hâliyle kitlelerin herkes dostmuş gibi yan yana gelmesi, insanların birbirlerine karşı besledikleri kardeşçe duyguların bir ikamesidir. Kardeşçe duygular ise özgür ve bağımsız olan, esaretten kurtulmuş bireylerce birbirlerine karşı beslenebilir. (Böylesi bir toplum oluşturma yolunun da işçi sınıfının kolektif mücadelesiyle gerçekleşeceğini söyleyebiliriz.)

Spor, yapanların ve izleyenlerin düşüncüklerinin aksine, "özgür olmayan etkinlik" alanına girer. Meta alışverişini temel alan kapitalist üretim mantığı bireyselliğin bütününi asgariye indirir. İnsanları sadece iş hayatında değil, boş zamanlarda da organize ve kontrol eder. Adorno bu konuda şunları söylüyor: "İleri kapitalizmde eğlence işin bir uzantısıdır. Makineleşmiş iş sürecinden kaçmayı arzulayanlar, iş hayatına yeniden tahammül edebilmek için eğlence arayışındadır." Adorno sporun insanlara vaat ettiği şeyin, ekonomik çıkarların küçük düşürdüğü bedenlerin kurtuluşu, sanayi toplumunun alıp götürdüğü fonksiyonların bir bölümünün insan bedenine geri döndürülüşü olduğuna da işaret ediliyor. "Spor, makinelerin kendisinden alıp götürdüğü fonksiyonları insanoğluna iade eder ama, ne yazık ki, onu yeniden aynı makinenin hizmetine sokup insafsızca disiplinlemek için."(13)

Üstelik insan bedeni, bireylere dayatılan "doğru" biçimde olma baskısıyla da ezilir. Sözümona bir güzellik anlayışının örnekleri her gün bizlere gösterilir. Birçok insan, bedenini "güzel" biçime sokmak için acı ve sıkıntılara katlanır. Gerçek şu ki, bedenlerimizi ele alış-

Mehter takımı - detay.

ıştığını açıklamaya yeter.

Kapitalist rekabet aşka, oyunlara ve tüm toplumsal ilişkilerin içine dalan davetsiz bir misafir gibi her çeşit insani faaliyeti etkiler. Spor alanında takıntı düzeyindeki tekrarlar – kim daha hızlı koşabilir, kim daha güçlü, kim daha uzağa atabilir – bireyin yabancılaşmasını artırır. Bütün ideolojilerde olduğu gibi spor ideolojisi de kapitalist sistemdeki üretim ve toplumsal ilişkilerin gerçek yapısını gizler. Bunlar sanki "doğal" imiş gibi değerlendirilir. Spor kuruluşlarında yer alan bireylerin aralarındaki ilişki, şeyler arasındaki maddesel ilişkiye dönüştürülür: maç sonuçları, makineler ve rekorlar. Bu süreçte insan bedenine bir meta gibi davranılır.

İdeoloji bizi spor yapan kadın ve erkeklerin özgür ve eşit olduklarına inandırmak ister. Bu da sporcuların farklı düzeylere göre derecelendirilmesine gerekçe sağlar. Bu ideolojinin kahramanı, kendi çabası ve sahip olduğu nitelikler sayesinde başarıya ulaşan ve "kendini yaratan" kadın veya erkektir. Bizlere öğretilen, isteyen herkesin zirveye çıkabileceğidir. Oysa gerçek "biz" farklıdır. Profesyonel futbolcu olan gençler her zaman "en iyi" veya yetenekli oyuncular arasından çıkmaz. Genellikle bu gençler, onlardan talep edilen sıkı disiplin ve yoğun çalışma temposunu kabule hazır olanlardır.

Bırakalım da, iki farklı oyun tarzını temsil ettikleri söylenen zirvedeki iki futbol takımını – biri hava atan ve atak, diğeri de suskun ve savunmayı hedefleyen – menajerleri kendileri tanıtınsın. Tottenham Hotspur menajeri Bill Nicholson, yeni oyuncu arayışına girdiğinde her şeyden önce "karakter" aradığını söylüyor: "Antreman, mümkün olan her hareketi sürekli olarak tekrarlama çok önemlidir... Başka alanlarda çok iyi veya akıllı olan futbolcuları tercih etmem. Benim tercih ettiklerim sadece futbola konsantre olur." Arsenal takımının menajeri Bertie Mee de adeta Nicholson'un yankısı gibi: "Biz esas olarak maçları kazanmaya bakarız, bu da gol atmak demektir. Bazı oyuncular izlemek heyecan verici olabilir ama sonuçta önemli olan üründür. Ben yüksek düzey-

de tutarlılık ararım: yani 42 maçın 35'inde ürün veren (gol atan-çn) bir oyuncu."

1996 ilkbaharında *The Guardian* gazetesinde Vincent Hanna şunları yazıyordu:

Varsayalım, birisi size, ajanların ülke çapında evlerinden alınıp kamplara götürülecek ve buralarda köle gibi çalıştırılarak sürekli antrenman yaptırılacak yetenekli delikanlı arayışına girdiği bir Avrupa ülkesinden söz etti. Bu ülkedeki delikanlıların, çalışma hayatına bir an önce atılmak için eğitimlerini kısa kesmek durumunda olduğunu da göz önünde bulundurayım. Delikanlıların şanslı olanları, işverenlerce alınıp satılmak üzere bir kontrat sistemine tabi tutularak el altında bulundurulur. Başarılı ve parlak olanların hayatı kurtulur. Ama ikinci sınıf olanların büyük çoğunluğu, daha 30'lu yaşlarında, kendilerini yaşlı ve işe yaramaz adedildikleri bir sistem içinde işsiz kalmış bulur.

Bu yaklaşım, bir başka sanayi dalında protesto seslerinin yükselmesine neden olurdu. Oysa, yukarıdaki satırların yazarı diyor ki: "İşte Britanya bu yolla 'dünyanın en büyük futbol ligi'ni yaratıyor." (14)

Modern spor anlayışında disiplin ve eğitim, insan bedenine, birçok felakete yol açacak biçimde aşırı biçimde yüklenilmesi demektir. Britanya'daki birinci sınıf futbol çevrelerinde dönen paranın miktarı ve oyuncular üzerindeki baskı, son aylarda üç İngiliz milli takımı oyuncusunun alkol sorunlarını ve bunlardan ikisinin hayli vahşi biçimde aile içi şiddet uygulamalarını manşetlere çıkardı. Bu oyuncuların durumu göz önüne alındığında, başarı arayışının çocukluk kavramını da yerle bir ettiği ni söylemek pek de bir abartma olmaz.

Kadınların jimnastik ve artistik patinaj dünyasını suçlayan Joan Ryan şunları yazıyor:

Bulduğum şey bir çocuğun uğradığı yasal, hattâ muflak karşılanan suiistimalin öyküsüydü. Olimpiyatlara giden yolun üzerinde, karanlık çukurlara ayakları takılan, egzersizlerin, baskı ve utancın çökerttiği genç kızların bedenleri yatıyordu. 13 yaşında jimnastik yapmaktan vaz geçtiği için babası evi terkeden, duygusal acısını bastırmak için kol ve bacaklarını jilette kesen ve ortaokul bitirme sınavına girebilmek için her gün 2 saat boyunca bir psikiyatriste gitmek zorunda kalan küçük bir kız buldum. Boyunlarını ve sırtlarını kirâcak derecede zorlayan kızlar... Bunlardan biri ince ve mükemmel jimnastikçi bedenine sahip olabilmeyi öylesine arzuluyordu ki, kendini ölümle sonuçlanacak bir pehrize sokmuştu. Kilolarını korumak konusunda son derece takıntılı olan diğerleri - ki bunların sayısı çok fazlaydı - kontrollerini yitirerek önce aşırı derecede yemek yiyor, ardından da yediklerinden kusma ya da müshil yoluyla kurtulmayı deneyerek ölümcül bir kısır döngüye giriyorlardı. Bir küçük kız, çalıştırıcısı tarafından cinsel tacize uğramış, bir başkası dört yıl boyunca bir takım arkadaşının babası tarafından ters cinsel ilişkiye zorlanmıştı. Olimpiyat takımına katılacak dereceyi yapamayan bir genç kız kendinden öylesine utanı-

yordu ki bileklerini kesmişti. Bir buz patencisi, burnunun aşırı derecede büyük ve dikkat dağıtıcı olduğunu söyleyen bir jüri üyesi yüzünden plastik cerrahî müdahaleye başvurmuştu. Bir baba, buz pateni çalışmalarını sürdürebilmesi için kızının velayetini çalıştırıcısına vermişti. Bir antrenör, jimnastikçi kızların öylesine az yemek yemelerine izin veriyordu ki, federasyon yetkilileri çocukların otel odasına gizlice yemek sokmak zorunda kalmışlardı. Bir anne kızamığa yakalanan kızının yüzündeki kırmızı lekeleri makyajla gizleyerek, çocuğun yarımadan elenmemesini sağlamıştı. Ve öyle antrenörler vardı ki, eğittikleri sporcuları geri zekalılar, inekler diye bağırarak yüreklendiriyorlardı (15).

Ryan yazısında modern kadın jimnastikçilerdeki değişikliklere de değiniyor:

1956 yılında Olimpiyatlar'a katılan iki yıldız kadın jimnastikçiden biri 35, diğeri 29 yaşındaydı. 1968'de Çekoslovakya'ya altın madalya kazandıran Vera Caslavskaya 26 yaşındaydı, boyu 1.57 metre, kilosu ise 54'tü. O zamanlar jimnastik tam olarak kadınların yaptığı bir spordu. Bu durum, 1972'deki Olimpiyatlar'da izleyicileri atkuyruğu ve lastik gibi vücutuyla büyüleyen, 1.49 metre boy ve 38 kilo ağırlığında, 17 yaşında Olga Korbut'la değişti. Dört yıl sonra 14 yaşındaki Nadia Comaneci, Olimpiyat tarihinde 10.0'lık ilk mükemmel dereceyi yaptığını öğrendiğinde elindeki oyuncak bebeğine sarılmıştı. Nadia'nın boyu 1.52 metre, kilosu ise 38 idi. Comaneci'nin zaferinden bu yana Amerikalı jimnastikçilerin yaş ortalamalarındaki düşüş hayret vericidir. 1976 yılında olimpiyatlara katılan altı Amerikalı jimnastikçinin yaş ortalaması 17.5, boy ortalamaları 1.59 metre ve kilo ortalamaları ise 48 idi. 1992'deki Barselona Olimpiyat Oyunları'na gelindiğinde, ortalama Amerikalı jimnastikçi 16 yaşında, 1.44 metre boyunda ve 37.5 kilo ağırlığındaydı. Yani 16 yıl önceki meslektaşlarına oranla Amerikalı jimnastikçiler bir yaş daha küçük, 15 santim daha kısa ve 10 kilo daha hafiftiler (16).

Bu gözlemlerden yola çıkarak sporun şu özelliklere sahip olduğu sonucuna varabiliriz: (a) rekabet: birinci gelmek, bir rakibi yenmek veya diğerlerinden daha iyi derece yapmak (yeni bir rekor kırmak); (b) rekor tutkusu: bu her şeyin ölçüldüğü ve sayılara döküldüğü bir toplumu yansıtır; (c) herkesin anladığı, çok hiyerarşik, çok kesin spor değer yargıları; (d) antrenman: sporun en zor bölümü. Spor çalışmaları son derece insanlık dışıdır; fabrikadaki üretim hattı etkinliklerine çok benzeyen bir temel üzerinde yükselir ve tıpkı bir fabrikadaki insanlık dışı iş temposunu öngörür.

Yine de bu yukarıda saydığımız özellikler ile kapitalizm ve işyeri ilişkilerinin değer yargıları arasındaki bunca açık benzerliğe karşın, kapitalizm ile spor arasındaki bağlantı çoğunluk tarafından reddedilmektedir. Spor "dünya kadar eski", zamanı olmayan bir şey olarak görülmektedir. Oysa insanların bu gezegende

yaşadığı çok uzun yıllar boyunca, bugünkü modern spora benzeyen hiç bir şey bilinmiyordu. Üstelik, tam tersine, ilkel toplumlardaki insanlar, varlıklarını sürdürmek için birbirlerine yardım ediyorlardı. Fiziksel egzersizler, iş sürecinden ayrılan bir şey değil, gündelik yaşamın bir parçasıydı.

Rekabetçi spor, askeri ya da dinsel kast sistemine dayanan ve tarım toplumlarının ürettiği artı-değeri kontrol eden imtiyazlı bir azınlığın, yani sınıflı toplumların oluşmasıyla ortaya çıktı. Geçmişteki toplumlarda spor denebilecek bir etkinlikle bugün arasında benzerlikler ve karşıtlıklar bulmak elbette mümkündür. Ancak geçmiş toplumlardaki işlevi, günümüz modern sporundan çok farklıydı ve bizim bugün spor diye tanımladığımız etkinliklere çok az benzetmektiydi.

Antik Yunanlılar, sporu sistemli bir biçimde örgütleyen ilk insanlar olarak tanınırlar ve MÖ 776'da başlayan Olimpiyat Oyunları bunun ilk kanıtı olarak gösterilir. Ancak Cashman bu konuda şuna dikkat çekiyor:

Oyunlar, görkemli bir gösteri olmaktan ziyade fiziksel çalışmayı teşvik etme eksenindeydi. Rekabetin köklerindeki fiziksel mükemmellik, güç ve genel olarak dayanıklılık, o günlerde aranan askeri özelliklerdi. Antik Yunan'da spor, sporcu yetiştirmenin yanı sıra savaşçı yetiştirme amacı da taşıyordu (17).

Olimpiyatlar, mitolojik tanrı Zeus'a adanan dinsel festival içinde yer alan ayrı bir etkinlik olarak ortaya çıktı. Oyunlara, köleler ve kadınlar dışında, sadece ayrıcalıklı azınlığa mensup olanlar katılabiliyordu. Oyunlar, devletin gelişimi, devletler arası savaş ve devletin elindeki şiddet tekeliyle yakından ilişkiliydi:

Güçlü yunan şehir-devletlerinin dış saldırılara karşı savunma gücüne ihtiyaçları vardı ve bunu savaşçıları yüreklendirip teşvik etmekle sağlama alıyorlardı. Polis'in (Yunanca şehir anlamına gelir-çn) gelişimini, devletin insanların şiddeti ifade etme biçimlerini giderek artıran oranda denetimi izledi; mükemmel bir toplumsal örgütlenme ve iç güvenlik, şiddetin belli oranda denetimi sağlanmadan mümkün olamıyordu. Devletin bu konudaki yaklaşımı, şiddetin tekeli hukuka uygun biçimde eline almak ve şiddetin yandaşlar tarafından açıkça ortaya vurulmasını engelleyici davranış kuralları oluşturmak oldu. Böylece, dış güçlerden gelecek muhtemel saldırıların püskürtülmesi için şiddetin muhafazası teşvik edildi. Yarışmalar, meydan okumalar ve birbirine rakip kişilerin ortaya çıkışı, şiddet içgüdüsünün toplumca kabul gören biçimlerde ifade edilmesi nin çeşitli yollarıydı (18).

Antik Çin ve Japonya'da, topla oynanan bir oyun vardı. *When Saturday Comes*'da (Cumartesi günü geldiğinde) geleneksel olarak Japon aristokratlarının oynadığı bir oyun olan "kemari" hakkındaki makale yakın bir zamanda ya-

yınlandı. Kemari "bir çeşit eğitim aracı, topun kontrolünün sağlanması da toplumsal prestij simgesi gibi görülüyordu". 30 yaş üzeri Japonlar tarafından bugün de aynı biçimde değerlendiriliyor ve "oynanıyor". Ancak kemari rekabeti gerektiren bir oyun değil. 6. yüzyıla ait formalar giyilip oynanıyor, oyuncular topun önünde ona saygı göstermek için dizlerinin üzerine çöküyor ve oyun erkeklerin topu aralarında sıçrayışlar ve volelerle birbirlerine geçirmeleriyle sürüp gidiyor. Oyunun tümü, Budist ayinlerindeki meditasyonun bir biçimini andırıyor ve günümüz futbolundan oldukça farklı (19).

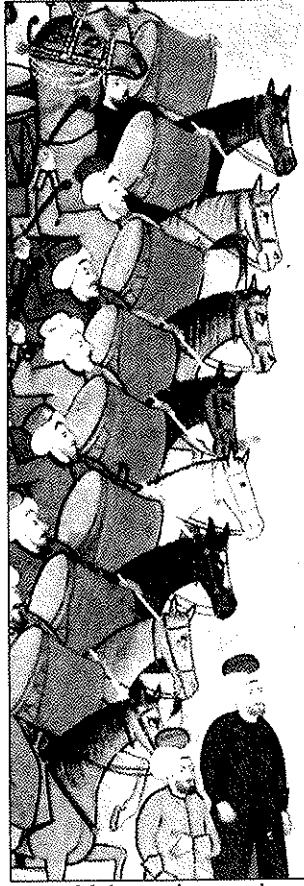
Spor diğer toplumlarda da aynı rolü oynardı. Amerikan yerlileri arasında sevilen bir oyun olan "lacrosse" (Kuzey Amerika'da sevilen bir açık hava oyunu; 12'şer kişilik 2 takım halinde oynanır; top "cross" adı verilen bir raket marifetiyle yakalanır, raket üstünde taşınır ve karşı tarafa atılır-çn), bir âyin havasında veya savaş oyununun yerini tutan biçimde günler boyu oynanırdı (20). İngiltere'nin Orta Çağa ve sanayi öncesi dönemlere özgü top "oyun"ları genellikle bir domuzun şişirilmiş içkembesiyle ve oyundan ziyade sokak kavgalarını andırır tarzda oynanırdı. Günümüze dek uzanan örnekleri, bu oyunların izleyicilerle oyuncular arasında pek fark gözetilmediğine ve köylerin içindeki veya arasındaki sınırların çizilmesi amacı taşıdığına işaret ediyor. Oyunlar, belirli kurallar yerine göreneklere uygun biçimde yönetiliyorlardı. Bu etkinliklerle günümüz futbolu veya rugby'si (futbolun 15'er kişilik iki takım halinde, oval biçimli ve elle dokunulabilen bir topla oynandığı biçimi-çn) arasında gözle görülür bir bağlantı yok. Sanayi devrimi arifesinde bile, üretim süreci büyük oranda hasat mevsimlerine, yani tarıma bağlıyken, tüccarların da üretim süreci içinde bir dereceye kadar etkinliği sürüyordu. Festivallere ve oyuna zaman ayrılabilirdi. Maypole (Mayıs Direği: 1 Mayıs günü köy meydanına dikilen, çiçeklerle süslenmiş ve insanların etrafında danslar yaptığı direk-çn) bunun bilinen en iyi örneklerinden biridir. Sanayi devrimiyle birlikte ilkel sermaye birikimi süreci tırmanışa geçince, bu oyunlar acımasızca yok edildi. Christopher Hill ve E.P. Thompson gibi tarihçiler oyunların yok ediliş sürecinde karşılaşılan muhalefete eserlerinde geniş yer vermişlerdir.

Tarih boyunca oyun ve beden eğitimi kavramları değişikliğe uğradı. Zaten başka nasıl olabilirdi ki? Bugün bizlere ezelden beri varmış gibi sunulan birçok kurum, aslında ilkel toplumun yerini feodal toplumun, feodalizmin yerini de kapitalizmin almasıyla birlikte rolleri ve karakterleri değişen üretim biçimlerinin birer ürünüdür. Katolik Kilisesi buna iyi bir

örnektir. Marx, "toplumsal kurumların tarihi sürecin ürünü olduğunu ve nereden kaynaklanıp nasıl geliştiklerini anlayamayanları" eleştirir. 21 *Alman İdeolojisi* adlı eserinde bu hususa değinir. "Her ülkede varolan kuruluşların tümü devletin yardımıyla oluşturulmuş ve politik biçim verilmiştir."(22)

Futbolun bugün dünyada en sevilen oyun olduğu iddia ediliyor. Oysa bu oyunun kökleri İngiltere'nin 19. Yüzyıl "Public school"larındaki "adaletli Hristiyanlık"ı dayanıyor. (Public school: İngiltere'ye özgü muteber bir tür özel okul/lise-çn.) Bu okulların amacı, "en kuvvetlinin yaşayabileceği bir sistemde" güçlü erkekler yaratmaktır. O dönemin okullarında okuyan erkek çocuklar tarafından futbol, kural ve ilkelere bağlanmıştı. Bu konuda ilk yazılı kurallar 1848'de Cambridge Üniversitesi'nde kaleme alınmıştı. 1863'te kurulan Futbol Federasyonu bu okullardan mezun olan erkekler tarafından yönetiliyordu. İlk Futbol Federasyonu Kupası'nı kazananlar arasında Wanderers, Royal Engineers (Kraliyet Mühendisleri), Oxford Üniversitesi, Old Etonians, Old Carthusians (sayılanların tümü İngiltere'nin önde gelen üniversiteleri ya da Public school'larıdır-çn) bulunuyordu. Public school'ların bu alandaki hâkimiyeti ilk kez 1878'de, profesyonel bir takım olan Darwen'in Futbol Federasyonu Kupası'na katılmasıyla bozuldu. O günden bu yana da işçi sınıfından gelen oyuncuların yer aldığı profesyonel takımlar futbola hâkim oldu.

Futbol henüz bir Public school/Oxbridge (Oxford-Cambridge üniversitelerinin adlarının birleşmesiyle oluşturulan sözcük-çn) sporu olduğu yıllarda, gelecekteki kariyerleri bankacı, sanayici veya imparatorluk idarecisi olacak olan delikanlılarca oynanan bir oyundu. Futbolcuların yüksek düzeyde bağımsızlık, inisiyatif ve disiplin sergilemeleri gerekiyordu. O dönemde bireysel çalım yeteneğine büyük önem atfediliyordu. Futbolun daha ilk çıktığı günlerde, yani 1850 öncesinde, henüz sahada oyuncuların oynayacağı uzmanlık alanları (forvet, santrfor gibi-çn) belirlenmemişti. İlk işlevsel ayırım savunma ile atak oyuncuları arasındaydı. O günlerde kaleci pek önemsenmezdi. 1863 yılına ait kurallarda bile bir kaleciden söz edil-

Mehter takımı - detay.

mez; ilk kez 1870'de kuralların yenilenmesiyle birlikte kalecinin adı anılır. Bugün büyük futbol takımlarında çalım yapmaya çok tali biçimde yer veriliyor. Örneğin, ünlü Ryan Giggs 90 dakikalık bir maçta topu ayağında yalnızca 15 saniye tutar.

Britanya futbolu geleneksel uzun top oyunu düzenine bir evrim sonucu geçti. Kısa ara paslarla oynama tarzı, kış ortasında yağmur sularının kapladığı sahalarda oynama zorunluluğundan kaynaklandı! Ama fabrikanın ve işin kendisinin teknik koşulları, ki bunlar işyerindeki davranış biçimini belirler, giderek artan oranda bir oyun sistemi ve oyuncuların uymaları gereken taktik manevralar biçiminde futbol sahasına da yansdı.

Futbol 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında sanayi üretiminin eski yıllara oranla istikrara kavuştuğu bir dönemde gelişmeye başladı. Yüzyıl'ın ilk yarısında erkek, kadın ve çocuk işçiler, çoğu zaman çok kötü koşullarda ve uzun saatler boyunca çalışmak zorundaydılar. Sanayi üretiminin ise vasıflı işçiye ihtiyacı vardı ve bu da sağlıklı ve göreceli olarak hayatından memnun bir işgücünü gerektiriyordu. Cumartesi öğle saatlerinde başlayan izin günleri, bu sevilen sporun yaygınlaşmasının yolunu açtı.

Ligde oynayan takımların dörtte biri, işçi sınıfı mahallelerinde etkin olma arzusu içindeki kiliseler tarafından kuruldu: Aston Villa, yalnız erkeklerin katıldığı bir İncil sınıfının katılımcıları arasında kurulurken, Birmingham City, Kutsal Trinity Kilisesi'nin, Bolton, İsa'nın Kilisesi'nin, Everton ise, St. Domingo's Congregational Kilisesi'nin Pazar okullarına gidenlerce oluşturuldu.

Sanayiciler de sporun avantajlarını görmekte gecikmediler. Arsenal takımı, Woolwich'deki Royal Arsenal'de (Kraliyet silah ve cephane fabrikası) çalışan işçiler arasında kuruldu. (İngilizcede 'arsenal' sözcüğü, silah ve cephanelik üreten veya depolanan bina anlamına gelir-çn.) İşyeri kökenli diğer takımlar arasında West Ham United (Thames Iron Works/Demir İşletmeleri), Manchester United (Lancashire & Yorkshire Railways/Demiryolları) ve Southampton (Woolston Shipyard/Tershanesi) bulunuyor. Sheffield Cutlers/Bıçak Üreticileri takımı ise Sheffield United adını aldı. Zaten yıllardır gizli saklı yürütülen profesyonellik 1885 yılında

yasallaştırıldı. Sporun işçi sınıfı arasında böyle yukardan müdahaleyle yayılması, Napolyon sonrası ve Çartist yıllarda meydana gelen ayaklanmaları izleyen dönemde "saygın" bir işçi sınıfı yaratılmasını hedefliyordu (23).

Futbol, İngiliz mühendisler, askerler, fabrika sahipleri ve misyonerler eliyle kısa zamanda dünyaya da yayıldı. (Buenos Aires'teki Newlles Old Boys ile İtalya'daki AC Milan takımlarının İngilizleşmiş adları bunun örnekleridir.) Ancak futbol, her ne kadar işçilerin oynadığı bir spor dalıysa da, denetimi hep üst sınıflar elinde profesyonel bir oyun oldu.

19. Yüzyıl ortalarına gelindiğinde sermaye, adı sanayi devrimiyle anılan sömürü metodlarından yavaş yavaş uzaklaşmaya, giderek, kendilerine az miktarda da olsa eğitim, sağlık hizmeti ve "tatil" olanakları sağlanmış vasıflı ya da yarı-vasıflı işgücü talep etmeye başladı. İşverenler bu ayrıcalıkların işçi sınıfını disipline etmekte nasıl kullanılacağını görmekte gecikmediler. Ellis Chasman, bu dönemleri anlattığı yazıda şunlara değiniyor:

İşyerindeki davranış, hizmetin kuralları ve koşullarına tabiydi. İşin genelde tümü fizikî olarak kapalı bir alanda, fabrikada gerçekleşiyordu. Mükemmelliğe de ihtiyaç vardı: aletler ve makineler hassas kullanım gerektiriyordu. Tüm bunların altında bir sınıf yapısı ya da hiyerarşi vardı ve bazı katmanlar yönetmeye, diğerleri yönetilmeye uygun görülmüştü. Yönetilenlerin eksikleri öylesine açıldı ki bunları yaratan nedenler üzerinde durmayı kimse gerekli bulmuyordu: yoksullukları ve hatta çaresizlikleri onların hatasıydı. Tüm bunların gelişmekte olan spor alanlarında da izdüşümleri vardı. Oyunların süreleri, yeni ve gelişmiş zaman-ölçerler sayesinde artık saliselere kadar net bir biçimde ölçülebiliyordu. Takım oyunlarındaki görev dağılımı, herkesin rolünün belli olduğu pozisyonları ve genelin aksine, özel yetenekleri ortaya çıkarmıştı. Etkinliklere daha fazla içerik kazandırmak ve oyunları kurallara göre düzenlemek amacıyla yönetmelikler kaleme alınıyordu. Etkinlikler sahalarda, ringlerde, salonlarda, yani kısıtlı alanlarda gerçekleşiyordu. Kazananlar ve kaybedenler tartışılmaz bir biçimde açık ve kesindi. Sınıf yapısını yansıtan hiyerarşiler birçok etkinliğin içine katılmıştı (24).

Kökenine ve özellikle emperyalizmin yükselişiyle birlikte futbol, kriket ve beysbol gibi oyunların yaygınlık kazanmasına bakınca, spor

ile milliyetçilik arasındaki bağın da her zaman yakın olduğu görülür. Friederich Jahn tarafından oluşturulan bir jimnastik ve beden eğitimi sistemi olan Turner Hareketi'nin ortaya çıkışında, Napolyon işgaline karşı Alman millî birliğinin yaratılması fikrinin katkısı olduğu söylenmişti. Jahn, jimnastiğin "gençleri, ufukta gözükken anavatan uğruna verilecek mücadelede güçlü kılmak amacıyla, yumuşamaktan ve aşırılıktan koruduğunu" savunuyordu. Okullarda dağıtılan 1862 ve 1868 tarihli resmî jimnastik broşürleri, Prusya askerî eğitim yönetmeliklerinin 1847'de öngördüğü çalışma modelini içeriyordu. Taburlar ve kolordu nizamında asker adımlarıyla yürüyüş, koşar adım marş marş ve sağa/sola dön komutları, birliklere ayrılma, vb. eğitimler, jimnastik öğretmeninin gözetiminde yapılıyordu. Bu girişimlere Alman sosyalistleri tarafından ise sert bir biçimde karşı çıkılıyordu.

Modern emperyalizm artık kapitalistlerin etki alanını deniz aşırı ülkelere yaymalarından farklı anlamlar taşıyor. Emperyalizm aynı zamanda herkesin kendi "evindeki" işçi sınıfı içinde derinlere kadar inerek kök salma ve böylece emperyalist projenin arkasında durulmasını sağlama anlamına da geliyor. Modern sporun geliştiği dönem, bu süreçte anahtar rol oynayan oy verme hakkının genişlediği dönem denk düştü. 1866'da Disraeli başbakanlığındaki Muhafazakâr hükümet "karanlıkta bir adım" atarak, çok kısıtlı bir biçimde de olsa, oy kullanma hakkını ilk kez işçilere de tanımaya karar verdi. O güne kadar Westminster'deki parlamenter siyaset, yönetici sınıfta yer alan sınırlı sayıda aristokratın yaptığı bir işti. 1866'dan itibaren Muhafazakâr Parti, kitle partisi olma yönünde yeniden yapılandı. Yönetici sınıf, kitleler üzerinde denetim kurmak için yeni ideolojik araçları geliştirmek zorundaydı. Bu gelişme İngiltere'de halkın okuyacağı bir gazetenin, *Daily Mail*'in çıkarılmasını da beraberinde getirdi.

Bu sayılanlar emperyalizmin yükselişiyle aynı döneme rast geldi. Emperyalizm sadece sömürge halklarının kontrol altına alınması sorunu değildi. Lenin ve diğer Marksistler emperyalizmi, kitlelerin milliyetçi ve ırkçı fikirler

Mehter takımı - detay.

etrafında yönetici sınıfa ideolojik açıdan bağlanmalarının aracı olarak ele alır. Örgütlü spor ilk olarak emperyalist uluslarda ortaya çıktı. 1860 ile 1890 yılları arasında kuralları onlar yazdı, yönetim kurallarını onlar oluşturdu. C.L.R. James, *Beyond A Boundary* (Sınırın Ötesinde) adlı eserinde, kriketin tüm İngiliz sömürgelerinde sömürge düzenini sürdürme fikrini yaymak için Batı Hint Adaları'nda nasıl kullanıldığını anlatır. Kriket Britanya İmparatorluğu'na bağlı ülkelerde nasıl yaygınlaştırıldıysa, Amerikan emperyalizmi de beysbolün Küba, Porto Riko, Meksika ve Orta Amerika'nın büyük bir bölümünde millî spor olmasını sağladı.

Modern sporun kurallara ve bir sisteme ne zaman bağlandığı incelenirse, onun modern sanayi kapitalizmi ve devlete olan bağına ilişkin bazı kanıtlar da bulunabilir. Gerçekten de sporun kurallara bağlanma süreci emperyalizmin yükselişiyle yakından ilgiliydi. Futbol Federasyonu 1863'te kuruldu, Rugby Birliği ise 1871'de. (Rugby Ligi 1895'de dağıldı.) Atlantik'in ötesinde Millî Beysbol Ligi, 1876'da. Üç yıl sonra Avrupa'da altı gün boyunca süren bisiklet yarışları başladı. Modern Olimpiyat Oyunları'nın, bazı unsurları İngiliz public school geleneğinden ödünç alan Baron Pierre de Coubertin tarafından keşfi (ilk Olimpiyat Oyunları 1896'da Atina'da yapıldı), daha doğrudan bir biçimde Franko-Prusya Savaşı'ndan kaynaklandı. Baron Coubertin İngiltere'yi ziyaretinden sonra Rugby okulunda (Rugby adındaki Public school'da-çn.) uygulanan metodların, İngilterenin 19. Yüzyıl'da güçlenmesinin bir parçası olduğuna ve Fransa'ya da taşınması gerektiğine ikna olmuştu. Coubertin, savaşların kazanılmasında beden sağlığının gerekli olduğunu da anlamıştı. Eğer Fransa, Franko-Prusya savaşındaki yenilgisinin üstesinden gelmek istiyorsa, beden eğitimi, eğitim sisteminin merkezine oturtulmalıydı.

Emperyalist ülkelerde spor, bir zamanlar halkın bilincinde çok az yer tutan milliyetçiliğin zorla yüceltilmesinde önemli bir rol oynadı. Tour de France (Fransa bisiklet turu), bir Fransız ulus devleti fikrinin yaratılmasına yardımcı olduğu gibi, İtalya'da da futbol, Birinci Dünya Savaşı öncesine kadar son derece güçsüz olan İtalyan milliyetçiliğinin bir sembolü hâline geldi.

Diktatörlük yönetimlerinde sporun toplumu-muzdaki çıplak rolünü ve milliyetçilikle olan açık bağı görebiliriz. İlk kez 1936 Berlin Olimpiyatları televizyondan izlendi. Oyunlar bir kitle propaganda aracına dönüştürüldü. Bugün 1936 Olimpiyatları, Amerikalı siyah atlet Jesse Owen'in kazandığı dört altın madalyanın Nazizmin yüzüne bir tokat gibi inmesiyle ha-

tırlanıyor. Ancak Hitler'in propagandasının etkileri de göz ardı edilmemeli. Uruguaylı bir gazeteci o günleri şöyle anlatıyor: "Her şey politik bir kapanış için, parlak bir Almanya sunmak amacıyla organize edilmişti... Nazilerin bu çabası, kendileri açısından bir zafer oldu, çünkü oyunları izleyenler bu ülkeye ve kendilerine gösterilen davranışa hayran kalarak evlerine döndüler." (25)

Zaten genellikle iddia edilen de sporcuların bir araya getirilmesinin barışı güçlendireceği iddiasıdır. Christopher R.Hill, Olimpiyatların tarihini anlattığı kitabı *Olympic politics*'de şu hususa dikkat çekiyor:

Üst düzey spor karşılaşmalarının düşmanlığı körelterek dostluğu güçlendirdiğini destekleyen fazla kanıt bulunmuyor. Üst düzey spor hâlen öylesine yüksek miktarlarda sıcak parayla sıkı fıkı ki, dostluk ve arkadaşlığa pek az yer kalıyor. Spor yapılan alanlarda sporcuların bir araya gelmelerinin dostluk duygularını doğurduğu söylemi şöyle bir irdelendiğinde, bu tezin hiç bir düzeyde gerçek olmadığı ortaya çıkar.

Yazar Hill, bu yazdıklarına şunları ekliyor:

Olimpiyat Oyunları'nın her kutlanışının yaşanan tatsız olaylarla kayıtlara geçmesi ile istenmeyen hadise ve felaketlerin hatıraları, karşılıklı tatlı bir rekabet için bir araya gelişleri çoktan unutturdu. Olayları liste hâlinde sıralamak ilgi çekici olmaz ama, 1936'da Berlin'de yapılan Olimpiyat Oyunları dışında kalanların da uluslararası öfkeye neden olduğunu unutmamak iyi olur. Örneğin, 1968 yılında olimpiyatların bir para israfı olduğunu düşünen gençler Meksika hükümeti tarafından katledildi. 1972 Münih Olimpiyatları'nda İsrailli sporcular Filistinli gerillalar tarafından öldürüldü ve o dönem Uluslararası Olimpiyat Komitesi Başkanı olan Avery Brundage bu olaya karşın, "Oyunlar devam etmeli" kararına vardı. 1976'da birçok Afrika devleti, Yeni Zelanda'nın sorumluluğunu üstlendiği bir Güney Afrika rugby turunu protesto etmek amacıyla Oyunları boykot etti (26).

Olay listesine bir sonraki Moskova Olimpiyatlarının, Rusya'nın Afganistan'ı işgali nedeniyle boykot edilmesi de eklendi.

Böyle durumlara diğer uluslararası spor etkinliklerinde de rastlanıyor. 1930'da Montevideo'da düzenlenen ilk Dünya Kupası final maçında ev sahibi Uruguay, Arjantin karşısında önce 2-0 yenikken, maçı 4-2 kazanıp kupayı almasıyla sonuçlandı. O gece Uruguaylı'lar kentte şenlikler düzenleyip zaferi kutladılar. Ama sınırın öte yakasındaki Buenos Aires'te mağlup Arjantinliler deliye döndüler: kalabalık bir grup sokaklara döküldü, Uruguay elçiliği taş yağmuruna tutuldu ve iki ülke arasında diplomatik ilişkiler bozuldu (27).

Görülüyor ki spor bütünüyle devletler arası rekabet, kapitalist üretim ve sınıf ilişkileri çerçevesine oturuyor. Medyanın büyük ölçüde şişirdiği bir ideoloji olarak, iktidardaki burjuva ide-

Mehter takımı – detay.

olojisinin önemli bir parçası. Spordaki hiyerarşik yapı, kapitalizmin sosyal yapısını ve onun rekabetçi eleme, terfi, hiyerarşi ve sosyal ilerleme sistemini yansıtır. Sporun itici güçleri olan performans, rekabet ve rekor, kapitalist üretim tarzının itici güçlerinin aynasıdır.

John Hargreaves, örgütlü sporun, “uysal bir emek gücü”nü modern kapitalizmin ihtiyaç duyduğu disiplinle terbiye etmeye yaradığını savunuyor. Sporla sanayiye karşılaştırırken Hargreaves, “yüksek düzeyde uzmanlaşma ve standartlaşma, bürokratik ve hiyerarşik yönetim, uzun vadeli planlama, bilim ve teknoloji-den artan oranda yararlanma, azamî verimlilik çabası ve hepsinden önemlisi, hem üreticinin, hem de tüketicinin yalnızlaşması”na dikkat çekiyor (28). Sözlerine, sporun, “kitlelerin tüketimi için piyasada yüksek kâr getiren herhangi bir mal gibi üretilip, paketlenip, satıldığı”nı da ekliyor (29). Yoğun biçimde burjuva ideolojisi (saldırgan bireycilik, acımasız rekabet, seçkinlik, şovenizm, cins ayrımcılığı ve ırkçılık) ifade ettiğini ve bürokratik idari yapısının kapitalist devlete çok benzediğini savunuyor. Fakat Hargreaves büyük sayılarda insanı bir araya getirmekle kapitalizmin, düzensizlik ve muhalefetin büyüyebileceği koşulları da yaratabileceğinin farkında. Kitleler üzerinde yorum yaparken, “Tarihsel olarak tam da bu tip bir dayanışma işverenlere karşı kararlı bir muhalefetin temelini oluşturmuştur,” diyor (30).

Yakın bir zamanda Libya’da polis, bir futbol maçında Albay Kaddafi rejmi aleyhine slogan atan kişilerin üzerine ateş açarak birçok insanı öldürdü. Franco’nun İspanyasında, Real Madrid takımına duyulan nefret ve Barcelona’ya verilen destek, rejime muhalefeti gösteriyordu denilebilir. Spor karşılaşmalarını politik protesto amacıyla kullananların varlığı da bilinmektedir. Buna en güçlü örnek, 1968 Olimpiyatlarında 200 metreyi birinci ve ikinci gelerek bitiren iki siyah Amerikalının yaptıklarıdır. Kürsüde Amerikan Millî Marşı çaldığı sırada, her iki siyah atlet yumruklarını havaya kaldırarak siyahların gücüne bir selam göndermişler-

di (ve sonuçta ikisinin de spor yapması yasaklanmıştı).

Sosyalistler bu tür kendini ifade edişleri hiç bir kuşkuya kapılmadan desteklemelidir. Nazi Karşıtı Lig, kuruluşundan itibaren, sporla ilgili her kişiye sponsor olmaları için başvurdu ve futbol tribünlerindeki ırkçılığa karşı kampanya başlattı. 1996’da bu çalışmalar, Irkların Eşitliği Komisyonu ve Profesyonel Futbolcular Derneği’nin sponsorluğunda bir “İrkçılığı Futbolun Dışına Şutlayalım!” kampanyasının başlatılmasıyla doruğa ulaştı.

Yine de bu örneklerin önemini abartmama ya dikkat etmeli. Bir futbol kitlesinin temel öfkesi, doğrudan doğruya rakip takımın oyuncularıyla taraftarlarına yöneliktir. Bu öfke en içrenç sözlü sataşmalar biçiminde olabileceği gibi, bazen fiziksel şiddet biçimini de alabilir.

Son yıllarda İngiltere’de birkaç futbol takımının yönetim kuruluna karşı yapılan isyanlara da tanık olundu. Ama bunda bile çelişkili durumlar yok değil. Tottenham Hotspur takımının menajeri ve teknik direktörü Terry Venables’ın, kulübün sahibi milyoner Alan Sugar tarafından görevden uzaklaştırılması, Spurs taraftarlarının Venables lehine gösteriler yapmasına neden oldu. Ancak her iki adamın da taraftarların çıkarlarını temsil ettiklerini söylemek çok güç. Glasgow kentinin Celtic takımı taraftarları oldukça başarılı bir kampanya yürüterek, kurulduğu günden itibaren kulübü yöneten, yatırım yapmayarak takımın rakibi Rangers’ın gerisine düşmesine neden olan Katolik orta sınıf ailelerin yönetimden uzaklaştırılmasını başardılar. Yine de birçok Celtic taraftarı, sahada başarılı olabilmek için gerçek ihtiyacın, takımın bir kişi veya çok-uluslu bir şirket tarafından devralınarak, Rangers’e yapılan yatırımdan daha fazlasını yapması olduğu gibi garip bir duyguya kapılmış olmalı. Çünkü bu, kendi takımlarının da rakip takımlar gibi aşırı pahalı ticarî eşya satışına girmesi, bilet fiyatlarını yükseltmek zorunda kalması ve birçoğu işçi sınıfına mensup taraftarın da maçları düzenli biçimde izleyememesi sonucunu doğuracak-

tı. Rekabetin kendine özgü bir mantığı var. Sahanın içinde ya da dışında olsun, rekabet olmadan yapılan spor bir terim olarak kendisiyle çelişir. Bu, insanın çabasına karşı makinelerin, saatin ve despotça kuralların dayattığı bir diktatörlüktür. Bazıları sporun insanın kendi kendisiyle rekabet etmesi olduğu görüşünü savunuyor: tıpkı Robinson Crusoe'nun terkedilmiş adanın etrafında koşarak yeni bir rekor denemesine kalkışması ya da bir köpekbaliğıyla yüzme yarışına girmesi gibi! Ama böylesi görüşler sadece mantıksız değil, aynı zamanda olayın özünü kavramaktan da uzak. İşin özü, insan doğası ve sosyalizm temel sorununa dayanıyor. Sporda oyun unsuru nerdeyse yok oldu. Ellul'un görüşleri şöyle:

Öyle bir sürece tanıklık ediyoruz ki, oyunculuk ve neşe, hava ve suyla temas, yaratıcılık ve anında karar verebilme yetileri yok oluyor; tüm bunlar katı kurallara riyayet, verimlilik ve rekor kırma adına terk ediliyor. Antrenmanlar insanları ve çocukları, kendi bedenlerini sömürmenin ve hâkimiyet altına almanın getirdiği acımasız tatminin verdiği keyfin dışında başka bir şey bilmeyen verimli makinelere çeviriyor (31).

Eski Spurs kaptanı Mike England, Hunter Davies'in *The Glory Game* (Şan ve Şeref Oyunu) adlı eserinde şunu belirtiyor: "Ben asla futbol oynayacağım demem. O bir iştir." Euro 96'da, Olimpiyatlar'da veya son Dünya Kupası'nda kimse oynamıyordu.

Sosyalistler boş zamanlara ait olan oyun unsurunu içine düştüğü bu durumdan kurtarmak istiyor. Kapitalizm, masa-başı işlerde çalışan ve bir değişiklik olarak bedensel hareket yapmak isteyen büyük bir insan sınıfı yaratmaktadır. Öyle bir uzmanlaşma ki, bedenleriyle çalışan insanlar bile ancak üretim için gerekli olan bedensel hareketleri yapıyorlar. Sosyalizm bu gidişi ortadan kaldıracak ve insan bedeninin özgür gelişimi için gerekli koşulları yaratacak. Sosyalist yönetimde zevk ve eğlence amaçlı bedensel faaliyet olacak, "spor" değil. Spor tüm bedensel etkinliği kapsamaz. Bedensel olarak etkin olmanın yollarından biridir. Giderek de sağlıklı beden sahibi olmanın yapay araçlarından birine dönüşüyor. Profesyonel (ve artan biçimde amatör) spor sonucunda, rekor peşinde koşan insan bedeni fiziksel olarak şekilsizleşiyor. Şu örneğe bakın:

18 Haziran 1994'te, 22 yaşındaki Rus yüzücü Aleksandır Popov'un bedeni Monako'nun başkenti Monte Karlo'daki bir yüzme havuzuna dökülüyor. Saniyeler sonra, 100 metreyi o güne dek hiçbir insanın yüzmediği bir hızla almasının ardından Popov su yüzüne çıkıyor. 48.21 saniyede Popov çok karmaşık bir süreç ve mekanizmayı harekete geçirmişti: attığı 61 kulaç için, her bir adalesi büzüldü, gerildi ve

büküldü; ciğerleri sürekli biçimde doldu ve boşaldı; kalbi bedeninin her tarafına yaklaşık 30 litre kan pompaladı (32).

Bu yeni rekoru kırmak için Popov bedenini anlaşılması güç bir makineye indirgedi. Neyin karşılığında? 10 ya da 20 yıl sonra onu kim hatırlayacak? 42 yaşındaki bir Aleksandır (İskender-çn) nasıl olacak? Brohm şunları söylüyor: "Azamî performans gösterebilsinler diye sporcular, totaliter denmese de toplu biçimde harekete geçiliyor. Bugün her spor dalı insan-robotların doktorlar, psikologlar, biyo-kimyagerler ve antrenörler tarafından amansızca yönlendirilmesine maruz kalıyor. 'Şampiyon üretimi' artık bir sanat dalı olmaktan çıkıp, uzman laboratuvarlara, araştırma enstitülerine, antrenman yapılan kamplara ve deneysel spor merkezlerine gerek duyulan bir sanayiye dönüştü".(33)

Performansı güçlendirmek için pek de yeni bir uygulama olmayan ilaç kullanımı, yeni icat olmuş emperyalist rekabetin bir ifade biçimi olarak sporun profesyonelleşmesiyle aynı zamanda ortaya çıktı:

...1879'dan sonra Avrupa'da 6 günlük bisiklet yarışları başladığında, sürücüler yorgunluk belirtilerinin ortaya çıkışını geciktirmek için eter ve kafein kullanmayı tercih ettiler. Kısa mesafe bisiklet yarışları nitrogliserin, daha sonraları eroin, kokain, striknin ve diğer maddelerle birlikte karıştırılarak 1930'larda yarış atlarına verilen "sürat-hapları" yapımında kullanıldı. Aşırı düzeyde zehirli olan striknin 1904 Olimpiyatlarında maraton dalında birinci gelen atlet tarafından da kullanılmıştı (34).

Performansı arttırmak için ilaç kullanımıyla diğer yollardan benzeri zorlama arasında niteliksel olarak bir fark bulunmuyor.

Sporda elbette çelişkili unsurlar da yok değil. Futbol izleyicilerinin polise gösterdiği kitlesel tepki bunun tipik örneğidir. En iyimser bakışla bunlar kapitalizme karşı yapılan adı konulmamış ve dolaylı protestolardır. Bir kitlenin içinde bulunma tutkusu bile, kapitalist sistem içindeki insanların yalnızlaşma ve toplu yaşamama sıkıntılarını yansıtır. Spor alanlarındaki o gürültü, o heyecan hep aranır, çünkü insanlar bunları günlük yaşamın katı gerçeğinden bir kopuş gibi algılar. Ancak, o heyecan insanı çok çabuk terk eder; kapitalist gerçeklikten bir kopuş da değildir.

Bir zamanlar Troçki, işçi sınıfının yaratıcı potansiyelinin popüler zaman geçirme etkinlikleriyle nasıl basite indirgendiğine değinme fırsatı bulmuştu. İngiltere üzerine yazdığı bir yazısında şunları belirtiyor: "Devrim kaçınılmaz olarak İngiliz işçi sınıfında en mükemmel tutkuları oluşturacaktır. Bu tutkular, bugüne kadar toplumsal eğitim, kilise, basın, boks, futbol, at yarışı ve diğer sporlar tarafından yapay bir biçimde bastırılmış ve tersine çevrilmiştir."(35)

Bir başka yazısında ise şunları söylüyor: "Burjuvazi ve kilise, sosyal dayanışma, eğlence ve spor alanlarında bizden kıyas götürmeyecek biçimde daha güçlüdür. Sosyalist program ve devrimci eylem araçlarını kullanmadıkça işçi sınıfı gençliğini onlardan kurtaramayız".(36)

Sosyalist bir toplum yaratma adına ilk çabaya, Birinci Dünya Savaşı sonrası Rusya'sının son derece kötü koşullarında girişildi. Ama bu çaba, Stalin karşı devrim tarafından daha doğarken boğuldu. Ancak Bolşeviklerin (sonraları) aralarında sürdürdükleri tartışmalar bunun önemini gösterir. Troçki, *Problems Of Everyday Life* (Gündelik Yaşamın Sorunları) adlı eserinde, sadece yeni bir toplum değil, yeni kadın ve erkekler yaratmaya yönelik sorunlara da değinme çabasındaydı. Troçki'nin yazılarında spordan çok az ya da hiç söz edilmez, zira o günlerin Rus toplumunun içinde bulunduğu ilkel aşamada, Rus işçi sınıfı için spor neredeyse varolmayan bir kavramdı. Ancak (Troçki'nin yazılarında) yine de spor konusuna ışık tutacak önemli üç nokta bulunmaktadır:

(1) Bu bağlamda eğlence sorunu, kültür ve eğitimle olan bağı nedeniyle çok büyük önem arz eder. Çocuğun karakteri oyun içinde ortaya çıkar ve biçimlenir. Yetişkinlerin karakteri de onun oynadığı oyunlarda ve eğlencesinde net bir biçimde görülür... Eğlenmeye, dikkatin dağılmasına, gezmeye ve gülmeye özlem insan doğasının en haklı arzusudur. Bu arzunun tatmin edilmesini ve eğlenceyi aynı zamanda kolektif eğitimin bir silahı yaparak, yüksek bir sanatsal niteliğe dönüştürmeye muktediriz ve aslında zorunluyuz da...(37)

(2) Bedensel ihtiyaçların ruhsal ihtiyaçlardan çok daha sınırlı olduğunu herkes bilir. Bedensel ihtiyaçların yoğun biçimde giderilmesi kısa sürede doygunluğa yol açar. Ruhsal ihtiyaçlar hiç bir sınır tanımaz. Ama ruhsal ihtiyaçların sağlıklı bir biçimde ortaya çıkabilmesi için bedensel ihtiyaçların bütünüyle tatmin edilmesi gerekir (38).

(3) ...bilinçte ağır bir yük gibi yatan anlamsız törenler sadece eleştiriyle yok edilemez; ancak yeni yaşam biçimleri, yeni eğlenceler, yeni ve daha fazla kültürlü tiyatro etkinlikleriyle yeri doldurulabilir (39).

Sosyalizm dâvası, insanların rekabet etmek yerine işbirliği yapabileceği fikri üzerine kuruludur. Sınıfların bulunmadığı toplumlarda bunun birçok örneğine rastlarız. Fransız gazetesi *Socialisme Internationale* (Uluslararası Sosyalizm)'de Amazonlardaki Mores Kızılderililerinin oynadığı bir oyun, Jagues Meunier'in kaleminden şöyle tarif ediliyor: "Bir sayı yapan oyuncu otomatikman takım değiştirir. Bu yolla, kazananlar güçsüzleşir ve yenilmekte olanlar güç kazanır. Kazanılan sayı bu biçimde eşitlenir."(40)

Sosyalist bir toplumda işe, boş zamanlarımıza, doğaya yabancılaşmayacağız. Bunlar arasın-

Vehbi'nin III. Ahmet Surnamesi. Mehter takımı. Levni. 1720-25

daki bölünmeler ortadan kalkacak. Hayatımızda ilk kez "tembel olma hakkı"na kavuşacağız. William Morris, *News From Nowhere* (Hiç Hir Yerden Haberler) adlı eserinin "Dinlenme Çığır" bölümünde, "dünyanın ışığını" keyifle izleyebileceğimizden söz eder. Bu, içinde sonsuz imkânların bulunacağı bir dünya olacaktır. Birçok insan klor atılmış yüzme havuzları yerine denizin serin sularında yüzmeyi tercih eder. İşin ilginç yanı, denizde yüzmek eğlencelidir, çünkü insanlar birbirlerine nispet yapmak yerine oyunlar oynarlar. Oysa yüzme havuzlarının alanı kısıtlıdır ve rekabeti körükler; bir aşağı bir yukarı rahat rahat yüzmek imkansızdır, aileler veya arkadaş gurupları isteseler bile oyun oynayamazlar.

Sosyalizm, 22 kişinin futbol oynayıp 30 bin kişinin bunları izlemek için para ödediği veya yüzme havuzlarında bazı kadın ve erkeklerin telaşa aşağı yukarı yüzdükleri ve hem birbirlerine hem de saate karşı yarıştıkları bir toplum olmayacak. Bedensel hareketler ve oyunlar, insanların bedenlerinden zevk alması, diğer insanlar ve doğayla birlikte olması içindir. Spor değildir. Spor rekabet demektir, yanındaki kişiden iyi olmak, en iyi olmak demektir. İnsanları kapitalist üretim sürecine mükemmel bir biçimde hazırlayan baskıcı kurallara uymak demektir.

Sosyalistler doğal olarak insanların neden spor yapıp, spor etkinliklerini izlediklerini anlayabiliyorlar. Spor, yaşadığımız acımasız dünyadan bir kaçış. Biz de bu nedenle sporu görmezlikten gelmiyoruz. Bunun yerine sosyalistler olarak tribünlerdeki ırkçılığa karşı kampanyalar düzenliyor, kadın erkek sporcuların bu tür kampanyaları desteklemelerini sağlamaya çalışıyoruz. Sosyalistler spor faaliyetlerini yasaklamayı da, kısıtlamayı da akıllarının ucundan bile geçirmezler. Ama sosyalistler, Olimpiyatlar gibi milliyetçilik temelindeki tüm spor karşılaşmalarından çekilen Bolşeviklerin izinden gitmelidir. Bizim hedefimiz insanın kurtuluşudur. Ve bizim hedefimiz, içinde sonsuz imkânların bulunacağı, gelecek kuşakların geçmişe ve örneğin Olimpiyatlar'a hayretle bakıp tek bir soru soracakları bir dünyadır: Neden?

(International Socialism/Uluslararası Sosyalizm, Kış/1996/73. sayısından çeviren: Ceylan Özerengin Gaitannidou.)

- 1 Sosyalist Eğilimler 25 (HMSO, 199), s220.
- 2 Age, s224
- 3 *The Independent*, 16 Eylül, 1996.
- 4 *The Guardian*, 26 Haziran, 1996.
- 5 *When Saturday Comes/Cumartesi Günü* Geldiğinde, Mayıs, 1996.
- 6 *Financical Times*, 26 Haziran, 1196

7 G. Hodgson, *The People's Century/İnsanların Yüzyılı* (BBC Books, 1995), s128.

8 K. Marx, *Kapital*, cilt I (Lawrence and Wishart, 1974), s398

9 K. Marx, *The Poverty of Philosophy/Felsefenin Sefaleti*, Marx ve Engels Toplu Eserler, Cilt VI (Lawrence and Wishart, 1975), s127.

10 H. Braverman, *Labour and Monopoly Capitalism/Emek ve Tekelci Kapitalizm* (Monthly Review Yayınları, 1974), s278.

11 F. Jakubowski, *Ideology and Superstructure in Historical Materialism/Tarihsel Materyalizimde İdeoloji ve Üstyapı* (Pluto yayınları, 1990), s86.

12 H. Braverman; yage ss278-279.

13 J-M Brohm'dan alıntı, *Sport: A Prison of Measured Time/Spor: Ölçülmüş Zaman Hapishanesi* (Puto Yayınları; 1989), s56.

14 *The Guardian*, 8 Mayıs, 1996.

15 J. Ryan, *Little Girls in Pretty Boxes/Güzel Kutularda Küçük Kızlar* (Women's Yayınları, 1996), ss3-4.

16 Age, s58.

17 E. Cashman, *Making Sense of Reports/Haberlerin Mantığını Anlama* (Routledge, 1996), s60

18 Age, s58.

19 *When Saturday Comes/Cumartesi Günü* Geldiğinde, Mayıs 1996.

20 *The Guardian*'ın Notları, Sorular Köşesi, 11 Eylül 1996.

21 K. Marx, "Letter to P. Annenkov"/P. Annenkov'a Mektup, 1846, Marks ve Engels, Seçilmiş Eserler (Lawrence and Wishart, 1970), s663.

22 K. Marx ve F. Engels, *The German Ideology/Alman İdeolojisi* (Progress Yayıncılık, 197), s99.

23 J. Hargreaves, *Sport, Power and Ideology/Spor, İktidar ve İdeoloji* (Routledge, Kegan and Paul, 1982).

24 E. Cashman, yage, s73.

25 G. Hodgson, yage, s114.

26 C. R. Hill, *Olympic Politics/Olimpiyat Politikası* (Manchester Üniversitesi Yayınları, 1992), ss35-36.

27 G. Hodgson, yage, s123.

28 J. Hargreaves, yage, s41.

29 Age, s41.

30 Age, s110.

31 J-M. Brohm'dan alıntı, yage, s41.

32 E. Cashman, yage, s23.

33 J-M. Brohm. Yage, s18.

34 E. Cashman, yage, s145.

35 L. Troçki; *Writings On Britain*, vol II/İngiltere Üzerine Yazılar, cilt II (New Park, 1974), s123.

36 L. Troçki, *Whither France?/Fransa Nereye?* (Pathfinder Yayınları, 1968), s102.

37 L. Troçki, *Problems of Everyday Life/Gündelik Yaşamın Sorunları* (Pathfinder Yayınları, 1994), s32.

38 Age, s24.

39 Age, s34.

40 *Socialisme International*, 104/Uluslararası Sosyalizm.

Türk Minyatür Sanatı

Ayfer Coşkun

Minyatür ressamaları gerçek isimlerini pek kullanmazlar, bazen küçücük bir takma isim yazmakla yetinirlerdi

Minyatür sözcüğünün kaynağı her ne kadar İtalyanca "miniatura" ise de, minyatür sanatı Çin'de ve Orta Asya'da doğmuştur. Yazının daha başındayken, bir tartışmanın içine dalmak istenmese de, bu sanatın "ilk sahibi" konusundaki değişik görüşlere değinmeden geçilemiyor. "Türk minyatür sanatı", "Osmanlı sanatı" ya da "İslam sanatı" üzerine yapılan her araştırma ve tanıtım yazısında, öncelikle özgün bir Türk ya da Osmanlı minyatürü varlığının kanıtlanmasına çalışılırken, bir yandan da bu sanatın "ilk sahibi" konusunda Batılı araştırmacılara karşı âdeta savaş veriliyor.

"Minyatür bir Orta Asya Türk sanatıdır." diye yazan Sabahattin Göktepe, en keskin karara varanlardan. (Sanat Tarihi Sözlüğü.) Celal Esat Erseven de, "Türk Sanatı" kitabında, bu konuya şu yorumu getiriyor:

"Türk ve İran resim tarihini incelerken, bu sanatın beşiğinin Orta Asya olduğunu ve ünlü ressamların Horasan, Herat, Belh ve Buhara gibi Türk memleketlerinde doğduklarını görüyoruz."

Suut Kemal Yetkin ve Nurullah Berk ise, biraz daha değişik bir bakışla, Avrupalılara da târizde bulunarak, onların Osmanlı devrindeki minyatürleri hep İran'a maletmelerini şaşkınlıkla karşılarlar. Nurullah Berk, minyatür üzerine yaptığı araştırmada bunu belirttikten sonra şunları yazar: "... İran'da yapılan minyatürlerin ilk karakteri Orta Asya resim karakteri ve yüz tipleridir."

Bütün bu saptamaların ortak yanı, Türk ve İran minyatürlerinin birbirlerinden ayırt edilemeyecek kadar benzer olduklarıdır. Özellikle Selçuklular dönemi minyatür sanatçılarının yapıtlarında görülür bu. Selçuklular'da Doğu'nun en ünlü nakkaşları, sarayda kurulan nakkaşhanelerde

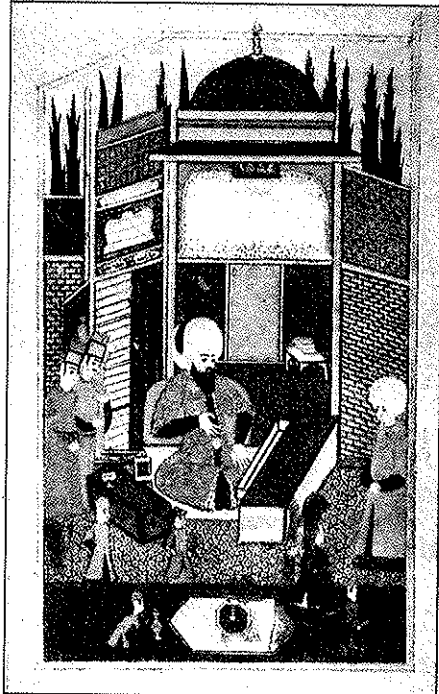
kitaplara minyatür yaparlardı.

Gerek Osmanlı ve gerekse Selçuklu dönemlerinde yapılan imzasız minyatürleri bir nakkaşa bağlamak olanaksızdır. Şimdiye dek yapıtları ve kimlikleri belirlenebilenler, Nigari, Nakşi, Osman, Hasan Paşa, Levni ve Abdullah-ı Buhari'dir. ("İslam Sanat Tarihi" Suut Kemal Yetkin.) Bu minyatürlerde ressamlar, gerçek isimlerini de pek kullanmazlar, bazen küçücük bir takma isim yazarlardı. Bunun nedenleri arasında, özellikle dinin etkili olduğu, sanatçının halk tarafından günahkâr olarak görülmekten korktuğu için bu yola başvurduğu genel bir kanı olarak karşımıza çıkıyor. Ayrıca, nakkaşların, "Bunu ben yaptım!" gibi bir kendini beğenmişlikten kaçındıklarını düşünenler de bulunmaktadır.

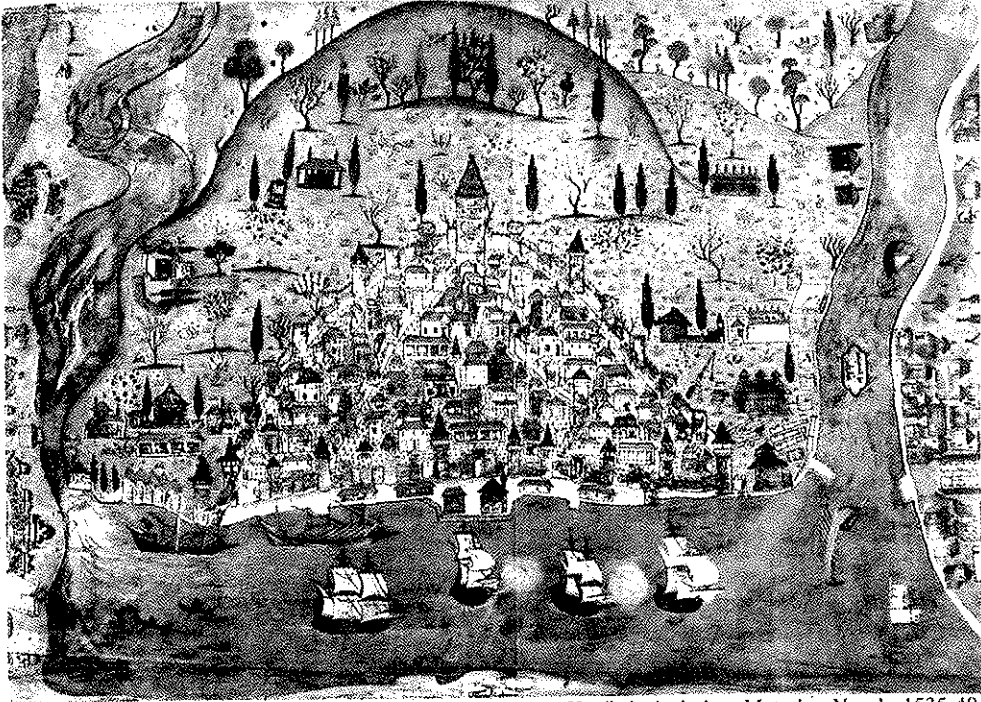
Osmanlılar'da ilk zamanlar, Selçuklular'dan farklı olarak, yüz resmi yapmamak gibi, daha tutucu bir görüş benimsendiği görülür. Ama biçim olarak yine

Selçuk-İran sanatının devamıdır Osmanlı Minyatürü. Bu durum Fatih'in İstanbul'u fethiyle birlikte, Batı ile kurulan ilişkiler, özellikle İtalya'dan davet edilen ve oralara eğitilmek için gönderilen ressamların da etkisiyle, yavaş yavaş değişmeye başladı. Osmanlı saraylarında da Selçuklular'da olduğu gibi, nakkaş ve nakkaşbaşı bulunurdu. Buralarda hem çalışmalar yapılır, hem de yeni sanatçılar yetiştirilirdi. Fatih döneminde, padişah ve şehzadelerin portrelerini yapan ressamlar yetiştirildi. Bu dönemle Lale Devri arasında, Tebriz'den gelen Şahkulu ve Velican gibi nakkaşlarla birlikte, yeniden eskiye dönmek bir dönem yaşandı.

16.yy ve özellikle o Yüzyıl'ın ikinci yarısında yaşayan ve yapıt veren nakkaşlar arasında Nakşi, Nigari ve Osman'ın isimleri geçer. Nakşi, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Barbaros'un ve II. Selim'in portrelerini yapmıştır. Bu

"Şemal al-i Osman"dan Kanuni Sultan Süleyman portresi. 1574-95 dönemi.

"Beyan-ı Menazili Seferi Irakeyni Sultan Süleyman Han" risalesinden. Matrakçı Nasuh. 1535-40.

sanatçının çok figürlü minyatür çalışmaları yoktur.

Anılan nakkaşların arasında Osman, en fazla sayıda ve o dönemin sanat anlayışının en güzel örneklerini vermiştir. III. Mehmet ve III. Murat Surname'leri ile Hünernâme de içinde olmak üzere, 600'den fazla minyatür bırakmıştır ardında. Surname'ler, Osmanlı saray ailesinin evlenme ve sünnet günlerinde yapılan şenliklerin anlatıldığı ve minyatürlerle süslediği kitaplardır. Nakkaş Osman genellikle 18. yy.'ın başında yaşamış ünlü Levni ile karşılaştırılır. Aralarında bir buçuk asırlık zaman farkı olan iki ustanın, sanat anlayışları arasındaki fark da kolayca gözlemlenebilmektedir. Her iki sanatçının surname çalışmalarına bakıldığında, bir kitap sayfasına onlarca figürü sığdırmış olmaları şaşkınlık yaratır. İki-üç kıldan (bazı yazarlar bu kılların hangi hayvandan alındığının bilinmediğini, bazıları da üç aylık kedinin kılları olduğunu belirtirler) oluşmuş fırçalarla yapılan figürler, "küçülterek büyütme"nin en güzel örneklerini oluşturuyor. Günler süren düşünlerin anlatıldığı kalabalık sahnelerde, kümeleştirmeler, bunların yerleştirilişleri, kendine özgü bir ritim duygusu veriyor. Bir av sahnesinde Osman, padişahı, adamlarını, sarayı, av sahnesini, belki de asla bir araya gelemeyecek hayvanları, ağaçları ve çiçekleri, özetle, vermesi gereken her şeyi vermiştir. Hem de en ince ayrıntısıyla Tabii tüm figürler önem sıralarına uygun boyutlarla gerçekleştirilmişlerdir. Onun yapıtlarının bir özelliği de, anlatımda sağdan sola doğru ilerleyen bir düzen kurmayı seçmiş olmasıdır. Bu eski yazının yönüne de uymaktadır. Türk minyatürü, olay ve insan odaklı olarak tanımlanır. İran minyatürlerindeki kadar doğaya yer verilmez. Osman'ın yapıtlarında da böyledir. Minyatür sanatında ışık gölge gibi

sorunlar olmadığı için, kırmızı her durumda aynı kırmızıdır, diğer renkler de öyle... Osman, surname'lerin karşılıklı sayfalarına yaptığı minyatürlerde, geçen olayları hep aynı mekânda ve aynı görüş açısından yapmıştır. Örneğin, At Meydanı'ndaki bir sünnet düğününü resimlerken, hep aynı yerden görünür dekor. Yalnızca figürler ve gösteriler değişir. Oysa Levni'de, her sahne aynı bir mekânın ayrı bir bölümüne taşınmıştır. Ayrıca Osman'da bir sayfada tamamlanan dekor, Levni'de iki sayfaya yayılır, yayılabilir. İki sanatçı arasında kullandıkları renkler açısından da büyük farklılıklar vardır. Osman'nın portakal sarısı, kırmızı, yeşil, mavi gibi parlak renkleri, sarıyı çok kullanan ve uyuma önem veren Levni'de yumuşamıştır. Minyatürde renk her ne kadar çizginin önemine ulaşmasa da, onsuz da olmaz. Osman, dekordaki ve insan yüzlerindeki – sakal hariç – aynılığı, çeşitlemelerle zenginleştirme yolunu seçmiştir. Onda insan yüzleri Selçuk-İran minyatürlerindeki yüzlerden pek farklı değildir. İnce kaşlar, oval yüzler, minik ağızlar ve cepheden görünüm... Bazen de çok hafif profiller...

Oysa Levni'deki renk uyumu ve figürlerin sıralanışı belirgin bir derinlik yaratmaktadır. Ayrıca insan yüzleri bir hayli anlam kazanmıştır. Profil çalışılmış figürlerin de yer aldığı kompozisyonlara yöneldiği görülür Levni'nin. III. Ahmet Surnamesi'nde yer alan minyatürlerde bu değişim açıkça görülmektedir. Öte yandan, 16. yy.'ın dik ve yatık düzenlemelerine karşılık, Levni'de çapraz yerleştirmeler kullanılmıştır.

Levni'nin Silsilenâme'de yer alan padişah portreleri ve saray kadınlarını içeren tek figürlü minyatürleri ise, onun ağırdan ağıra Batı'ya yönelişini, o yolun artık dönüşsüz olduğunu açıkça göstermektedir.

Osman'ın portre çalışmalarıyla karşılaştırıldığında, Levni'nin çok daha başarılı olduğu anlaşılmaktadır.

Gerçekten de Levni bu alandaki en başarılı minyatürçüdür ve Avrupa'ya yönelimin en belirgin ipuçlarını da portrede vermektedir.

Osman ve Levni arasındaki farklılıkları anlatan Sezer Tansuğ, Kitabının sonlarına doğru şöyle bir saptamada daha bulunuyor:

"...Bu iki çağın minyatür üslûbuna yansıyan ayrımlara, Avrupa'da Klasik ve Barok çağ arasındaki ayrımları belirleyen ana ilkeleri bile uygulamak mümkündür. Ünlü üslûp tarihçisi Wölfflin'in çizgi-ışıkölge, vuzuh-vuzulîsuzluk, kapalı form-açık form, birlik-çokluk, yüzey-derinlik kavramlarıyla beş kategoride belirlediği bu ilkeler, Türk minyatüründe de özel bir uygulama alanı bulabilir. Ancak, burada 18. y.y. minyatüründe ışıkölge kavramının yer bulmadığını, çizginin bu çağda da temel ögeyi teşkil ettiğini belirtmek zorunluluğu vardır...."

Sezer Tansuğ, Türk minyatürünün yukarıda belirtilen kategorilere uyup uymadığını tartıştıktan ve Avrupa yöntemleri üzerinde durduktan sonra, "Ama bizler, kendi gerçeklerimize uygun olan kendi düşüncelerimizi, kendi yöntemlerimizi arayıp bulmak zorundayız. Sanatımıza uyguladığımız ilkeler de bizim olmalıdır," diye yazıyor.

"Türk" ya da "Osmanlı" minyatür sanatı, 18. yy.'dan itibaren Batı etkisi altına girerken yerini giderek yeni Türk resmine bırakıyordu.

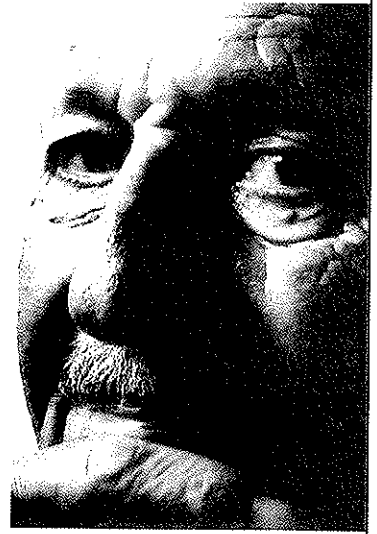
Kaynakça:

- 1- Şenlikname Düzeni. Sezer Tansuğ.
- 2- İslam Sanatı Tarihi. Suut Kemal Yetkin.
- 3- Minyatür. Nurullah Berk.
- 4- Türk Sanatı. Celal Esat Erseven.

III. Ahmet Surnamesi'nden. Levni

Vedat Günyol

**Hiç ölmemiş gibi hep
aramızda olanlara katıldı.**

"Vedat Günyol'un edebiyatımıza ve düşüncemize hizmetleri unutulamaz. Yayıncı, çevirmen, dergi yöneticisi olarak 1950'lerden sonra edebiyatımızı ve düşüncemizi şekillendirmiştir. Toplumcu düşünceye insan sıcaklığını katmıştır. Anadolu gerçeğine dayanan bir hümanizma anlayışının temsilcilerindendir. Cumhuriyet aydınlanmasının kurucuları arasında yer alır. Toplumcu düşünceyi savunurken insan gerçeğine yan çizenlerden olmamıştır. Bu bakımdan Sait Faik'ten Onat Kutlar'a kadar edebiyatımızın ileri hamlelerine tanıklık etmiştir."

(Konur Ertop)

"Vedat Günyol benim için yaşama sevinci ve gün ışığı gibi aydınlık bir akıl demektir.

Ömrünü gerçek bir insan olarak yaşadı, böylece tamamladı. Vedat Günyol gibi olmak mutluluktur. Onun insan ve yazar kimliğinden yayılan aydınlık karanlığa, gericiliğe karşı savaşanların her zaman yanında olacak."

(Ataol Behramoğlu)

"Acı veren, Vedat Bey'i yalnızca yitirmiş olmak değil. O, bana bütün bir edebiyatı ve edebiyatta varolmayı armağan etmişti. İlk yazım, hocam Günyol'un büyük özverilerle çıkardığı Yeni Ufuklar Dergisi'nde yayınlandı. İlk hikaye kitabım onun alçakgönüllü çabasıyla basıldı. Bu aydın ve ödünsüz insan yaşamı boyunca sadece gelecek kuşaklar için çaba harcadı. Bana öyle geliyor ki bir haysiyetin son temsilcilerindendi.

(Selim İleri)

(Cumhuriyet'ten)

Vedat Türkali 85 Yaşında

Yazarlık adıyla Vedat Türkali olarak tanınan Abdülkadir Pirhasan'ın 85. doğum yıldönümü 13 Mayıs akşamı ailesi, dostları ve sevenlerinden bini aşkın bir izleyici topluluğuyla Yeni Melek'te kutlandı

Aralarında DİSK, KESK, TYS, TMMOB, SİNESEN, ÇASOD, SESAN, Pen Klüp, Kürt Enstitüsü, Kürt Pen, İstanbul Şehir Tiyatroları, Genco Erkal'ın Dostlar Tiyatrosu, Gencay Gürün, Hadi Çaman tiyatroları, Yılmaz Güney Vakfı gibi kuruluşların da bulunduğu bir çok demokratik kitle örgütü, yayınevi, dergi, tiyatro topluluğu ve diğer yurttaş kuruluşları içine girdiğimiz zaman aralığını "1 Mayıs'tan 1 Mayıs'a Vedat Türkali Yılı" ilan etmişlerdi. Öngörülen etkinlikler, ilk toplantının yanı sıra, Vedat Türkali afiş ve fotoğraf sergisi, Vedat Türkali'ye armağan kitabı, Vedat Türkali filmleri haftası, dergilerde-yayınlarda özel sayılar- sayfalar, söyleşi ve imza günleri, Vedat Türkali belgeseli, konferanslar, sinema atölyesi, Vedat Türkali'yle illerde buluşmalar, kartpostal föyü, A dan Z'ye Vedat Türkali Sözlüğü, Medyada Vedat Türkali, Fotoğraf albümü... gibi buluşma ve yayın faaliyetini içeriyor.

Atıf Yılmaz, 1958'de Yaşar Kemal'in, "Bizim yüzbaşı hapisten çıktı, senaryo yazmak istiyor," diyerek yazarı tanıştığını, sinema dünyasında birlikte olduklarını, ondan çok şey öğrendiğini söyledi. Türkan Şoray, mesleğinin ilk dönemlerinden başlayarak, Abdülkadir Bey'in kendisine öğretmenlik yaptığını, kitaplar

tasviye ederek okuttuğunu, dünya görüşünün, sanat anlayışının şekillenmesinde, gelişmesinde büyük rol oynadığını, hocasına duyduğu derin saygı ve hayranlık nedeniyle, çekindiği, yanında yanlış yapmaktan korktuğu tek kişinin Abdülkadir Pirhasan olduğunu anlattı.

Gecenin son konuşmasını yapan Abdülkadir Pirhasan, çağından ve ülkesinden sorumluluk duyan bir aydının yapması gereken şeyi yaptığını, en çağdaş ve bilimsel olan ideolojiyi benimsediğini, bütün hayatı boyunca o ideale bağlı kaldığını, Nazım Hikmet'in şiirde başardığını romanda denemeye çalıştığını, ama tabii ki, romanlarını Nazım'ın büyüklüğüyle kıyaslamadığını söyledi.

Arsen ve Can Gürzap'ın sunduğu gecede, fonda multivizyon gösterisi eşliğinde sinemadan Atıf Yılmaz Batıbeki, Ertem Göreç, Vecdi Sayar, Türkân Şoray, siyasetten Celal Başlangıç, Akın Birdal, edebiyattan Demirtaş Ceyhun, Ataol Behramoğlu kısa konuşmalar yaptılar, tiyatro sanatçısı Sönmez Atasoy yazarın şiirlerinden bir demet sundu, Onur Akın onun "İstanbul" şiirinden bestelediği "Bekle Bizi İstanbul" parçasıyla başlayan bir konser verdi. Toplantıya gelemediklerini söyleyerek, mesajla katılanlar arasında sinema ustası Ömer Lütfi Akad, 1951 tevkifatında Sansaryan'daki 1. Şube'de ve Harbiye hücrelerinde uzun aylar birlikte yattığı partili arkadaşlarından Mihri Belleri, yurt dışından Server Tanilli ve çeşitli kişi ya da kuruluşlar bulunuyordu.

Gecenin ilk konuşmasını kızının kızının kızı Ceren yaptı. "Demin elime bir kırmızı karanfil tutuşturdular, solcuların çiçeğiymiş, ben de onu dedeme armağan ediyorum!" dedi.

Türkiye'nin sıradan ve yalınkat değil, büyük ve zengin bir kültürün mirasçısı olduğunu, kendi kuşağının ve sonraki kuşakların aydınlarına o kültürü yarına taşıyan kimseler gibi bakılması gerektiğini söyleyerek, ülkede egemen kara güçlerin yazarıyla, sanatçısıyla, sinema ve tiyatrocusuyla, şairiyle, düşünürüyle, akademisyeniyle bu ülkenin nice aydınını ezdiğini, susturduğunu, üretmekten alıkoymak ve mümkünse yok etmek istediğini, bunun ise ülkemiz yakın tarihinin en büyük olumsuzluklarından birisi olduğunu belirtti. Bu toplantıdan ve müteakip etkinliklerden elbette onurlandığını, ama daha çok da, belleksizleşen Türkiye toplumunda belleğin kazanılması yolunda bir adım diye gördüğü için kıvanç duyduğunu dile getirdi.

70 yıla yakın zamandır hayatının en önemli kişisi, eşi Merih'in hem insan, hem de ailenin direği olarak yaşamında oynadığı rolü

vurguladı. Merih'i 18 yaşında tanıdığını, birlikte komünist olduklarını, birlikte partiye girdiklerini, 1951'de birlikte hapse düştüklerini ve o sırada kızı Deniz'in 7 yaşında, oğlu Hasan Barış'ın 2,5 aylık olduğunu söyledi. Erken tahliye olan Merih Demirkan'ın felsefe öğrenimine rağmen siyasi sicilinden dolayı devlet memuriyetinde çalışmadığı için bir bankaya memure olarak girdiğini ve yedi yıl boyunca hem iki çocuğunu, hem de hapisteki kocasını büyüttüğünü, daha sonra da uzun yıllar ailenin geçimini sağlayan kimse olduğunu, kendisi için bu yılın bir "Merih Pirhasan yılı" anlamını taşıdığını belirtti.

Türkali'nin Kısa Biyografisi

1919'da Samsun'da doğdu. Asıl adı Abdülkadir Demirkan. Liseyi Samsun'da bitirdi. Daha o yaştan edebiyata, sanata eğildiği, yazmaya ilgi duyduğu için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi. MSB burslu öğrencisi olarak okuduğu fakülteden 1942'de mezun oldu. Maltepe ve Kuleli askeri liselerinde edebiyat öğrenmenliği yaptı. O dönemlerde, askerî okul öğrencilerine edebiyatı, tiyatroyu sevdirmek için çaba gösterdi. (Gecede sahne fonunda gösterilen projeksiyon resimleri arasında, o liselerde öğrencileriyle sahneye koyduğu Shakespeare oyunlarından fotoğraflar vardı.)

1951'de Kuleli'deyken siyasi faaliyetlerinden ötürü, TKP tevkifatında tutuklandı. O sırada rütbesi yüzbaşı olduğu için nezarette ve hapishanede, yoldaşları arasında "yüzbaşı Kadir" veya kısaca "Kadir" ya da sadece "yüzbaşı" diye anılıyordu. 9 yıl hüküm giydi, 7 yıl sonra şartlı tahliyeyle çıktı. Ünlü "Harbokulu dâvası" sanıklarından Rifat Ilgaz'la birlikte Gar Yayınları'nı kurdu. Yavaş yavaş Yeşilçam'a geçti. Soyadını Pirhasan olarak değiştirmişti, filmlerinde Vedat Türkali müstear adını kullandı. (Kendi ifadesiyle, bu isim aklına rastgele gelmişti, hattâ Vedat pek de sevmediği bir isimdi, Türkali'yi ise, "Alın işte, hem Türk, hem Ali!" diye seçmişti.)

1960'ta yazdığı "Dolandırıcılar Şahı" onun ilk senaryo denemesidir. Kırdan kente göç olgusunun işlendiği "Otobüs Yolcuları",

"Üç Tekerlekli Bisiklet", "Şehirdeki Yabancı" ve arka planda yabancı sermayenin ulusal sermayeyi boğmasının, ön planda ise fabrika işçilerinin mücadelesinin işlendiği "Karanlıkta Uyananlar" (1960), "Bedrana", "Kara Çarşaf Gelin" (1977) ve "Güneşli Bataklık", kaleminden filmeleştirilen yapıtlardı. Ayrıca, "Sokakta Kan Vardı", "Korkusuz Âşıklar" ve "Kopuk" hem senaryosunu yazdığı, hem de yönettiği filmler oldular. "Kara Çarşaf Gelin" 1977 Antalya Film Şenliği'nde en iyi senaryo ödülünü kazandı. "Bedrana" ve "Güneşli Bataklık" ise Carlovy Vary sinema festivalinde Cidalc ve İşçi Sendikaları özel ödülünü aldı.

Vedat Türkali tiyatro eserleri de vermiştir. 1968-71 arasında "141'inci Basamak", "Bu Ölü Kalkacak" ve "Dallar Yeşil Olmalı" adlarıyla üç oyun yazdı, üçüncüsü TRT ödülüne layık görüldü.

İlk romanı olan "Bir Gün Tek Başına" (1974) Milliyet gazetesinin roman yarışmasında birinci seçildi, 1976'de ise Orhan Kemal roman ödülünü kazandı. "Mavi Karanlık" (1983), "Yeşilçam Dedikleri Türkiye" (1986), "Tek Kişilik Ölüm" (1990), "Güven" (2 cilt, 1999) Türkali'nin öteki romanları.

Diğer kitapları: Eski Şiirler, Yeni Türküler (Şiir, 1979), Üç Film Birden (Senaryo, 1979), Eski Filmler (Senaryo, 1985), Bu Gemi Nereye? (Yazılar, 1985), Ölmedikçe (Yazılar, 1999), Komünist (Anı, 2001). Son olarak yazdığı ve "Güven" in devamı değil,

ama bütünleyicisi olarak nitelediği "Kayıp Romanlar"ı ise bu yıl Mayıs ayına yetiştirecekken, başına gelen bir kaza nedeniyle henüz tamamlayamamıştır.

Pirhasan, çok sevdiği bir çok arkadaşına sahip bulunduğunu, fakat onlar arasında partiye birlikte girdiği arkadaşlarından – Sansar-yan hanında 1. Şube'de kendisini pencereden atan – Hasan Basri Alp, iki yıl önce Leipzig'de ölen Dr. Hayik Açıkgoz ile eşi Anjel ve – grafiker Ferit Erkman'ın babası, eski kuşak komünistlerin "Ressam Faris" diye andıkları – Faris Erkman'ın özel yerleri olduğunu söyler.

Abdülkadir Pirhasan, müzik ve tiyatro sanatçısı Deniz Türkali ile şair ve senarist-yönetmen Barış Pirhasan'ın babalarıdır.

Şiire daha geniş bir gökyüzünde soluk aldırın şair Cemal Süreya

Konur Ertop

"Şiir dili genel dilin, günlük dilin süslüsü ya da soylusu değildir. O dilin düpedüz kendisidir."

Cemal Süreya günde yirmi dört saat şiir yaşadığını söylemişti. "Her şeye şiir olarak bakarım. Yazmaktan daha büyük bir yer tutar bu benim hayatımda," diyordu.

Melih Cevdet Anday, ondan söz ederken, "Şiir üzerine düşünen nadir şairlerden biriydi," der. Kendi şiiri ile ilgili saptamaların yanında kuşağının şiir serüvenini değerlendiren, bu serüvene yön kazandıran yazıları vardır. "Folklor Şiire Düşman", "Şiir Anayasaya Aykırıdır" gibi yazıları şiirimize ilginç yaklaşımlar taşır.

"Şiir Üstüne Kafa Yormak" yazısı, onun şiir sorunlarına nasıl yaklaştığını gösterir. O yazıya, "şiirin nasıl olması, şiirin nasıl yazılması gerektiği" gibi konularda kesin yargıları bir yana iterek başlar. Önemmediği konu, "var olan, devinen, yazılmakta olan şiirin vardığı sonuç üstünde düşünmek"tir. Bu çalışmasını şiirin tarih içinde sürüp gelen serüveniyle, başka ülkelerin şiir deneylerine yönelik gözlemleri besler:

"Şiir üstüne kafa yorarken yalnızca bugün yazılmakta olan şiirin sonucundan bakmak yetmiyor. Şiirin eski serüvenlerini sürekli olarak kendi içinde de gözden geçirmek gerekiyor. Hem eski günler adına, hem bugün adına. Çünkü bir edebiyatın diriliği ancak bu biçimde bir sürekli eleştiriyle mümkün olabilir."

Kendi şiirinin kaynağı da zaten böyle bir birikimdir:

"Ben Doğu edebiyatının değerleriyle de beslendim, Batı edebiyatının değerleriyle de. Benim şiirim bu iki edebiyatın birbirini tamamlaması ya da uzlaşması değil, çelişkisidir."

Şiirin önemli malzemesi olan dil için, "Şiir dili genel dilin, günlük dilin süslüsü ya da soylusu değildir. O dilin düpedüz kendisidir," der; ozanın-ya-

zarın anadilini çok iyi bilmesini bekler.

Şiirde farklı görüşlere, farklı malzemeye anlayışla yaklaşır; şiirin bu farklılıklarla zenginleşeceğine inanır:

"Günümüzün şiirinde (...) anlamı tek başına kullanma eğilimi ağır basıyor. Şiiri bir insanlık töresi olarak ele almak güzel bir şey. Ayrıca şiirimizin gelip dayandığı noktada zorunlu da. Ama hayatın günübirlik değerleri, ışıltıları, küçük anları da şiir için vazgeçilmez öğelerdir."

KENDİ ŞİİRİ

Yapı bakımından büyük bir ustalık ürünüdür onun şiiri. Yinelenen, birbirini tamamlayan, birbirinden bes-

lenen dizeler yapı içine ustalıkla yerleştirilmiştir. Dizelerin, dahası sözcüklerin değiştirilmesi, yerlerinden edilmesi, bütün yapıyı bozacaktır! *Tristram*, *Kurt* gibi şiirleri ya da *Çeşme*, *Küçük Kız*, *Ozan* ve *Öbürleri* şiiri böyle bir ustalığın ürünlerindendir.

ÇEŞME, KÜÇÜK KIZ, OZAN VE ÖBÜRLERİ

Muzaffer Buyrukçu'ya

Kaç yıldır akarım bilmem pazar yerini

Dinle ak bakışlı çeşme söylüyor

-Kaç yıldır akarım bilmem pazar yerini

Koparsınlar beni koparsınlar beni

Dinle Banaz'da bir kız çocuk söylüyor

-Koparsınlar beni koparsınlar beni

Gün gelir anılar da değiştirir sözcüklerini

Dinle babanın eski resmi söylüyor

-Gün gelir anılar da değiştirir sözcüklerini

Bir kez olsun tatsaydınız kara mermeri

Dinle kan söylüyor sevdâ söylüyor

-Bir kez olsun tatsaydınız kara mermeri

Çözerdiniz bilişmenin al köpüklü dilini

Dinle balgam söylüyor safran söylüyor
-Çözerdiniz bilişmenin al köpüklü dilini

Üstümde yüz bin yaprak yüz bin ipekböceği
Dinle toprağı batık bir ören söylüyor
-Üstümde yüz bin yaprak yüz bin ipekböceği

Susuzluk bir şey değil Keban'ım delindi
Dinle gündeğusundan bir ozan söylüyor
-Susuzluk bir şey değil Keban'ım delindi

Çeşme, küçük kız, ozan ve öbürleri
Dinle hepsi de aynı şeyi söylüyor
-Çeşme, küçük kız, ozan ve öbürleri

Nasıl bir şiiri gerçekleştirmek istediği, kimi yön-
leriyle onun şu dizelerinden anlaşılabilir:

"Ve balyozla vursalar mısralarına
Soylu bir demir sesi yükselir
Soylu büyük ve mavi bir demir sesi" (GÖÇEBE)
"Bir çocuksun sen, bedeviler gibi ezberindeki şi-
irlerle bulmak zorundasın çölde yitirdiğin yolu"
(BURKULMUŞ ALTIN HALİ GÜNEŞİN)

"Yunus ki sütdişleriyle Türkçe'nin
Ne güzel biçmişti gök ekinini,
Düşman müşman girmeden araya
Dolanıp bütün yukarı illeri
Toz duman içinde yollar boyunca
Canından sızdırmıştı şiiri;
...
Sen ki şu kısacık hayatında
Sevdin ve yaşadın kelimeleri
Bir gün bile düşürmedin kalbinden
Yaramı bastığın o büyüklü deyimi" (YUNUS Kİ
SÜT DİŞLERİYLE TÜRKÇENİN...)

"Yeni sözler buldum bir nice sen görmeyeli
Daha geniş bir gökyüzünde soluk alıracak şiire"
(ASLAN HEYKELLERİ)

"Her kelime yeniden söylenmektedir
Yeniden yeniden söylenmektedir
Ve her kelimenin anlamı
Başka olmaktadır bir öncekinden" (ORTADOĞU)
Şiirini besleyen en önemli kaynak kendi yaşa-
mıdır.

Doğu ile Batıyı, yerli ile evrenseli birleşti-
ren ozan, şiirin kimi kaynaklarından bize şö-
yle söz eder:

"Bir mezarın doğurduğu iştahlı bir çocuktur
Anadolu şiiri" (GÖÇEBE)

"Bir buğday yüzü zülfü dolaşın
Özlemiyle karmış doğanın buyruğunu
Kütüğü nakıştan beter olmuş
Nar çiçeği Karacaoğlan

...
Ve Ulucami'nin ünlü romancısı

Yalvaçlara kimlik kâğıdı dağıtan
Çeki düzeni unutulmaz Süleyma Çelebi
"Sen işte bunlarla bildin Türkçeyi" (YUNUS Kİ
SÜTDİŞLERİYLE TÜRKÇENİN...)

CİNSELLİK

İzleklerinin başında cinsellik gelir. Bu konuyu açık-
larken şöyle konuşur:

"Toplumumuzda cinsellik başka toplumlara göre
daha ağır ve dev boyutlu koşullar içinde. Çok bü-
yük bir sorun cinsellik. Şiirimin belirişinde onun
için bir seçme işlemi yok. Ben farkında olmadan
kendiliğinden gelmiş.

Edebiyat, insan bilincinin yüce bir durumudur.
İnsan doğasında, hiç bir şey ona yabancı kalmaz.
İnsanın bir cinselliği varsa niçin yadsıyalım onu?
Hem istesek de yadsıyabilir miyiz bakalım? Hayat-
ta erotik, cinsel, hattâ müstehcen bir edebiyat da
olacaktır... Pornografiyi sevmem ama onun da bir
işlevi olduğu kanısındayım."

Bu sözleri söyleyen ozanın şiirinde cinsellik, ya-
şama sevincinin bir yansıması olarak yer etmiştir.
Gülümser sanki:

"İnsan sevişirken bütün çağlarda birden oluyor,
geçmiş çağların hepsini birden yaşıyor bugünle bir-
likte. Ve bu gerçekten böyle oluyor. Bu bakımdan bir
erginliktir sevişmek." (YIRTILAN İPEK SESİYLE.)

"Sen yüzüne sürgün olduğum kadın
Kardeşim olan gözlerini unutmadım
Çocuğum olan alnını sevgilim olan ağzını
Dostum olan ellerini unutmadım
Karım olan karnını ve önlerini
Orospum olan yanlarını ve arkalarını
İşte bunlarını bunlarını bunlarını
Nasıl unutmurum hiç unutmadım" (ÜLKE)

"Bir kadın canıma mercan sokuyor
Dayamış ağzıma bir memesini" (KİŞNE
KİRAZINI VE GÖÇ, MEVSİM)

"Derin mırıltısı içinden teninin
İki çıtlık halinde yükselir memeleri
Bacaklarının daraçısında
Bir yumak
Bir kırlangıç yuvası
Bir söğüt yaprağı susuz ve erkenci
Bir mermi yatağı derin ve pusuda

Bir saat kapağı çıt diye açılır
Bir tünek dalgın güvercinler için" (SIMSICAK,
ÇOK YAKIN, KIRLI)

YALNIZLIK/ÜZÜNÇ

Şiirinde sık sık kendini gösteren yalnızlık/üzünç izleklerine şu örnekler verilebilir:

"Bilinir ne usta olduğum içlenmek zanaatında
Canımla besliyorum şu hüznün kuşlarını" (ÜLKE)

"Biliyorsun ben hangi şehirdeysen
Yalnızlığın başkenti orası" (GÖÇEBE)

Yer yer bıyık altından gülen, çocuksu yanları pek çok olan bu şiirin dönüp dolaşıp yinelenmediği bir izlek ise "ölüm"dür:

"Senin güneş sarnıcı gözlerin
Ölüm yası içindeki bir evde
Olmaması gereken bir şey gibi, kırılan bir ayna gibi." (İŞTE TAM BU SAATLERDE)

"Ölüm geliyor aklıma birden ölüm
Bir ağacın gövdesine sarılıyorum." (ÖLÜM)

"Karaköy altgeçidinde bekliyor
Şemsiyesini tüfek gibi asmış omzuna
Ölüm meleği" (SICAK NAL VIII)

TOPLUM SORUNLARI

İkinci izlek, toplum sorunlarıdır. İlk ürünlerinden başlayarak toplumsal bozukluklara tepki göstermiştir. Ancak bu izlek de ozanın doğasından taşan alaysamayla el eledir. Şu sözleri, söz konusu kaynağın akış yönünü açıklar:

"Gülümsemeyle hüznün yan yana gider benim şiirlerimde. (...) Özgürlük ve kendime güven durumu beni hep lirizme, sıkıntı ve bunalım ise hep humora atmış."

Şu örnekler, toplum sorunları karşısında acı ile alayı birleştirmektedir:

"Ben nereye gittimse bütün zulumlardı
Bütün açlıklardı kavgaları gördüğüm
Kötülüklerin büsbütün egemen olduğu
Namussuz bir çağ bu biliyorsun
-Garson rakı getir
Garsonun adı Hakkı

...

-Garson şarap getir
Garsonun hali harap" (KANTO)

"Renklerinden dolayı okulsuz bırakılan
Zenciler iki okka zencefil" (BUN)

Şu örneklerde de toplumsallık, ozanın belli başlı yönsemesi olan cinsellikle birleşir:

"Çünkü ne zaman ağzından öpecek olsam
Hele bu ağız onun kendi ağzıysa
Kocaman bir gül yer alıyor arkamızda
Zulma karşı" (İNGİLİZ)

"Birlikte mısralar düşürüyoruz ama iyi ama kötü
Boynun diyorum boynunu benim kadar kimse
değerlendiremez

Bir mısra daha söylesek sanki her şey düzelecek
İki adım daha atmıyoruz bizi tutuyorlar
Böylece bizi her gün sabahtan akşama kadar
kurşuna diziyorlar

Bütün kara parçalarında Afrika dahil" (ÜVER-CİNKA)

"Benim en yakın arkadaşlarım hep kadınlar oldu," diyen ozan, insan kardeşleri arasında karşı cinsin de dert ortağıdır:

"Kızılırmak parça parça olsun
Bir parça ekmek siyah, on kurşuluk kına kırmızı
Taş toprak arasında türküleri arasında
Karanlıkta bir yanları örtük bir yanları ıryan
Kocaman gözleriyle oy anam bu kadar dokunaktı
Kimler ürkütmüş acaba bu kadar kadını"
(NEHİRLER BOYUNCA KADINLAR GÖRDÜM)
Ancak, sorunlarla kaynaşan bu dünyada, ozan, hiç de umutsuz görünmez:

"Biz kırdık daha da kırılırız
Doğudan Batıya bütün dünyada
Ama kardeşin kardeşe vurduğu hançer
İki ciğer arasında bağlantı kurar
Büyür bir gün, enginleşir orada
Çünkü Ali'yi diriltten iksirde saklı
Hasan'a sunulmuş ağuda..." (ORTADOĞU)

Cemal Süreya'nın şiirinde izlekler birbirine eklenir, birbirini besler. Böylece, örneğin, cinsellikle toplumsallık içiçe gelişirken alaysamayla üzüncü de yan yana geliverir:

"Dostum Elif, Harput kasabı, Güzin.
Günde beş vakit Harput ve hüznün
Doldur doldur allahı seversen
Anası satılsın burjuvazinin. (TERAZİ TÜRKÜSÜ.)

ALAYSAMA (İRONİ)

Cemal Süreya'nın şiirinin bir ayağı alaysamadır. Açıklarken şunlara değinir:

"İroni bende imge arayıcısı da galiba. Hayatımda söz ilişkisi en güçlü ilişki olmuş. Ayrıca en görünen ilişki. Çürütme değil, ortaya koyma, görünür kılma özlemi beni dilde bu yöne götürmüş olabilir. Sanırım sinik değil bu tavrım. Çünkü sinizmde her şey adına her şeyle oynama vardır; bir yerde mantığa ve onura meydan okur.

Küfürden kaçma girişiminin yarattığı bir şeydir belki de bende humor."

Alaysamanın Cemal Süreya şiirine yansımalarına şu dizeler örnek gösterilebilir:

"ve zurnanın ucunda yepyeni bir çingene"
(GÜL)

"İki gemiciyken Van Gogh'dan aşırılmış
Bir kadının yüzü kaçıyordu yetişemedim

*Ben ömrümde aşk nedir bilmedim
Süheyla'yı saymazsak ha ha ha" (DALGA)*

TAŞLAMA

Cemal Süreya sırası geldikçe de alaysamalı şiirini toplumsal taşlamaya dönüştürmüştür:

*"Üç Anayasa ortasında büyüdüün
Biri akasya biri gül
Biri zakkum" (KISA TÜRKİYE TARİHİ II)*

*"Bütün mimarlar yüksek mühendisler de
Bir sen kaldın alçak mimar ey Sinan Usta"
(TEKNOKRATLAR)*

*"Ülkemizi sizden, sizi de kendi özel
sıkıntılarınızdan
Kurtarmak için Arkadaşım Muzaffer
Buyrukçu'yla bir önerimiz var:*

İntihar etmelisiniz!

*Ben ve Buyrukçu bu konuda
Dostça omuz veriyoruz size.*

*Gelin, halkın önünde,
Üçümüz birlikte intihar edelim.
Yer: Kadıköy eski iskelenin önü
Günü ve saatini siz saptayın.*

*Ülkemiz sizden kurtulsun,
Biz de bir işe yaramış olalım." (TURGUT
ÖZAL'A BİRLİKTE İNTİHAR ÖNERİSİ)*

Şiirin ereğini, "İnsan töresi olsun. Ama insanın kendisi de olsun," diye belirleyen Cemal Süreya, amacını bütün boyutlarıyla gerçekleştirmiş sayılır.

Düz Yazılarında Siyaset Dünyası

Cemal Süreya siyasete, toplum sorunlarına gözlerini kapamış bir sanat adamı olmadı. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirmişti; yakın çevresindeki aydınlar kendilerini sosyalist, hattâ çoğunlukla Marksist diye tanımlıyorlardı.

Bu ortamda Cemal Süreya'nın şiiri de toplumsal sorunlara uzak değildi. Onun şiirine ülkesinin dertleri, insanlığın dertleriyle birlikte yansımıştır. Yaşadığı dönemin siyasal gelişmelerinden kendini sorumlu saymış, üst düzey bürokrat kimliği taşıdığı dönemde de bu sorumluluğu elden bırakmamıştır. Darphane ve Damga Matbaası müdürü idi.

C. Süreya'nın siyasi eleştirisi okları siyaset adamlarını delik deşik eder. Söz gelimi, Turgut Özal'ı şöyle tanımlar:

"Demirelin karikatürü; ama onun cücesi değil, devi. Kısmî seçimlerden sonra kendi kendisinin karikatürü."

Bu değerlendirme şöyle tamamlanır: "Eski Po-ujade'cının (esnaf avcısı), şimdilerde büyük sermaye egemenliğini terketmeye çalışırken, biraz da sıkılıyor gibi görünmesi gerekir, değil mi? Sarkan,

işlevsiz kol o anlamı taşıyor işte. Gülümsemesinden zaman zaman geçen bir kırıklık anlamı da onu yansıtmalıdır. Alabildiğine mazlum bir ses. Sanki herkesin sesi. O anlarda aralıksız olarak mutluluk vaad eden Turgut Özal, mutsuzluğunu temize çıkarmak isteyen bir Suudi Arabistan Churchill'i kimliğine girer.

Üretilmemişse, Türkiye koşullarına çok uygun biçimde seçilmiş bir ses. Gözlüğü bie sanki hepimizin gözlüğü. Az sonra inanç terimleriyle yalan söyleyecek. Hesap verir gibi dikte edecek.

(...) Biraz da İngiliz Keynes'i okumuş, belli. Bunu herkes bilsin diye, hergün sokakları kazdırıyor. Ama hep aynı sokakları.

Asıl işi inandırmak. Neye mi? Bizdeki erozyonun başka ülkelerin topraklarında alıvyona dönüşmesinin iyi bir şey olduğuna."

Cemal Süreya politikayı etkilemiş kişilikleri konu edinirken bozuk düzenin yaygın eğilimlerini sergilemektedir. Deniz Baykal portresinde de bu eğilimler gözlenir:

"Karizması yok, bu yüzden bilinçli biçimde, sloganı da yok. Tavrı sanki partinin, hattâ bütün politika tarihinin olması gereken tavrı.

Bağırmaı gerçekçi bulmaz ama küçük kardeşi Alyoşa (İsmail Cem) gibi aydınlık sayılabilen bir gülümsemesi de yoktur. Onun gibi miyop değil, geleceğe fazlaca uzaktan bakar. Ama miyopluk gibi bunun da bir adı yok mu?

Şu tavrı: 'Biz öyle bir kaç kişiyiz ki...' Bedavacı.

Reel politika natüralist politika mıdır? Baykal bir yerde natüralizmi izlenimci bir ılıca turizmüne bağladığının ayırımında mı? Belirsizlikten çok şey umuyor; belirliliği de beklenmedik anda gövde gösterisi olarak alıyor. Köksüz, ama sürekli bir veliaht duygusu içinde. Tam denge yitimi noktasında 'dayılanma' eğilimi bu duygunun sonucudur.

(...) Gemi aslanı felsefesi Baykal'ı yıprattı.

(...) Yalnız gölgesiyle göründü; ışığın hemen önünde durarak, hep öyle yaparak, gölgesini büyüttü."

İzmir Karşıyaka I. Şiir Kurultayı'nın yankıları sürüyor

Şiir gelmiş cihane, gerisi bahane...

Öner Ciravoğlu

Sağda solda, ötede beride rastladığımız ürünlerin birçoğu yapay, iğreti, "mış gibi" duruyor

Bu yıl düzenlenen 1. Karşıyaka Şiir Kurultayı'nın yankıları şiir adına umutları diriltti. Agora dergisinin Mart-Nisan sayısındaki kimi yazılarda gördük bunu. Ülkü Tamer'in, Afşar Tımuçin'in, Arife Kalender'in, Raif Özben'in tartışılmasını istediği sorunlar çağdaş şiirimizin geleceğine ilişkin önemli satır başlarını oluşturuyor.

Ama gelin görün ki şiir adına söz almaya heveslenen "genç"lerin birçoğu günümüzde şiiri bir yaka süsü olarak görüyor, sürdürüyor. Böylelikle sağda solda, ötede beride rastladığımız ürünlerin birçoğu, hep yinelediğim gibi, yapay, iğreti, "mış gibi" duruyor.

Oysa asıl şiirin duruşu bambaşka. Örneğin "Göğe Bakma Durağı"nın kopardığı gürültüyü hep konuşuyoruz. "Ölü Öldü"nün, "Şairin Kanı"nın içimize işleyen fısıltısı hâlâ kulaklarımızda değil mi? "Hür Hamamlar Denizi"nin cinsellikle örülü özgürlük çılgınlığını nasıl unutabiliriz? "Yortsavul"un açtığı çığır... "Yağmur Kaçağı"nın, "Sisler Bulvarı"nın, "Hayatta Ben En Çok Babamı Sevdim"in, "Gül Muştusu"nun, "Soğuk Otların Altında"nın, "Evet İsyân"ın bildirisini de unutamayız. Melih Cevdet Anday'ın "Yağmurun Altında" adlı unutulmaz yapıtını da.

Ama ya bugün? Evet bugün iyi şiirler de yayımlanıyor. İlgi çekici örnekler sık sık rastlıyoruz. Bunlardan bir bölümünü Arif Damar "Ayın Şiiri" olarak sunuyor. Öte yandan Egemen Berköz, Refik Durbaş, Ahmet Ada, Murathan Mungan, Erdal Alovera gibi yeni açılımları deneyenler, Haydar Ergülen, Şükrü Erbaş, Metin Cengiz, Raif Özben gibi, Enver Topaloğlu gibi çıkış yapanlar da var.

Şiirimiz açısından en önemli dönüşümü bir anlamda Dağlarca ile Melih Cevdet Anday şu son on yılda gerçekleştirdiler.

Şükran Kurdakul, Arif Damar, Attila İlhan, Gülsen Akın, İlhan Berk, Ahmet Oktay, Hilmi Yavuz, Özdemir İnce, Kemal Özer, Ataol Behramoğlu, Ül-

kü Tamer ve daha başkaları görece olarak az yayımlayarak kendi çizgilerini pekiştirmeyi sürdürdüler.

Bütün bunlardan ayrı olarak Fazıl Hüsni Dağlarca'nın geçen yıldan bu yana *Güzel Yazılar*'da sürdürdüğü politik vurguyu da gözetken şiirlerini daha farklı bir bağlamda ele almak gerekiyor. Bu yazının ikinci bölümünde, apayrı bir konu olan Dağlarca'ya ilişkin gözlemlerimi birkaç satırla yansıtmaya çalışacağım.

Bu arada şiir adına etkinlikler arasında içtenlikli bir sesin İzmir'den gelmesini şaşırtıcı mı bulmak gerekir, bilemiyorum. Kimi sanat dergisi yönetmenleri salt popüler olanla kalıcı olan arasındaki dengeyi keşfetmek için 'aferin' almıyorlar. İdarei maslahat adına doluyor ceridelerin sayfaları kocaman kocaman yazar fotoğraflarının yanı sıra. Bu da çoşumcu şairlerimizin bir bölümünün pek hoşuna gidiyor.

Bu açıdan İzmir "şiir çıkarması", "fetret devri"ni yaşayan "dukaliğimiz" a meydan okumakta pek de gecikmiş sayılmaz. Şimdi sıra bu meydan okumanın dergilerle, kitaplarla, başka çalışmalarla bir atılım yaratacak düzeye ulaşmasında.

Bu noktada Ülkü Tamer tarafından Dünya Şiir Günü nedeniyle hazırlanan bildirinin daha bir anlam kazandığını düşünüyorum.

Tamer'in bildirisi gazetesinde yayımlanırken, kendisi İzmir'de Şiir Kurultayı'ndaydı. Şiire ilgi duyan, onu hem kendi ruhunun aynası, hem de insanın ortak belleği olarak dönüştüren bir izleyici grubuyla başbaşa olmayı yeğlemişti. Peki, kimlerden uzaktaydı? Birbirinin tekrarı ve üçüncü versiyon Ece Ayhan taklitçilerinden, sözcük deformasyonunu şiir diye yutturabildiğini sanan ve hava atmanın aracı olarak kullanan "heveskârlar"dan...

İzmir'in Agora'sından sesleniyor Ülkü Tamer: "1940'lı, 1950'li yıllarda 'şiir' önemliydi. Sevdaların, mutlulukların, mutsuzlukların, umutların, umutsuzlukların, gündelik çilelerin yanı sıra toplumsal sorunlar, politik görüşler de dile getiriliyor-

du. Ama şiir hep öndeydi.

"Ezber edilmiş şiirleri düşünün. Ölçünün getirdiği kolaylıklarla okullarda ezberlenen şiirlerden söz etmiyorum: Cahit Külebi'nin 'Senin dudakların pembe..', Necatigil'in 'Hani bir sevgilin vardı' diye başlayan şiirlerinden söz ediyorum. 'Şiir'di onları ezberleten. Yalın şiirin kendisi. Ahmed Arif de şiirin hasını yazıyordu. Şiiri 'yaşıyordu' o sanatçılar, kullanmıyordu. Ben o şiiri özledim."

Elbette bu özleyişe karşı çıkarlar var aramızda. Acaba, "Bize niye gelmedin?" teranesinin ardından Ülkü Tamer'in saygınlığına dil uzatmaya cüret etmelerinin nedeni bu mudur? İşte bizim şiir du-kalığımız böyle üstün yazarların cennetidir. Bu konuyu işneleyip irdelleyen Sefa Kaplan'ın *Picus*'taki yazısı da (Mayıs, 2004) hoş sürprizlerle dolu.

Şimdi gelelim Kurultay bildirileri-ne:

İzmir Karşıyaka I. Şiir Kurultayı'nın en önemli bildirilerinden birinde "Şiir-Felsefe" ilişkisini irdelleyen Afşar Timuçin, Abdülhak Hâmit'in yeterince incelenmediğini, onun o küçümsenen "Makber" şiirinde, dönemin birçok sorununa eğildiğini belirtmekte. Ek olarak da Mehmed Akif şiirinin Tefik Fikret'e göre daha derinlikli olduğunu öne sürüyor.

Kemal Özer, toplumsal kaygının ana eksen olduğu bir şiir anlayışının sürdürücüsü olarak, "yazar" ve "işlevsellik" alanlarına cesurca yaklaşıyor.

Arife Kalender ise, 1940 sonrası şiirimizin geliştirdiği kavramları gündeme getiriyor. Bu bağlamda Ahmet Muhip Dıranas, Oktay Rifat, Behçet Necatigil, Edip Cansever, Metin Eloğlu, İlhan Berk, Arif Damar, Cemal Süreya, Turgut Uyar, Özdemir Asaf, Şükran Kurdakul, Ataul Behramoğlu, Melisa Gürpınar ve Ahmed Arif'e ilişkin, araştırmacılarımızı örnek oluşturacak düzeyde kimi değerlendirmelerin altını çiziyor.

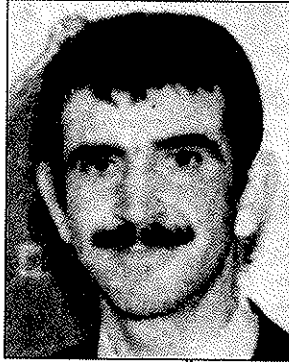
Dinçer Sezgin "şiir tiryakiliği" üzerine deneme tadında çeşitlemeler sunarken, Raif Özben, şiirin iç sorunlarına el atıyor. Özben'in sorunları tartışırken gelmek istediği nokta, yukarıda değindiğim yapaylıktan kurtulamayan "şiir realitemiz" in dönüştürülmesi... Bu dönüşümün, eleştirinin yanı sıra "iyi şiir"le sağlanması.

Bu bağlamda şöyle diyor Özben:

"Kimileri yazdıklarını salt espiye dayandırıyor. Şiirsel bir yaşantı evreni kurmak yerine bir takım boş sözleri bir arada kullanmakla yetiniyor. Sonra da bunları şiir diye orda burda öne sürerek şairliği

Fazıl Hüsnü Dağlarca

Ülkü Tamer

bir maskaralığa dönüştürüyor... Şairin yazmadan aldığı haz, aşkın bir dünya kurmasıyla ilgilidir. Şair kimi oyunları kullansa da şiirini bir oyuna dönüştüremez. Buna karşın kimileri şiiri bir oyun gibi görüyor. Sözcüklerle, seslerle, sözdizimiyle aşırı biçimde oynuyor. Şiirin plastik yapısını doğasının dışında zorluyor. Şiirde görsel öğeleri kullanma adına can sıkıcı zorlamalara giriyor." (Agora, s.36, s.53)

Özben'in yazısında herkesin duymasını istediğim bir bölüm de onun "gelenek" konusunda söyledikleri:

"Şairlerin halk şiiri gibi divan ve tasavvuf şiirinden yararlanmaları yadırganamaz belki. Ama bunu başarmak için onların kültür olarak özümsemesi gerekir. Onlardan bugüne aktarılabilecek çeşitli öğelerin yazılan şiirin dünyasında bir yeri olup olmadığının yalnızca anlaşılması değil, duyumsanması da gerekir. Gelenekten yararlanmak, geleneği yıkarak işlevli hâle getirmektir. Yalnızca ses değeri taşıyor diye eski sözcüklere dönmek olsa olsa bir özentidir. Geleneksel alana yeni bir şiir yazmanın bilinci ve duyarlılığıyla dönülmelidir." (a.y.s.55)

Raif Özben'in burada önermek istediği, günümüz şiir dünyasında, şiir dışı ilişkilerin sardığı kabukla sunulan bir çizginin eninde sonunda birer kötü örnek olarak "realite"ye dönüşmesinin önlenmesi.

Bütün bu açılardan İzmir Şiir Kurultayı gösteriyor ki, şiir adına söz almak, onun atmosferinde soluk alıp vererek o dünyayı duyumsamakla olanaklıdır. Şiir yazıp, şiir kitabı okumayan şairlerimizin varlığı, çağının şiirini hiç mi hiç merak etmeyenlerin burunlarındaki kılın git gide uzaması ibretle izlenecek gelişmeler.

Şiirimizin Ses Bayrağı Dağlarca 90 Yaşında

Oysa Fazıl Hüsnü Dağlarca, 90 yaşına karşın, bakış açısıyla, evrenini şiirle soluk alıp veren bir yaşama biçimi olarak kurmasıyla çağdaş şiirimizin ses bayrağı olarak yükseliyor.

Kişisel yaşantısını, görüp dinlediklerini, kızıp söylediklerini, umutla beklediklerini, hayıflandıklarını dizeler hâlinde bize ulaştırmaktan asla yerinmiyor. Ozanca duyarlılığını toplumsal beklentilerimizin ve kaygılarımızın odağında tutmasını bilgece sezinliyor.

Geçtiğimiz günlerde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, adına lâyük bir törenle ona "Onursal Doktora" unvanını verdi. Bu toplantıda Rektör Prof. Dr. İsmet Vildan Alptekin, TYS Başkanı

Cengiz Bektaş ile İlhan Selçuk, Doç. Dr. Rahim Tarım, Prof. Dr. İbrahim Bakırtaş ve Ahmet Sosyal gibi düşünür ve yazarlarımız ozanımızın şiir dünyasına ilişkin kısa değerlendirme konuşmaları yaptılar. O konuşmalarda Türk şiirinin çağdaşlaşmasını ve hep yenilikçi kalmasını Dağlarca'nın şiirinin derinden derine işlevselliğine borçlu olduğumuz vurgulandı.

Bugün bile, baştan beri söyleyegeldiğim gibi, yeni kuşak şairlerimizin çoğunun bir türlü yapay söyleyişten, öykünmecilikten kurtulamadıklarını Dağlarca'nın yeni şiirlerine bakarak daha iyi görebiliyoruz. Onun şiirinde kısas anlatır gibi yalın bir söyleyiş, ironisi kendi içinde boy veren, sözdizimi özgünlüğüyle yeni bir yapıya kavuşur. Bu yapının getirdiği ritm duygusu, cam hamura üflenmiş bir soluk gibi yeni biçimsel boyutlara ulaşır. Dağlarca'nın şiirini hep gündemde tutan, yeni bir şiire her zaman bir öğrenci hevesiyle başlaması olsa gerek. Şiirin asıl vurgusunu – geleneksel yazının bize getirdiği deneyim sonucu elbette – çoğu zaman son dizelere kadar götürmekle eşsiz bir dize işçiliği ve mimari yapıyla buluşturmaktadır okuru.

Şimdi gelelim son sözler:

Şiiri kullanıp atılacak bir kağıt mendil gibi görüp şiirin düzeyini düşürenler, Fazıl Hüsni Dağlarca'nın gözünün içine baka baka ortalıkta "şiir kitabı neden satmıyor" diye yakına dursunlar...

Kötü şiiri tedavüle sürüp, yayıncıları bin pişman eden, parasıyla kitap bastıran şiir "Heveskâr Limited-İstanbul" karşısına yalın kılıç dikilen İzmirli Kurultaycılar selamıyorum!

Dağlarca'dan iki şiir.

Ankara Olayı

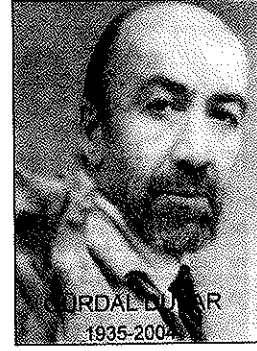
Cebrail
Azrail
Mikail
İsrafil

Yenişehir'deki büyük yapının kapısına dayandılar
Görevliler baktı kimliklerine
Giremezsiniz dediler
Siz içerde değil misiniz?

Gerçek

Kar yağdı mı
Büyürdü yaşlı çiftçi
Büyük gelirdi eli çorba kaşığına
Boynu gömleğine
Ceketi omuzuna
Bacakları pantolonuna
Ayağı ayakkabısına
Şaşıyordu bu duruma adamcağız

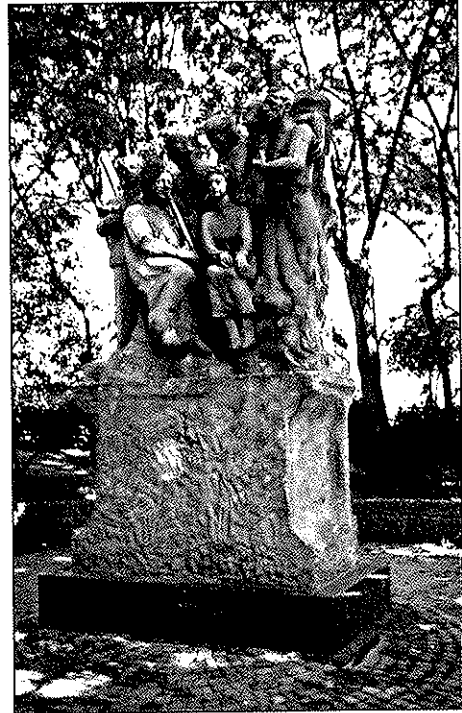
Bu adam Anadolu olmasın
Dağ taş kar
Adamın ağzı kırk bin köy
Lokması serçe

Gürdal – ben diyeyim, siz inanmayın – bizim duymadığımız sesleri duyardı. Asmalı Mescit hallerine son verdikten sonra da hep duyageldi. O kadar müstesna bir adamdı. Yok gibi vardı. Yeri yurdu bilinmezken herkesin aklında, her yerdeydi. Yokuşun çelebisi, salon adamlarının en efendisi. Sanmayın ki dağınıktı. Onun kadar mazbut bir insan, sanatçı, sevgili görülmemiştir.

Heykel yapmanın ilk şartı malzemeyi sevmektir. Gürdal sevilmecek malzemeye el sürmez, zorlandığında ne yapar eder, betona bile can katardı.

Dedim ya, bulunmaz bir adamdı. T. A.

Gürdal'ın işlerinden, İstanbul Şairler Parkı'nda "Şairler Anıtı". Fotoğraf: İsa Çelik

Sürgünde doğdu, sürgünde öldü Vasıf Öngören

Tiyatromuzun epik ustası Vasıf Öngören 20 yıl önce aramızdan ayrılmıştı.

Diyarbakır'lı bir aileden geliyordu. Ailesi Tavşanlı'da mecburi iskâna tabi tutulmuştu. Ağabeyleri Ferit ve Veysel'den sonra, 1938'de doğdu. Kentini çok sonra görebildi ve orada hiç yaşayamadı. Kütahya lisesini bitirdikten sonra, İstanbul'da Fen Fakültesi Jeofizik bölümüne girdi. Fakat, tiyatro tutkusuyla fakülteyi bırakıp Almanya'ya gitti. O zamanki Doğu Berlin'de Bertolt Brecht'in okulu ve tiyatro topluluğu olan "Berliner Ensemble"da okudu, oynadı. Brecht'in başlatmış olduğu epik tiyatroyu benimsedi.

Türkiye'ye epik ilk kez Haldun Taner tarafından tanıtılmıştı. Taner'in, 1958'de "Sezuan'ın İyi İnsanı'nın çevirisine yazdığı uzun önsöz epik konusunda Türkçe'de yayınlanmış ilk kapsamlı metindir ve hâlâ bir el kitapçığı niteliğindedir. Hikayeleriyle tanınan Haldun Taner'in "Keşanlı Ali Destanı" dilimizdeki ilk epik oyun sayılır. Ama yazar-yönetmen-oyuncu, yani komple bir tiyatro adamı olarak Vasıf Öngören Türkiye'nin ilk epikçisidir.

Ağabeylerinden Ferit Öngören karikatürist ve gazetecidir. 1998'de yitirdiğimiz Veysel Öngören ise felsefeci, edebiyat eleştirmeni ve şairdi.

Vasıf Öngören'in ilk oyunu "Göç" 1966'da İstanbul'daki uluslararası gençlik şenliğinde Türk Millî Talebe Federasyonu (TMTF) tiyatrosunca temsil edildi ve ödül kazandı.

Sanatçı o sıralarda yurda döndü ve Ankara Birlik Sahnesi'ni kurdu. Başyapıtı ve klasiği olan "Asiye Nasıl Kurtulur" oyununu önce orada, sonra Halk Oyuncuları'nda ve 1970-71 sezonunda da İstanbul'da sahneye koydu. Bu oyun hem kendisini sanat dünyasına tanıttı, hem de Asiye'yi oynayan Zeliha Berksoy'a ün kazandı. Ankara Sanatseverler Derneği yılın en iyi tiyatro yazarı ve yönetmeni ödülünü Vasıf Öngören'e verdi.

Derken, 12 Mart askeri rejimi geldi. Vasıf Öngören 1971-72 sezonunun başında Şişli Samanyolu Sokak'taki yeni tiyatrosunda bu kez "Almanya Defteri"ni sahneye koydu. Bu piyes "Göç"ün yeniden yazılmış hâliydi. Arka planda 27 Mayıs 1960 döneminin işlendiği oyunda, işleri gitgide kötüleşen, oğulları birer, ikiye F. Almanya'da çalışmaya gitmek isteyen bir oto tamircisinin, tamirhaneyi kapatıp, fabrikaya girerek işçileşmeye karşı direnmesi ele alınıyordu. Önce Devlet Tiyatroları'ndan, sonra Ankara Sanat Tiyatrosu'ndan tanınan Ayberk Çölek baş rolü oynuyordu. Öngören o oyunu bir üçle-

me'nin ilk bölümü olarak düşünmüştü.

Sanatçı 1972 Mart ayındaki THKP-C tutuklamalarında gözaltına alındı. Kendisi o örgütten değildi. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın görüşlerini benimsiyordu. Ama kuşkusuz ki, farklı sosyalist çevrelerden devrimci arkadaşları vardı. Hakkındaki isnat 1971 Ocak ayında askeri cezaevinden kaçmış olan Mahir Çayan'a yardım etmektir. Mahkemede beraat ettiğine göre, işkenceciler istedikleri ifade zaptını Vasıf'a imzalatamamışlardı.

Evet, sayısız devrimci gibi, Vasıf'a da ağır işkenceler yapıldı. Sorgu saatleri dışında kapatıldığı ve zemini 3-4 parmak suyla kaplı hücredeki yer şiltesinde, yarı çıplak halde geçirdiği haftalar vücudunda, özellikle böbreklerinde kalıcı izler bırakacaktı.

1974'te hapisten çıktıktan sonra, mesleğini sürdürdü. Önce, "Oyun Nasıl Oynanmalı"yı (1974) sonra da "Zengin Mutfağı"nı yazdı. Arka planda 15-16 Haziran 1970'deki işçi eylemlerinin cereyan ettiği günlerde, bir zenginin Kadıköy'deki köşkünün zemin katındaki mutfağında, dünyadan habersiz işini yapan aşçıbaşı ele alınıyordu. Piyes 1977'de İsmet Küntay ödülünü kazandı. Oyun daha sonra sinemaya aktarıldı. Filmde baş rolü, Öngören'in çizmeye çalıştığı tipolojiyi çok iyi kavramış olan Şener Şen oynadı. O rol, Şen'in komedi türünde olmayan ilk baş rol kompozisyonuydu.

1970'li yılların ikinci yarısında, İstanbul Şehir Tiyatroları'nda çalışma olanağı buldu Vasıf. Zihni yeni ve ilginç projelerle doluydu, fakat onları gerçekleştirmek için para bulmak gerekiyordu. Yazdığınız oyunu sahneleyecek tiyatro bulmak, bulamıyorsanız kendi tiyatronuzu kurmak, bunun için yetenekli oyuncu kadrosunu oluşturmak, yaratıcılıktan ve üretkenlikten önce ekonomik kaynak sorunuydu.

Çok geçmeden 12 Eylül darbesi geldi. Vasıf yurt dışına çıktı. Amsterdam'da El Kapısı adlı tiyatroyu kurdu ve yeni oyunu "Yeni Nesil"i sahnelemeye hazırlanırken, 14 Mayıs 1984 sabahı, kahvaltıda geçirdiği enfarktüsle aramızdan ayrıldı.

Cenazesi yurda getirildi, Karacaahmet'e defnedildi. Veysel Öngören mezar başındakilere, "Vasıf hepinizi bir arada görseydi, 'Haydi çocuklar, gidip kafayı çekelim,' derdi, biz de öyle yapalım," dedi ve sevenleri yanlarına Vasıf'ı alıp hep birlikte meyhaneye gittiler.

Ailesi Kürt yurtseveri olduğu için sürgünde doğmuştu. Büyüdü, sosyalist bir sanat ve eylem adamı oldu. Sürgünde başlayan yaşamı, sürgünde sona erdi.

Post-Scriptum

Onat Kutlar —

Ne aptalım! Sana bu mektubu sağlığında neden yazmadım acaba? Belki de o doğulu "angutluğu" ile, dostça bir duyguyu belirtmeyi zayıflık saydığımızdan. Değeri ölçülemez bir borcu ödemek için yazmalıydım. Ama insancıl borçlarımızı ödemekte öylesine cimriyiz ki. Üstelik bu fırsat elime bir kaç kez de geçti. Sen "içerdeyken" ya da "dışardayken". İki satır yazabilirdim, hem senin, benim yaşamımda oynadığın rolü sana anlatmak, hem de eski günleri, eski sevinçleri hatırlamak için. Olmadı işte.

Bu yüzden bu mektupta, senin sanatçı kişiliğinden, tiyatromuza katkılarından, güzel masallarından hiç söz etmeyeceğim. Bunların ne kadar önemli olduklarını biliyorum. Önemini, değerini bilenler elbette çıkacaktır. Ben, yalnızca insan olarak Vasıf'tan söz açmak istiyorum. Buna, hepimizin, herşeyden fazla ihtiyacı var.

Tuhaftır, o sabah, anam, durup dururken seni çağırdı. Seni ve Meral'i. Oysa bir gün önce ölmüştün. Senin için, ölümle yaşam arasındaki sınırı, o gizemli, belirlenmesi güç eşiği masalsı bir sıçrama ile aşmış olmalıyım. Bu yüzden, genellikle gitmediğim halde, senin için hazırlanan törene gittim. Ferit, ilk karşılaşmamızda doğruladı beni. Hava sıcaktı. Ama olağanüstü güzel. Bahar, yaz karışımı bir sarhoşlukla ağaçlar yemyeşildi. "Hava ne kadar güzel!" dedi Ferit. "Ölüm falan söz konusu değil. Mayıstan, ağaçlardan konuşalım. Hiç bir terslik yok. Hiç bir terslik yok..." Sanırım anladım onu. Biz çok inatçıyız. Zorla sürdürürüz yaşamı. Senin için de öyle yaptık.

Çünkü yıllar önce sen benim için aynı şeyi yapmıştın. Farkında bile olmadan. Hatırladın mı? Gene bir mayıstı ve ben yirmi altı yaşındaydım. Yani 1962. Frankfurt garına ayak bastığımda karma-karışık bir yeryüzü vardı önümde. Bugün de benzer bunalımları yaşayan binlerce genç gibi ben de ne yapacağımı bilemiyordum. İşte ülke 27 mayısı yaşamıştı. Ama ardından ne gelecek? Türkiye'ye dönersem ne olacak? Ya yabancı ülkelerde kalırsam? Yaşam neyi söz veriyor bana? Ne yapmalıyım?

Bahnhof'ta bir dost eli karşıladı beni. İkimiz de sakallıydık. Bu yüzden birbirimizi hemen tanımakta güçlük çektik. Sonra birlikte, o geniş bodrum odasına gittik. Kalorifer dairesi gibi bir yerdi. Sen, Aras Ören, Hitay Daycan ve Nuran Oktar. Sadece Nuran iş bulabilmişti. Bir üniversite lokantasında

çalışıyordu. Sizler her gün iş arıyordunuz. Tiyatro yapmak istiyordunuz. Brecht'i daha derinlemesine öğrenmek. Eski arkadaşlarına şöyle bir uğrayan bir öğrenci gibi girdim arınıza. Hepiniz eski arkadaşlarımdınız. Ama sıkıntılarımdan haberiniz yoktu. Sofranızı benimle paylaştınız.

Belki de yalnız bizim delikanlılara özgü bir "efkâr"la dumanlıydı kafam. Hani insana, mahpus damında arada sırada "ooof of!" dedirten cinsten bir efkâr. Bu sesi, şimdi de derinden ve bir koro halinde duyar gibiyim. Dokunsalar kibrit gibi yanar insan o durumda. Geceleri, bir kısmınız işe, bir

kısmınız uykuya vardığınızda, köşeme çekilip defterime, "Sık dişini oğlum! İyi günler mutlaka gelecek!" diye yazıyordum. Gücümün kaynağı sizin dostluğunuzdu.

Çünkü sizin ortamınızda, insana onur ve umut veren bir şeyler vardı. Yaşamında bir anlam yaratmaya çalışan, bir amaç için sıkıntıya gülyüzle katlanan, direnen insanların onuru. Ama daha önemlisi, yeryüzüne sevgiyle bakıyordunuz. Küçük kasetçalarınızda, bütün gün "Atina'nın beyaz gülleri" şarkısı çalardı. Bir aşk ve özlem şarkısı. Arı kovanı gibi işlerdi bodrum. İngiliz, Alman, İtalyan öğrenciler, amatör tiyatrocular gelir giderdi. Tartışılır, kitap okunur, oyunlar izlenirdi. O küçük toplulukta senin ayrı bir yerin vardı. Arkadaşların sana güveniyorlardı ve bunda haklıydılar.

Tuhaf bir kenttir Frankfurt. Bir yanı çok sevimlidir. Burjuva, tutucu, para canlısı. Öbür yanı ise masalsıdır. Gothik ve roman stilinde büyük kiliseleri, gümüşsü ya da karanlık bulutlarla kaplı gökyüzü, Andersen masallarından fıkmış sügüt ve leylak ağaçları, hareketli, renkli üniversite çevresi, ef-sanelere karışan nehir ve gölleriyle güzeldir. Orada seninle ilk kez elma şarabı içtim. Ahşap duvarlarını biraz bayağı ama sevimli bir zevkin geyik boynuzlarıyla süslediği bir birahane. Yaşam, bir özsu gibi damarlarıma yeniden ağır ağır doluyordu.

Benimle paylaştığınız o bir ayın sonunda, o bodrum katında güçlü bir ağaç gibi boy verdi yaşam. Sonraki yıllarda onu hiç kurutmamaya çalıştım. Bunun, başta sana, sizlere borçluyum. Bir ozan anlatabilir bu duyguyu.

Belki Aras Ören, günün birinde yazar.

Ben şimdi sana, bu borcu ödemeye çalıştım yalnızca. Bir kaç gün gecikerek. Bağışlayacağımı biliyorum. (Yeni Düşün, Haziran 1984,)

Can Yücel'in “Patlayan Tanker” Şiiri

Erdal Alovera

Patlayan Tanker

Mengü Ertel'e

Zehirli bir mantar gibi mai ormandan kanayan
Bu ateş, bu kurşunî, bu barutî duman
Ortasında bir güneş, bi görünüp bi kaybolan
Bana diyor ki: Sen de patlayacaksın bi gün Can
Olanca dikkatsizliğiyle ve bir Rum kosteri edâsıyla
Güler tekrar gençmiş gibi geçtiğinden ihtiyar yanından
Öfkeden, kıskançtan, petrolden, rakıdan ve aşktan...
Derken inecek bütün modalardaki manken ve camekân
Ben de o Romen tankerince berhava olacam o zaman
Camlara Romen örneklerini keten göynek üzre dokuyarak
Ben de patlayıp öldüğümde yüz bin çam dikilmiş o akşam
Kendisi için değil sade, adam olmak için adam
Kökleri güneşte hep, biraz deniz, biraz çiyen.

Tipik bir Can Yücel şiiridir “Patlayan Tanker”. Neden tipik? Nedir Can Yücel’de tipik olan? Bu soruları açıklamaya çalışalım.

Güncelden kişisel yaşama, siyasal bir yorum ya da yaşam düşüncesine apansız bir geçiş; güncel bir olayı bütünüyle bir iğretilemeye dönüştürme tutumu Can Yücel’in kendi şiirinde sürekli olarak koruduğu niteliklerden biridir. Bu şiiri yazarken, Can Yücel 1979 yılında Kadıköy önünde, petrol yüklü bir Romen şilebine başıboş bir Rum kosterinin çarpması yüzünden meydana gelen faciadan esinlenmiştir. Bu somut görüntüden şair, o sıralardaki baskın ruh hâline, bir başka deyişle yaşlanma sürecine girişine ve bu sürecin yarattığı ruhbilimsel ayrıntılara geçerek, her türlü çağrışımı seferber eder.

“Bi görünüp bi kaybolan” gençliğini ya da gelecekteki yaşlılığını tankerdeki apansız patlayışlarla özdeşleştirirken, “yaşlılık yanından” genç olarak değil, ama “gençmiş gibi” geçen Rum kosterin (ya da kadının) Romen şilebini havaya uçurması gibi “berhava” olacağını hissederek, “öfkeden ve kıskançtan”. Burada can alıcı nokta, gençliğin ya da genç bir kadının, yaşlanmakta olan ya da yaşlılık psikozuna

girmiş bir erkeği kuruntuya kaptırması değildir. Görülmesi gereken, “gençmiş gibi geçen”in Güler, yani şairin karısı oluşudur. (Burada, bir parantez açarak, bir olguya dikkat çekmek istiyorum. Divan şiirinde “kadının adı yoktur.” Kadın vardır, cânândır, sevgilidir, vs. Divan şairi bu sözcükler yoluyla, kendisi için “hem herkes, hem hiç kimse” olan bir varlığı soyutlar. Bu durum Nâzım

Hikmet'e kadar böyle sürmüştür. Türk şiirinde ilk kez Nâzım sevgilisinin adını vererek, Pirâye demiştir. Şiiri o kadar sivilleştiiren Orhan Veli bile sevgilisinin adını söylemez. Can Yücel, Nâzım'ın izinden giderek, sevgilisinin – güncel yaşamda karısının – adını anar açıkça.)

Uzun yıllar boyu sürmüş bir karı kocalık; öfke, kıskançlık ve rakıyla donanmış bir aşk, “olanca dikkatsizliğiyle” geçen bir Rum kosteriyle her an patladı patlayacak bir şilep arasında, bıçak sırtında geçen bir flörtün öyküsüdür.

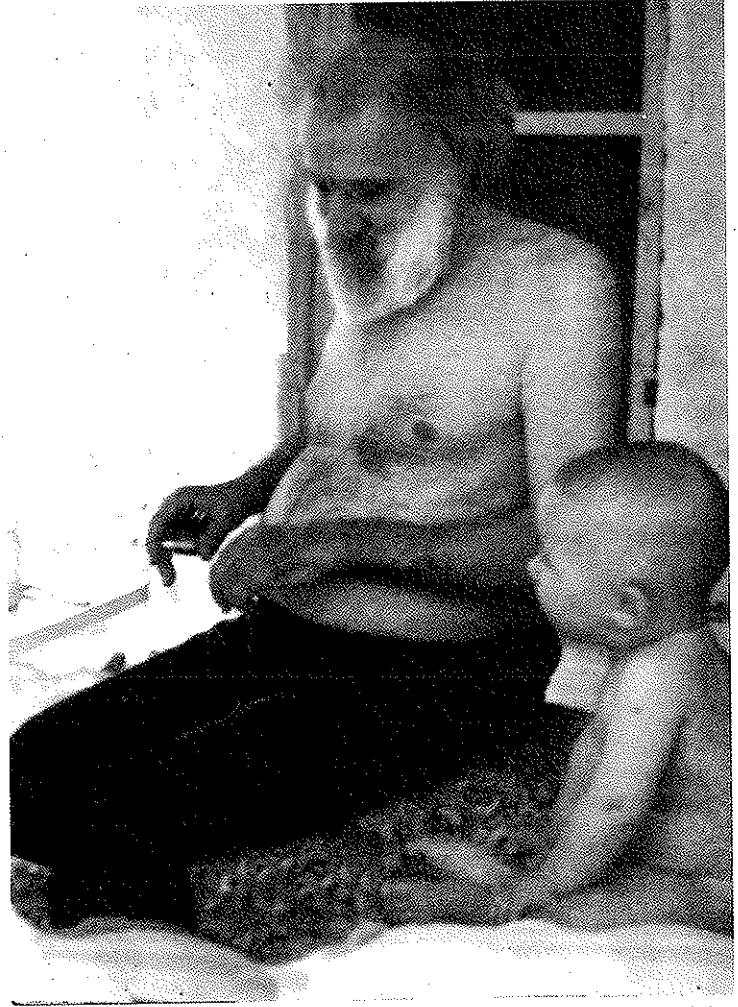
“Patlayan Tanker” işte bu tedirginliğin, giderek bu yokoluşun şiiridir. Bir gün bu flörtün dünyevî sahnesi bitecek ve şair “berhava” olacaktır, ve elbette, bu müthiş tutkuya denk düşerek, sessiz sedasız değil, bir tanker gibi patlayarak.

Can Yücel şiirinin temel niteliklerinden biri – ister kendinden, ister çileklerden, isterse kurbağalardan söz etsin – her zaman eleştirel oluşudur. Beklenen bu müthiş patlayış sırasında Moda'nın nârin mankenleri camkânlarıyla birlikte paramparça olacaktır. Burada yaratılan şiddet şairin kendine dönük olmayıp, eşzamanlıdır.

Bu şiirin bir başka niteliği, ayrıntıları hiç bir zaman gözardı etmemesi, bu ayrıntılardan en olmaz zamanlarda bile bir görüntü çıkarabilmesidir. Ölümleri bile o, Roman örneklerinden keten göynekler dokuyacak bir inceliktedir camlara. Şiddet kendini yadsıyarak estetiğe dönüşür.

Şiirin sonunda, Can Yücel'in okurlara hiç de yabancı gelmeyen, hattâ zaman zaman melâmete varabilen özeleştiril tutumuna bir kez daha tanık oluruz. Yüz bin çamla ölümden sonra bile adam olmak umudundadır şair. Kökleri ne kadar güneşte olsa, deniz olsa da, bir çiyen, hem de denizdeki bir çiyandır o aynı zamanda.

Şiir tekniği açısından, “Patlayan Tanker” klasik dize anlayışıyla yazılmış, tüm şiir boyunca dizeler “-an” tam kafiyesiyle bitirilmiştir. Bu da Can Yücel'in klasik Türk şiirinden söyleyiş bakımından ne kadar etkilendiğini gösterir. Kimi şiirlerini yine aynı kafiyeyle bitiren şair, başta Yahya Kemal olmak üzere, kimi Divan şairlerini hatırlatır.

Can Yücel 18 Ağustos 1999 günü öldü

Alibey kırkı uçurdu
Gün değil kırk güvercin
Önce denizden karaya
Şimdi de karadan havaya
Gazâsı mübarek olsun
Benim gargantuam
Benim yedi canlım
Benim sarman başlı torunum
Sen hiç kırklara karışma emi!

Televizyon Türkçesinde dil kirlenmesi

Refik Zerengil

Dilimize özen gösteren, onun zenginliğini, ifade gücünü önemseyen insanların çabaları televizyon yayınlarının dile negatif etkileri karşısında çok cılız kalıyor

Televizyon gibi insanların günlük yaşamlarında doğrudan yer tutan bir iletişim aracı dil üzerinde dilbilimcilerden, edebiyatçılardan elbette daha etkili olacaktır.

Kırda veya kentte olanaksızlıklar nedeniyle öğrenim görememiş, okuma-yazma bilseler bile hiç bir şey okumayan veya okuma-yazması dahi olmayan, dilini geliştirecek yaşama ve çalışma koşullarına sahip bulunmayan toplum kesimlerinin dillerinin iyileşmesinde televizyon yayınları olumlu bir rol oynar. Sınıfsal durum böyle olan insanlarımızın sayısı milyonlardadır.

"Televizyon Türkçesi"nden şikayetçi olanlarımız, böyle bir saptama yadırgatıcı gelebilir. Ama, gündelik konuşmasında kullandığı veya duyduğu sözcük sayısı televizyon programlarındaki dilden çok daha sınırlı kalan insanlar televizyon izlerlerken farkında olmadan dillerini, kelime dağarcıklarını geliştirirler.

Türkiye'de radyonun yayıldığı, hattâ elektriksiz köylere kadar – önce DC 120 Voltluk bataryalı alıcılarla, sonra transistörlü radyolarla – girdiği 1950'li, 60'lı yıllarda, o yayınlar halkın Türkçe'sinin ilerlemesinde, kelime hazinesinin genişlemesinde önemli rol oynamıştı.

Ne var ki, bir düzey saptaması için asgari'ye bakılarak, en geride olan ölçüt alınarak değerlendirme yapılmaz, ileriye bakılır, daha önde olan ölçütlere yönelinir. Burada konuştuğumuz konu, televizyon dilinin ortalama düzeyidir, onun Türkçe'ye yarar mı, yoksa zarar mı getirdiğidir. O açıdan, "Televizyon Türkçesi"nin savunulacak yanı yoktur.

Bu tesbiti TRT yayınları için ileri sürmek haksızlık olur. TRT'nin televizyon veya radyo yayınlarına, habercilik anlayışına veya tartışmalardaki çoğulculuk uzaklığına çeşitli eleştiriler getirilebilir. Yayınlarının, bizim vergilerimizle oluşan kamu bütçesinden aldığı büyük fonlara layık olmadığı, en önemlisi ise, devlet televizyonu olarak resmi ideolojinin fazlasıyla etkisi altında tutulduğu da belir-

tilebilir. Bu ve benzeri eleştiriler elbette ki haklıdır, fakat TRT'nin dil konusunda özel sektör kanallarında rastlanmayan bir dikkati gösterdiği de doğrudur. Nitekim, Türkçe'nin dilbilimcileri, fonetik ve diksiyon uzmanları, TRT'nin emektar spikerleri, redaktörleri kurum bünyesinde sürekli olarak kurslar, seminerler vermekte, radyo ve televizyon elemanlarını eğitmektedirler.

TRT'nin bu geleneği eski yıllardaki radyo yayıncılığından geliyor. O dönemlerin redaktör, spiker ve sunucuları kültür düzeyleri gelişkin kimselerdi: İstanbul radyosundan Dürnev Tunaseli, Orhan Boran (G.Saray ve İstanbul Edebiyat, Paris tiyatro öğrenimli, BBC Türkçe redaktör-spikeri), Tarık Gürcan (edebiyat öğretmeni), Baki Süha Ediboğlu (şair, DTC mezunu), spor spikerleri Said Çelebi (tıp öğrenimli), Eşref Şefik Atabey (G.Saray ve Paris siyasal bilimler öğrenimli), günlük ilk spor gazetesi "Türkiye Spor"un kurucusu Muvakkar Ekrem Talu (Recaizâde Ekrem'in torunu,ERCÜMEND Ekrem'in oğlu, söz yazarı Esin Talu'nun babası), futbolcu, ilk FİFA kokartlı hakem Sulhi Garan (Hukuk mezunu, edebiyat öğretmeni), Halit Kıvanç (hukuk mezunu), Pertev Tunaseli, Ankara radyosundan ünlü spiker Emel Gazimihal, Suat Taşer (şair, tiyatro yazarı-oyuncusu), önce radyo, sonra televizyondan Jülide Gülizar, eşi Zafer Celasun, Tuna Huş, Aytaç Kardüz, Ülkü İmset... akla ilk gelen isimler. (Parantezlerdeki kısa açıklamalar spor spikerlerinin bile kültür düzeyleri için yeterli bir fikir veriyor.) Jülide Gülizar, Aytaç Kardüz bugün TRT'nin ve yüksek öğrenimin dil eğitmenleri arasında yer alıyorlar.

ŞABLON SÖZLERİN GETİRDİĞİ SİĞLAŞMA

Ama diğer televizyon kanalları için aynı takdirde bulunmak olası değil. Tam tersine, bir çok televizyon yayını dilin bozulmasında rol oynuyor. Oysa oralarda da iletişim öğrenimli çok eleman var, ama diplomaları Türkçe'yi iyi kullanmalarına yetmiyor.

– Redaktörlerin ya da sunucuların dillerine yerleşen birtakım klişe sözler, içleri boş halleriyle

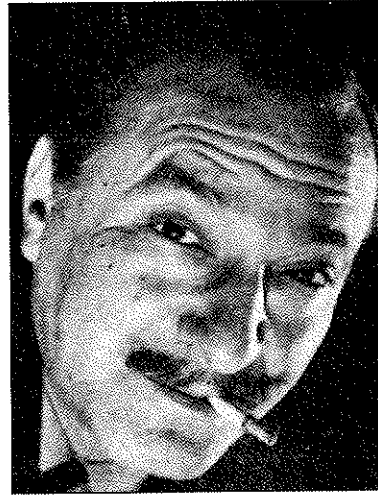
topluma maloluyor: "hedefe kilitlenmek", "sözünün arkasında durmak", "...imza atmak", "keyif almak", "çıtayı yükseltmek", "start almak", "paylaşmak" ve bu türden daha bir dizi kullanış. Öyle klişe sözcükler, sözler dili kısırlaştırır, dil fukaralığı ise zihin tembelliğine işaretler. İfade etmek istediğimiz fikri veya duyguyu hep benzer ve yuvarlak sözlerle anlatırsak, fikirlerimiz gelişmez, duygularımız arasındaki farkları ayırtedemez oluruz.

Kavramlar, düşüncüler, duygular ancak zihinde somut cümlelerini, kelimelerini buldukları takdirde bilince çıkarlar. Lisansız, sözcüksüz bilinç olmaz. İlk insanda konuşmanın nasıl doğduğu ve zihin gücünün gelişmesinde, beynin biyolojik işlevinin düşünce ve duygu üretecek şekilde genişlemesinde, insanla hayvan arasındaki farkın büyüyerek, homo sapiens'in insanlaşmasında dilin oynadığı rolü burada hatırlamakta yarar var. Yarar var, çünkü "dili basitleştirmek, herkesin aynı konuşmasını sağlayacak şekilde sözcükleri azaltmak, herkes için geçerli bir ortalama dil yaratmak gerekir" diye savlayanlar az değil. Oysa, kelime hazinesini büyütmek, anlatım gücünü arttırmak esastır. Joker gibi pek çok durumda kullanılan sözler, sözcükler, şişirile şişirile içi boşalmış sıfatlar, abartı sözcükleri (korkunç, feci, dehşetli, müthiş, acayip, çılgın, harika, fantastik, inanılmaz, olağanüstü, süper, hiper, ultra, mega, hayret bişiy... türünden içi boş kullanışlar) dilde gelişmeye değil, fakirleşmeye delalettir.

- Günlük hayatta en fazla duyduğumuz o tür klişelerden "keyifli" sıfatını ele alalım: Çok keyifli bir söyleşiydi, keyifli bir akşam geçirdik, keyifli bir maç izledik, keyifli bir işte çalışıyorum, keyifli bir kitap okudum, çok keyifli bir film izledik, keyifli bir yemek pişirmişsin, vb. Buradaki bütün kullanışları hoşnutluk ifade eden "keyifli" sıfatının yerine ayrı ayrı sıfatlar vardır. Hem geçirdiğiniz akşam, hem okuduğunuz kitap, hem izlediğiniz maç, gördüğünüz film, hem pişirdiğimiz yemek, hem çalıştığınız iş keyifli olamaz. Sizi dinleyen kişi sadece hoşnutluğunuzu anlar, ama film keyifliyse komik midir, ilginç midir, heyecanlı mıdır, zevkli midir, düzeyli midir, nedir? Somut olarak, yaptığınız işi mi seviyorsunuz, yoksa işyerindeki ortamı ve arkadaşlarınızı mı kastediyorsunuz, açık değil. O duygunuzu ifade ederken kullandığınız ke-

Orhan Boran

Suat Taşer

lime izlediğiniz filmin, okuduğunuz kitabın, yediğiniz yemeğin başına getirdiğiniz yuvarlak, kof bir sıfattan başkası değil. Dağarcığımız daralmışsa, o kısırlıkla duygularımız arasındaki farklılıkları da ayırt edemez oluruz.

Hattâ iş o raddeye geldi ki, kanal kanal düzenlenen müzik yarışmalarından birinde elenen yarışmacıyı sunucu sahneye çağırıyor, ne hissediyorsun, diye soruyor, genç kızın yanıtı, "Çok iyiyim yav, çok keyifliyim," oluyor (atv, 14.05.2004). Belli ki, yarışmacı yenilgiden fazla etkilenmediğini söylemek istiyor, gururunu ayakta tutuyor, fakat kullandığı sözcük o gerilim ve düş kırıklığı anında aklına gelen ilk klişe oluyor. Kişi bir takım hayalleri uğruna o kadar emek verdiği, iddia güttüğü bir yarışmadan elendiği saniyelerde hiç keyifli olabilir mi? "Fazla üzülmedim, çok bir şey kaybetmedim veya moralim yerinde," diyebilirsiniz, ama "çok keyifliyim" ne demek? Veya bir başka spiker, "Japonya'dan manul kedilerinin keyifli görüntülerini ekrana getiriyoruz," diyor (Star, 17.05. 2004). "Keyifli görüntü" ne demek, bilemiyorum. Oynayan cins kedi yavruları mı keyifli, yoksa onları izlemekten biz mi keyif alacağız?

Olur olmaz kullanılan her "keyifli" sıfatı onu söyleyen öznenin haz aldığı, hoşnut kaldığı anlamına geliyor. Oysa, ilkökul dilbilgisi derslerinden beri biliriz ki, bir sıfat başına geldiği ismi betimler, oysa "keyifli" yi o kadar sık kullanınca, ismi nitelemekten çıkar, çünkü birbirinden çok farklı olabilecek niteleme sıfatlarının hepsinin birden tek bir sözcük olarak yerini tutmuş olur. O halde sıfatın tek betimlediği şey bize zevk verdiğidir. Ama kapsamı o özneye keyif vermeyi de aşacak kadar genişletilmiştir. Örneğin, ekonomi spikeri, bir bankanın uzmanıyla yaptığı "Tekstil sektörü ve Çin gerçeği" konusundaki konuşmayı, "Teşekkür ederim, çok keyifli bir söyleşi oldu," diye bitiriyor (ntv, 18.05.2004). Nükteli, kaha-kahalı bir talk-show'un değil de, ekonomiyle, finansmanla ilgili teknik bir konuşmanın keyiflisi nasıl oluyor? Burada, o joker sözcük "verimli, yararlı" sıfatı yerine mi ikame edilmiş, yoksa mülakatı yapan kişi, istediği yanıtları aldığı için memnun mu kalmış? İkinci durumda da "keyifli" sıfatı kullanılmaz, zira ekonomik bir röportaj için "bana keyif verdi"den daha başka bir fiil olsa gerektir. Görüldüğü gibi, o sözcüğün hem sıfat, hem de fiil olarak çeşitli sözcüklerin yerine

ikame edilmesi dili fakirleştiriyor.

– Ya da, sık sık kullanılanlardan “imza atmak” medyada önceleri sadece pozitif anlamlıydı. Bir ilke imza attı, başarıya imza attı, gibi. Fakat, çiğnene çiğnene sakızın kapsamı genişledi, olumsuz anlamları da içine aldı: Magazinde, filanca ünlü bilmem hangi gece klübünde bir skandalla imza atıyor, haberci dilinde ABD askerleri Irak’ta yeni bir katliama imza atıyor, spor yorumcusuna göre Beşiktaş yeni bir yenilgiye imza atıyor... oldu. [Oysa futbol söz konusuysa, imza atmanın kullanılacağı tek yer, filanca futbolcunun filanca klüple mukavele yapmasından başka bir şey değil!]

– Haber dilinin pek sevdiği bir deyim de “start almak.” Başlamak varken, “start almak” ne demek oluyor? Start Türkçe’de spor terimidir ve atletizm, yüzme, at yarışlarıyla veya karada-denizde araçlı yarışlarla sınırlıdır. Yarışın başlangıç anı için “depar” yahut “start” kullanılır. Üstelik, “start almak” denilmez, “start vermek” denilir, çünkü yarış bayraklı ya da sesli işaretle başlar, “start işareti”ni veren tabanca “start tabancası”dır. Spor dilinde, maçların başlaması bile start değildir; futbol, veloybol, su topu maçı... başlar, start almaz. Buna rağmen medya dilcilerimiz ders yılına start aldirtirlar, festivale de, liglere de, bir etkinlik için yapılan hazırlıklara da.

Yabancı dillerden terimlerin, kullanışların alınması bazan dili zenginleştirir, ifade gücünü artırır. Ama “start alma”nın hiç bir gereği, yararı yok, üstelik kullananların zanettiklerinin aksine, çok da antipatik. Dili zenginleştirmiyor, tersine kirletiyor.

– Bir başka klişe sözcük “paylaşmak.” Ekranda konuşan kişi, telefonla bağlanan izleyici olur olmaz bizimle görüşünü paylaşıyor, duygusunu paylaşıyor, sorununu paylaşıyor, zevklerini paylaşıyor... İnsanlar tabii ki, paylaşarak yaşarlar, ama paylaşmayı çok değerli saydıklarından, ikide bir o sözü sarfetmezler. Sevinç paylaşılır, keder paylaşılır, müjde paylaşılır, bir sevdiğimizin ölüm haberi paylaşılır. Ama televizyondaki konuşmacı yapay bir tevazuyla o kavramı da harcı âlem hâle getirdi, ayağa düşürdü. Söze o şekilde girmekle marifet yaptığını sanıyor, uygar, aydın ve paylaşımcı olduğunu kastederek gerçekte bize kendisini övüyor.

TERCÜME DİLİ

Televizyon yayınlarının dilimize bir başka olumsuz etkisi “Tercüme Türkçesi” dir. Bunların bir kısmı maalesef herkesin ağzına yerleşti. Örneğin belki bu yazıyı okuyan bir çok kimsenin de kullandığı “kendine iyi bak” sözü. Türkçe’de böyle bir tabir

Bedia Muvahhit

Hâlîde Pişkin

yoktur ve pek yaygınca kullanıldığı halde, hâlâ da tercüme kokmaktadır. Televizyon dili çıkmadan önce Amerikan koleji öğrencileri “take care of yourself” ya da “take it easy” deyimlerini Türkçe’ye çevirerek öyle derlerdi. Televizyon yayınları yaygınlaşınca, anadili İngilizce olan dizi veya filmlerde sıkça kullanılan o sözün Türkçe’si dilimize girdi. “Kendine iyi bak”

kısmen anlaşılabilir, zira eskiden aynı anlamda söylenen “kendine mukayyet ol” sözü fazla eskimişti. Ne ki, bazı televizyon ve radyo sunucuları bunu daha da ileri götürüp, veda sözcükleri arasına “kendinize iyi davranın” gibi bir garabeti sokuşturdular. Kendime iyi bakmayı (hasta olma, üşütme, yorulma, uykusuz kalma gibi) bir dilek kipi olarak anlayabilirim, ama kendime iyi davranmak nasıl olur, bilmiyorum. Davranmak kelimesi bir dönüşlü fiil (yıkannmak, soyunmak, saklanmak gibi öznenin kendisine dönen bir fiil) değildir, birden fazla kişi arasındaki ilişkiler içindir. Bir sunucu da kendi buluşuyla davranma temennisine katkı yapıyor, programını, “Hayat daima size iyi davransın,” diye bitiriyor. Dileğin iyi niyeti belli ama, hayatın bize iyi ya da kötü yahut vasat davranması nasıl oluyor ve orijinallik adına dille bu şekilde oynamanın ilginçliği nerede, belli değil.

Tercüme Türkçesi’nin bir başka şablon deyişi olan “iyi misin?” sorusunun İngilizce aslı “nasılsın?” anlamında değildir. Konuştuğunuz kimsede, onun sağlığında veya hallerinde bir olağan dışılık, rahatsızlık hissederseniz, “Are you all right?” veya “Are you okay?” diye sorarsınız. Ama sorunun her kullanışını “iyi misin?” diye çevirmek acemiliktir. Türkçe’de bir hastaya veya örneğin düşen, bir yanını incitmesi muhtemel olan birisine “iyi misin?” diye sorarsınız, İngilizce’de böyle durumlarda da “are you all right?” denilse de, “kendini nasıl hissediyorsun”, “kendini iyi hissediyor musun” (“how do you feel”, “do you feel all right?”) daha yaygındır. “Are you all right?” kullanışlarının çoğunun bizdeki karşılıkları başkadır: “Neyin var?”, “bir şeyin mi var?”, “rahatsız mısın?”, “canın mı sıkkın?”, “hasta mısın?”, “kendini iyi hissetmiyor musun?”, “bir şeyin yok ya?” veya uyarı türünden “saçmalıyorsun”, “aklını mı kaçırdın?” gibi, yerine göre kullanılacak sözlerdir. “İyi misin?” yerli dizilere de geçmiş, günlük dile yerleşmiş olsa da, kullanılışı hâlâ yapay ve yadırgatıcıdır.

Tercüme dilin oluşmasında yetersiz çevirmenlerin ve dolayısıyla maliyeti düşürmek isteyen yöneticilerin payı vardır. Türkçe dublajı yapılmış diziler ve televizyon filmleri çeviri yanlışlarıyla doludur, bazan hatalar o denli barizdir ki, o dili bilenler orijinal metni görmeden de, yanlış veya çarpık çev-

rilmiş sözün aslının ne olduğunu çıkarabiliyorlar.

– Amatör çevirmenlerin hediye ettiği kullanışlar arasında bir de “ofis” var. Sadece yabancı dizilerde değil, yerli dizilerde de büro yerine “ofis” kullanılmaya başlandı. [Son örnekler, “Avrupa Yakası”ndaki dergi idarehanesi, “Gece Yürüyüşü”ndeki avukat yazıhanesi.]

Türkçe’de “ofis” diye bir cins isim yoktur. Petrol Ofisi, DMO, TMO kurum adlarıdır. Tek başına “Ofis” denilince, Anadolu’da kentin genişleyip, Toprak Mahsulleri Ofisi silolarına dek yayılmasıyla oluşan semt anlaşılır. Kelimenin bizdeki genel karşılığı Fransızca’dan gelmiş “büro”dur. ABD’li dizi veya televizyon filmlerinin Türkçe’lerine dikkat edin, doktor da, avukat da, şirket çalışanı da, devlet memuru da çalıştığı işyerine “ofis” diyor. Oysa, Türkçe’de doktorsanız “muayenehane”ye, avukatsanız “yazıhane”ye, memursanız “daire”ye, bir firma elemanıysanız “büro”ya gidersiniz, ilh...

– Gene, o filmlerde, dizilerde sıkça yinelenen diğer bir yanlış “ortak” sözcüğünde. İkişer kişilik ekiplerin üyeleri birbirinin partnerdirler, devriye gezen ya da bir soruşturmayı yürüten polisler, gece bekçileri, aynı bölümde görevli gece hemşireleri... dans çiftleri de. Partner aynı zamanda iş ortağı anlamına da geldiğinden, amatör çevirmen sözlüğe bakıp kelimeyi “ortak” diye çevirir, polise veya hemşireye, mesela, “ortaklıma söyledim” dedirtir. Senkron yönetmeni de onu değiştirmez. Halbuki, Türkçe’de isim tamlaması olmadan – tek başına – kullanılan “ortak” sadece “iş ortağı”dır; isim tamlaması varsa “suç ortağı, dert ortağı, kader ortağı...” olur.

– Tercüme Türkçe’sine bir başka örnek “üzgünüm” sözü. “I’m sorry”nin her kullanışı böyle çevrilince bu yanlışlık doğuyor. Çünkü, o söz daha sıkça “kusura bakma”, “afedersin”, “özür dilerim” demek için kullanılır. Ayrıca yerine göre, “başınız sağ olsun”, “geçmiş olsun” veya “pişmanım” anlamına gelir. Tercüme dilinde hepsi için “üzgünüm” denile denile, söz yapay olarak yerli dizilere ve bazılarımızın diline de girdi. [“Çocuklar Duymasın”da makyaj takımı için iddiaya giren iki arkadaş, “kusura bakma ama, bahsi kaybedeceksin” anlamında “makyaj takımı için üzgünüm” diyorlar (25.05.2004).]

* Söz konusu çeviri çarpıtmalarını iki ayrı dildeki dudak hareketlerinin uyumlulaştırılması (senkronizasyon) gereği diye alamayız, bir çok doğru çeviride de dudak hareketleri uymayabiliyor ya da yanlış her çeviri senkrona aykırı düşmüyor. Kaldı ki, yerli dizilerde senkronizasyon sorunu olmadığı halde o sözler, sözcükler bol bol kullanılıyor.

– İngilizce’ye özgü “everything is under control” sözünden çevrilen “her şey kontrol altında” dilimiz için ayrı bir ifade olarak yerli yersiz kullanılmaya başlandı. Türkçe’de yangın veya salgın yahut da bir hastalık... kontrol altına alınır, bu söz İngilizce’deki gibi sık kullanılmaz.

– Fransızca’dan dilimize geçip yerleşmiş bazı masterlar var: Organize etmek, finanse etmek, konsantre olmak, rafine etmek, vb. Türkçe’de sayıları pek de az olmayan o sözcüklere bakılarak, bazı Fransızca kelimelere yanlış fiil kökleri uyduruluyor. Örneğin, “sübvansiyon vermek” için “sübvanse etmek” deniliyor (fiil kökü “soutenir”dir, yani “organize etmek” gibilerinden “subvanse etmek” diye bir master yoktur), “redaksiyon yapmak” yerine “redakte etmek” kullanılıyor (fiil kökü “rédiger”dir, “redakte etmek” yakıştırmadır.)

Benzer şekilde, “konsantre” var. Türkçe’de, a) kimyada, besin teknolojisinde, metalurjide bir maddesi yoğunlaştırmak “konsantre etmek” tir, yoğunlaştırılmış madde ise “konsantre”dir: süt konsantresi, domates konsantresi, ayva konsantresi, uranyum konsantresi, vb.; b) zihnen yoğunlaşmak, dikkatini, ilgisini yoğunlaştırmak anlamında “konsantre olmak” kullanılır. Bu anlamdaki kullanışın isim hali “konsantrasyon”dur. Ama öyle demiyorlar, “Bizim çocuğun konsantresi eksik,” veya “Gürültü yapip konsantremi bozma,” diyorlar. Çocuğun konsantrasyonu eksik, veya konsantrasyonumu bozuyorsun diyen neredeyse kalmadı. Oysa, futbolcular başta olmak üzere herkes “motive olmak” fiilinden “motivasyon” demesini bilirken, konsantrasyon’a niçin dili dönmüyor, zihinsel bir duruma, salçadan söz eder gibi, konsantre diyor?

Bu tür çarpıklıkların en yaygını, fiilin mişli geçmiş zaman kipi olup, bizde fiilsî sıfat gibi kullanılan “şoke olmak” epeyce bir zamandır “şok olmak” lafına dönüştürüldü: “Ay kardeş, şok oldum vallahi” diyorlar mesela. Eğer, “şoke oldum” demeyi yadırgatıcı buluyorsanız, “şok geçirdim”, “şoka uğradım” dersiniz, “şok oldum” değil. “Koma oldum” demek ne kadar gülünç geliyorsa, “şok oldum” da aynen öyle gülünçtür, arada hiç fark yoktur. Medyadaki bu tür kullanış “şok olmak”tan ibaret değil. Tamamen aynı şekilde, “panik olmak” ya da “panik yapmak” da var. Telaşlanmak için “panikleme”, “paniğe kapılmak” denilecek yerde böyle söyleniyor. Kültürlü sunucu Metin Uca bile heyecanlanan yarışmacıya, “Panik yapmayın, sakın olun,” diyor (show, 25.05.2004).

– Benzer cahillikle üretilen bir başka kelime “döviz büfesi”. Gündelik ekonomi-finans yayınlarında da bol bol kullanılıyor, düzelten çıkmıyor. Çarşıda döviz alıp, satan dükkanların küçüklüğü nedeniyle, kim demişse, onlara “döviz büfesi” demiş. Büfe sözcüğü küçüklüğü anlatmaz. “Buvoir=ichmek” fiilinden türemiş “buvette” Türkçe’ye okunduğu gibi, “büvet” olarak girmiş (eskiden kalma tren istasyonlarında, örneğin Ankara Garı’nda, yiyecek-içecek satılan pencerelerin üstünde hâlâ “Büvet” yazılıdır), sözcük zamanla “büfe” olmuş. Gazete-dergi satılan küçük mekânlara “gazete büfesi” demeyip, “gazete kulübesi” veya bayii dediğimize göre, “döviz büfesi” demenin anlamı ne? “Döviz bürosu”, “döviz dükkânı” ya da “döviz gisesi” diyebilirdiniz.

YERLİ DİZİLERİN VE REKLAMLARIN DİLİ

Sadece çeviri dili de yetmiyor, bazan bizzat söz icad ediyorlar. Örneğin "birlikte olmak" bunlardan birisi. O söz normal olarak bir kadınla erkeğin evlilik ya da nişanlılık olmadan, flört ya da sevgililik tarzındaki arkadaşlığı, beraberliği anlamına gelirken, akli evvel televizyoncularımız tarafından "yatmak" yerine ikame edildi. Yatmak kelimesinin neresi ayıp? Yatmak, sin-kaf'lı kelime değil, argo değil, bir müstehcenliği de yok. "Yatmak" demiyorsan, "sevişmek" dersin, ama daha üstü örtülsün diye, "birlikte olmak" icad edildi ve televizyonda başkası kullanılmaz oldu. Hattâ, Türkçe alt yazılı yabancı dizilerde bile o laf kullanılıyor. Dikkat ediyorum, herkes bir kaç yıl içinde bu saçmalığı benimsedi.

- Bu tür keyfiliklerde medyanın payı en fazla. Son örnek, Euro. Bu sözcük günlük hayatımıza ve televizyon diline 2001'le birlikte girdi. Medyadakiler onu İngilizce okunuşuyla "Yuro" diye takdim ettiler ve öyle yerleşti. Oysa, "Euro" bir öntakı olarak Fransızca okunuşuyla "Öro" şeklinde Türkçe'ye girmişti: Örovizyon, Örokomünist, Örospor gibi. Sonra, Avrasya dile geldi, fakat o kadarla kaldı. Avrupa öntakısı dilimizde "Öro" olarak sürüyor, ama para birimi "Yuro" oldu. Geçen yıl Sertab Erener'in elde ettiği başarıdan beri "Örovizyon"la yatıp, "Örovizyon"la kalkan medya, ekonomi haberlerinde "Yuro" diyor. Üstelik, o dilin anavatanı o para birimini tercih etmemişken, o paranın öyle okunuşunu sahiplenmek bize mi düştü?

- Yerli dizilerden halkın diline musallat olan bir başka olumsuzluk da, bazı senaristlerin veya diyalog yazarlarının dikkat çekmek, diziyi yaygınlaştırmak için rozet kelimeler hâline getirerek kullandıkları sözcüklerdir. Örneğin, "Çocuklar Duymasın" da vurgu için bağırarak söylenen "ana!" nidası böyledir. Zaman zaman dizilerde böyle sık sık tekrarlanan sözcükler, ünlemeler zamanla insanların konuşmalarına yerleşiyor ve dili zenginleştirmiyor, yozlaştırıyorlar. Verdiğimiz örnekteki kabalıkla söylenen "ana!" ünlemesi çok az insanın dilindeyken ve onlar da onu çok seyrek kullanırlarken, dizide senarist babaya ve onu taklit eden oğluna o kadar sık kullandırıyor ki, bir kaç kanalda birden ve haftada birkaç kez oynatılan eski ve yeni bölümleri insanlar, çocuklar izleye izleye, o nida herkesin diline pelesenk oldu. Dizinin sorumluları komiklik olsun diye dile zarar veriyorlar. Bunu deneyimli bir tiyatrocı olan Ali Poyrazoğlu da yaptı. Şehir Hatları kaptanını oynadığı bir dizide, aynı rozetleştirme mantığıyla "Aman haaa!" diye bağırıp duruyordu. Umur Bugay'ın "Bizimkiler" dizisinde de benzer rozet sözler vardı. Yeni bir dizi-

Eşref Şefik Atabey

de ise, patronun şımarık kızının sık sık söylediği, şaşkınlık için, "Oha falan oldum yani", ya da fena oluyorum, canım sıkılıyor yerine, "Acayip of oluyorum valla" gibi sözlerin bir kaç ayda genç kızların diline girdiğini farkediyorum. Dizidekiler o tür sözleri kendilerinin uydurmadıklarını, sokaktan aldıklarını belirtiyorlar. Doğru ama, çocuklar başta olmak üzere milyonlarca insanın diline yerleşmesine vesile oluyorsunuz. Sokaktan ilâ ki bir şey almanız şart mı? Dükkândan, mağazadan alışveriş yapmak varken, niçin işportadan alıyorsunuz? O aldıklarınızı isterseniz kendi yaşamınızda kullanın, ama izleyiciler bir anlamda misafir gibidirler, misafirlere iyi şeyler ikram edin. Hem, sokakta satılan iyi şeyler de var. Çiçek de var. Onları alsanıza!

- Dili çarpıtan bir başka öge de reklamların etkisi. Gerçi, bu konuda televizyonun payı sadece o reklamları izleyiciye iletmekten ibaret, ama reklam sözü yazarları, ilginç olsun, akılda kalsın diye sözler bulup, çıkarıyorlar, bantlar çok sık tekrarlandıkları için onların bazıları insanların diline giriyor. Mesela, "Siz hâlâ annenizin yağını mı kullanıyorsunuz?" dile yerleşti. Küçümseyici edasıyla anneleri rencide eden bu söz sonra değiştirildiyse de, deyiş dilden çıkmadı. Spora bile girdi. Avrupa kupalarına giremeyen futbol takımlarına, "Siz hâlâ annenizin liginde mi oynuyorsunuz?" denilir oldu.

Özellikle, bazı reklamlar dil kirlenmesini daha da öteye götürmekte perva duymuyorlar. Türkçe'ye ve Türkçe'cilere inat öyle yapıyorlar. Örneğin "Cep to Cep" diyorlar, "My Cep" diyorlar. Bir başka reklam "Her şey okey" lafını dile yerleştirmeye çalışıyor. Araştırmalar reklamları en çok izleyenlerin, onlardan en çok etkilenenlerin başında çocukların geldiğini belirtmekte. Reklam diline bir örnek, kadınlar için hijyenik bir maddenin reklamının sonuna eklenen "süper, acayip, ultra indirimler" sözü. O tür iptidai kelimelerden kaçınılmasını ne kadar istersek isteyelim, birileri onları yerleştirmek için ısrarlılar. Reklam için çok başarılı olan akılda ve dilde kalıcılık, dile zarar veriyor. En çirkinini de, bunun para için, daha fazla para için yapılması.

Bu yazının konusu olmadığı için, reklamlara ilişkin değinmeyi dille sınırlı bırakalım.

İSİM TELLAFUZU, ŞİVE YAPMACIKLIĞI

Kelimelerin okunuşlarında da alışılması mümkün olmayan deformasyonlar var. Bunların başında uzatmalı okunması gereken harflerin kısa tellaffuz edilmeleri geliyor.

Gene dizilerden bir örnek verelim: Yukarıda adı

geçen dizideki anne, kocasına kızdığı zaman onun göbek adını kısa "A" ile "Abidin" diye çağırır durur. Bir komedi unsuru olan bu ifade genç ve orta kuşakların telaffuz yanlışlıklarına haklılık vermiştir. İlk Popstar'da birinci gelen yarışmacı her hafta iki kez canlı yayında izleyici önüne çıkıyordu, sunuculardan Haldun Dormen her defasında o kişiyi Âbidin diye çağırıyor, ama diğer sunucuyla jüri üyeleri gencin adını kısa "a" ile telaffuz ediyorlardı. Tiyatro oyuncularından, fonetik uzmanlarından uyarılar geldiği halde, yanı sıra ısrar edildi. İşin kötüsü, yarışmacının kendisine soruldu, o da adının kısa "a" ile telaffuz edildiğini söylemez mi? Demek ki, gencin anne-babası da oğullarının adının doğrusunu bilmiyorlardı veya unutmışlardı. Selçuk Demirel, bir Âbidin Dino sergisi açtığında, haber spikerleri, hatâ sanat muhabirleri ismi Âbidin değil, kısa "A" ile Abidin, Abidin diye tekrarladılar.

Yanlış telaffuz edilen o tür isimler pek çok: Sait Fâik yerine Sait Faik, Fuzûli yerine Fuzuli, Âdile Nâşit yerine Adile Nâşit, Hâlit Kıvanç yerine Halit Kıvanç (kısa "a"lı halit, mineralojide kayatzudur), bir işveren kuruluşu başkanı Râsih Aydar yerine Rasih Aydar, Abdülhak Hâmit yerine Abdülhak Hamit, Bûmin Han yerine Bumin Han, ilh... O kısa okumalardan nasibini alan cins isimler de var: Fedakar, perişan, ahenk, akıbet, fahişe, hilekar, badire vb.

Oysa, aynı spikerler, sunucular uzun "â" telaffuzunu bilmiyor değiller, Hâle Soygazi, Lâle Mansur, Târik Akan, Sâmi Hazinses, Fâtih Terim, Râşit Çetiner veya hâmile, âsi, câmi, hâfız, mâliye, îtiraf, âşık... diyebiliyorlar. Demek ki, doğrusu kullanılsa, yeni kuşaklar da o adları doğru söyleyecekler.

Ve nihayet, uzun okunacak "â"yı kısa okumak yaygın bir telaffuz bozukluğuyken, bir terimde kısa olması gereken "a"yı uzun söyleyen çok: "adem-i merkezîyet" denileceğine, Âdem Baba'mızın adından esinlenilerek, "âdem-i merkezîyet" deniliyor.

- Dile ilişkin diğer bir olumsuzluk dizilerde, parodilerde kullanılan ve bizzat o oyuncunun bile ağzında yama gibi duran şive taklitlerinden geliyor. TRT dizileri ve eğlenceleri de dahil olmak üzere, televizyon kanallarında duyduğumuz şiveler yapaydır, yanı sıra, inandırıcı değildir. Oynayan oyuncuya genellikle en kolay gelen taklit, ortalama bir Orta Anadolu Türkçesiyle konuşmaktır, ama o Bolu şivesi midir, Konya dili midir, yoksa Kayseri mi ya da Tokat mı, Çorum mu belirsizdir. Laz şivesi hayli abartılı kullanılmakta, Kürt şivesi ise son derece başarısız taklit edilmektedir. Ege veya Trakya dili ise hemen hemen yok gibidir.

Dizi oyuncularına şive dersi verilse de, her oyuncunun her şiveyi başarması beklenmez. Oyunculuk yeteneği mutlaka değişik şiveleri iyi konuşmayı gerektirmez. Şu halde, inandırıcı ve doğal

olmak adına yapılan şive taklitleri amacına ulaşmadığı için, öyle yapaylıklara gerek yoktur, komiklik olsun diye aynı yetersiz taklitlere başvurmaksa hepten gereksizdir. Nitekim, her gün bir kaç kanalda birden filmleri gösterilen Kemal Sunal bir şiveye başvurmadan kendi dilini konuştuğuna göre, izleyiciyi güldürmek için şiveye gerek yok demektir.

Şiveleri mizah için kullanmak başka ülkelerde de var. İngiliz'ler İskoç, Fransız'lar Quebec'li veya Belçika'lı-Valon, Alman'lar Bavyera'lı, İtalyan'lar Sicilya'lı, ABD'liler Teksas'lı, Rus'lar Ukrayna'lı taklitlerine gülerler, o yöreler için tıpkı bizdeki Laz fıkraları gibi fıkra üretirler. Eminim ki, dünyanın her yerinde "merkez" kendine göre böyle gülmececikler bulmuştur.

Bizde, şivelerin mizah unsuru olarak kullanılması radyo yılları öncesinde daha çok sinemayla sınırlıydı. Yerli komedilerin dışında, bazı yabancı filmlerde de buna başvurulurdu. Örneğin, egemen sisteme ve onun yerleşik değer yargılarına saldıran ünlü Marx Kardeşler filmlerindeki en büyük kardeş Groucho Marx'ı Şehir Tiyatroları'ndan Ferdi Tayfur konuştururdu. (Bizim film ithalatçılarımız Marx Kardeşler'e "Üç Ahbap Çavuşlar", Groucho'ya da kalın bıyıklı olduğu için "Arşak Palabıyıkyan" adını takmışlardı.) İtalyan komedi tiplemesi Toto'yu (Salvatore) gene Şehir Tiyatroları'ndan Necdet Mahfi Ayral Yahudi şivesiyle Türkçe'leştirmişti. Ferdi Tayfur'un Laurel ve Hardy dili Türkçe öğrenmiş ABD'li taklidiydi.

Daha da geriye gidersek, bu taklitler Osmanlı'da Orta Oyunu'nda ve gölge oyunu Karagöz-Hacıvat'ta vardı. Yöresel şivelerin veya etnik grupların dillerinin taklidini ırkçılık, Türkçülük diye almak doğru olur. Çünkü, en yaygın taklit, kozmopolit İstanbul'un yanında has be has Türk kalan Konya, Bolu, Kayseri dilidir. O taklitler merkezin (aristokrasinin ve okumuşların) eğlencesiydi. Ayrıca, Osman'lı Hanedanı, ataları Kayı aşiretine "Ecdadımız" diye derin bir saygı duymakla birlikte, kendini Türk saymaz, Türk'leri küçümser, zaman zaman Türk sözcüğünü "köylü" yerine kullanırdı.

Türkiye kelimesi bile Türkçe değildir, İtalyanca "Turchia"dan gelmedir. Yöneticiler ülkelere "Memalik-i Osmanî" derlerdi. "Türkiye", önce "Türkiya" olarak, sonradan girdi.

Dahası da o oyunlarda, İstanbul şivesi de hicvedilirdi. Aristokraziyle ilgisi olmayan ve aristokrasinin "mukallit makulesi" diye küçümsediği Orta Oyuncularının son temsilcileri İsmail Dümbeüllü ve Tefvik İnce nefis bir "İstanbul" Türkçe'si konuşurlardı. Orta Oyununda, başlıca güldürü ögesi olan Kavuklu'nun ağzından Pişekâr, gölge oyununda kaba saba Karagöz'ün ağzından Hacıvat alaya alınırdı. Pişekâr'a karşı Kavuklu, Hacıvat'a karşı Karagöz karakterleri halkın üst kat-

manları hicvetmesiydi.

Kitleye ancak sünnet düğünlerinde, sabit veya gezginci tiyatrolarda ulaşan şive taklitleri, sesli sinemadan sonra filmlere geçti, radyo döneminde birdenbire yaygınlaştı, radyo skeçlerinin, parodilerinin, naklen eğlence yayınlarının başlıca güldürü ögesi haline geldi. Hazım Körmükçü (Lüküs Hayat'ın başrolünü ilk oynayan), Halide Pişkin, Muhammer Karaca (Cibali Karakolu'ndaki komiseri ilk oynayan), o rolleri ağabeyinden devralan Mehmet Karaca (Cem Karaca'nın babası), Aziz Basmacı, Muzaffer Hepgüler, Necdet Mahfi Ayral, İsmail Dömbüllü, Mücah Ofluoğlu, Vasfi Rıza Zobu, Bedi Muvahhit, Ferdi Tayfur, Cevat Kurtuluş, Reşit Baran, Tevfik Gelenbe gibi taklit ustalarının Arnavut zerzavatçı, Laz kaptan, Kürt bekçi, Arap şeyhi, Rum meyhaneci, Yahudi tâcir, Azeri muhacir, Acem Meşhedi avcı, Çingene falcı, Trakya'lı Hüsmen Aga, Ermeni Madam Hayganuş, Siyah Afrika'lı dadı, Mengen'li aşçı, Eğin'li kasap, Kayseri'li, Konya'lı, Denizli'li, Ege'li, İstanbul'lu taklitleri ya da Tophane'li külhanbeyi ağızları izleyiciyi güldürürdü.

Ama radyo yılları geride kaldı, işitsel eğlence yayınlarının yerini görselleri aldı ve on yılı aşkın zamandır bir çok televizyon kanalı çıktı. Ne o usta taklitçiler var, ne de şive taklitlerine gülen. Ayrıca, bir yöre dilinin taklidi sadece şiveden ibaret değildir, oraya özgü yerel kelimeleri bilmeyenin yaptığı taklit başarılı olmaz. Diyalog yazarları da, oyuncular da o yöreye ait özel sözcükleri bilmediklerinden, taklitler daha da iğreti kalıyor. (Yerel şiveyi sözcüklerle birleştirmeye en iyi örnek, türkücü Özay Gönülüm'ün kullandığı Denizli'ye özgü yöre kelimeleriydi.)

Ve nihayet, o taklitlerin o yöre insanlarından bir bölümünü incittiğini de düşünmek gerekir.

Dizi karakterleri sahici gibi dursun diye şive kullanmaya gelince, "Asmalı Konak" feodal gelenekli bir Anadolu ailesinde geçtiği halde, şiveye başvurulmamıştı, izleyicilerin hiç birisi onu yadırgamadıklarına göre, öykünün önde gelen kişilerinin yöre diliyle konuşmaları bir eksiklik olmamıştır. Konusu Anadolu'da geçtiği halde şive kullanılmayan böyle başka diziler de vardır.

Yazımızın konusu bugün Türkçe'nin içinde bulunduğu durum değil, sadece televizyonun dil üzerindeki etkileriyle sınırlı. Buna rağmen, o etkilemeyi doğrudan ilgilendirmese de, dilin nasıl kısırlaş-

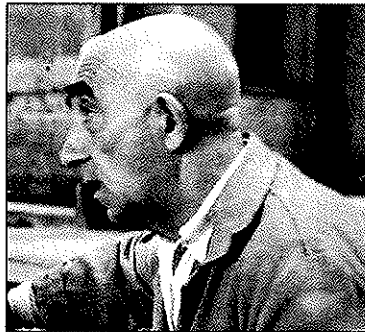
tığını gösteren – gene televizyondan – bir örneği son olarak anmak istiyorum. Geçenlerde bir bilgi yarışmasında "yeknesak" sözcüğünün anlamı soruldu. Yarışmacı yanıtını bilemediği soruyu, stüdyodaki izleyicilere yöneltti. Onlardan sadece yüzde 36'sı yanıt şıklarından "monoton"u işaret etti. Yani, büyük kentte yaşayan, o programa davetiye bulabilecek bir sosyal statüye erişebilmiş, muhtemelen çoğunluğu yüksek öğrenimli – hattâ, 40-50'si o günkü yarışmacı adayı olacak kadar iddialı – konuklardan ancak üçte biri yeknesak'ın ne demek olduğunu biliyordu. Kuşkusuz, böyle bir dil fukaralığı salt televizyon yayınlarının sonucu değildir. Osmanlı dönemi Türkçe'sinden gelen sayısız kelimeyi yok etmek, kökenleri Türkçe değil, Arapça'dır, Farsça'dır diye, kullanmaya kullanmaya unutturmak için Kemalist milliyetçiliğin sürdürdüğü ısrarlı tutumun ve çağdaşlık adına o anlayışı benimsemiş olanların bu daralmadaki payı daha çoktur. Aydınlar yeni konulan sözcükleri benimserken, var olanları da kullanmayı ayıplamışlar, gericiilik saymışlardı. Okumuşların bile üçte ikisi, Türkçe'ye pek iyi uymuş yeknesak'ı da, Batı dillerinden gelmiş, Yunanca asıllı monoton'u da bilmediklerine göre, onlar için geriye "biteviye" kalıyor. TDK'nun koyduğu "tekdüze" ise, yazı dilinden konuşma diline geçmediğinden, aynı üçte iki'nin onu da bilmemeleri pek muhtemeldir. Oysa, o bileşik kelimelerin hepsi özdeş başlayıp (tekyek-mono-bir) aynı kavramı anlatsalar bile, her dört sözcüğün de yan yana yaşamaları, yerine göre kullanılmaları zenginliktir, milliyetçilik yapıp, sadece Türkçe olanıyla yetinmek dili fakirleştirir.

Yeknesak, diller arasındaki alışverişe iyi bir örnek oluşturuyor. İran'lılar Farsça "yek" ile Arapça "nesak"ı (tarz, düzen) birleştirerek "yeknesak" demişler, sonra onu Arap'lar beğenip almışlar, derken Türk'ler benimsemişler, Osmanlıca'yı öğrenen gayrimüslim azınlıklar da.

Dil bir evrimdir. Sözcükler, deyimler o dilin içinde üretilirler veya başka dillerden gelirler, Kimileri bir dönem moda olurlar, kimileri yavaş yavaş yerleşirler. Yukarıda da değindiğim gibi, dilimize özen gösteren, onun zenginliğini, ifade güçlülüğünü isteyen insanların çabaları televizyon yayınlarının dile negatif etkileri karşısında çok cılızdır. Ama dilin evrimi aynı zamanda o uğraşların da uzun erimliliği demektir.

Hâzım Körmükçü

İsmail Dömbüllü

Ethica

Oğuz Özgül çevirisi.

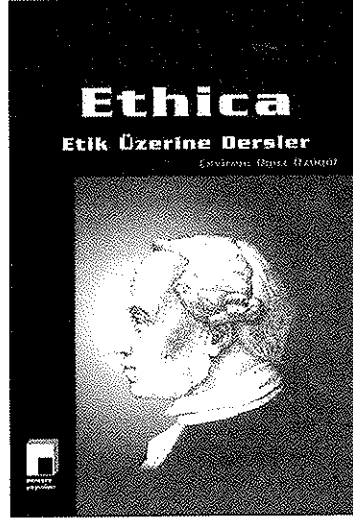
(Pencere Yayınları)

Akla dayalı bir ahlak sistemi kuran filozof İmmanuel Kant'ın öğrencileri tarafından tutulmuş ders notlarına dayanan ünlü eseri *Ethica*'nın 1925 yılından beri yayınlanmamış biçimiyle yayınlanması, günlük hayatına bakarak komşularının saat ayarı yaptıkları, yaşam ayarını ömründe tek kez Fransız Devrimi gününde bozan bu ünlü filozof için değer.

Bir felsefe sistemine temel oluşturmak üzere "ahlaklılık" kavramını geliştirdiği bu yapıtında Kant, kavrama, "ampirik" ve "entelektüel" nedenler dediği iki dayanak türetir. Ahlaklılığın ampirik nedenleri tatmin edilmiş duyularımızdan türetilen nedenlerdir. Edimlerimizi aklın yasalarıyla uyumlu kıldığımızda, entelektüel nedenleri oluşturmuş oluruz. Öyleyse ahlak sistemi ya deneyseldir, ya da zihinsel.

Kibir, öç alma, arabozanlık, alaycılık, kıskançlık, fesat gibi ahlaksal açıdan olabilecek olumsuz bütün kavramlar Kant'ın zihin galerisinden geçerek, orada bıraktıkları "karşıt"larıyla ahlaklılık sisteminin oluşmasına katkı yaparlar. Sonuçta, keyfi olarak kurulmuş bir ahlak sistemi değil, insanlığa ait "erdem"ler demetidir elimizde kalan. Yoksullarda da "erdem"i bulma güçlüğü yoktur Kant'ta:

"Lütufkâr davranış başkasının esenliğini amaçlayan davranıştır. Bunlar başkasının gerekli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikse hayırsever davranış, yaşamsal asgari ihtiyaçlar söz konusuysa sadaka adını alır... Herkes adil olsaydı yoksul kimse kalmazdı; biz sevap işlediğimizi sanarak yoksullara sadaka veririz. Oysa davranışlarımızda vicdanımızın sesini dinlemek daha doğrudur, çok daha doğrusu da davranışlarımızla muhtaç kişilere yardımcı olmaktır, yoksa işimize yaramayanları dağıtmakla değil. Sadaka insanı alçaltır. Yoksulluğu ortadan kaldırmak, böylelikle insanları sadaka kabul edecek kadar alçaltmamak için başka türlü düşünmek doğru olur. Ahlakçılar lütufkâr davranmamızı istemektedirler. Ancak gerçek iyi davranışların kaynağı dürüstlük ve namusluluktur; erdemli olmak için insanın dürüst, namuslu olması gerekir. Başkalarına iyilik yapmayı lütufkârlıktan çok, bir yükümlülük gibi tavsiye etmelidir; ve bu gerçekten de böyledir, çünkü yapılan tüm iyilikler borç-

larımızın sadece küçük bir bölümünün telafisidir."

Zenginlikte gördüğü nedir büyük ahlakçı filozofun?

"Servetin iki avantajı vardır: Birincisi, bizi başkalarına bağımlı olmaktan kurtarır. İkincisi, insanı iktidar sahibi de kılar. İnsanî güçlerin yarattığı her şeye servet vasıtasıyla sahip olmak mümkündür.

Demek ki para bağımsız kıldığı için insan daha çok saygı görmekte, bir değer taşımaktadır. Ne var ki, para bizi bağımsız kıldığı için biz paraya bağımlı oluruz ve yine para başkalarından kurtardığı için bizi kendi kölesi durumuna getirir.

Bağımsızlıktan kaynaklanan bu değer sadece olumsuzdur; servetin

sağladığı olumlu değer, sağladığı iktidardan kaynaklanır. Para sayesinde başkalarının güçlerini kullanma iktidarına sahip olurum. Gerçi eskiler şöyle demiştir: 'Yücelik zenginlikte değil, zenginliği hor görmektedir. Zenginlik kişinin kendisini değil, sadece durumunu yüceltir'..."

Ampirik sisteme dayalı ahlaklılık ilkesinin rastlantısal nedenlere dayandığını söylediği ve akla göre ahlaklılık önerdiği için en azından bugün Irak'a bakıp gördüğümüz fotoğraflarda, aldığı rehinenin boynunu kılıçla vuran direnişçilerden çok, Iraklı çocukları öldüren ABD askerlerinin daha "akılsız" olduklarını hissedebiliyoruz. Vahşi olan, en iyi şarabı bile içse hemen tükürür. Şaşılacak bir yanı yok. Ya "medeni" olan? O insanlığının özünü tükürüyor. Ö.B.C.

aylık
ONEMLI YAZARLARIN ONEMLI KITAPLARA BAKISI

kitap ve
ZENGİN BİR DÜŞÜNCE FORUMU

eleştiri
UNUTULAN KITAPLAR

dergisi,
YENİ YAZARLAR, YENİ KITAPLAR

VİRGÜL, 7 YILDAN BU YANA HER AY GAZETE BAĞIRIYOR...

İNNOCENT ÇOKAK NO: 346 ÇİĞDEM SOKAĞI/İST. TEL: 012 261 42 80
FAX: 012 261 16 46 • E-POSTA: pnah@pnh.com.tr • WEB: www.pnh.com.tr

Marlon Brando

Yaşamı boyunca kariyerinin hep doruğunda kaldı

Yaşamı boyunca kariyerinin hep doruğunda kalan sanatçıların sayısı fazla değildir. Hele hele efsane haline gelenler yok gibidir. Marlon Brando sinema kariyerinin başlarında efsaneleşen ve hep öyle kalan bir oyuncu oldu.

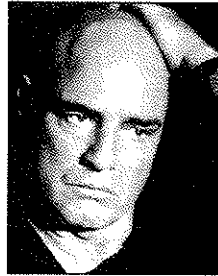
Bunun nedenlerinden birisi, Marlon Brando'nun "yıldız" olmamasıydı, Hollywood'un yıldız sisteminin dışında kalmasıydı.

Yıldız sistemi, sinemada yıldızlaşmış bir aktristi veya aktörü merkez alır ve izleyiciye yapıtan çok, yıldızı sunar. Senaryolar o yıldızla göre yazılır, çekimlerde yönetmen senaryoyu yıldızın lehine yontar. Yıldız sistemi aynı zamanda kahraman (hero) tiplemesiyle bütünleşmiştir. Yıldızın canlandırdığı tipler daima pozitiftir. Erkekse, yakışıklıdır, boylu posludur, romantiktir, dürüsttür ve kurtarıcıdır, kadını korur, kötülere cezalandırır, herkesi dövebilir. Kadınsa, oynadığı tip maço ölçülerine uygun bir kadındır: Masum, iffetli, özverili ve kaprissiz. Erkek hâkimiyetindeki bir toplumda erkeğe eş, kadına kardeş, çocuğa anne olacak aile kadını. Elbette, çok da güzeldir.

Brando sinemaya Fred Zinnemann'ın yönettiği filmde, savaş sonrasında sivil hayata intibak etmeğe çalışan bir mâlûl gaziye oynayarak başladı. (The Men/Onlar İnsanlar, 1950.) Sonra, Elia Kazan'ın Tennessee Williams piyesinden çektiği "Streetcar Named Desire" (İhtiras Tramvayı, 1951) filminde Polonya kökenli kaba şaşa bir adamı oynadı. Zenciler için "Nigger" kelimesi nasıl hakaretse, Polonya'lı göçmenler için kullanılan "Pollac" da öyle küfürdür. Eşi Stella doğum için hastanedeyken, Kowalski baldızı Blanche de Bois'ya tecavüz eder. Zaten kişilik parçalanması içindeki kadının akıl hastanesine kaldırılmasıyla oyun sona erer. Brando Broadway'de o rolü sahnedeydi.

Kardeşini Anthony Quinn'in oynadığı diğer bir Kazan filmi olan "Viva Zapata"da (1952) Meksika ihtilalinin köylü lideri Emilaono Zapata'yı kahraman betimlemesi dışında canlandırdı. Senaryoyu John Steinbeck yazmıştı. Derken, Mankiewicz'in yönettiği Shakespeare klasiği "Julius Caesar"da rol aldı, oyunun pozitif rolü olan Brutus'u değil, hilekâr ve muhteris Marc Anthony'yi (Marcus Antonius) canlandırdı.

1954'te gangster sendikacılarla ve grev kırıcılarına karşı direnen bir dok işçisini canlandırdığı "On the Waterfront" (Rıhtımlar Üstünde) ile en iyi erkek oyuncu Oscar'ını kazandı. Yönetmen yine Elia Kazan'dı. 1955'te Jean Simmons sevgilisi "Desiree"yken, Napoléon Bonaparte'ı Brando oynuyordu. Bizde "Çayhane" adıyla gösterilen ve II. Savaş sonrasında Okinawa'nın Amerikanlaştırılmasını hicveden "The Teahouse of the August Moon" komedisinde eşcinsel bir Japon'u (1956), "Sayonara"/Elveda'da ise, Kore savaşında gö-

revli bir ABD pilotunu oynadı (1958).

Tennessee Williams'ın "Orpheus Descending" piyesinden uyarlanan "The Fugitive Kind"da (1957) Sidney Lumet yönetiminde baş rolleri İtalyan Anna Magnani ile paylaştı. 1961'de yönettiği ve soygun yaptıktan sonra kendisini yakalattırarak paralarla kaçmış eski soyguncu, yeni şerif arkadaşına (Karl Malden) intikam güden bir şahsı oynadığı ve adı filmin şarkısından gelen (One-Eyed Jacks) western yapıtında gene çok başarılıydı.

Türkiye'de "Gemide İsyan" adıyla gösterilen ve Britanya donanmasında acımasız süvari Bleigh'a (Trevor Howard) karşı mürettebatın ayaklanıp gemiyi ele geçirmesini anlatan "Mutiny on the Bounty" (Lewis Milestone, 1962), ABD'de bir Teksas kasabasında geçen insan avının ve linç girişiminin öykülendiği Arthur Penn filmi "The Chase"/Takip, 1966, Charlie Chaplin'in tek başarısız yapıtı "Hong Kong'lu Kontes" (Sophia Loren) (1967) sonraki filmleri oldu.

Brando, ünlü "La Bataille d'Algere/Cezayir Savaşı" yönetmeni Gillo Pontecorvo'nun 1969'da çektiği, gene siyasi içerikli "Queimada"da, Karaib'lerde Portekiz müstemlekesi bir şeker kamışı adasındaki ayaklanmayı bastırmak için Britanya istihbaratı tarafından gönderilen serüvenci bir tipi canlandırıyordu. Türkçe'ye "Ada" diye çevrilen yapıtta, Brando limana ilk indiğinde bavulunu alan kara derili hamal, isyanın lideri olur. Emperyalistler bir orman içine sıkıştırdıkları âsileri, ormanın etrafına çepeçevre benzin döküp diri diri yakarlar, dışarı çıkanları kurşunlarlar. Final sahnesinde Brando adadan ayrılırken, valizinin kulpuna bir başka kara derili el sarılır, o da mağrur bakışlı genç bir adalıdır: Sömürgeciler her ne yaparlarsa yapsınlar, ihtilal devam edecektir.

Mario Puzo romanından Francis Coppola'nın filmleştirdiği "The Godfather"/Baba (1972) filmiyle tekrar en iyi erkek Oscar'ını kazandı Marlon Brando. Magazin medyasının Baba'yı aktörle özdeşleştirmesi sığılığın ta kendisiydi. Filmin sansasyonel ticari değeri nedeniyle oyuncuya o ödül verildiyse de, Brando'nun oyun yeteneği Baba rolündekinin çok üstündeydi.

Ertesi yıl Bertolucci, genç Alman aktristi Maria Schneider'ı Marlon Brando ile "Paris'te Son Tango" da oynattı. Eşi intihar etmiş umutsuz bir Amerika'lı erkeğin, genç bir kızla cinselliğin ve intihar güdüsüyle dolu bir hiçlik duygusunun içinde boğulduğu dramatik kompozisyon bir kez daha çok başarılıydı.

Aktörün sonraki rolleri arasında 1976'deki Arthur Penn'in "The Missouri Breaks", 1979'da Coppola'nın bir Joseph Conrad romanını Çinhindi savaşına uyarladığı "Apocalypse Now"/Şimdi Kıyamet, 1990'da Baba rolünü hicvettiği, "The Freshman" gibi filmler anılabilir.

“Tayyip Bey’in teşkilatlarla başı sıkıntıda

Hüseyin Öztürk

AK Parti’de iki siyasetçi profili var: Birincisi eski AK Partililer, ikincisi yeni AK Partililer.

Birinciler, yani eskiler, siyasetin ve toplumun nabzını iyi tuttukları için tecrübeli hareket ediyor ve bastıkları yeri biliyorlar. Ama nedense geri planda duruyorlar.

İkinci grup, yeni AK Partililer ise, **“Dediğimiz dedik, öttürdüğümüz düdük, biz olmassak iktidar olunmazdı, biz olmassak Tayyip Bey Başbakan olmazdı”** gibi yukarı bakanlar ve bastığı yeri görmeyenlerin yüzünden teşkilatlarda huzur yok.

Halbuki şu bir gerçektir; kimse inkâr edemez, Ak Parti’nin aldığı oyların tamamı Tayyip Bey’in şahsına verilmiştir.

Bir de siyasetin genelinde şöyle bir ahlak vardır: Siyasetçiler seçimden bir gün öncesine kadar, vatandaşın huzurunda ceket ilikler ve karşılına kim gelirse gelsin, bir baba ve anne şefkatiyle insana yaklaşırlar.

Seçimin hemen ertesi gün ise, bu baba ve anne şefkatli insanlar birden kaybolur ve yerlerine yenileri gelirir.

Hele bir de lacivert elbiseler giyilir, yakalara rozetler takılır, peşlerine üç beş yağdanlık yapıştırsa, eh, yeme de yanında yat keyfi olur ki; artık, **“küçük dağları Allah yaratmış, büyükleri kendileri yaratmış”** olur.

İşte genelde ikinci grup AK Partililerde bu hava eser. Denemesi bedava, siyasete girmiş dostlarınız varsa, bir seçimden önceki haline bakın, bir de seçimden sonraki haline. İlişkileriniz aynı mı, bir gözden geçirin.

Seçim öncesi gibi olması mümkün değil, siyasetin doğasına ters çünkü. Siyaset tecrübe ister, kalıp istemez. Kalıp

herkeste vardır, içinde cevher olmayınca bir işe yaramaz.

Malesef, AK Parti teşkilatları birinci grup siyasetçilerle, ikinci grup siyasetçilerin anlaşmazlığı, kıskançlık ve rant elde etme yüzünden bir karışıklık yaşıyor ve bu kabak da Başbakan’ın kafasına patlıyor.

Birinciler, ikincileri ciddiye almıyor; **“daha siz çocuk ve acemisiniz diye”**; ikinciler de **“ben merkezli”** hareket ettikleri için birincileri ciddiye almıyor.

Birincilerde, **“akıl başta ve mantıkta;** ikincilerde ise, **“akıl dudak ve kulakta.”** Bir insanın aklı kulağında ve dudağındaysa, o insanlardan uzak durmak gerekir. Çünkü onlara göre her yol mübahdır.

AK Parti’nin içinde belki de pek çok siyasi uzman vardır, her biri çok şey biliyor olabilir, ama teşkilatların içinde dönen ayak oyunlarının tahlilini yapamazlar.

Çünkü Türkiye’deki siyaset kitaplarda yazıldığı gibi değildir, bazen çok küçük, hiç fark edilmeyen bir menfaat, koca bir teşkilatı yok edebilir.

AK Parti’nin belli teşkilatları şu anda bu durumu yaşıyor. Dünkü yazımda da ifade ettiğim gibi **“ne oldum delisi olmanın”** verdiği rüzgâr, hem ekliyor, hem biçiyor.

Başbakan, partisinden insan gücü ve fikir gücü istiyor. Güç olabilecek insanlar, fikir üretebilecek insanlar, şu anda tayin, terfi, kredi, yurtiçi, yurtdışı bağlantıları, yani ticari kaygılarla hareket ettiklerinden, ortaya yalnız bir hükümet ve Başbakan çıkıyor.

Birincilerin ön plana çıkması lazım. Abiler işe el atmazsa vaziyet vahimdir. Stop.”

(Vakit, 10 Haziran, 2004.)

1904'te Jean Jaurès tarafından kurulmuştu

Humanité'nin 100. Yılı

2004, Fransız Komünist Partisi merkez organı *l'Humanité* gazetesinin 100. yılı. Bu amaçla, Nisan'dan başlayarak yıl sonuna kadar çeşitli etkinlikler düzenleniyor. Kutlamaların doruğunu Eylül'ün ikinci haftasonunda yapılacak olan *l'Humanité* Festivali oluşturacak.

Bu bayram her yıl aynı hafta sonunda, üç gün süreyle çok geniş bir parkta düzenlenir. Seneden seneye, o tarihlerde, komünist olsun veya olmasın Paris'lilerin yaşamlarında yer tutar. FKP'nin bütün örgütleri ülkenin dört bir yanından gelerek orada pavyon açarlar. Yerel ve geleneksel yiyecek, içeceklerin de sunulduğu, mahaflı özel ürünlerin, el işlerinin o örgüte gelir getirdiği, yayınevlerinin veya bazı kitabevlerinin tanzimatlı kitaplar, albümler, dergi koleksiyonları sattıkları, bir çok müzik, tiyatro ve gösteri grubunun program sunduğu festivale gelip pavyonları gezen, yiyip-içen, eğlenen, kitap, dergi, reproduksiyon, poster ya da hediyeelik eşya satın alan insanların sayısı 3 milyondan aşağı düşmez. Eğer o hafta sonu hava güneşli ve ılıksa, rakam 5 milyon ziyaretçiye kadar ulaşır. Sadece dev amplifikatörlerle donanmış büyük konser alanında toplanıp, ünlü bir müzik grubunun dinletisini izleyenlerin sayısı 1,5 milyondan fazladır. Bayrama salt Fransa'dan değil, Almanya başta olmak üzere komşu ülkelerden de komünistler, feministler, çevreciler, vb. otobüslerle gelirler.

Festivalin bir başka renkli yönünü Uluslararası Site bölümünde, dünyanın dört bir yanındaki komünist ve işçi partilerinin ya da çeşitli ulusal kurtuluş hareketlerinin açtıkları pavyonlar veya stand'lar oluşturur. Ant Dağları Yerli'lerinin flütünden, Karpas Çingene'lerinin panflütüne kadar pek çok müziği orada dinleyebilirsiniz; Rus tahta bebekleri matruşkalardan, Afrika tahta totemlerine veya Küba'dan gelmiş irice bir kavun büyüklüğündeki deniz hayvanı kabuk-

Humanité'nin 1. sayısı

larına kadar pek çok şeyi satın alabilirsiniz; baharatlı Hint yemeklerinden, Karaib istakozlarına kadar enva-i türlü değişik yiyeceklerden tadabilirsiniz. Bir başka deyişle, festival sadece ulusal değil, tam bir enternasyonal şenliktir. Dünya sosyalist sisteminin var olduğu yıllarda en büyük pavyon SSCB'ninki olurdu. Sovyetler Birliği'ni her yıl bir Sovyet Cumhuriyeti temsil ederdi. Bugün en büyük pavyonu Küba kullanıyor. Küba pavyonu dolup dolup taşıyor, on binlerce istakoz, bir o kadar da rom şişesi tüketiliyor. Rus Komünist Partisi'nin pavyonuna gelince, çok sayıda Türkiye'nin yaşadığı Paris'te, bizim ÖDP'nin pavyonu yanında çok sönük kalıyor.

l'Humanité Bayramı'nın bu özellikleri Komünist Partisi'nin o ülkedeki toplumsal meşruiyetini ve yerini gösteriyor. Oyları azalmış olsa bile, partinin sosyal varlığı, Fransa tarihine mal olmuş saygınlığı ve sendikal hareketteki yeri onu toplumun ayrılmaz bir parçası kılmış.

Bu yıl 100. yılını kutlayan ve sadece Avrupa'nın değil, belki de dünyanın en ünlü komünist günlük gazetesi olan *l'Humanité* yayın hayatına başladığında, ne Fransız Komünist Partisi vardı, ne de dünyada o adla her hangi bir parti.

l'Humanité Fransız Sosyalist Partisi başkanı Jean Jaurès tarafından kuruldu ve ilk kez 18 Nisan 1904'te yayınlandı. (Jaurès, 1. Dünya Savaşı başlarken, savaş karşıtı olduğu için

suikaste uğrayıp öldürüldü.) Sosyalist Parti'nin 1920'deki ünlü Tours Kongresi'nde parti mensuplarının dörtte üçü ayrılarak Komünist Partisi'ni kurdukları tarihten sonra, gazete yeni partinin yayın organı olacak ve adı Fransa'da komünizmle özdeşleşecekti.

Haziran 1940 ile Ağustos 1944 arasında geçen dört yıl içinde illegal gazete olarak 314 sayı (yaklaşık dört günde bir) yayınlandığı dönem sayılmazsa, *l'Humanité* günümüze değin günlük gazete olarak yayını sürdürmüştür.

Gazetenin Paris'teki arşivi bugün sadece Fransa komünist ve işçi hareketinin değil, tüm ülkenin yüzyıllık tarihine tanıklık eden muazzam bir hazine niteliğindedir. Raf sıraları 484 m. tutan arşivdeki 17.736 kutu içinde 2 milyondan fazla fotoğraf gazetenin 100. yılı nedeniyle sergiye açılmıştır. Fransa'nın (kısaca CGT olarak anılan) Genel İş Konfederasyonu da aynı vesileyle arşivini kamuya açınca, özellikle ülkenin işçi hareketindeki tüm ayrıntıların, sayısız eylem ve olayın tasnif edilmiş görüntülerini ilgilenenlerin inceleme olanağı doğmuştur.

Arşivdeki fotoğrafların, el yazısıyla gazeteye verilmiş haber ve yazılardan günümüze değin saklananlar da yer alıyor. Örneğin Nazi'lerce kurşuna dizilen komünist gazeteci, milletvekili Gabriel Peri'nin 204 sayfa tutan elle yazılmış yazılarının yanısıra, okurlardan gelmiş mektuplar da var. Arşivi yeniden tasnif edenler bu mektuplardan büyük çoğunluğunun işçilerden geldiğini ve çalıştıkları fabrikaların, oturdıkları semtlerin koşulları, kendilerinin ya da çevrelerindeki insanların düşünceleri, diğer gözlemleri hakkında zengin bilgiler içerdiğini, onları incelerken 1920'li yıllarda bile Fransız emekçilerinin ne düşündükleri, nasıl yaşadıkları üzerine fikir sahibi olunabildiğini belirtiyorlar.

Gazete bugün ciddi mali güçlükler içinde yayın yaşamını sürdürmeye çalışıyor.